

CLASICII
ROMÂNII
COMENȚAȚI

SUB ÎNGRIJIREA
D^LUI N. CARTOJAN
PROFESOR UNIVERSITAR

CRONICARI
ȘI
ISTORICI ROMÂNII
DIN
TRANSILVANIA

ȘCOALA ARDELEANĂ
VOLUMUL I
EDITIE COMENȚATĂ DE
I. LUPĂȘ
PROFESOR UNIVERSITAR

EDITURA „SCRISUL ROMÂNESC”/ CRAIOVA

I. LUPAȘ

Profesor la Universitatea din Cluj
Membru al Academiei Române

C R O N I C A R I
ȘI
I S T O R I C I R O M Â N I
D I N
T R A N S I L V A N I A

— ȘCOALA ARDELEANĂ —
VOLUMUL I

EDITURA SCRISUL ROMÂNESC, S. A.
CRAIOVA

30.480

Desvoltarea istoriografiei române din Transilvania în sec. XV—XIX.

I.

În studiile și manualele publicate până în timpul de față, cu privire la dezvoltarea istoriografiei române, s'a dat atențiune aproape exclusivă istoricilor din așa numita „școală ardeleană” dela începutul secolului al XIX-lea, fără a se fi ținut seamă de faptul că începuturile istoriografiei române din Transilvania pot fi urmărite în trecutul acestei provincii chiar din jumătatea a doua a secolului al XV-lea, deci aproape simultan cu cele mai vechi urme de istoriografie moldoveană.

În răsăritul Carpaților începuturile le găsim înveșmântate în graiul slavon al letopiseșelor dela Bistrița și dela Putna, precum și în cronicile scrise în aceeaș limbă, în cursul secolului al XVI-lea, de către învățatul episcop al Romanului, Macarie și de către ucenicii săi: Eftimie și Azarie.

Cea dintâi cronică în limba română a fost aceea a logofătului Teodosie despre faptele și isprăvile războinice ale lui Mihai Viteazul. Din nenorocire însă textul original românesc al acestei cronici nu s'a păstrat și astfel cuprinsul ei ne este cunoscut numai din traducerea latinească, făcută de către Baltazar Walter cel tânăr

din Silezia (1599) în curtea domnească din Târgoviște și retipărită de Alexandru Papiu Ilarianu în colecția sa *Cesaur de monumente istorice pentru România* (vol. I).

În Transilvania începuturile istoriografiei române le putem descoperi în a doua jumătate a secolului al XV-lea, într'o cronică latinească, la sfârșitul căreia un preot ardelean, bun cunoscător al acestei limbi, povestea evenimentele dintre anii 1473—1479, făcând amintire în cuvinte elogioase atât despre biruința lui Ștefan cel Mare asupra Turcilor la Vaslui (1475), cât și despre înfrângerea lor lângă Orăștie, pe Câmpul Pânii la 1479. Acest din urmă eveniment e povestit de cronicarul contemporan astfel: „Ăm socotit să fac amintire și de aceea, că la anul 1479, cu patru zile înainte de sărbătoarea fericitului mărturisitor Gallus *), intrând Turcii, acei prea cumpliți dușmani ai noștri, pe drumul Călnicului în părțile ardelene, cu foarte mare oștire, cum se spune, 34.000 de călăiași, după ce au luat îndrăsneală din părțile muntene, împreună cu voevodul numit Basarab cel Mic, care s'a supus de bună voie căpeteniei Turcilor, și prinzând în pradă grabnică o foarte mare mulțime de oameni, când voiau să se întoarcă veseli înapoi, atunci acel mare și curajos Ștefan de Bator, voevodul părților ardelene, ca un bun apărător al neamului încredințat lui, punându-și nădejdea în Dumnezeu s'a împotrivit bărbătește cetelor turcești pe Câmpul Pânii, aproape de orașul Orăștie, împreună cu magnificul, puternicul și prealuminatul principe Bartolomeu Drăgfy de Belfewk, tot astfel și cu magnificul Paul de Kynysi, comitele Timișorii, și cu alți oșteni ai curții regale, adecă oarecari neamuri ale unor prelați și baroni ai țării, trimise și aflătoare din porunca regelui împreună cu Bartolomeu Drăgfy și cu Paul Kynysi — după ce au

*) 16 Octomvrie.

așezat oștile lor în rând de bătaie și au dat o ciocnire memorabilă, cu ajutorul lui Dumnezeu au secerat la sfârșitul luptei o biruință foarte mare și vrednică de laudă împotriva pomenișilor Turci, aproape toți Turcii pierind aci, abia puțini putând scăpa cu fuga prin văi și prin păduri, voevozii Skenderbeg și Ezebeg căzând și ei în luptă. Numitul Ștefan Voevod (Băthori), a fost rănit la pulpă în lupta aceasta, dar cu ajutorul medicilor și-a redobândit sănătatea de mai înainte; câțiva magnați, nobili, fruntași, precum și locuitori și Sași din aceste părți ardeleni au căzut uciși. Pentru această biruință câștigată binecuvântat să fie însuș Dumnezeu, care a dat robilor săi biruință strălucită asupra vrăjmașilor. Amin¹⁾.

Merită relevat faptul, că italianul Antoniu Bonfini, care trăia la curtea regelui Matia Corvinul, deși istorisește ca un contemporan cu amănunte îmbelșugate lupta aceasta, nu menționează cu nici un cuvânt participarea lui Bartolomeu Drăgfy, după cum și biruința lui Ștefan cel Mare și înfrângerea grea a Turcilor la 1475 o tratează foarte laconic, fără să amintească măcar numele învingătorului.²⁾.

Aceste omisiuni ale istoricului aulic al regelui Matia au fost probabil intenționate. Italianul Bonfini, cu stilul său de obicei bombastic și prolix, devine dintr'odată așa de scump la vorbă, când ar fi fost momentul să înregistreze biruința lui Ștefan cel Mare, de ale cărei aprecieri elogioase a răsănit atunci creștinătatea.

Necunoscutul cronicar ardelean, povestind evenimentele anilor 1473—1479, subliniază tocmai rolul celor omiși din scrierea lui Bonfini: rolul important al lui Ștefan cel Mare în lupta dela 1475 și pe acela al lui Bartolomeu Drăgfy în lupta de lângă Orăștie. Dacă

1) Cf. I. Lupaș *Chronicon Dubnicense in Anuarul Institutului de Istorie Națională*. Cluj vol V pag. 350.

2) cf. Ant. Bonfini, *Rerum Ungaricarum Decades* ed. Basel 1568 p. 604.

Bonfini era — precum se știe — omul de curte și adulatorul regelui Matia, Ardeleanul care a întregit povestirea lui, apare ca un partizan devotat voevodului Bartolomeu Drăgfy, indirect deci și domnului Moldovei, Ștefan cel Mare. Se știe că acesta era în raport de cuscrie cu *Birtoc*, voevodul Ardealului, sub numele căruia trebuie să înțelegem pe însuș voevodul Bartolomeu Drăgfy³).

Faptul că această cronică s'a păstrat dela sfârșitul secolului al XV-lea până la jumătatea a doua a secolului următor la membrii familiei Drăgfy, denotă că partea ei originală, anume ultimele capitole trebuie să fi fost scrise de un om dela curtea voevodului ardelean Bartolomeu Drăgfy. Și, fiindcă acesta era de viță românească, coborîtor din acel voevod maramureșan „Drag meșter”, care se dusese la 1391 la Constantinopol ca să închine patriarhului Antonie mănăstirea strămoșească din Peri ca o stavropighie — nu este lipsită de temei presupunerea că însuș scriitorul dela sfârșitul secolului al XV-lea, care a înțeles să completeze și rectifice expunerea italianului Bonfini, să fi fost și el un Român. Am avea deci pentru cazul, că ulterioare cercetări ar putea veni în sprijinul acestei presupunerii, descoperind eventual chiar și numele acestui preot-cronicar, pe cel dintâi Român ardelean, adăpostit la curtea unui voevod cu scop de a scrie și rectifica informațiunile istorice privitoare la evenimente din timpul său⁴.

II.

Dintre cronicarii secolului al XVI-lea poate fi amintit umanistul Nicolae Olahus ca unul, care prin scrierile sale în limba latină a contribuit la progresul istoriografiei. El se născuse în Sibiu la 1493 ca

3) I. Bogdan *Cronice inedite atingătoare de istoria Românilor* Buc. 1895 p. 60.

4) I. Lupaș *Chronicon Dubnicense* 1 c. pag 352-3.

fiul lui Ștefan Olahus, fiul Marinei, sora vestitului erou al creștinătății Iancu-Huniade. Astfel Ștefan era nepotul lui Iancu Huniade și vărul fiului său Matia Corvinul, iar Nicolae Olahul era nepot de văr al acestuia.

Despre Ștefan Olahus se știe că la începutul secolului al XVI-lea ajunsese jude regesc la Orăștie (1504). Adevărat că împotriva numirii lui în funcțiunea aceasta importantă au protestat atât Sașii din Orăștie cât și cei din Sibiu afirmând că prin numirea lui ar fi fost nesocotite privilegiile națiunii săsești; dar protestul lor n'a putut să aibă alt rezultat decât promisiunea regelui, că în viitor aceste privilegii vor fi respectate⁵⁾.

Nicolae Olahus, crescut între străini, făcu o strălucită carieră urcând cele mai înalte trepte ale ierarhiei bisericești și politice din Ungaria. La 1553 fu numit mitropolit-primat la Strigoniu, la 1558 fu răsplătit de împăratul Ferdinand I cu titlul de baron al imperiului, pentru meritele câștigate în serviciul dinastiei habsburgice, iar la 1562 acelaș împărat i-a oferit cea mai înaltă demnitate politică, numindu-l *regent* și locțiitor al său la conducerea Ungariei⁶⁾. Cu toate acestea descendența sa din viță românească și originea sa sibiană nu a dat-o uitării, ci atât în corespondența sa face uneori amintire entusiastă de orașul Sibiu, în care a trăit timp îndelungat, fiind dăruit de Dumnezeu cu multe daruri, precum și în scrierile sale istorice vorbește cu simpatie despre Transilvania spunând că din Muntenia (Transalpină) este îngustă și anevoioasă intrarea în Transilvania. Deaceea Turcii, cari invadau de acolo în Transilvania, adeseori au suferit înfrângeri grele din partea unor oștiri puțin numeroase. „Mai ușor ai putea

5) Hurmuzaki, *Documente privitoare la istoria Românilor* II. 2 p. 519-20

6) I. Lupaș. *Doi umaniști români în sec. al XVI-lea*. An. Ac. Rom. 1928 pag. 7.

cuceri — scrie Nicolae — din Transilvania toată Ungaria, decât din Muntenia Transilvania. Căci drumurile ei pot fi cu ușurință astupate prin arbori tăiați. Neamul Transilvănenilor este pe lângă aceasta, bine închegat, războinic și inzestrat cu oștire bună și cai puternici. Intreagă regiunea variază alternativ între câmpie și codrii, fiind întretăiată de cumpene și cotituri de ape, având pământ fertil, vinuri tari, aur, argint, fier și alte metale, în afară de acestea e plină de sare; este foarte bogată în vite, fiare sălbatice, urși, pești, încât n'ai putea învinui natura, că n'a inzestrat regiunea aceasta cu toate foloasele și înlesnirile prielnice traiului omenesc. Despre Români se spune, că sunt *coloniștii Romanilor*. Și dovada acestui lucru o dă faptul, că ei au multe cuvinte comune cu graiul Romanilor, din monetele cărui popor se găsesc foarte multe în aceste locuri și ele sunt fără îndoială dovezi despre adâncă vechime a stăpânirii romane aci" 7).

În scrierea sa istorică-geografică și etnografică, intitulată „*Hungaria sive de originibus gentis, regionis situ, divisione, habitu atque opportunitatibus*” (Ungaria sau despre originile neamului, despre așezarea și împărțirea regiunii, despre înfățișarea și înlesnirile ei) face amintire despre originea sa munteană, despre înrudirea sa cu Huniadeștii și cu domnii Țării Românești, dând atât descrierea acestei țări, cât și a Moldovei, a Transilvaniei și a Banatului.

Astfel vedem, că în secolul al XV-lea și al XVI-lea, câtă vreme cronicarii din răsăritul Carpaților sub influența covârșitoare a slavonismului se căzneau să eternizeze evenimentele mai însemnate în graiu slavon, cei din Transilvania, influențați de curentul umanist al renașterii greco-romane, făceau uz de limba latină în scrierile lor.

7) Idem, ibidem pag. 8 nota 4.

III.

O cronică scrisă în limba română se ivește în Transilvania în primele decenii ale secolului al XVII-lea. Este cronică protopopului Vasile dela biserica Sf. Nicolae din Șcheii Brașovului.

Nu e decât prea firesc ca începutul istoriografiei ardelenesti în limba română să-l găsim la Brașov, unde este amintită cea mai veche școală românească, lângă biserica Sf. Nicolae. Aceasta fusese clădită din piatră pe la 1495 cu ajutorul bănesc al lui Neagoe Basarab. În cursul secolului următor, sub influența curentului de reformă religioasă, care prin stăruința lui Ioan Honterus spori așezămintele culturale săsești cu o tipografie și cu liceul evanghelic-săseșc, făcură și Românii brașoveni încercări stăruitoare de a-și desvolta modesta lor școală. Aceste încercări sunt legate de numele protopopului Mihai, tatăl cronicarului Vasile. Din însuș textul cronicii știm că protopopul Mihai era om cu multă învățătură, studiasse în străinătate, prin Sârbia, și după terminarea studiilor fusese hirotonit în Țara Românească la 1576. În anii din urmă au ieșit la iveală din arhiva Brașovului socotelile lui privitoare la cheltuelile ce a făcut zidind pe seama vechii școli românești, o construcție de piatră la 1597, lângă biserica Sf. Nicolae⁸⁾. Cu doi ani mai târziu acest distins protopop ieșia, împreună cu judele Brașovului, Ciril Greissing, întru întâmpinarea lui Mihai Viteazul, reușind a-l îndupleca să cruțe satele din Țara Bârsei.

Adevărat că însemnările păstrate în fragmentul de cronică românească brașoveană sunt mai mult de interes local și chiar familiar. Despre tatăl său Mihai și despre fratele său Constantin știe da cronicarul

8) Aurel A. Mureșan, Clădirea școlii românești din Brașov la 1597 în «Anuarul Inst. de Ist. Naț.» Cluj, Vol. IV.

X

Vasile amănunte prețioase. Cronologia lui e prea pedantă: după obicinuita indicare a anilor dela nașterea lui Christos, el ține să adauge aproape în fiecare loc și anul dela Adam și pe acela dela așezarea Bulgarilor în Șcheii Brașovului (1392). Se găsesc în cronică lui Vasile totuș câteva amănunte, proprii a oferi cetitorului atent puțința să descifreze din textul lor laconic informațiuni, cari aruncă lumină asupra unor frământări sufletești de ordin mai general. Astfel chiar începutul cronicii arată că între Brașoveni și Sibieni era o nobilă emulațiune, să aibă în serviciul lor preoți români cât mai învățați. Dela Brașoveni izbutiră să împrumute Sibienii pe preotul Bratu, care s'a așezat în comuna Rășinari la sfârșitul secolului al XV-lea. Dar — spune cronicarul Vasile — „creștinii dintr'acest oraș s'au sculat de au mers iară la sfat cu cuvinte bune, de au poftit să le scrie cărți la Sibiiu, să-și întoarcă pe preotul Bratu înapoi, ci n'au putut că n'au vrut să-l dea satul (Rășinari, nici sfatul Sibiiului, ci au adus de acolo pe fiu-său popa Petru aici în besereca cea nouă, care au fost făcută de piatră”.

Altă însemnare de ordin general este cea privitoare la năzuința lui Mihai Viteazul de a așeza în orașele din Transilvania oameni de ai săi. Astfel la Brașov a adus chiar din orașul său natal (Floci pe preotul Neagoslav și l-a instituit la biserica Sf. Nicolae în locul popii Balea, care însurându-se a doua oară fu nevoit să părăsească tagma preoțească, deoarece prin o hotărîre a dietei dela Alba-Iulia din vara anului 1600 s'a interzis preoților români căsătoria a doua, care le fusese încuviințată prin hotărîrea unanimă a sinodului ținut la Aiud în 1569 sub păstorirea episcopului Pavel din Turdaș. După căderea lui Mihai Viteazul, prietenul său Neagoslav nu

s'a putut menține multă vreme în slujba bisericii din Brașov. Aducându-și-se învinuirea de „necuviință și trufie”, el a fost destituit prin comuna înțelegere a mitropoliților Luca din Târgoviște și Teoctist din Alba Iulia, fiind îndrumat „să se întoarcă, de unde a venit”⁹⁾. Acest amănunt, deși la întâia privire puțin însemnat, este totuși atât de elocuent; el arată că și la începutul secolului al XVII-lea, ca și cu trei veacuri mai târziu, cohabitațiunea elementelor din sudul Carpaților cu cele din nord întâmpina serioase dificultăți și că, îndată ce a dispărut înfăptuitorul unirii dela 1600, protejații lui au rămas expuși tendințelor de evacuare și reîntoarcere la vatră, tendințe pentru a căror ducere la îndeplinire se puteau găsi oricând motive sau pretexte potrivite a îmbrăca nedreptatea în haina unor aparențe de procedură legală (via juris).

Cronica protopopului Vasile cuprinde însemnări cronologice dela 1392 până la anul 1633, de când datează ultima însemnare, izvorită din condeiul lui. Origina-lul românesc nu s'a păstrat. Cuprinsul ei îl cunoaștem din traducerea germană, în care se spune lămurit: „ex vallachico translata”¹⁰⁾.

* * *

Dacă din jumătatea întâia a secolului al XVII-lea s'a păstrat numai acest fragment de cronică românească, de un interes mai mult local, din jumătatea a doua a aceluiaș secol s'au păstrat cele două cronici (una mai vastă scrisă sârbește și alta mai resumată, scrisă românește) ale faimosului Gheorghe Brancovici, fratele mitropolitului Sava. Familia Brancovici, ai cărei membrii se refugiaseră în Ungaria și în Țările Române încă din secolul XV, s'a romanizat cu timpul în mulți dintre membrii ei, cari au urcat

9) cf. colecția *Quellen zur Geschichte der Stadt Kronstadt* vol. V. pag. 4.

10) Vezi și studiul p. Ștefan Meteș despre această cronică în revista *Drum drept* vol. I. (1913).

înalte trepte bisericești și politice în aceste țări. Maxim Brancovici era la începutul secolului următor mitropolit al Ungrovlahiei, iar nepoată-sa Milița-Despina, soția lui Neagoe Basarab, avu un rol atât de însemnat în trecutul acestei țări, încât amintirea ei a rămas împodobită într'o frumoasă plăsmuire legendară. Deaceea Gheorghe Șincai se credea în drept să afirme că cronicarul Gheorghe Brancovici „nu a fost Sârb, ci neaș Român”. Adevărat că el însuș iscălea uneori cu forma românească a numelui său de familie: *Gheorghe Brâncoveanu*.

Născut la 1645 în Inău (Ienopolea), ca fratele mai tânăr al mitropolitului ardelean Sava, G. B. crescú la curtea acestuia, unde avu prilej să cunoască lume și să învețe o mulțime de limbi (românește, sârbește, ungrește, turcește, latinește, grecește și nemțește). La vârsta de 18 ani călători la Adrianopol și la Constantinopol, unde măreția monumentelor bizantine îi trezi interesul de a se îndeletnici cu cercetarea trecutului. Iar la 1668, când împlinise abia 23 de ani, însoți pe fratele său, mitropolitul Sava în călătoria la Moscova, mînuindu-se de fastul, ce a văzut la curtea țarului și la serviciile divine, unde fratele său era împreună slujitor cu patriarhul rusesc, cu cel din Alexandria și cu cel din Antiohia în prezența țarului Alexie Mihailovici.

Iscusit agent diplomatic, la 1673 trădează planurile emigranților ardeleni, cari voiau să surpe domnia lui Mihail Apafi, împărțășindu-le reprezentantului Habsburgilor la Poarta otomană. Cu doi ani mai târziu ajunge capucehaie, reprezentant al Transilvaniei la Constantinopol, de unde întorcându-se acasă simte lunecându-i terenul de sub picioare și se refugiază la București, fiind sprijinit atât de Șerban Vodă Cantacuzino, cât și de Constantin Brâncoveanu, după cum arată memoriile contelui Marsigli (cf. Alex. Marcu în volumul închinat lui N. Iorga . Ajuns în serviciul

Habsburgilor, aceștia își pierd curând încrederea pusă în el și îl arestează la Cladova în toamna anului 1689. Timp de 22 ani rămâne astfel prizonierul Habsburgilor până la 12 Decembrie 1711, când moartea îl izbăvește din suferințele surghiunului. Viața lui sbruciumată a fost studiată în amănunte de istoricul sârb Iovan Radonic, iar din vasta cronică sârbească (5 volume) prof. Silviu Dragomir a tradus în românește părțile de interes pentru trecutul nostru (cf. Anuarul Inst. de Ist. Naț.-Cluj, II). Din cronică românească sunt cunoscute până acum două copii: una descoperită de Aron Densușianu, — care afirmă că G. B. a scris această cronică la 1686 „probabil în Muntenia” — și publicată în *Revista critică-literară* din Iași la 1893, alta de părintele C. Bobulescu, publicată în *Revista Istorică* (Iași 1917).

IV.

Când și-a scris, înainte de anul 1742, protopopul Radu Tempea lucrarea sa intitulată *Istoria sf. bisericii a Șcheiilor Brașovului*, manuscrisul protopopului Vasile exista și el a fost utilizat în largă măsură de protopopul luptător, care a înțeles să ducă povestirea evenimentelor până în zilele sale, întemeindu-și expunerea narativă nu numai pe tradiția orală sau scrisă, ci și pe documente istorice păstrate în arhiva bisericii Sf. Nicolae din Brașov.

Astfel istoria lui Radu Tempea formează un fel de tranziție dela istoriografia simplă narativă, cronicărească la cea pragmatică „documentată”. Comparând cuprinsul ei cu știrile, ce se pot culege din acte și documente oficiale, rezultă că ceea ce istorisește Tempea despre luptele Brașovenilor și Făgărășenilor pentru apărarea ortodoxiei, se poate verifica și prin numeroase alte dovezi contemporane. Astfel valoa-

rea istoriei lui Radu Tempea, ca isvor pentru înfăia jumătate a secolului al XVIII-lea sporește considerabil¹¹⁾.

În afară de Radu Tempea, au mai scris și alți Români brașoveni în jumătatea a doua a secolului al XVIII-lea însemnări istorice, cari s'au păstrat în manuscris, fără ca importanța lor să fi fost în de ajuns apreciată până în timpul de față. La 1906 un profesor al liceului român ortodox din Brașov publicând în revista locală *Deșteptarea* însemnările istorice scrise „de un cărturar mirean la anul 1780”, le însoțea de următoarea lămurire: „Aceste însemnări sunt cuprinse într'un voluminos sbornic, care pe lângă părți de istorie universală, fragmente din istoria celor două Principate Române și studii calendaristice, cuprinde și o serie de capitole din istoria poporului român din Șcheii Brașovului. Părțile sbornicului privitoare la trecutul Românilor din Șchei sunt parte reproducere sau compilație după însemnări și cronici mai vechi, parte însemnări contemporane făcute de diferiți cronisti. Nu încapă nici o îndoială, că toate fragmentele de cronici, ce le cunoaștem (până azi cele mai multe la prof. N. Sulică, una cea publicată de prof. Sterie Stînghe, în posesiunea bisericii Sft. Nicolae, alta în posesiunea prof. A. Bârseanu, alta în biblioteca Academiei etc.), se reduc la o singură cronică mai veche, amplificată mai târziu cu notițe contemporane de diferiți cronisti. Colectarea și publicarea acestor cronici și un studiu comparativ asupra lor ar fi obiectul unei interesante lucrări” (*Deșteptarea*, an. II, 1906, nr. 1).

Unul din aceste manuscrise brașovene a fost dăruit în timpul din urmă de cătră văduva răposatului Andrei Bârseanu, d-lui prof. N. Iorga, care publicând părți din el în *Buletinul comisiei istorice* vol. XII (1933)

11) cf. Sterie Stînghe, *Istoria bisericii Șcheilor Brașovului* (Ms. dela Radu Tempea) Brașov 1899 pag. 67-70 și I. Lupaș *Documente privitoare la Moșiile Brâncovenesti din Transilvania și Oltenia 1654-1823*. Cluj 1932 pag. 11-12.

p. 59—99 sub titlul *Insemnări de cronică ale clericilor din Șcheii Brașovului*, emite părerea că autorul acestor însemnări ar fi fost cunoscutul director al școalelor ortodoxe române din Transilvania, Dimitrie Eustatievici, care studiasse la Chiev și, alcătuind cea dintâi gramatică românească, o dedicase lui Constantin Vodă Mavrocordat.

Interesantă însemnarea de istorie universală despre descoperirea Americii (cu data greșită: 1515 în loc de 1492) ca și cea privitoare la începutul reformei religioase (cu data corectă: 1517), arătând că Martin Luter „pentru pizma Papei și-au lăsat legea, care au avut și au urzit și au învățat legea, care acum țin Luteranii”. Tot astfel și notița, în care spune că Mihai Viteazul întrebând pe Sașii brașoveni dacă se numesc creștini, pentruce nu au cruci la bisericile lor?... „așa le-au poruncit de au pus cruci pe la biserici, precum se văd și la vremile de acum” (pag. 67).

* * *

Spre deosebire de aceste cronici sau fragmente ale scriitorilor brașoveni se ivește în jumătatea a doua a secolului al XVIII-lea cronică rimată a unui călugăr necunoscut, intitulată *Plângerea sfintei mănăstiri a Silvașului, din eparhia Hațegului din Prislop*, al cărei autor știe să povestească despre Sf. Nicodim, întemeietorul celor dintâi mănăstiri românești și despre felul, cum a restaurat în secolul al XVI-lea mănăstirea Prislopului Zamfira, fiica lui Moise Vodă al Țării Românești, fără a se îndepărta prea mult de adevărul istoric, în versuri ca acestea:

O Doamnă mare și vestită
Zamfira cea pururea pomenită
Fata lui Moise Voevod din București
Din neamul marilor Basarabești
La anul 520 peste o mie
Mi-a pus a doua oară femelie
Nouă, frumoasă, de piatră
Prea foarte înfrumusețată.

Și cu zid încunjurată,
 M'au înzestrat cu moșii
 Cu sate și cu vie
 Intru tot desăvârșit..

Iar când versifică despre urmările desbinării bisericești între Români, fiind exact informat asupra evenimentelor, atinge coarde, cari nu au încetat a vibra dureros până în timpul de față, și izbutește a se ridica până la treapta de judecată, care-i permite să aprecieze aceste urmări din punctul de vedere al unității sufletești a neamului nostru, prin următoarele îndemnuri, înfățișate ca rostite de însuși Episcopul Inochentie Clain în sinodul convocat la Blaj în vara anului 1744:

Și neamul nostru din vrăjmășie
 Să se 'ntoarcă iarăș la frăție.

.....
 Căci nu va fi spre un folos
 Unația ce s'a scos,
 Ci numai ca să ne răsnească
 De frații din Țara Românească
 Și din Țara Moldovenească.
 Ba încă și între noi din Ardeal
 Să bage pe cel viclean,
 Să nu ne mai putem înțelege,
 Din Sași și din Unguri a ne mai alege...

.....
 O de te-ar fi ars focul Blaj,
 Că tu multe răutăți lucași
 Tu din început dela strămoși
 Ai avut stăpâni, tirani necredincioși....

Desbinarea bisericească a Românilor din Transilvania producând îndelungate sbuciumări și sfâșieri în viața poporului, urma să-și aibă un răsuneț explicabil și în istoriografia românească a acestei provincii, răsuneț care nu lipsește nici din versurile călugărului anonim dela Prislop, nici din însemnările

cronicarilor brașoveni din secolul al XVIII-lea, nici din scrierile canonicilor blăjeni de mai târziu.

V.

Tendențele și frământările naționale-politice dela sfârșitul secolului XVIII și din cel următor vor da istoriografiei române din Transilvania un avânt remarcabil, transformând-o într'o arenă de pasionate discuțiuni și lupte cu arma cuvântului tipărit — spijinit „pe șașene dovediri”, cum spunea Petru Maior, care nu se sfia a spulbera șașătura de neadevăruri și defăimări iscodite de scriitorii „străini și voitori de rău”, cari se obicinuieră din vechime „a vomii (vârșii) cu condeiul asupra Românilor... a împrumuta unii dela alții defăimările „precum măgar pe măgar scarpină”, — micșorând pe Români și batjocorindu-i „cu volnicie”.

Iubirea de neam i-a împins uneori, pe Maior și pe tovarășii săi de luptă cu condeiul, la afirmațiuni exagerate, cari nu puteau rezista criticii științifice, chemate a cerceta cu imparțialitate și a restabili fără șovăire adevărul. Dar și prin exagerările și greșelile lor au devenit folositori acești istorici militanți, întrucât au contribuit la trezirea simțului de mândrie și demnitate națională în sufletul unui popor asuprit, desconsiderat și deprins — în urma suferințelor seculare — să rabde în tăcere toate umilirile și defăimările, cari i se aruncau în față.

Dupăce s'a văzut însă, că și dintre fiii poporului român răsar oameni învățați, cari îndrăznesc să combată și răsfrângă atacurile cleveților străini, simțul de încredere în puterile proprii a contribuit la reculegerea și înălțarea sufletească a celor adânciți în trecut prea mult în noianul umilințelor.

Arme de luptă erau în mâna scriitorilor ardeleni de o parte *istoria*, prin care se sileau să dovedească originea strălucită a neamului, de alta *filologia*, cu

XVIII

ajutorul căreia au reușit să lămurească latinitatea, pe nedrept contestată, a limbei române.

Adevărat, că ideile pentru cari au purtat ei lupta aceasta, nu erau nouă în istoriografia română. Și descendența romană și exagerarea cu puritatea sângelui din coloniștii lui Traian și latinitatea limbei române fuseseră accentuate în chip lămurit de către cronicarii moldoveni și munteni ai secolului XVII. Nou era însă felul de luptă *ofensivă* neînduplecată împotriva oricui ar fi rostit un cuvânt de micșorare a virtuților neamului nostru; nou era avântul impulsiv al acestor fii de preoți și țărani ardeleni; nouă era îndrăzneala lor de a încerca să tragă toate concluziunile de ordin practic, politic-social și cultural din concepțiile științifice privitoare la originea poporului și a limbei române coborându-le din înălțimea senină și rece a teoriilor în arena luptelor de revendicare a drepturilor naționale-politice.

Aceste concluziuni erau de natură de a surpa, prin laturea lor practică, întreg sistemul constituțional-politic al Transilvaniei, unde se formase în secolul XV o coaliție a celor 3 națiuni privilegiate (*unio trium nationum*) monopolizând toate drepturile cetățenești și osândind la robie vecinică populația rurală a acestei țări (*mera et perpetua servitute* — și „*rusticus praeter mercedem sui laboris nihil juris habeat*” — cum scria Tripartitul Werböczian). Școala istorică ardeleană a reușit să strecoare surprinzător de repede chiar în sufletul poporului dela sate convingerea, că stăpânitorii de atunci ai Transilvaniei nu erau decât niște usurpatori vremelnici și că mai curând sau mai târziu dreptatea istoriei și dreptatea lui Dumnezeu va triumfa, restituind poporul român în vechia și deplina stăpânire a pământului său strămoșesc.

Este vrednic de relevat faptul că *cu 20 de ani înainte* de apariția *Istoriei* lui Petru Maior (1812), în vara anului 1792 „*papa Sava Popovici cel bătrân ot*

Rășinari" predica credincioșilor săi *despre originea și continuitatea Românilor în Dacia*, cercând să lămurească în predica sa, pe înțelesul poporului, următoarele 4 chestiuni: „*ce feliu de sămânță veche este neamul nostru românesc? Al doilea: cu ce întâmplări sau pricini am venit noi în țara aceasta a Daciei Mediterane, care de noi se numește Ardeal? A treia: De unde am venit? Și a patra: cumcă am rămas pe locul acesta*. Cunoscând strădania mai marilor, patronilor și făcătorilor de bine ai nației noastre, ce o jertfesc pentru câștigarea norocirii noastre, trebuie și noi să fim îndatorați a ne îmbrăca în vrednicie, spre câștigarea norocirii noastre, care cuprinde a doua parte a voroavei mele”¹²).

Cuvântul lui Novalis că „*biserica este lăcașul istoriei*” s'a adevărit deplin în viața Românilor ardeleni: prin biserică și prin slujitorii ei s'au răspândit ideile și cunoștințele istorice, menite a deveni forțe vii, propulsive în năzuințele spre unitate și cârmuire națională. Astfel a devenit istoria o pârghie de înălțare în serviciul neamului, înviorându-l și ajutându-l spre a se putea „îmbrăca în vrednicie”.

Preotul Sava Popovici din Rășinari a fost vădit influențat de exemplul preotului sas Mihail Lebrecht, care încercase de asemenea să valorifice cunoștințele istorice în scopul unei bune educațiuni a poporului său. Această tendință practică - educativă a studiilor istorice se menține și în cursul secolului al XIX-lea atât la Români, cât și la Sași. Vestitul preot — martir al acestora, Ștefan Ludwig Roth, el însuș autorul unei istorii săsești nepublicate încă, scria unui prieten al său că „*nimic nu formează caracterul unui popor atât de mult ca istoria sa*”¹³).

Se poate deci afirma, că istoriografia română a

12) cf. I. Lupaș, *Studii, conferințe și comunicări istorice*. București 1928. vol I. pag. 381-383.

13) *Nichts aber bildet ein Volk in seinem Charakter so sehr als seine Geschichte*“ Cf. *Siebenbürgische Vierteljahrsschrift* 1932 pag. 286.

reuşit cu ajutorul bisericii să pună în mîna poporului *cheia necesară pentru a descuia* la timp potrivit temniţa robiei seculare şi a ieşi la larg, clădindu-şi succesiv edificiul unităţii şi libertăţii naţionale. Ea a oferit apoi un bogat arsenal de argumente în luptele, pe cari le-au purtat Românii de amîndouă laturile Carpaţilor pentru revendicarea drepturilor de autonomie şi independenţă. În ce priveşte în special istoriografia ardeleană în manifestările ei de la începutul secolului XIX, cari au trezit un prelung răsunet în viaţa publică românească mai ales prin activitatea lui Samuil Clain, Gheorghe Şincai, Ioan Piuaru-Molnar, Petru Maior şi a entusiaştilor săi discipoli (Teodor Aron, Damaschin Bojîncă, Eftimie Murgu, Ioan Trifu-Maiorescu) — s'a rostit părerea că prin ea se exprima „ce era mai înalt în cugetarea, ce era mai cald în simţirea propagatorilor regenerării naţionale a Românilor”. Această istoriografie a fost şi mai este încă preţuită *nu pentru calitatea operelor*; ci pentru „sufierea neînvinsă de entusiasm, care le străbate. Se poate zice că fiecare din ele nu place, nu atrage la lectură şi nu resistă la dînsa, dar că ele se prefac supt ochii cercetătorilor, capătă un sens tainic şi superior, când le alătură una de alta”¹⁴).

VI.

Ideea descendenţii romane fiind în cursul secolului XIX mai larg îmbrăţişată, decât a unităţii naţionale, avu ecouri prelungite în toate domeniile vieţii publice, iar în domeniul învăţămîntului a produs exagerările filologice ale şcoalei din Blaj şi cele istorice ale lui Treboniu Laurian, care voia să înglobeze în istoria Românilor toată istoria strămoşilor romani, stabilind ordinea cro-

14) N. Iorga, *Istoria literaturii române în secolul al XVIII-lea 1689-1821*. Bucureşti 1901 vol II. pag. 269.

nologică nu dela Nașterea lui Christos, cum se admite în deobște, ci dela întemeierea Romei (*ab urbe condita*). O exagerațiune identică s'a înregistrat și în istoria dreptului prin cursurile ținute la universitatea din Iași de către Simion Bărnuțiu și tipărite mai târziu sub titlul „*Dreptulu publicu alu Românilor*” (Iași 1867) Exagerațiunile acestea au întâmpinat critica justă a lui Mihail Cogălniceanu, care combătea „romanomania” arătând că Petru Maior prin cartea sa despre începutul Românilor în Dacia a avut „și nevinovata nenorocire să producă o școală destul de numeroasă de Romani noi”, cari fără a-și sprijini zisele cu faptele socot că se trag din Romani, că sânt Romani și *prin urmare cel dintâi popor din lume*”. Tot el îndemna pe auditorii săi a se feri „de această manie, care trage asupra noastră rîsul străinilor...” Iar Titu Maiorescu combătea ideile școlii lui Bărnuțiu spunând despre *Dreptul public al Românilor* că ar fi o carte „remarcabilă prin lipsa totală de știință juridică” (cf. T. Maiorescu, *Istoria contemporană a României* 1866—1900, București 1925 pag. 44). Într'un discurs parlamentar (29.VI.1871) Maiorescu arăta că ideile din menționata carte sunt periculoase, fiindcă „tind a răsturna bazele proprietății, a declara nulă și neavenită ideea unui principe străin, a propaga gonirea tuturor străinilor din România. Aceste idei s'au susținut de Bărnuț, s'au publicat la 1867 de către discipolii săi, profesori actuali, cari le profesează ca un fundament unic de regenerare a României și provoacă tinerimea română, să meargă înainte pe calea lor” (T. Maiorescu, *Discursuri parlamentare*, vol. I, Buc. 1897, pag. 98).

*

Ideea unității naționale a rămas câțva timp în umbră față de aceea a romanității. Pe înfăptuitorul unității dela 1600 nici cronicarii și nici istoricii români nu l-au apreciat de ajuns. Abia în jumătatea întâia a secolului XIX se îndreaptă mai cu stăruință și cu în-

suflețire atențiunea istoriografiei române asupra personalității excepționale a eroului dela Călugăreni și dela Șelimbăr. La 1834 tipărind Bănățeanul Damaschin Bojâncă în revista „Biblioteca Românească” un studiu despre *Vestitele fapte și peritea lui Mihai Viteazul*, reproduce opinia elogioasă a lui Christian Engel, care-l compara pe Mihai cu Temistocle și cu *Ioan Huniade* afirmând că e vrednic acest Achile românesc să-și aibă Homerul său, ale cărui versuri s’ar citi cu mare bucurie și ar putea forma cartea neamului, cartea vitejiei... Bojâncă termină studiul cu următoarele reflexiuni: „Această istorie, precum spre mare lauda nației s’a însemnat aci, așa și spre deschis exemplu să fie mărișilor boieri din Țara Românească și Moldova. Cetească tot insul aceasta cu mângăiere, văzând ce au fost strămoșii lui. Inșă caute și cerce și pe acea cauză, care a innecat aceste țări frumoase în moliciune, în întunec și neactivitate. Alunge dară cei putincioși răutatea din sânul patriei sale și cetind istoriile strămoșilor săi, fără dormitare să privegheze de a pleca iară pe calea virtuții, dreptății și a vitejiei strămoșești. Vedeți cum vestesc Istoriile Iroicia (eroismul), iată cum cetim noi cu dulci lacrimi vitezele fapte ale strămoșilor! Carea istorie lumineze deapururea în inimile voastre!” (Bibl. Rom. vol. IV, p. 32).

Ceva mai târziu, când Ardeleanul *Aron Florian* din Rod (jud. Sibiu), își desvolta la București *cursul de istoria Românilor*, vorbea de asemenea cu entusiasm despre eroismul lui Mihai Viteazul și despre unitatea națională, în a cărei viitoare înfăptuire credea cu toată făria sufletului său, după cum arată cuvintele lui rostite la cursul de istoria Românilor: „Viitorul ne dă speranțe mari și, când Românii se vor reuni într’un singur stat, atunci fericirea lor va fi la culme. Gloria trecută se va reîntoarce și supt cerul senin al libertății, fie, într’un imn divin, inimile patrio-

lice să înalțe la Dumnezeu sublimele lor bucurii”¹⁵⁾.

*

Evident că și în scrisul lui Bojâncă și în al lui Aron Florian — găsim exprimată convingerea despre valoarea educativă-patriotică a istoriei aproape în același fel, cum o exprimase odinioară Sallustius: *majorum gloria posteris lumen esto* (Gloria înaintașilor să fie lumina urmașilor!

Entuziasmul trezit în sufletul Românilor din 1-a jumătate a secolului XIX îl găsim la Damaschin Bojâncă și în legătură cu un studiu al lui despre originea românească a lui Ioan Huniade. La 1830 a publicat în *Calendarul Românesc* al învățătorului Ștefan Neagoe un tratat despre originea lui *Ioan Huniade*, iar editorul s'a îngrijit să-l însoțească și cu imaginea eroului, dând în anii următori și chipul fiilor săi *Ladislau* și *Matia Corvinul*, ceea ce îndemnă pe mecenatele Emanuil Gojdu să-i mulțamească într'o scrisoare însuflețită făcându-i următoarea propunere: „Observând că fețele eroilor numiți, care au înfrumusețat Calendarul D-Tale, la gînta noastră foarte iubite sînt, am cugetat că, de s'ar tipări acelea pe un pătrariu de coală, cum să se poată întrebuița de icoane, nu numai acei naționaliști care nu au Calendarul, așa dară nici icoanele pînă acum n'au putut să le aibă, ci și acei carii avându-le în carte cu mare bucurie vor primi a le cumpăra, să orneze și casele sale cu icoanele celor mai vestiți Români; de aceea iată mă apropiu de D-ta rugându-te să te învoiești după zelul arătat a resigna dreptul aceluia interes, care ai putea să-l ai cu vinderea acelor icoane, pentru bunul de comun numai prin aceea, dând gratis arămurile pe care se află scobite fețele numiților eroi; care apoi eu sînt aplicat a le tipări cu expensele (cheltuielile) mele spre așa scop, ca banii ce se vor aduna depe vinderea icoanelor să fie *fundatie pentru vecinica ti-*

15) Vezi „Cursul de istoria Românilor al lui Aron Florian” în *Revista Istorică* din București 1927 pagina 256-272.

părire a Calendariului (cf. anul 1832, pag. 137).

Se poate constata la cititorii români din întâia jumătate a secolului XIX un viu interes pentru lecturi istorice de orice fel. Interesul acesta a fost trezit și propagat prin Calendarele de Buda, ca și prin cărțile istorice tipărite în crăiasca tipografie a Universității din capitala Ungariei. În lipsa unui public cititor nu ar fi fost tipărite chiar cărți de *Istorie a toată lumea* ca cea tradusă de Ioan Piuaru-Molnar (1800) sau de preotul Ioan Teodorovici (1824) care dedicându-și lucrarea vestitului mecenat *Ătanasie Grabovski*, unchiul *Ănastasei Șaguna*, spune în prefață că s'a simțit îndemnat să traducă această carte a Arhimandritului sârb *Pavel Kengelatz* știind „cu câtă sete așteaptă Românii să poată ceti vre-o istoriuță”..

VII.

Merită o mențiune specială silința lui Aron Florian de a da o sinteză a istoriei Românilor simțind chiar necesitatea de a-și întemeia pe isvoare expunerea sobră și echilibrată. Tipărind la București, în tipografia lui Eliad, dela 1835—38 a sa *Idee repede de istoria Principatului Țării Românești*, arată în prefață dificultățile ce a întâmpinat deoarece „dintr'o mulțime de hronografuri ce se află pe la unii pe la alții, nu se potrivesc două”, iar istoriile străine se contrazic adeseori. Lui i se părea că istoria Ungariei, pe care o cunoștea mai bine, ar fi o povățuire sigură și o lumină pentru istoria Țării Românești (pag. XX—XXI).

Cu toate dificultățile, a avut îndrăsneala de a face acest început „fie cât de slab va fi, căci într'alt chip Țara Românească niciodată nu-și va avea istoria sa, va umbla totdeauna întru întunerec și va suferi pe dreptate atacurile ce se fac drepturilor nației române”. El a urmărit mai ales scopuri educative și didactice nădăjduind că „în tinerețe prin citanie încă din cruda vârstă se vor deștepta niște simțiminte sfinte, de a-și

cunoaște patria, de a o iubi, de a o cinști, de a se umplea de un respect evlavios cătră această maică de obște a Românilor și de a începe a fi buni patrioți” (XXII).

Volumul I. se termină cu domnia lui Radu dela Afumați, al doilea cu uciderea lui Mihai Viteazul, iar al treilea tratează domniile lui Radu Șerban și Radu Mihnea. In prefață exclamă Florian: „Iată și al 3-lea tom al Ideii rezezi de Istoria Principatului Țării Românești... Pociu dar a mă socoti norocit, că am împlinit și dorirea cetitorilor și mi-am făcut și datoria”. Iși dă însă destul de bine seama că aceste 3 volume „abia cuprind a 3-a parte din totalul faptelor și al întâmplărilor, ce trebuie să alcătuească întreagă istoria Țării Românești. Vremurile cele dintâi și vechi ale acestei țări sânt cam necunoscute și întunecate, și de aceea sânt și foarte sărace de întâmplări. Nu m'am oprit mult la acele vremi, pentrucă nici are cîneva ce să scrie despre dănsle; am păstrat o scriere mai întinsă asupra altor vremi mai dincoaci...”

Nu era străin Florian de proiectul de a continua seria volumelor; invoca însă lipsa mijloacelor ca o împrejurare proprie a zădărnici înfăptuirea acestui proiect: „poate să se socotească dela vremea, unde se oprește tomul III, până la vremile noastre, trebuie încă cel puțin cinci tomuri mari, ca să coprinză faptele și întâmplările Țării Românești. Mi-ar plăcea să isprăvesc un lucru ce l-am început... și aş vrea să îndestulez pe deplin dorirea acelor cetitori buni, care vor să dobândească o idee întreagă de toate întâmplările Țării Românești dela început până în zilele noastre. Dar îmi pare rău că pentru a isprăvi acest lucru nu e destulă numai voința mea de a jertfi osteneala, *lipsa mijloacelor tipăririi mă desnădăjduște cu totul*. Pociu oare îndrăsnii a mă mai adresa la buna voință a publicului cititor ca, precum a ajutat tipărirea celor 3 tomuri, să înlesnească ieșirea la lumină și a celor-

lalte cinci tomuri. Chemarea aceasta o fac la toate inimile generoase; isprava ei va hotărî soarta acelor cinci tomuri ce lipsesc spre a completa istoria Țării Românești”.

Într'un manual mai redus (1839) a dat expunerea resumativă a evenimentelor până la domniile Regu-lamentului Organic, iar în altul intitulat *Elemente de Istoria Lumii* (ed. I, 1845 și ed. II, 1847), a strâns ce i s'a părut „mai vrednic de însemnat.. din în-tâmplările națiunilor care au figurat mai mult în lume”.

VIII.

Dintre elevii lui Florian s'a ridicat talentatul Nicolae Bălcescu, izbutind să ne dea admirabila carte *România sub Mihaiu-Vodă-Viteazul*, carte muncită din greu, în-temeiată pe cunoștința izvoarelor, inspirată de calde simfiri naționale și întreșesută cu reflexiuni filosofice-istorice, fără a se putea spune despre autorul ei cecece a spus italianul Cesare Cantu despre unii filosofi te-zişti ai istoriei asemănându-i cu zeii, cari aveau ochi, dar nu voiau să vadă faptele cari le contraziceau teza, ci le ignorau. Bălcescu dimpotrivă era res-pectuos față de isvoarele istorice accentuând încă de la 1845 într'un „*Cuvânt preliminar despre isvoa-rele istoriei române*” că cei ce se îndeletnicesc cu stu-diul trecutului nostru trebuie „*să alerge la isvoarele originale, să caute și să adune toate datele putincioase și atunci vor putea țese o bună istorie*”.

Cu patru decenii mai târziu profesorul dela Bra-șov Andrei Bârseanu, publicând în Anuarul liceu-lui (1885/6) câteva observări metodice privitoare la studiul istoriei, recomanda chiar introducerea elevilor din liceu „*în cunoașterea și consultarea isvoarelor is-torice*” ca să învețe de timpuriu „a se adăpa din acele fântâni neprețuite, din care cu cât gustă cineva mai mult, cu atât se simte mai tare atras, cu atâta simte în pieptul său o sete mai mare”.

Necesitatea de a pregăti calea unei istoriografii la înălțimea cerințelor timpului îndemnă pe Laurian să publice, în colaborare cu Nicolae Bălcescu, *Magaznului istoric pentru Dacia* (1845) pe Timotei Cipariu să tipărească *Acte și fragmente româno-latine pentru istoria bisericească* (Blaj 1855) și diferite contribuțiuni istorice în revista sa *Arhivul*, apoi pe *Alexandru Papiu-Ilarian* să editeze *Țesaurul de monumente istorice pentru România*, pe Ioan Pușcariu să adune date privitoare la *familiile nobile române și la boierii din Țara Făgărașului*, pe fratele său Ilarion să publice 2 volume de *Documente pentru limbă și Istorie*, pe Gheorghe Bariț să transforme revista „*Transilvania*” (organul „Asociațiunii”) într’un magazin de studii și documente istorice în timpul, cât fusese redactată de el, pe Ioan Mihali să tipărească importanța sa colecție de „*Diplome maramureșene*” pe St. Stinghe să publice *Documente privitoare la trecutul Românilor din Șchei*.

În jumătatea a 2-a a secolului XIX istoriografia românească din Transilvania a început a da atențiune mai mare instituțiilor locale precum și momentelor mai însemnate din trecutul românesc al acestei provincii. Astfel a luat naștere o serie respectabilă de monografii, aducând prețioase contribuțiuni la istoria bisericească. Vom aminti aci lucrările lui Andrei Șaguna, N. Tincu-Velia, Nicolae Popoa, Ioan Micu-Moldovan, Ilarion Pușcariu, Ioan Crișan, Alex. Grama, Augustin Bunea, G. Bogdan-Duică, G. Popovici, Ștefan Pop, Matei Voileanu, T. V. Păcățianu, Alex. Lapedatu, Bartolomeu Baiulescu, I. Lupăș, S. Dragomir, O. Ghibu, I. Mateiu, Ștefan Meteș, G. Ciuhandu, Iacob Radu, Z. Pâlcășeanu, N. Firu, Alex. Țiplea, I. Boroș, Ștefan Lupșa, D. Stăniloaiu, I. Beleuță, I. Georgescu, Damaschin Ioanovici, Const. Rudnean.

Conducătorii așezămintelor școlare au ținut de asemenea să studieze trecutul școalelor românești în mod documentar. Monografiile istorice scrise de An-

drei Bârseanu (pentru școalele din Brașov) și Virgil Onițiu (Notițe din istoria școalelor noastre medii), E. Roșca (seminarul din Sibiu), Drăgan-Șotropa (școalele din Năsăud), Avram Sădeanu-T. Botiș (cele din Arad), Ioan Radu (din Brad), Constantin Pavel și Moise Popovici (Beiuș), D. Lăpădat și I. Moga (Săliște), I. Bratu (Tilișca), N. Bembea (Banpotoc), Iuliu Vuia (Banat), N. Aron (Făgăraș), Traian Popa (Tg. Mureș),— prezintă un interes particular pentru cine vrea să cunoască în amănunte luptele și străduințele Românilor ardeleni pentru a-și crea și desvolta sub stăpânire străină, exclusiv din mijloace proprii, așezămintele școlare de trebuință.

La fel au procedat și conducătorii instituțiilor financiare, publicând monografiile istorice apreciabile ca a lui N. Petra-Petrescu (despre Banca Albina), Ioan I. Lapedatu (Ardeleana din Orăștie), N. Drăganu (Aurora din Năsăud), ș. a.

Dintre momentele mai însemnate ale mișcărilor revoluționare, răscoala țăranilor din 1437 și-a găsit un monograf în G. Bariț, cea din 1514 în Sever Secula, cea din 1784 în Nicolae Densușianu, cea din 1848 în Silviu Dragomir (Avram Iancu și Ioan Buteanu) în Victor Lazăr (Ioan Buteanu) și G. Bogdan Duică (Simion Bărnuțiu), N. Buta (Avram Iancu), Gheorghe Coșbuc (Războiul pentru neatârnavare), Septimiu Albini (revoluția din 1848), I. Clopoțel (Revoluția din 1918).

Dintre personalitățile politice, culturale și bisericești ale românimii ardelenene s'au învrednicit până acum de cercetări sau studii speciale: mitropolii Sava Brancovici (Ioan Lapedatu, Vasile Mangra, Augustin Bunea, I. Lupaș) și Andrei Șaguna (Nicolae Popea, Il. Pușcariu, I. Slavici, I. Lupaș, Gh. Tulbure), episcopii Ioan Inochentie Clain, Petru Pavel Aron și Dionisie Novacovici (Aug. Bunea) Samuil Micu (Ioan Bianu), Gh. Șincai (Alex. Papiu Ilarian), Petru Maior

(Ătanasie Marienescu, Al. Lapedatu, Sextil Pușcariu, I. Lupaș), Gheorghe Lazăr, (G. B. Duiică, G. Popa Li-seanu, Onisifor Ghibu, I. Lupaș), Gheorghe Barițiu (I. Lupaș, Victor Cheresteșiu, E. Daianu), Andrei Mu-rășan (V. Branisce, I. Rațiu, I. Lupaș), Ioan Micu Mol-dovan și Nicolae Popea (I. Lupaș), Virgil Onițiu și Alexandru Bogdan (Ăxente Banciu), Ioan Rațiu (I. Georgescu), Ioan Maniu (Coriolan Suciuc), episcopul Nestor Ioanovici (G. Ciuhandu), Iuliu Maniu (Sever Stoica), Ștefan Mailat (Octavian Popa), Coresi (N. Iulică).

Istoria literaturii și a învățământului românesc a aflat cultivatori pricepuți ca Enea Hodoș, Sex-til Pușcariu, Onisifor Ghibu, Ăscaniu Crișan (Din trecutul învățământului matematic la Români din Ardeal). Istoria dreptului a sporit prin scrierile lui Victor Onișor (Istoria dreptului român), I. Ma-teiu (Contribuții la istoria dreptului bisericesc) Va-ler Moldovan, (Dieta Ardealului din 1863—4), istoria ziaristiceii românești prin studiile lui O. Ghibu (Isto-ria ziaristiceii bisericești la Români), I. Lupaș, (Con-tribuții la istoria ziaristiceii românești ardelen). S. Dragomir (ziarul Democrația din 1849), Alex. Lu-pean (Activitatea ziaristică a lui T. Cipariu), O. Boi-tos (Activitatea lui I. Slavici la Tribuna din Sibiu), D. Petruțiu (Aron Florian și Telegraful Român) și Au-rel Cosma (Istoria presei române din Banat); isto-ria militară prin G. Bariț (Istoria regimentului II gră-nițeresc) și Gen. T. Nicolau, (Invazia Tătarilor), arheo-logia și istoria artelor prin Alex. Lapedatu, Coriolan Petran, I. Marțian, Const. Daicovici, Virgil Vățășan. Ștefan Meteș, I. Miloia, I. Moșă, Ătanasie Popa și M. Macrea.

Istoria economică: I. Rusu Șirianu (Iobăgia), St. Meteș (Viața agrară, documente contemporane 1508—1820), I. Lupaș (Documente istorice privitoare la mo-șiile brâncovenești din Oltenia și Transilvania 1654—

1823), Petru Suci (Poporația Ardealului și simțul realităților social-economice), N. Dragomir (Din trecutul oierilor mărgineni).

Istoria politică prin G. Barițiu (Părți alese din istoria Transilvaniei) Iosif, Nerva și Enea Hodoș, T. Păcățianu (Cartea de aur sau luptele naționale-politice), I. P. Papp (Procesul Memorandului. Acte și date), Aurel A. Mureșian, Const. Moisil, I. Clinciu, G. Moroianu (Legăturile cu Anglia), Andrei Oțetea, Iulian Marțian, V. Șotropa, Petru Nemoianu, I. Moșoiu, I. Breazu, Aurel Decei, T. Chindea, Iosif Schiopul, Tr. Simu, Vasile Bichigean, ș. a.

Nu lipsesc nici memoriile politice, ca cele publicate de Ioan Maiorescu și de fiul său Titu Maiorescu (Istoria contemporană a României), de N. Popea (Memorialul lui Șaguna) de Ioan Pușcariu (Notițe despre întâmplările contemporane) de Iosif Sterca Șuluțiu (Memoriul meu), de Vasile Moldovan, de Roman Ciorogariu (Zile trăite), ș. a.

Dar istoricii din Transilvania au dat atențiune și chestiunilor privitoare la trecutul celorlalte provincii românești, închinând studii și cercetări speciale personalităților conducătoare, cum sunt monografiile scrise de răposatul I. Sârbu (despre Mihai Viteazul și Matei Basarab) prof. Ioan Ursu (despre Ștefan cel Mare și Turcii, despre Petru Rareș), Victor Motogna (despre politica externă a lui Mircea cel Bătrân și Relațiile Ardealului cu Moldova în sec. XVI), Ilie Minea (Principatele române și politica orientală a împăratului Sigismund, Vlad Dracu, Aron Vodă și vremea sa, Dimitrie Cantemir), Alex. Lapedatu (Radu cel Frumos, Vlad Călugărul, Radu cel Mare, Mihnea cel Rău), I. Lupăș, (Basarab cel Mare și lupta lui cu Carol Robert; Regele Ferdinand), Ștefan Meteș (Regele Ferdinand), I. Moș (Rivalitatea austro-polonă și orientarea politică a țării române la sfârșitul secolului XVII), I. Sandu (D. Cantemir), I. Mateiu (Renașterea Basarabiei), O. Ghibu (Dela Basarabia rusească la Basarabia românească), ș. a.

Nu lipsesc nici studiile critice asupra izvoarelor istoriei române, cum sânt cele publicate de Simion Manguica (Cronicarul rus Nestor), de Ilie Minea (Informațiile românești ale cronicii lui Dlugosz), Emilia Cioran (Paul de Alepo despre Călătoriile patriarhului Macarie), Neagoe Popea (Memoriile lui Ioan Kemény) Ioan Modrigan (cronica lui Șincai), I. Lupaș (Chronicon Dubnicense), Ioachim Crăciun (Cronicarul Szamosközi și însemnările lui privitoare la Români), Aurel Decei (Românii în geografia armenească a lui Pseudo-Moise din Chorena).

IX.

Dar cele mai temeinice și mai rezistente studii istorice sunt ale răposatului Ioan Bogdan, care a pregătit și cele mai metodice publicații de documente (Documentele lui Ștefan cel Mare și Documente privitoare la relațiile Țării Românești cu Brașovul în secolul XV și XVI).

Este meritul covârșitor al lui Ioan Bogdan de a fi așezat temelie solidă a studiilor slave în România izbutind să scoată știința istorică română din faza romantică a copilăriei și din rătăcirile periculoase, cuprinse odinioară de Mihail Cogălniceanu sub numirea de „romano-manie”.

Dacă inițiatorii și propoveduitorii acestui curent extremist au fost câțiva istorici răsăriți din școala Blajului, în 1-a jumătate a secolului al XIX-lea, spre sfârșitul aceluiaș secol tot din Transilvania și anume din școala Brașovului au răsărit oameni de știință, cari s'au împotrivit cu hotărâre exagerațiilor păgubitoare, oprindu-le de pe povârnișul rătăcirilor și îndreptându-le spre căile adevărului. Școala literară critică a lui Titu Maiorescu și cea *istorică*-critică a lui Ioan Bogdan au dat roade, cari au îndreptățit pe unul dintre foștii elevi ai celui din urmă să afirme că Ioan Bogdan a putut să-și câștige în domeniul științei „prin muncă încordată, desinteresată și iubire de adevăr mai presus de toate, un renume și o glorie, de care pu-

fini vor avea parte în aceeaș măsură, rămânându-i numele strâns legat de năzuințele și progresele culturii noastre românești din ultimele timpuri”¹⁶).

Prin metoda severă și scrupuloasă a lecțiilor și scrierilor sale Ioan Bogdan a izbutit să întemeieze o școală de cercetări folositoare prin deprinderea elevilor săi de a prețui și scruta izvoarele cu metodă, pentru a stoarce din cuprinsul lor tot ce pot da. Ca atmosferă sufletească, adevărat, că școala aceasta e mai realistă, mai puțin entusiastă de cât a antecesorilor. Prin metoda comparativă, aplicată uneori prea sever, cercetările acestei școli par a micșora întrucâtva importanța intrinsecă a trecutului românesc, așezându-l prea adeseori în funcție directă și exclusivă de acela al popoarelor vecine. Astfel scria Ioan Bogdan în legătură cu recensia unui manual de istorie: „Le este ușor Germanilor și Francezilor să grupeze istoria popoarelor europene în jurul istoriei lor naționale și, dacă Românii ar fi jucat rolul politic al acestor două mari popoare, — ar putea-o s'o facă și ei. Lucrurile stau însă dimpotrivă. Istoria noastră a fost *determinată de a vecinilor noștri*, cu mult mai culți și mai puternici, cu mult mai vechi și mai civilizați decât noi. Țările Române apar în istorie, când evul mediu începe să apună și instituțiile noastre sânt *un slab reflex* al celor apusene, trecute prin filiera vecinilor noștri”. (Conv. Lit. 1904 p. 356).

Astfel înfățișate lucrurile, evident că nu mai pot produce entuziasmul și sentimentul de mândrie națională, pe care vechii istorici căutau să-l trezească prin accentuarea neconținută a gloriei străbune.

Dar nu numai Francezii și Germanii au încercat să grupeze istoria popoarelor europene în jurul istoriei lor. Au făcut lucrul acesta — cu succes — și alte popoare mai mici, din vecinătatea noastră, ca Ungurii și Cehoslovacii. Apoi istoria noastră n'a fost

16) cf revista *Transilvania* din Sibiu 1920 pagina 748.

determinată exclusiv de a vecinilor noștri, ci s'a întâmplat și la noi, ca și la alte popoare: influențele externe au fost adaptate împrejurărilor speciale, asimilate și transformate potrivit cu necesitățile de viață ale neamului și ale statului; tot astfel instituțiile n'au fost pur și simplu „un slab reflex al celor apusene”, ci rezultatele firești ale procesului de conțopire, desăvârșit în cursul timpului între moștenirea din bătrâni și aportul diferitelor influențe și împrumuturi nu numai apusene, ci în bună parte și răsăritene și meridionale.

Dar și prin nota critică, uneori excesivă, istoriografia modernă a făcut netăgăduite servicii educației, îndrumând pe cultivatorii și ucenicii ei spre cercetări stăruitoare în toate domeniile de viață ale poporului nostru și ale popoarelor vecine, spre a se putea apropia cât mai mult de cunoașterea și restabilirea adevărului. Dacă sentimentul mândriei naționale a putut fi câteodată atins prin afirmațiuni critice sau hipercritice, în schimb a sporit năzuința de a nu luneca pe povârnișul hipertrofiei și megalomaniei. Păstrând proporțiile propriei noastre personalități etnice, culturale și politice, e bine să întemeiem pe cunoașterea și prețuirea adevărului toate aspirațiunile noastre de progres. *Veritas vincit*. Cu lozinca aceasta, vestitoare de încredere neclintită în puterea biruitoare a adevărului, au pornit la muncă și la luptă câțiva Țrdeleni, cari au fost în stare a contribui, la sfârșitul secolului al XIX-lea și la începutul secolului al XX-lea, la progresul istoriografiei române.

X.

Dela 1918 încoace dezvoltarea istoriografiei române în Transilvania a putut fi înlesnită în parte prin organizarea mai sistematică a cercetărilor și publicațiilor, organizare înjghebată mai ales în cadrele *Institutului de Istorie Națională*, creat pe lângă Uni-

versitatea din Cluj prin darul de 400.000 lei, făcut de regretatul Rege Ferdinand I, la 1 Februarie 1920, apoi și cu ajutorul *Institutilor de Istorie Universală*, și *de Studii Clasice* și cu al *Comisiunii pentru conservarea monumentelor istorice*. Institutele acestea au publicat până acum mai multe *Ănuare* cu studii și contribuțiuni de interes general pentru istoria Românilor, îndeosebi pentru a celor din Transilvania și Banat. De lângă aceste volume ale *Ănuarelor* mai apare la Cluj o *Bibliotecă Istorică* pentru studii speciale, precum și *Biblioteca Istorică Ăstra*, publicată sub auspiciile „Ăsociațiunii pentru literatura română și cultura poporului român”.

Dar și în alte centre ale Transilvaniei se continuă munca de sporire a cunoștințelor istorice. Ăstfel la Năsăud apare *Ărhivea Someșană*, redactată de prof. Virgil Șotropa, la Brașov revista *Țara Bărsei* de prof. Axente Banciu, la Timișoara *Ănalele Banatului* de Ioachim Miloia, apoi în diferite *Ănuare* ale liceelor și academiilor profesorii continuă buna tradiție din trecut de a publica studii și contribuțiuni de interes istoric-local.

Dacă istoriografia română a făcut în trecut servicii necontestate pentru trezirea și propagarea conștiinței naționale în toate provinciile și straturile sociale, dacă a reușit să așeze pietrele cele din capul unghiului în temelia edificiului unității și libertății naționale, tot ea este chemată acum și în viitor să contribuie zi de zi la întărirea acestor temelii, făcându-le solide și rezistente, ca nici porțile iadului să nu le poată surpa.

Pentru aceasta e necesar ca toți cei ce vor să înlesnească sporirea și răspândirea ei, să nu uite, că au datoria a lucra astfel, încât să trezească simpatie, iar nu dispreț pentru trecutul nostru — adeseori umil și necăjit sub raport social-politic, totdeauna impunător însă prin puterea de viață și de rezistență, care a dat poporului țăriia de a se strecura prin toate vâltorile timpurilor de urgie.

Istoria Românilor oferă cea mai întăritoare lec-tură pentru cei ce înțeleg să pătrundă rostul ei. Am fost surprins la 1925, cu prilejul celui dintâi con-gres al profesorilor de istorie din România întregită, auzind chiar într'un cuvânt de deschidere constata-rea că *elementul tragic* ar forma *nota esențială* a tre-cutului românesc. Era o afirmațiune pesimistă, lip-sită de temei. Elementul tragic implică totdeauna căderea, înfrângerea, răpunerea insului în luptă cu adversitatea mediului. Dar individualitatea poporu-lui român nu a putut fi nici înfrântă, nici ră-pusă de vrăjmășiile trecutului. Ea nu a căzut, ci s'a înălțat triumfătoare de-asupra tuturor vicisitudinilor istorice și fatalităților geografice.

De-aceea istoria noastră națională atât în formele ei generale, cât și în mai modestele dar cu atât mai instructivele-i înfățișări regionale și locale, are nu nu-mai dreptul, dar și datoria de a propovedui optimis-mul înviorător, trezind și cultivând sentimentul de încredere în viitorul neamului și al statului între-git, oricât de grele lupte și încercări ne-ar mai fi rezervate în taina destinului istoric.

Cluj, 9 August 1933.

Prof. I. LUPAȘ

BIBLIOGRAFIE.

Arbore, Alex. P. *Ioan Bogdan* în rev. *Transilvania* 1920.

Barițiu *Gheorghe*, *Biografia lui Ion Măiorescu* în *Transilvania* 1877.

Bănescu N. și V. Mihăilescu, *Ioan Măiorescu*. Scriere comemorativă. București, 1912.

Bârseanu Andrei, *Ioan Lapedatu*, în *Anuarul XXXIV* al gimnasiului român din Brașov, 1898.

Bianu Ioan, *Viața și activitatea lui Maniu Samuil Micu Clein*. An. Acad. Rom. vol IX.

Bogdan-Duică, *Gheorghe*, *Viața și ideile lui Simion Bărnuțiu*. București, 1924.

Bogdan-Duică, *Țitu Liviu Măiorescu*, discurs de recepțiune în Academia Română.

Bogdan-Duică *Gheorghe*, *Iosif Hodoș* în rev. *Țara noastră*, 1930.

Bogdan Ioan, *Ioan Pușcariu*, în *Notițe despre întâmplările contemporane*. Sibiu 1913 (la Anexe).

Brancisce Valeriu, *Andrei Baron de Șaguna*. Conv. Lit. 1923.

Bunea Augustin, *Țimoteiu Cipariu* în ziarul „*Unirea*” din Blaj, 1905.

Bunea Augustin, *Album în amintirea canonicului Augustin Bunea*. Blaj, 1910.

Bunea Augustin, *In amintirea canonicului Augustin Bunea*. Vălenii de Munte, 1910.

Cheresteșiu Victor, *A magyarországi román sajtó politikai vezéreszméi. Adalékok Baritju György politikai gondolkozásának jellemzésére*. Budapest, 1917.

Cioran Emilian, *O familie de preoți în Rășinari 1740—1879* în *Revista Teologică*. Sibiu, 1912.

Densușianu Aron, *Cronica lui Gheorghe Brancovici*. Revista Critică-Literară. Iași, 1893.

Diaconovich Corneliu, *Gheorghe Barițiu. Foi comemorative la serbarea din 12/24 Maiu 1892*. Sibiu, 1892.

Dragomir Silviu, *Cronica sârbească a lui Gheorghe Brancovici*. Anuarul Institutului de Istorie Națională II, Cluj 1924.

Dragomir Silviu, *Despre protopopul Radu Tempea* în vol. I al monografiei *Istoria desrobirei religioase a Românilor din Ardeal în sec. XVIII*, Sibiu 1920.

Iorga Nicolae, *Oameni cari au fost* (despre: Laurian, Șaguna, Barițiu, Cipariu, Popea, I. Lapedatu, Vinc. Babeș, S. Bărnățiu, Gh. Brancovici, Aug. Buna, Iosif Sterca-Șuluțiu). Vălenii de Munte, 1911.

Iorga Nicolae, *Despre cronica lui Gheorghe Brancovici* în *Revista Istorică*, Iași, 1917.

Iorga Nicolae, *Cursul de istoria Românilor al lui Aron Florian* în *Revista Istorică*. București 1927.

Iorga Nicolae, *Insemnări de cronică ale clericilor din Șcheii Brașovului* în *Buletinul Comisiei Istorice a României*. București, 1933.

Lapedatu Alexandru, *Istoriografia română ardeleană*; discurs de recepțiune în *Ac. Rom.* București, 1927.

Lapedatu Alexandru, *Activitatea istorică a lui Nicolae Densușianu*. București, 1912.

Lapedatu Alexandru, *Petru Maior în cadrul vieții naționale și culturale a epocii sale*. Anuarul Inst. de Ist. Naș. I. Cluj, 1922.

Lupaș Ioan, *Mitropolitul Andrei Șaguna*. Sibiu 1909 ed. II. 1911.

Lupaș Ioan, *Nicolae Popea și Ioan M. Moldovan*, discurs de recepțiune în *Acad. Rom.* București, 1920.

Lupaș Ioan, *Doi umaniști români în secolul al XVI-lea*. An. Ac. Rom. București, 1929.

Lupaș Ion, *Chronicon Dubnicense despre Ștefan cel Mare*, An. Ac. Rom. București, 1929.

XXXVIII

Lupaş Ioan, *Ioan Bogdan 1862—1919* în rev. *Ţara Bârsei*. Braşov 1930.

Lupaş Ioan, *Scrierile istorice ale lui Petru Maior* în Anuarul Inst. de Ist. Naţ. I. Cluj, 1922.

Lupaş Ioan, *Viaţa şi activitatea lui Gheorghe Bariţiu* în rev. *Transilvania*. Sibiu, 1913.

Lupaş Ioan, *Barifiu György az erdélyi román hirlapíródalom megalapítója* în revista *Acad. Maghiare Történeti Szemle B-pest. 1915*.

Lupaş Ioan, *O convorbire cu Dr. Augustin Bunca*. Luceafărul, Sibiu 1909.

Lupaş Ioan, *Ioan Puşcariu*. Luceafărul, Sibiu, 1912.

Lupaş Ioan, *Ioan Maiorescu despre activitatea sa politică*. Conv. Lit. Bucureşti, 1910.

Lupaş Ioan, *Părinţii şi bunicii lui Ioan Piuariumolnar* în volumul *Omagiu lui I. Bianu*. Bucureşti, 1927.

Lupaş Ioan, *Ioan Sârbu* în Anuarul Inst. de Ist. Naţ. I. Cluj, 1922.

Lupaş Ioan, *Chestiunea originii şi continuităţii Românilor într'o predică dela 1792* în *Studii, conferinţe şi comunicări istorice*, vol. I. Bucureşti, 1928.

Lupaş Ioan, *Andrei Bârseanu*. Anuarul Inst. de Ist. Naţ. II, Cluj, 1924.

Lupaş Ioan, *Matei Voileanu 1852—1933*. În rev. *Renaşterea* XI, Cluj, 1933.

Lupaş Ioan, *Ătanasie M. Marienescu* în *Telegraful Român*, Sibiu, 1915.

Marienescu Ătanasie, *Viaţa şi operele lui Petru Maior*; discurs de recepţiune în Ac. Rom. Bucureşti, 1883.

Metes Ştefan, *Cronica popii Vasilie din Braşov*, în revista *Drum Drept*. Vălenii de Munte, 1913.

Modrişan Ioan, *Soarta cronicii lui G. Şincai*, în rev. *Cultura creştină*. Blaj, 1916.

Pâclişeanu Zenovie, *Contribuţii la biografia lui Şincai. Legăturile lui cu episcopul I. Bob* în *Transilvania* 1922 p. 295—310. (Şincai † 2.XI.1816).

Panaïtescu P. P., *Ioan Bogdan și studiile de istorie slavă la Români în Buletinul Comisiei Istorice a României VII*. Buc. 1928.

Papiu Ilarian, Alex., *Viața, operele și ideile lui Gheorghe Șincai din Șinca*, discurs de recepțiune în Acad. Rom. București, 1869.

Pârvan Vasile, *Activitatea politică a lui Alex. Papiu-Ilarian* în Prinsoa lui D. Sturza. București 1903.

Popea Nicolae, *Ărhiiep. și Mitr. Andrei Baron de Șaguna*. Sibiu, 1874.

Popovici Iosif, *Ioan Maiorescu*, în rev. *Transilvania*, Sibiu 1911.

Pușcariu Ilarion, *Ărhiiep. și Mitr. Andrei Baron de Șaguna*, în rev. *Conv. Lit* 1874.

Pușcariu Sextil, *Țiu Maiorescu*, în rev. *Junimea Literară*. Cernăuți, 1910.

Pușcariu Sextil, *Parerile lui Petru Maior despre limba română*. *Ăn. Inst. de Ist. Naț. I*. Cluj, 1922.

Rațiu Ioan, *Viața și operele lui Alex. Papiu-Ilarian*. Blaj.

Rusmin Ilie, *Viața și operele lui Simion Mangiuca*. Oravița, 1931.

Slavici Ioan, *Ărhiiep. și Mitr. Andrei baron de Șaguna*. In rev. *Conv. Lit*. 1880.

Soveja, *Țitu Maiorescu*. București, 1925.

Seraphin, *Popa Vasiliu* în *Quellen zur Geschichte der Stadt Kronstadt*, vol. V. Brașov, 1909.

Stoica Emilian, *Ioan Ursu* în *Ănuarul Inst. de Ist. Naț. III*. Cluj, 1926.

Triteanu Lazăr, *Ărhiereul Dr. Ilarion Pușcariu 1892—1922* în *Revista Teologică*. Sibiu, 1922.

Tulbure Gheorghe, *Activitatea literară a mitrop. Andrei Șaguna*. Sibiu, 1909.

Ungureanu Gh., *Jurisconsultul Damaschin C. Bojâncă 1802—1869*. Iași, 1930.

I.

Cronicarul anonim dela curtea voevodului transilvan Bartolomeu Drăgfy despre Matia Corvinul, despre Ștefan cel Mare și despre lupta cu Turcii pe Câmpul Pâinii.

În timpul acestui rege Matia, după întâmplări felurite și nefericite, a venit asupra acestei țări și următoarea nenorocire vrednică de plâns. Câtă vreme adecă regele acesta — Matia — pustia regatul Poloniei, față de care se purta cu atâta dușmănie, încât nu-i mai rămânea timp, să cugete la binele și folosul țării sale, Ungaria însaș, *par'că ar fi fost văduvită de Principele său*, își trăia zilele tihnite în pace și în tăcere. Dintr'odată însă Turcii, acești prea înfricoșați dușmani ai creștinătății, cercetând o parte a țării și trecând pe neobservate Dunărea și Mureșul a doua zi după sărbătoarea sfintei Dorothea în anul 1474 (7 Februarie), înainte de revărsatul zorilor năvălind în curs repede și pe furiș în cetatea foarte bogată a Orăzii, care era plină de cetățeni și de comori, încât abia i se putea găsi pereche între celelalte cetăți ale țării, o prădară cu totul și prinzând atât din ea, cât și din ținuturile învecinate foarte mulți nobili, fruntași, cetățeni și locuitori ai acestui pământ și prea cin-

stite și prea vestite fecioare și femei, fără să fină seamă de sex, pe cei prinși i-au dus fără milă în captivitate perpetuă... O nefericită Ungarie sau mai bine te-ai putea numi nu Ungaria, ca mai înainte, ci *angaria*, a căzut scutul tău, inima cui mai poate fi acum sigură în tine? Ai putea vedea doar, în ce primejdie mare ești învăluită. De bună seamă, după alungarea Tătarilor din această țară, nici o putere, nici o stăpânire nu și-a mai băfut joc de tine în felul acesta, nici nu și-a mai pricinuit pagube așa de mari, ca cele primite acum în chip așa de mizerabil.

* * *

„Așadară în zilele acelea Turcii, acești prea înfricoșăți dușmani ai noștri, poftitori de pradă neconținută, au intrat ca niște vrăjmași, după cum am aflat din scrisori, cu una sută două zeci de mii de păgâni în pământul Moldovei, supus sacrei Coroane — precum se zice — cu gândul că, dacă vor fi aci biruitori, să ia măsuri pentru a năvăli asupra întregului regat al Ungariei. Dar *Ștefan voevodul moldovean*, cu Secuții noștri și cu Valahii și Rutenii adunați cât mai în grabă, punându-se în fruntea lor, s'a împotrivit Turcilor în mijlocul țării sale, *ca un bun protector al patriei și al națiunii sale, fiind gata să moară pentru ai săi*, și având timp de trei zile și trei nopți cea mai grea ciocnire cu ei, ajutându-l și mila dumnezeiască, a biruit și a dat pe Turci aproape cu totul pieirii. Atunci au fost prinși fără întârziere și deșinuți pașa, viceîmpăratul și alți opt voievozi mai vestiți, cari se aflau în fruntea oștilor turcești. Pentru toate acestea, binecuvântat să fie numele Domnului, care pe cei mai de căpetenie dușmani ai noștri i-a dat în mâinile noastre, pentru ca să răsplă-

tească nedreptățile, ce ni s'au făcut. Câți captivi, câte comori și lucruri scumpe au ajuns în mâinile biruitorilor, poate ști oricine”.

* * *

„Am socotit să fac amintire și de aceea, că la anul 1479 a 4-a zi înainte de sărbătoarea fericitului mărturisitor Gallus (13 Octomvrie) intrând Turcii, acei prea cumpliți dușmani ai noștri, pe drumul Câlnicului în părțile ardelene, cu foarte mare oștire, cum se spune, 34.000 de călăreți, după ce au luat îndrăzneală din părțile muntene împreună cu voevodul numit Basarab cel Mic, care s'a supus de bună voie căpeteniei Turcilor, și prinzând o foarte mare mulțime de oameni în grăbnică pradă, când voiau să se întoarcă veseli înapoi, atunci acel mare și curajos Ștefan de Bathor, voevodul părților ardelene, ca un bun protector al neamului încredințat lui, punându-și nădejdea în Dumnezeu, s'a împotrivit bărbătește cetelor turcești, pe Câmpul Pânii aproape de orașul Orăștie împreună cu *magnificul, puternicul și prea luminatul principe Bartolomeu Drăgfy de Beltewk*, tot astfel și cu *magnificul Paul de Kynysi comitele Timișorii* și cu alți oșteni ai curții regale, adecă oarecari neamuri ale unor prelați și baroni ai țării trimise și aflătoare din porunca regelui împreună cu Bartolomeu Drăgfy și cu Paul Kynysi — după ce au așezat cetele lor în rând și au dat o ciocnire memorabilă, cu ajutorul lui Dumnezeu au secerat la sfârșitul luptei o biruință foarte mare și vrednică de laudă împotriva numișilor Turci. Aproape toți Turcii au pierit aci, abia puțini putând scăpa cu fuga prin văi și prin păduri; voevozii Skenderbeg și Ezebeg pieriră aci. În lupta aceasta numitul Ștefan Voevod a fost ră-

nit la pulpă, dar cu ajutorul medicilor și-a redobândit sănătatea de mai înainte; câțiva magnați, nobili, frunțași, precum și locuitori și Sași din aceste părți ardelene au căzut uciși. Pentru această biruință câștigată binecuvântat să fie în-suş Dumnezeu, care a dat robilor săi biruința strălucită asupra vrăjmașilor. Amin.”

[Reproducere din I. Lupaș, *Chronicon Dubnicense despre Ștefan cel Mare* în An. Ac. Rom. M. S. I. seria III. tom X (București 1929) pag. 357-362].

II.

Umanistul Nicolae Olahus despre Muntenia, Moldova Transilvania și Banat

MUNTENIA.

Muntenia, care oare cândva se zice a fi fost numită Flacia, dela Flacus, care dusesse acolo colonii romane, începând dela munții prin cari se desparte de Transilvania, se întinde mai până la Marea Neagră. Pământ șes și lipsit de ape, spre miază-noapte are pe Roxani, cari acum se numesc Ruși; spre miază-zi cătră acea parte a Ungariei, ce caută spre Timișoara și câmpul Maxons, iar spre răsărit se atinge de râul Dunărei, ce desparte Moesia de jos.

Principele acesteia se numește Vodă, care pre timpul nostru este Radul, tare în averi și puteri, având scaunul său în cetatea Târgoviștei. Se zice, că în timp de nevoie poate să ridice la 40.000 de ostași din țara sa și să-i ducă în oaste. E supus Regelui căruia prin soli trimite jurământ de fidelitate. În această provincie din timpurile înaintașilor noștri până în zilele noastre, două familii au fost, la început eșite din aceeași casă, una a Dăneștilor dela Dan Vodă, alta a Dragulescilor dela Dragula, de cari și Enea Silviu amintește în cap doi al Europei. Din aceștia se aleg domnii legitimi, când cu puterile Regelui nostru, când cu ale Turcului.

Pe timpul lui Ioan Huniadi Voevodul Transilvaniei, apoi Gubernatorul Ungariei, ocupase domnia Dragula Vodă, parte ucizând, parte alungând pe cei din sângele lui Dan. Manuilă de Argeș avea din muierea sa Marina, sora aceluiaș Iancu Vodă, între alții doi feciori: unul cu numele Stanciul, care avu fii pe Dan și Petru, altul Stoian sau Ștefan. Acesta mă născu pe mine și pe fratele meu, și pe fetele Ursula și Elena. Căci Dragula, venind la domnie prinse cu înșelăciune pe unchiul meu Stanciul și-l făie. Iar Ștefan, cu ajutorul lui Dumnezeu, fiind încă prunc, scăpă de tirănia aceluia, alergând la regele Matia care, precum am auzit chiar dela tata și dela Bornemisa și Ambrosie Șarkan, cari veniseră cu el în Ungaria și împreună cu tata făcură slujbă ostășească sub Regele, — mai de multe ori avu de gând să-l readucă cu oștile în domnie. Dar tata văzând că schimbările lucrurilor, ce se fac acolo pentru domnie, sunt foarte periculoase, preferi să se căsătorească cu mama mea Barbara Husar din Transilvania, și să trăiască viață privată, de cât în domnie și putere, supus la mii de pericole, să fie ucis ca și înaintașii săi.

Deci după timpuri se făcu Voevod Mihnea. Inrudit cu noi prin frăție aproape de sânge, ca unul născut din ramul Dăneștilor, bărbat mare la stat și cu braț puternic. Acesta, după ce pe la anul Domnului 1510, împreună cu doamna și fiul său Mircea, și cu fica sa, mai târziu măritată, precum am înțeles, după Vodă din Moldova, fu scos din domnie de boerii necredincioși împreună cu Turcul, fugi în Sibiu, cetatea Transilvaniei, cu asigurare publică din partea regelui Vladislav, părintele lui Ludovic. Unde, nu mult după aceea, într'o zi, venind dela bise-

rică, însoțit cu toată cinstea de tatăl meu și de I. Horvâth din Vingard către locuința-i; un oarecare Dimitrie Iaxici, sârb de neam, eșind fără știre din ascunziș l-a străpuns cu vreo trei patru lovituri, mai între mâinile celor ce-l petreceau, și ale unui mare număr de curteni, nearmași chiar din porunca lui Mișnea, pentru ca să nu pară a fi neîncredător în asigurarea publică, și de aceea neîngrijorat și nefemându-se de nimica sub credința publică. Însă și acesta, săvârșind crima, fu urmărit cu mare turburare spre locuința cea mai de aproape, și poporul înverșunându-se pentru călcarea credinței regești și publice, de către unul din ei, aproape de casele unde scăpase, fu împușcat și muri ca vai de el.

Aceste două familii până în ziua de astăzi se ceartă între sine fiecare nevoindu-se din toate puterile a se alege un Voevod din sânul său, când cu ajutorul Turcilor când cu al Ungurilor. Cel mai tare, nu numai pe cel de alt partid, ci chiar și pe cel din familia sa îl ucide, dacă-l bănuiește că umblă după domnie, sau prinzându-l îi taie nasul sau alt mădular. Ceeace și mai demult și acum de curând se întâmplă. Că Petru de Argeș, fiul Stanciului, de care am amintit, vărul meu, în zilele acestea mi-a scris din Ungaria cum că el fu pus Vodă în Țara Românească de Mahumet, pașa împăratului turcesc, și că fiind el în domnie, peste câțva timp fu trimis dela Turci altul de alt partid, care scoțându-l să cuprindă domnia; însă el, între două oști, s'a luptat în luptă singuratecă cu adversarul său, pe care rănindu-l l-a dat jos de pe cal; iar când voi să-l ucidă, baronii munteni, cari în limba lor cu schimbarea a două litere se numesc boiari, călcând credința făcură scăpat pe

cel învins, iar pe acesta prinzându-l, i-au tăiat nările și l-au fugărit; ci totuși speră în bună-tatea lui Dumnezeu, cum că scoțând afară pe inamic, își va răsbuna cu armele rușinea păfită, și-și va recâștiga domnia cu puterea. Așa poartă pe om speranța și așa se schimbă stările lucrurilor omenești. Însă mai nicăiri nu poate fi sigură însoțirea regească, cu atât mai puțin în Muntenia, care în timpul nostru mai de tot este supusă tiraniei turcești. Românii sunt creștini decât că urmând credința Grecilor în purcederea Duhului sfânt, și în alți articoli de credință mai puțin însemnați, se abat dela biserica noastră. Acestea am vrut a le scrie pe scurt pentru ca datinele Muntenilor să fie mai cunoscute.

[T. Cipariu, *Arhivă pentru filologia și istoria* Blășiu 1867 pag. 711-714].

MOLDOVA.

Ținutul Moldovei, dinspre răsărit se împreună cu Muntenia; dela miază-noapte spre apus cu Polonia, spre miază-noapte dincolo de Polonia nu sunt departe de Tătari, cari sunt vecini cu lacul Azov. Și principele acestei țări se numește Vodă, însă nu e expus la atâtea mutări periculoase, ca cei din Muntenia. De altfel și aceștia, ca și aceia, pun jurământ regelui Ungariei, că-i vor fi credincioși. Ei, ca să rămână în fidelitate, din dărnicia regilor Ungariei au mai multe castele în Transilvania. Pe timpul nostru domnitorul acestei țări este Petru Vodă. Limba, datinile, religiuinea Moldovenilor, sunt tot aceleași cu ale Muntenilor; în port însă se deosebesc în câțva unii de ceilalți. Ei se țin a fi mai generoși și

mai bravi decât Muntenii; îi întrec cu caii. De multe ori s'au lăpădat de regele Ungariei și mai de multe ori s'au bătut cu al Polonilor. Se zice, că pot să scoată până la 40 mii de ostași, și mai mult. Limba lor, ca și a altor Români, mai de mult era romană, însă pe timpul nostru foarte mult se deosebește de aceea, dar multe vorbe de ale lor, pot să le înțeleagă și latinii.

[Ibidem, Pag 726].

TRANSILVANIA.

Transilvania e înconjurată de toate părțile de munți foarte înalți, mai ales la marginea ce o desparte de Muntenia; cel puțin de laturea, către miază-noapte și Moldova, este mai accesibilă intrarea. Din Ungaria, trei căi duc în Transilvania, însă grele și lunecoase. Una se cheamă Meseșul, din partea unde curge Someșul; a doua Crișul, pe unde curge Crișul; și a treia Poarta de fier pe unde iese Mureșul. Din Muntenia intrarea e îngustă și anevoioasă. Din care cauză Turcii, cari de aci invadeau Transilvania, adeseori au suferit înfrângeri grele din partea unor oștiri puțin numeroase. Din Transilvania, care e lungă ca de 30 de mile, și de lată cam tot pe atâta, sau ceva mai puțin, mai ușor se poate cuceri toată Ungaria. Pentru că drumurile ei cu ușurință se pot astupa cu arbori tăiați.

Afară de aceea, poporul e bine încheșat la corp, războinic și înzestrat cu cai buni și puternici. Intreață regiunea variază alternativ între câmpii și codrii, fiind întretăiată de cumpene și cotituri de ape șerpuitoare, precum se va vedea numai decât; având pământ fertil, vinuri tari, aur, argint, fier și alte metale; în afară de aceasta e plină de sare, e foarte bogată în vite, fiare,

urși, pești în abundență, în cât natura nu poate fi învinuită, că nu i-a dat toate cele de trebuință pentru viață. Int'însa sunt patru națiuni diverse: Unguri, Secui, Sași și Români, între cari Sașii se cred mai neapți pentru războiu. Ungurii și Secuii au unele vorbe proprii limbei lor, de cari vom scrie mai pe larg la capătul acestei cărți. Sașii se zic a fi colonii din Sașii Germaniei, aduși acolo de Carol cel Mare; ceea ce se adevărește prin identitatea limbei ambelor popoare. Românii se zic a fi coloniile Romanilor. Probă pentru aceea este, că au multe vorbe comune cu limba latină și foarte multe monete romane se află pe acel loc, cari sunt probe, fără îndoială, foarte mari pentru vechimea stăpânirii romane aci.

De aici sunt cele șapte cetăți, cari se numesc scaune săsești: Sibiiul, Sebeșul săsesc sau Millbach, oarecând Sabesus, Sighișoara, Orăștie sau Broos, Vinț, Biertanu și Holtzonia. Prefectul fiecăreia din acestea se chiamă județul regesc, se numește de rege. Și sub el sunt multe cetăți și sate.

Sibiiul, capul celor șapte scaune săsești, spre răsărit și spre miază-zi e așezat pe deal, iar în celelalte părți e așezat pe coasta dealului. O fântână este în locul mai înalt al cetății, din care apa curgând prin canale cade într'un basin, din care cea mai mare parte a locuitorilor se folosește. Din spre apus, pe unde este intrarea în cetate, în partea cetății cea mai de jos, curge un ram din râul Sibiiului, care în albia întregă curge afară de zidurile cetății și nu departe de Turnu-Roșu se varsă în râul Olt, în care se varsă mai multe riurele eșite din părțile nordice ale secuimei. Pe acest ram sunt mai multe mori de făină, și altele în lăuntru cetății construite în-

tru folosul cetățenilor. Mare e cetatea aceasta și puternică, nu numai cu edificii mărețe, ci și cu toate neguțătoriile și cu alte lucruri înflorind. Pe lângă aceasta e și foarte întărită, afară de ziduri, cari sunt și late și cu multe turnuri tară, înconjurată și cu un șanț de toate părțile, afară de aceea spre răsărit, plin de apă și de lut și afund. Iar din afară o înconjură lacuri foarte late și afunde în câte trei patru rânduri, și pe alocurea ca de o milă italică; pentru care inimicii nu pot să se apropie de ziduri, pe aiurea, de cât pe căile ce duc din toate părțile la porțile cetății, însă și acestea sunt destul de întărite cu zid, cu încuietoare și cu alte întărituri, așa încât această cetate abia se poate cucerii în alt mod, decât cu foamea sau din negrija cetățenilor, sau cu împerecherea, prin care adeseori multe cetăți puternice au ajuns în pericol. Nu departe de aicea la rădăcina munților, ce sunt spre Muntenia, este un turn foarte tare, în ținutul Sibiienilor, ce se chiamă Turnu Roșu. Pe aici adeseori au încercat Turcii pe drumuri grele printre munți să intre în Transilvania, cu mare pierdere a lor.

De Sibiu nu e departe cetatea Vizogna, (Ocna Sibiului), lângă care se sapă sare. Lângă cetatea Orăștie, a cărei prefectură nouă ne este de moștenire, unde frațele meu Matei funcționează, așezată în loc frumos și productiv, și pentru râul din apropiere, foarte potrivită de locuit, nu departe, ca de o milă de loc spre miază-noapte, se află un sat, ce-i zic Kenyér adecă Pâne (Câmpul Pânii), și lângă el un câmp tot așa numit, șes și foarte întins, renumit pentru marea înfrângere a Turcilor și Ungurilor pe timpul regelui Matia, când în Transilvania era mai mare Ștefan Batori, și Turcii sub comanda lui Balibeg, în număr de

60 mii călăreți, pre cum se spune, intraseră în Transilvania. În contra acestora Ștefan, adunând repede toate oștile transilvane, cât putu, și chemând într'ajutor și pe Paul Kinisi, comitele Ti-mișoarei, le eși înainte pe neașteptate în acest câmp, unde atâta moarte se făcu de ambele părți, cât râul, care trece prin mijlocul acestui câmp, s'a amestecat în sânge, precum am auzit dela cei ce au fost de față în bătălie. Balibeg abea scăpă cu pușini prin munți, iar ai noștri mai toți au pierit. Pe Ștefan Batori, voevodul Transilvaniei, îl aruncase calul, rănit de inamici, ci ajutat de ai săi scăpă în pace, iar în memoria acestei întâmplări ridică o bisericuță în locul unde căzuse. Din călăreții înșăuați ai Episcopului transilvan de atunci, 200 au perit în acea luptă. Spre căutarea cadavrelor acelora însuși episcopul eșind, cu mare pompă funebrală le-a dus la Alba-Iulia, care ca la trei mile e depărtată de acest câmp. Atât de mare fu pietatea acestui bun bărbat cătră ai săi, uciși pentru apărarea patriei.

Sașii au dare anumită, care o plătesc regelui; de multe ori însă, mai multă se cere dela ei, decât se cade. Ei sunt de minune aplecați la cultura câmpului și alte lucruri; și muierile de asemenea lucră cu bărbații, fiind cele mai răbdătoare la lucru. Din aceste cauze Sașii sunt avuți, primesc cu cinste pe oaspeți, și-i tratează foarte desfătat.

Făgărașul e o cetate foarte întărită, la rădăcina munților, ce despart Transilvania de Muntenia, desfătată cu multe râurele, ce curg din munți cu păstrăvi și cu alți pești mai delicați, și cu alte cele mai multe. Această cetate este ca un mic ducat. Că sub ea sunt supuși boierași români, cari caută la domnul cetății ca la un principe.

[Ibidem 727-733].

PROVINCIA TIMIȘANĂ ȘI VECINELE EI.

Din stânca sau muntele, ce stă deasupra orașului Caransebeș, izvorăște râul Timiș, care trecând pe lângă acela și pe lângă castelul și orașul Lugoj, ai cărui locuitori mai toți sunt călăreți și militari, și pe lângă Possa, curge spre miază-zi, și ajunge la cetatea Timișoarei, care e foarte tare, și numită după acel râu. Aceasta stă în contra Turcilor, ca nu trecând Dunărea dela Semendria să treacă și Timișul și peste marginile Ungariei. Acest loc e foarte împoporat și îndestulit cu tot felul de mijloace de traiu, mai ales cu pești. Râul Timișului, trecând mai întâi prin câmpii foarte întinse, se varsă, parte în Dunăre, la mijloc între Semendria și Taurun sau Belgrad, de partea râpei de către apus, făcând mai întâi câteva insule, din cari unele pline de trestie și de arbori, pentru suflarea furioasă a vânturilor par a se mișca încoace și încolo, și a înnoța, apoi întorcându-se aproape de Tifel se varsă în laturea din spre răsărit a Tisei, și așa — și duce o parte din sine și în Dunăre. Iar finutul, care e între Timiș și Mureș se numește Timișana.

Intre râul Timiș și între Dunăre este un câmp, ce se chiamă Maxonș, în mijlocul căruia în pădure este fortăreața Ersomlyo, și spre Timișoara se vede alta pe câmpie, numită Somlyo. În acest câmp larg, dela Timișoara până la malul Dunărei, în dreptul căreia este fortăreața turcească Semendria spre miază-zi, întins în lățime de 12 mile ungurești, se zice, că s'au văzut turme de cerbi și de căprioare, adeseori de câte 3—4 mii și mai multe. A căror vânătoare, nici pentru ai noștri nu este sigură din pricina Turcilor, nici pentru Turci din pricina alor noștri, de cât când ies trei

sau mai multe sute de călăreți. In față cu Semendria, pe malul de miază-noapte al Dunării, sunt în ordine spre miază-noapte: Kevi, Dombo, Horom, Buthotzin, S. Ladislau, Peth, ocupate de Turci acum de mulți ani.

De aci este Severinul, cetate, din jos de puntea lui Traian, împreună cu alte trei: Rușava, Peth și Mehadia. Prefectul acestora se numea Ban. Șasesprezece, sau cam atâția ani sunt, de când am pierdut acest Banat din negrija noastră. Nu departe de Severin este o fântână ce-i zic a Sfintei Cruci, de care am auzit că ajută la multe infirmități, că nu suferă în sine nimic spurcat, cum ar fi cadavrele de animale moarte, anume aruncate într'insa, curând le lapădă afară, și că noaptea se văd arzând nu știu ce făclâi. Din care cauză și la Turci e în mare venerațiune această fântână. Acestea eu le-am auzit mai de mult dela servitorii Banului de acolo Barnava Belai, care răspundea, dacă sunt adevărate.

Podul lui Traian, de care amintirăm, era edificat cu mare măreție. Care se poate vedea din vorbele lui Dione Cassiu, ce urmează: „Pe acele timpuri, zice, Traian făcu un pod de piatră pe Dunăre; lucru foarte minunat și de mare însemnătate, cu care celelalte lucruri ale lui anevoie se pot asemăna. Stâlpii sunt 20 din piatră pătrată, înalți de 140 urme afară de fundament; în lățime de 60 urme, iar distanța lor între olaltă de 70 de urme, și sunt împreunați cu boltitură. Spesele fără îndoială că au fost foarte mari, și aproape de necrezut. Dar e de mirare, în ce mod, cu ce măestrie și cu ce puteri, într'o afunzime atât de mare a vâltorilor și într'un fluviu atât de repede, s'au putut împlânta înseși columnele, și a se pune fundamentele atâtor masse; mai ales că vadurile sunt mlăștinoase și

apa nu se poate abate aiurea. Iar cât de profundă e apa și cât de lat e râul, nu pot să spun; ci pe acolo se varsă foarte întins, și uneori năvala apei rupe țărmurile și-i împinge mai departe. Pe aiurea de două ori, și uneori cu de trei ori mai mare putere se revarsă sau curge, în partea mai de sus, iar unde se strâmtează, e vâltoros și turbat, cât nu suferă nici clădiri nici poduri, și iarăși, dacă scapă din strâmători, se lățește ca o mare, și fiind strâmătorat mai afund și mai repede curge. Deci a fost foarte anevoie și cu mare greutate a edifica un pod în această parte. Acest pod după aceea fu dărâmat de Adrian, din alte pricini, de cum erau cele, pentru cari îl edificase Traian. Acesta, pentru ca oștile romane, în oricare parte a anului să poată trece numai Dunărea contra barbarilor, iar acela, ca nu cumva trecând barbarii prea ușor Dunărea pe pod, să poată ataca ținuturile romane. Din el mai sunt și acum câțiva stâlpi, rămășițele aceluia pod.

[Ibidem pag. 753-756].

III.

Protopopul Vasilie din Braşov despre
clădirea bisericii Sf. Nicolae, despre
cei mai vechi preoţi din serviciul ei,
despre intrarea lui Mihai Viteazul în
Transilvania, despre preoţii Mihai, Nea-
goslav şi urmaşii lor.

În anul dela facerea lumii 6900, anul dela
Christos 1392 au venit Bulgarii în locul acesta
(adecă la Braşov).

Până în vremea, când s'a aşezat în această
sfântă biserică preoţia, cum s'au întâmplat aeva
lucrurile, dela popa cel bătrân până la popa
Constantin, câtă osteneală şi trudă a trebuit până
s'a putut apăra legea să rămână neschimbată şi
să treacă de la un rând de oameni la altul, curge-
rea anilor s'a făcut dela Domnul nostru Isus
Christos 1484, dela Adam 6992, iar dela venirea
Bulgarilor 92.

În vremea, când Bulgarii încă nu aveau din
sus de Braşov o biserică clădită din piatră, ci
numai una făcută din lemn, a fost un preot cu
numele popa Petru, care a şi rămas preot până
la moartea sa şi a fost îngropat în biserica din
Şchei. Dar până era acest Popa Petru în viaţă,
au venit Răşinărenii dintr'un sat aşezat lângă

orașul lui Hermann (care se numește Sibiiu) la casa sfatului din orașul Coroanei (pe care noi îl numim Brașov) și au adus atunci dela domnii Sibiiului scrisori către cinstitul sfat al orașului crăesc Brașov și pe lângă aceasta au poftit dela domnii noștri cei înțelepți, ca să li se dea lor un preot de-aici, la ceeace dâșii ca să facă pe placul domnilor dela Sibiiu, au lăsat pe fiul popii Petru cel bătrân, pe popa Bratu să plece, pe care l-au și dus Rășinărenii în satul lor și l-au ținut acolo preot până la moartea lui. Dar după ce a plecat acest popa Bratu și popa Petru a murit aici, cu câțiva ani mai târziu, când era aci și popa Aldea, acesta la bătrânețe și-a făcut preot pe fiul său Petru, care purta numele acesta după al popii Petru cel bătrân, și au preoțit apoi aci împreună.

Dar în anul dela Christos 1495, dela Adam 7003, dela venirea Bulgarilor 103 căzut-au un cuget bun asupra creștinilor locuitori în acest loc, de merseră cu mare cinste și cu rugămintele dela Neagoe Recomie Basarab Voevod din Țara Muntenească și rugară în numele lui pe cinstitul sfat cu adâncă plecăciune, până când i-au îngăduit sfatul de au zidit biserica aceasta de piatră; care zidire s'a făcut cu ajutorul lui Neagoe Voevod, dar s'au sculat cu ajtoare și bătrânii și toți creștinii de aci din Șchei, bogăți și săraci, mari și mici, până s'a isprăvit sf. altar și hramul împreună cu clopotnița cea veche.

Atunci creștinii locuitori aici au rugat iarăș cu toată supunerea cinstitul sfat și au poftit, să le scrie cărți la Sibiiu, să lase pe popa Bratu să se întoarcă la ei; dar nu s'a putut, căci n'au vrut să-l dea nici satul, nici sfatul Sibiiului, ci au adus de acolo pe fiul său, popa Petru. După aceea, în anul dela Christos 1515, dela Adam

7023, dela venirea Bulgarilor 123, în ziua 24 Octomvrie a murit popa Bratu și a fost îngropat.

Iară de când a fost popa Petru adus la biserica cea nouă, zidită din piatră, a și rămas la cârma ei până la moarte, când a fost îngropat cu cinste în tinda bisericii. În vremea când a fost el preot aci, s'a întâmplat lupta la cetatea de pământ a Feldioarei în anul dela Christos 1528, dela Adam 7037¹⁾. Atunci s'a înnoit și turnul sfatului sau turnul trâmbițașilor de aci și când scriau anii dela Christos 1541, dela Adam 7049, dela venirea Bulgarilor 149, a murit (popa Petru).

În locul lui a venit fiul său popa Toma și fiindcă acesta n'a avut moștenitori de vișă bărbătească, a luat lângă sine un nepot de soră. Fiindcă acesta era învățat, l-a ținut la sine și au cârmuit împreună biserica. Dar popa Toma, după ce la bătrânețe i-a murit preoteasa, a plecat în Țara Românească la mănăstirea Renkeschow (Râncăciov) și s'a făcut călugăr, unde și-a și încheiat viața la anul dela Christos 1572, dela Adam 7080 în ziua 21 Noemvrie, anul dela venirea Bulgarilor 180.

În locul lui a intrat popa Dobre, dar n'a trăit mult după popa Toma, ci a murit în acelaș an la 13 Decemvrie. (Popa Toma și popa Dobre au preoțit împreună 25 de ani, iar popa Dobre, tatăl popii Mihai, a preoțit aici fără popa Toma 6 ani și în luna Decemvrie, cum am spus mai înainte, s'a pristăvit.

Lui i-au urmat ca preoți ai bisericii popa Vasilie și popa Voicu. Dar popa Vasilie s'a pristăvit în scurtă vreme. Așa a ajuns în locul lui popa Voicu preot mai mare (proistos), căruia ca tovarăș i s'a dat popa Iane.

1) Anul luptei dela Feldioara este corect redat după vechia cronologie de la facerea lumii, dar după cea dela Christos nu 1528, ci 1529. O singură eroare de calcul, căci 7037—5508 1529 nu 1528.

Atunci s'a întors și popa Mihai din Țara Sârbească dela învățăturile sale, dar n'a putut să ajungă în nici o slujbă bisericească, poate că nici el nu era învoit, să facă vre-o gălceavă în biserică ori între oameni, ci a așteptat dela Dumnezeu vreme cu prilej. Dar pângarii dela Râșnov au venit atunci și l-au cerut dela cinstitul sfat pofțindu-l să le fie preot. Atunci a fost trimis el în Țara Românească și hirotonit acolo când scriau anii dela Christos 1576, dela Adam 7084, dela venirea Bulgarilor 184; și după aceea a fost dus la Râșnov și a preotit aci un an și câteva săptămâni.

Murind atunci popa Voicu la 26 Ianuarie, în anul dela Christos 1578..... așa a rămas popa Iane ca proistos și ca logofăt al orașului și popa Mihai a fost preot lângă el în zilele bunului creștin Luca Hirscher, judele Brașovului.

Astfel în zilele acestor doi preoți s'au tipărit și multe cărți în limba românească și sârbească la anul dela Christos 1580, dela Adam 7088, dela venirea Bulgarilor 188. Dar păstorii aceștia încă s'au mai și ostenit foarte mult pentru turmă și biserică, întrucât au înduplecat pe Petru Vodă Dimitrie Cercel, care era un fiu al lui Petrașcu Vodă din Țara Românească, să împodobească altarul, cu încuviințarea sfatului, și să zugrăvească vechia biserică cu toate icoanele sfinților în anul lui Christos 1583, al lui Adam 7092. Până în vremea aceasta s'au împlinit 89 de ani dela zidirea bisericii și 192 dela venirea Bulgarilor. Ei au adus și pentru biserică multe cărți. Și-apoi s'a pristăvit (a murit), și popa Iane și în anul lui Christos 1591, anul lui Adam 7099, a fost îngropat cu cinste.

În locul lui a rămas preot mai mare fiul popii Dobre, *popa Mihai* și popa Balea al doilea preot, care însă după aceea, fiindcă i-a murit soția și

el s'a însurat a doua oară, a fost nevoit să părăsească preoția. Așa a fost adus în locul lui, ca al doilea preot, *popa Neagoslav* din Țara Românească, din Târgul Floci, (locul natal al lui Mihai Viteazul), pe care popa Mihai l-a ales lângă sine. În vremea, când era acest popa Mihai preot mai mare, proistos, a făcut Moldoveanul Aron Vodă danii bisericii și ceea ce n'a putut isprăvi Petru Vodă, a împlinit acest Aron Vodă cu desăvârșire în zugrăveli, dar și turnul l-a mai înălțat încâtva la anul lui Christos 1595 ,al lui Adam 7103, dela venirea Bulgarilor 203, în ziua de 24 Septemvrie.

După aceea, când era curgerea anilor dela Christos 1599, dela Adam 7106, dela venirea Bulgarilor 206, s'a sculat *Mihail Voevod din Țara Românească*, a venit peste munți și a dat foc satelor; așa înțeleptul domn jude, domnul Chirilă Greissing împreună cu popa Mihai au ieșit întru întâmpinare, l-au împăcat pe Mihail Voevod și au încheiat cu el învoială, ca să nu strice satele din Țara Bârsei.

Iar când se numărau anii dela Christos 1604, dela Adam 7112, cinstitul sfat al Brașovului a trimis pe popa Mihai în solie la Șerban Vodă în Țara Românească, care întemeiat pe credință tare a fost adus în orașul crăesc Brașov cu mare cinste. Și după ce a făcut aci acest Șerban Vodă cu domnii Sfatului o învoială puternică, s'a întors iară cu cinstit rămas bun și cu bucurie mare la scaunul său din Ter(go)viște.

În anul lui Christos 1605, al lui Adam 7113, al Bulgarilor 213, la 25 Iulie înainte de răsăritul soarelui a murit popa Mihai, fiul popii Dobre, a ajuns la odihna cerească și a fost îngropat cu cinste în biserică.

După el a rămas popa Neagoslav preot (în-

tâi) și nu a voit să primească pe popa Constantin, fiindcă acesta se făcuse prea tânăr, la vârsta de 18 ani; deaceea a voit să-l izgonească din biserică. Dar când a aflat la anul dela Christos 1696, dela Adam 7114, cinstitul Sfat împreună cu Vlădica românesc dela Belgrad și cu mitropolitul Luca din Ter(go)viște, necuviința și trufia acestui preot (Neagoslav), venit din Țara Românească, și l-au luat în cercetare, pe calea legii l-au scos din biserică și i-au poruncit să plece de unde au venit.

Așa a rămas apoi în locul popii Mihai, fiul său popa Constandin și cu toate că era tânăr, a știut purta de grije bisericii. Atunci, fiindcă nu mai era altul, a luat lângă sine pe popa Stan. Dar n'au putut trăi multă vreme în pace, unul cu altul, fiindcă popa Stan s'a trufit și a vrut să fie el întâi, ba chiar s'a încurcat și în alte pricini. Domnii din sfatul Brașovului, aflând neînțelegerea și vrajba aceasta, l-au scos din slujba bisericii. Iar el a plecat la Făgăraș și acolo s'a făcut preot într'un sat, dar l-a pedepsit Dumnezeu să-și încheie viața arzând într'o șură împreună cu fiul său Vasilie. Așa s'a pristăvit acest poffitor de mărire și neastâmpărat în anul dela Adam 7140.

După ce a rămas dară protopopul Constantin singur, a luat lângă sine ca preot pe popa Mihailă. Dar murind popa Manoilă din Zernești, la dorința obștii a trimis cinstitul Sfat pe popa Mihailă la Zernești. Iar aici s'a făcut preot popa Dimitrie și a ajuns împreună slujitor al popii Constantin.

Nu preste mult murindu-i acestui popă Dimitrie preoteasa, el a părăsit preoția și a pășit la căsătoria a doua, i s'a născut un moștenitor și a murit apoi ca răspopit.

În locul lui a luat popa Constantin lângă sine

pe fratele său popa Vasilie și a preoțit împreună cu el până la moarte.

Așa cu osârdie îngrijia acest popă vrednic de biserică, încât prin cuvântările sale a înduplecat pe mulți creștini, să înfrumusezeze mai departe biserica și să așeze crucile pe turn. El s'a născut în anul lui Christos 1587, anul lui Adam 7095, luna Noemvrie, a trăit în lumea aceasta 42 de ani, a fost preot 23 de ani; a părăsit lumea aceasta în anul lui Christos 1628, anul lui Adam 7137 ziua 22 Noemvrie și a trecut dincolo, în viața cerească, precum ne vestește Christos.

În anul acesta am rămas eu popa Vasilie în locul fratelui meu (Dumnezeu să-l pomenească) și a venit lângă mine în slujba bisericii la 3 Ianuarie popa Mihailă, care a mai fost și altă dată preot la biserica aceasta și a trăit 4 ani și 5 luni, până s'a pristăvit în sfârșit la 9 Iunie în ziua Sf. Treimi anul lui Christos 1633, anul lui Adam 1741. A fost cu totul preot 24 de ani și l-au îngropat cu cinste în biserică.

În locul lui s'a făcut popă mic popa Pavel, un fiu al lui Vasile Diacul și a murit și a fost așezat în groapa părinților săi în tinda bisericii. Iar după acesta s'a făcut preot popa Gheorghe, fiul unui creștin de aici, Vâlcu Răcnei, și nepot al popii Stan, pe care l-au alungat de aici în anul lui Adam 7140.

[Traducerea acestui fragment din *cronica protopopului Vasilie 1392-1633* este făcută după textul german, publicat în colecțiunea *Quellen zur Geschichte der Stadt Kronstadt* vol V. Brașov 1909].

IV.

Din cronică românească a lui Gheorghe Brancovici.

Despre lupta lui Basarab cu Carol Robert.

6838. Carol craiul unguresc, precând dela nașterea lui Christos au fost 1330, cu oastea cea cu cruci a Papei dela Roma au mers în Țara Muntenescă împotriva domnului Basarab Voevod, și au luat Severinul fără de nici o pricină. Și pentru că nici o treabă nu avea cu dânsul să-i calce țara, Dumnezeu au fost într'ajutor lui Basarab Voevod și au bătut pe craiul Carol.

Intru acea vreme au șezut Tătarii în Ardeal în 2 ani. Dupre aceea i-au scos din țară afară.

[*Revista Critică-Literară* Iași 1863 p. 378 și *Revista Istorică* Iași 1917 pag. 99].

Despre lupta dela Varna.

6948. Craiul Vladislav și cu Iancul-Vodă, după porunca Papei, stricând legătura păcii care făcuse cu Turcii, pentru că Papa trimesese la Craiul Vladislav pe un cardinal, anume Iulian, carele zicea că nu i s'au căzut să facă pace cu Turcii, fără de știrea Papei, așa dar, fiind în-

demnat Craiul, s'au dus cu oștile la Varna și rânduindu-și oștile de bătaie s'au lovit cu Turcii oastea creștinească. Întâiu au făcut pe păgâni de și-au dat dosul și-au început Turcii a fugi și pre mulți i-au așternut la pământ tăiați. Iar Murat împărat, dintru ostașii lui cinevaș i-au adus un steag întru carele au fost icoana lui Christos și deasupra steagului pusă și cartea Craiului cea de legătura păcii ce cu dânșii avea. Zic să-l fi văzut strigând așa: „răstignitule, răstignitule, vezi norodul tău cel necredincios, carele de mine nu iaste zădărat, nici pricină i s'au dat, împotriva jurământului și-au călcat credința păcii carea cu mine au făcut”. Și cu aceste cuvinte întorcându-și păgânul oastea înapoi și abătând în tabăra craiului, așa i-au bătut Turcii la Varna, cât și Craiul dimpreună cu cardinalul acolo au pierit și, duple ce i-au tăiat capul Craiului, l-au înfipt întru o sulită și așa l-au arătat noroadelor. Iar Iancul Vodă, scăpând dela războiu, umbla rătăcit prin Țara Muntenească. Domnul Dragul, Voevodul Țării Muntenești, apucându-l l-au pus la închisoare, pentrucă multă pacoste făcea Iancul pravoslavnicilor și iară, nefăcându-i nici un rău, ce cu mare cinste dăruindu-l l-au slobozit.

. ,

Despre Iancu Huniade.

Acest Iancul Voevod de felul lui era din Țara Muntenească, născut din fămeae greacă, numele tătâne-său au fost Vuc (But) și, pentrucă mult bine și mare omenie făcuse tată-său lui Sigmond Craiu, au dus pe tatăl Iancului Vodă în Ardeal și i-au dăruit cetatea Hinedoara, ca să o aibă

*Comes Georgius à Brancovic Illiria et Rusiarum
electus Dispos obiit Egra Anno 1711 die 19 Decembris.*

Gheorghe Brancovici.

(1645—1711).

cu veacinică stăpânire; după care cetate pe fiul lui au numit Ungurii ca să-i zică Huniadi Ianoș carele cu destoinică vitejia lui s'au învrednicit a fi și Voevod Ardealului.

Iancul-Vodă, după ce i s'au dat gubernatoriia (Ungariei) războiul dintâiu au făcut în Țara-Muntenească, împotriva domnului Dragul Voevod, pe care prinzându-l, dimpreună cu fiu-său cel mai mare, le-au tăiat capetele, iar fiu-său cel mai mic i-au scos ochii amândoi. Și așa au pus alt domn în țară. După aceea, întorcându-se înapoi la Buda și dă iznoavă gătindu-se ca să se bată cu Murat Împărat, să răscumpere războiul care îl pierduse la Varna cu Craiul Vladislav, și fiind gata cu oastea lui, au pogorît și au trecut Dunărea la Severin, de unde s'au lăudat că, după ce va bate pe Murat Împărat și se va întoarce înapoi, capul lui Gheorghe Despot încă îl va tăia, căci îl sfătua Despotul să îngăduiască până la plinirea vremii de pace, și pentru că și iarna aproape, să nu se împresoare cu fără de prilej, ca să nu umble ca și la Varna. Ci dar zăticnitoriul făloșilor lăudăroși, Dumnezeu nu l-au lăsat să-și plinească lauda împotriva lui Despot și așa au fost bătut Iancul de Turci, pentru lauda trufiei lui.

6954. Domnul Iancul, Voevod Țării Ardealului și gubernatoriul Crăirii ungurești, trecând printre Sârbi să se bată cu Turcii în Țara Sârbească, pentru superbiia semeției lui, pre Gheorghe, Despotul Sârbilor, la oaste cu dânsul a fi într-o bună tocmeală nu l-au poffit ca într'alte dăți; deci și atotputernicul Dumnezeu atâta de mare trufie a Iancului văzând, așa l-au bătut prin mijlocul Turcilor, cât rămâind și Iancul-Vodă pedestru și schimbându-și portul, s'au îmbrăcat într-un bobou ciobănesc și așa d'abia

au scăpat cu viață. Aceasta o adeverează și cosmograful Münster.

Între Gheorghe Despot și între Iancul-Vodă au mai fost și această vrajbă, căci că mai denainte vreme, bătând amândoi pe Turci, și luând Țara Sârbească înapoi dela Turci (fiindu-le tocmeala minciunii așa, ca pururea să stea într'ajutoriu unul-altuia împotriva vrăjmașilor), Iancu-Vodă câte locuri și cetăți cuprinsease dela vrăjmași, lui Gheorghe Despot înapoi nu le-au dat, ci multe le-au oprit pe seama lui și altele le-au împărțit priiatenilor lui, aruncându-i și această pricină, zicând că Despotul iaste necredincios, pentrucă nici de ascultarea Bisericii Romei nu se fine, nici de urmarea legii lui Mehmet nu se fine. Precum de aceasta scrie și hronograful Naucler.

Pentru aceea și Despotul, pre când Iancul fugea bătut de Turci, l-au apucat și la închisoare l-au pus. Nici nu l-au slobozit până și-au cuprins toate locurile și cetățile fărăi lui înapoi și până nu i-au întors toată paguba câtă îi făcuse Iancul. Așa scrie Enea Silvie de fugirea Iancului Vodă.

[*Rev. Istorică* 1917 p. 104-106. *Revista Critică-Lit.* 1893 p. 384-386].

Despre Mihai Viteazul

7110. Domnul Mihaiu, Voevodul Țării Muntenești, dupre ce au bătut multe războaie turcești și de alte neamuri, au bătut și pre Batorie Andraș, prințepsul Ardea'u'ui, la Sibiiu și i-au luat țara, întru carea au făcut și pravoslavnică sfântă mânăstire Mitropoliia. Cu vifejie vrednică ocărmuind, au lăfit puterea neamului românesc. Și,

cu fericire stăpânind Măriia Sa câte trei țări, adecă Ardealul, Moldova și Țara Muntenească, pe urmă după câțiva ani au perit la Turda.

[*Revista Istorică* 1917 p. 111. *Revista Crit. Lit.* 1893 p. 392].

Despre călătoria Măriei Sale Doamnei la Sfântul Ierusalim și despre sfârșitul lui Sava Brancovici.

7189. Măriia Sa Doamna Elena, dulce maică a prea-luminatului Măriei Sale Domnului Io Șarban Cantacuzino, după ce au ajuns la învrednicite bătrânețele Măriei Sale, luând cu sine pre al patrilea fiiu și pre a treia fată a Măriei Sale, pre jupân Mihaiu Cantacuzino și pre jupâneasa Stanca Cantacuzino, și așe cu fericire s'au dus la cercetarea Sfintelor Locuri. Închinându-se acolo Sfântului și de viață primitorului mormânt al Mântuitorului nostru Isus Christos și altor locuri sfinte în Ierusalim, dăruid pre Sfintele Locuri, cu multe și scumpe daruri și iarăș cu fericire întorcându-se înapoi, au mers între iubiții patrii Măriei Sale.

Întru acea vreme părintele Arhiepiscopul Sava Brancovici, stăpânind Mitropolia țării Ardealului până în 24 de ani și multă vreme luptându-se cu erezii pentru sfânta pravoslavie a Bisericii Răsăritului, pre urmă la bătrânețe ajungând, supuindu-se răbdării, după urmarea altor străduitori, și pentrucă n'au vrut să se plece după erezurile lor, s'au învrednicit a primi nu numai sudalme și bănuiale, ci încă închisori și munci dela erezii acelei țări; care munci pentru adevărată credință, cu bună nădejde spăseniei fiind, arhiepiscopul foarte bucuros le aștepta întru

toată viața lui. Și așa, cu boala muncilor dându-și sufletul în mâinile lui Dumnezeu, dintru această lume s'au petrecut la strămoși părinții Sfinției Sale.

[*Rev. Ist.* 1917 pag. 112 *Rev. Crit.-Lit.* 1893 p. 393].

Din cronica sârbească a lui Gheorghe Brancovici.

Prigonirea mitropolitului Sava Brancovici de către principele Mihail Apafi și calvinii ardeleni *)

Mitropolitul Sava Brancovici văzând năvala silnică a dascălilor calvini asupra bisericii răsăritene a dreptei noastre credinți, făcu dureros sfat cu ceilalți credincioși ai legii noastre pravoslavnice și aduseră la cunoștință principelui, într'un glas, printr'o petiție, necazurile lor, iar principele stăpânitor Mihail Apafi bine judecând lucrul împreună cu oarecari sfetnici cu judecată sănătoasă, chema la sine pe mitropolit pentru a-l examina. Și mergând mitropolitul în acel sfat, își făcu apărarea sa adevărată, și arătând vechile hrisoave numite privilegii, se convinseseră aieva, că mitropolitul nu are nicidecum să asculte de episcopul calvin, ci fiecare să fie păstorul turmei sale. De aceea dete atunci principele stăpânitor a scrisoare cu poruncă și cu opreliște, latinește și ungurește...

În vremurile acelea se iscă, în țara Ardealului, mare tulburare cu desbinare între boerii sfetnici ai țării, astfel că unii boieri ardeleni fură aruncați în temniță la porunca principelui stăpâni-

*) Anuarul Institutului de Istorie Națională din Cluj vol. II. 1924 p. 61-70 (Fragmente traduse din sârbește de prof. S. Dragomir).

tor, unii fură închiși până la cea din urmă răsuflare a lor, unii refugiindu-se încă de mai înainte pribegiră, iar alții, cari nu se putură împotrivi dușmanului, trecând înarmați peste munți, ba chiar și peste Muntenia se refugiară în cetatea împărătească a Constantinopolului. Găsind o asemenea pricină de conspirație sus numitul episcop calvin din Ardeal Mihail Tofeus, se sculă împreună cu următorii învățăturii sale bisericesti, ca și cu mirenii din soborul calvin ca să prigonească pravoslavia noastră răsăriteană. Și găsind unele puncte sau decreturi, prin cari fuseseră siluiți mitropoliții ardeleni, cei dinaintea mitropolitului Sava Brancovici, cari puncte zise decreturi fuseseră impuse, atât preasfințitorilor mitropoliți ardeleni, cât și protopopilor cu tot cinul preoțesc....

Dână erau boieri cu sfat înțelept și judecată sănătoasă pe lângă principele domnitor din Ardeal, fu scutit des amintitul mitropolit Sava Brancovici de astfel de articole impuse, căci mitropolitul Sava Brancovici se apăra, după scrisoarea de mai sus, împotriva tuturor atacurilor dușmane, cu privilegiile sau hrisoavele, ce i s'au dat.

Dar după-ce unii dintre boierii înțelepți și mai bătrâni, se sfârșiră din viața aceasta, din pricina bătrâneței, iar ceilalți fură siliți prin surghiun a pribegi prin țări streine, din cauza conspirației amintite, în locul lor fură așezați alți sfetnici tineri și cu judecată proastă, îi atrase către sine și către episcopatul calvin din Ardeal, Mihail Tofeus, așezat nu mult mai înainte și care așisderea eră nou sosit din Anglia și dela școala din Witenberg. Venind în Ardeal, dânsul fù primit mai întâiu ca preot la curtea principelui, apoi fù așezat și în fruntea episcopiei calvine. Acesta după hotărârea soborului calvinesc,

împreună cu aderenții săi tineri la minte, nu numai că ațâțară pe domnul din Ardeal împotriva mitropolitului Sava Brancovici, ci își ceru încă și putere armată, pentru a îndeplini dorințele sale.

Acestea se întâmplară cu voia lui Dumnezeu, putem într'adevăr spune, căci taina înțelepciunii dumnezeiești e nepătrunsă pentru noi, adâncimea unei asemenea judecăți nu o pricepe, după mărturia apostolilor, decât atotvăzătorul și atotștiutorul Dumnezeu, căci îmbătrânind mitropolitul Sava Brancovici, îi veni timpul să fie înștiințat despre cununa de mucenic, cu care va preaslăvi pe preainaltul Dumnezeu (Ioan, cap. 21, vers. 19) și cu ce neclintită virtute își va sfârși cursul vieții prin suferință (Faptele, cap. 20, vers. 19, 22, 24), după cuvintele apostolului Pavel: Și de se va și luptă cineva, nu se încununează, de nu se luptă după lege (a doua Tim. Cap. 2 v. 5).

Numitul oblăduitor al vlădiciei calvine, Mihail Tofeus, împreună cu aderenții săi cerând dela principe putere armată, pentru a-și îndeplini planul, năvăliră cu sabie asupra lăcașului mitropolitan, și găsind pe bătrânul mitropolit zăcând în pat de boala podagrei, — vai neprecugetare împietrită și obraznică, vai aprinsa și nerușinata lor nesocotință, vai lipsă de judecată întunecată, învelită de ceață și fariseică, — deteră pe mitropolit în judecata lor nelegiuită, înlăturând orice cercetare dreptcredincioasă și fără de nici o procedură și judecată legală. Fiind zăcător de boala podagrei, luându-l cu nemilcază grozăvie din patul de boală, îl așezară pe un cal și îl duseră cu așa batjocură în pretoriul ighemonului, unde fu închis în temniță. Pentru ca după legea lor să poată răpi toate averile sale, închiseră în aceeași temniță cu mitropolitul

și pe unicul frate bun al său, pe Gheorghe Brancovici, și în aceeaș vreme trimiseră oameni pretutindeni și duseră tot ce aveau atât pe la casele lor, cât și în alte orașe, unde aveau averi.

Trecând câteva zile, cel dintâiu diregător al curții principelui chemă la sine pe Gheorghe Brancovici și după multă ispitire, atât despre averea lor, cât și cu povești despre legea credinței îl reșinu să prânzească cu dânsul, la care masă erau de față împreună încă și mulți alți boeri. Zisul prim-diriguitor postelnicesc al Curții îl întrebă; de ce nu își alege una dintre cele patru religii primite în Transilvania, anume calvină, papăstășă, luterană și ariană, ci se frământă într'o asemenea orbie întunecată, care nici decum nu va fi primită de țara, statul și guvernul din Transilvania; auzind Gheorghe Brancovici o întrebare jignitoare și de hulă, suspinând cu durere în inimă și cu mâhnire, dar și cu încredere către preamilstivul Dumnezeu, răspunzând pe scurt, zice: Deși legea noastră dreptcredincioasă nu e nicidecum recunoscută în Ardeal, dar cine știe, dacă, în fața bunului D-zeu, nu va fi primită. Înțelegând zisul diregător, mai marele postelniciei dela curte, se ridică atunci îndată dela masă, merse la principe, de unde fu trimis un sol, pentru a vesti o poruncă lui George Brancovici, zicând, să se întoarcă iarăși la fratele său, la mitropolitul și să rămână acolo, de unde fusese chemat și de unde venise.

Trecând iarăș câțva timp izbuti Gheorghe Brancovici cu oarecare daruri ca rugându-se, să fie slobozit, dar mai ales în nădejdea că vor putea să-i iea averea ascunsă chiar dacă ar fi îngropată în pământ. Într'aceea mergând principele din cetatea de reședință a Bălgradului în castelul zis Iernut (Radnut) așeză în carul său, sub strajă o-

bicinuită, între soldați pedestri, pe mitropolitul Sava Brancovici și, cu toate că zăcea de podagră, îl duseră la Iernut. Iar zisul Gheorghe Brancovici, frate dulce al mitropolitului, după-ce fu slobozit își dete toată silința, ca să salveze pe fratele său mitropolitul, chiar răscumpărându-l și rugând atât pe diregătorii dela Curtea principelui cât și cercetând pe prietenii săi din alte părți și ascultând tot sfatul; totuș nu-i fu cu puțință a afla nici o mângăiere de folos, cu ajutor, nici mântuire pentru fratele său, ci înțelese, într'adevăr, că a fost slobozit pentru averile sale ascunse, iar după ce toate avuțiile i-se vor lua, vor să-l închidă pe Gheorghe Brancovici în temniță împreună cu fratele său, pentru a-i da pierzării definitive, ne mai slobozindu-i, în acelaș chip, ca și pe oarecari boieri frunțași, cari s'au sfârșit din lumea aceasta legași în fiare. Prevăzând și cumpănind acestea Gheorghe Brancovici se întoarse la fratele său mitropolitul în castelul din Iernut, unde sfătuindu-se cu dânsul, îi vesti prea amarul necaz, ce i-se gătește, în ce chip dușmanii pismași vor să le piardă amintirea cu zgomot. Mitropolitul Sava Brancovici, fiind întărit cu duh dumnezeesc și cu curaj, înțelese toate unelțirile dușmane și rău voitoare și văzând mai ales pe fratele său, căindu-se și vorbind cu plânset, că mai bine nu l-ar fi născut părinții săi, decât să vadă atâta jale cu mâhnire, nu îngădui fratelui său și nici singur nu se mâhni și întristă, ci vrând a mângăia pe fratele său cu râvna de Dumnezeu însuflețită și cu propovedanie de apostol grăind, zise: Frate preaiubite și fiul meu sufletesc, nu perde puterile, căci puterea lui Dumnezeu se desăvârșește în slăbiciune (2 Cor. cap. 12 v. 9), și astfel ne învrednicim a fi părtași la fericirea promisă cu gura lui sfântă celor plă-

cuți lui: fericiți veți fi, când pentru mine vă vor batjocori și vor zice orice cuvânt rău (Mateiu cap. 5, v. 11). Intr'adevăr nu mai am prea mare greutate în suflet, dar mai vârtos mă doare a te vedea murind tânăr pentru mine și lângă mine, căci timpul despărțirii mele a sosit, luptă bună am luptat, cursul am sfârșit, credința dreaptă am păzit (2 Tim. cap. 4, v. 6; 7, 8). Și acum să-se preamărească Christos în trupul meu fie prin viața, fie prin moartea mea, căci viața mea este Christos și moartea îmi este câștig (Filip, cap. 1 v. 20, 21).

Răspunzând la această bunăvestire de Dumnezeu insuflată Gheorghe Brancovici zise: „cu binecuvântarea arhieriei tale preasfințite și după socotința mea, cred că mi-ar fi ușor, dacă refugiindu-ne în altă țară am putea să ne scăpăm de dușmani”.

După aceasta privind umilit la fratele său, mitropolitul zise: după cele ce mi le-ai spus, ar mulțumi dorința inimii mele, dacă ași afla că tu te-ai salvat, dar nefiind obicinuit cu călătoriile obositoare prin alte țări streine și fiind tu slab am teamă, ca nu cumva cu viclenie dușmănoasă să te aducă iarăș, spre noua ta mâhnire prea-amară și groază de moarte. Dar lăsând durerea noastră Atotțiitorului Dumnezeu, vină la cea din urmă sărutare a mea înainte de moartea mea; să mergi bine și domnul Dumnezeu fie cu tine și îngerul său, care a călăuzit pe Tovit fiul lui Tovil, bine să te călăuzească (Tov. cap. 5, v. 21). Iar dacă îți va fi cu puțință, împărtășește alipirea ta către vechile rude ale Cantacuzinilor, dintre cari ai destui la Constantinopol, cât și în Muntenia și în felurite alte țări; pentruca să-ți poți păstra viața în pravoslavie, îți reamintesc un singur sfat: *niciodată să nu te lepezi de credința dreaptă a*

strămoșilor noștri. Gheorghe Brancovici apropiindu-se de patul din închisoare, pe care zăcea fratele său mitropolitul, se despărțiră unul de altul, dându-și cea din urmă sărutare cu un plânset amar și trist, apoi plecând de acolo și întâlnindu-se cu oarecari sftetnici, își dete silința să afle scăpare, dar înțelegând, că se aprind mai tare spre răutate, și cu cât stăruie mai mult, cu atât vede la ei o furie mai năvalnică și ne mai având deci ce să facă, se duse la casa sa din orașelul zis Vințul de jos și acolo zăbovind oarecare vreme se pregăti. Apoi luând cu sine dintre rude pe preacredinciosul Ioan Brancovici, care îi era nepot de soră și al cărei fiu prim născut se chemă Sava Brancovici, pentru a-l servi ca tânăr, așisderea luând și un conducător, care cunoaște bine drumurile, cu alți slujitori bine pregătiți și cu cai bine înzestrați și chemând în ajutor pe preamăritul Dumnezeu, plecă..... Iar prigonitorii calvini ai pravoslaviei noastre auzind, că Georghe Brancovici a trecut în pace peste munți în Țara Românească, tulburându-se mult au reclamat și, ca și când după fapta lor rea ar fi prevăzut, au început a profeti: aceștia au să sporească numărul dușmanilor noștri împreună cu ceilalți boeri pribegiți la Constantinopol și într'adevăr știm, că nu peste mult, statul și guvernul din aceste părți va fi nimic și prin răpire va fi dat altui popor. De atunci începând au trimis oameni, dintre rudele sale și pe alții, la Gheorghe Brancovici, ca să-l cheme acasă, dar cunoscându-se tuturor binecredincioșilor, vicleana lor uneltire, căci fac chemare înșelătoare pentruca să-l prindă, dar nefiindu-le cu puțință a-l ajunge, după cum au dorit, îl mai ținură oarecâtăva vreme în temniță pe mitropolitul Sava Brancovici. In fine văzând că unelirile lor nici-

decum nu se îndeplinesc, făcură din nou încercare să atragă cu forța pe mitropolit la unia lor calvină, făgăduindu-i multe favoruri nu numai în castele, ci chiar la așa bătrânețe a sa îl îndemnau la căsătorie.

Mitropolitul înțelegând aceste ispite urâte lui Dumnezeu, amintindu-și epistola apostolului Pavel, care zice: nici o ispită nu v'a ajuns, decât numai omenească, Dumnezeu e puternic, el nu va lăsa să vă ispițiți, mai mult decât puteți (I Cor. cap. 10, v. 13) și asemănând-o cu vestirea evangheliei; nu este rob a lui Dumnezeu, care pe mine mă goni, iar pe voi v'a alungat. (Ioan, cap..., v. 23, 25). După acestea caută cu mirare cetitorule ortodox și ascultător de orice vârstă, în ce chip puternica mână a prea bunului și prea milostivului Dumnezeu nu iartă prigonitorilor clevețitori urătele nelegiuiri. Căci nu peste mult timp, în care s'a petrecut această silnicie tirană, se auzi între guvernanții calvini din Ardeal, că împăratul turcesc a îngăduit boierilor din Ardeal mai înainte amintiți, care se refugiaseră la Constantinopol, să-și aleagă alt domn în locul lui Mihail Apafi, ceea ce nu peste mult s'ar fi și întâmplat, dacă cu voia lui Dumnezeu pacea cu alianță dintre Chesarul Romei și Impăratul turcesc nu s'ar fi stricat. Pentru această îngăduință domnul din Ardeal Mihail Apafi se tulbură foarte, văzând îndoita dușmănie: de o parte contele unghur Emerik Tekeli năvălise asupra sa cu puternică oaste și ajutor turcesc, de altă parte boierii din Ardeal refugiați la Constantinopol se năzuiau să răstoarne pe Mihail Apafi. Numele lor, în afară de Gheorghe Brancovici, care petrecea în Muntenia, sunt următoarele: Paul Beldy, Vladislav Csaky, Toma Domokoș, Cristofor Pas-ko, Zigmund Bölöny și Valentin Kalnoky, cari

erau atât conși, cât și membrii ai dietei țării și funcționari de deosebite ranguri. Aceștia câștigaseră pentru înțelegerea lor și pe Domnii români, mai vărtos pe Voevodul Șerban Cantacuzino, Stăpânitorul Țării Românești, cu care se nizui și Mihaiu Apafi, trimițând adese solii săi, să facă pace. Dacă pe boierii refugiați, cari s'au fost răsculat nu i-a putut câștiga, totuși, pentru ca să alătore de partea sa mai ales pe Șerban Cantacuzino, ca nu cumva să-se unească cu dușmanii săi, și ca nu cumva să strice legăturile de vecinătate cu el, pentru a-l câștiga, slobozi din temniță și pe mitropolitul Sava Brancovici. Iar după ce fu eliberat mitropolitul Sava Brancovici, îmbătrânit și slăbit de boala podagrei, nu peste mult, își dete cu virtute ortodoxă sufletul său suferind în mânilor lui Dumnezeu și se mută din veacul acesta la strămoșii săi bătrâni.

Iubite cetitor și bunule ascultător al celor cetite, până aici s'au scris cele întâmplate mitropolitului Sava Brancovici, iar acum adăugăm la acestea cecece s'a făcut în văzul futuror, publice, prin judecata dreaptă și nefățarnică a lui Dumnezeu, cum biserica mitropolitană a ortodoxiei noastre din Ardeal a avut să sufere prigonire odinioară și în orice vreme din partea sinodului calvin și cum nici de un domnitor pravoslavnic n'a putut fi apărată; atunci preabuna și preaputernica mână a preaînaltului Dumnezeu, Atotfiitor, cu felurite minuni a tainicului său sfat dumnezeesc s'a coborît din ceruri în ajutorul ortodoxiei noastre, după cuvintele de Dumnezeu insuflatei evanghelii: că cele ce sunt cu neputință la oameni, sunt cu puțință la Dumnezeu (Luca cap. 18, v. 27). Astfel se făcea cu voia lui Dumnezeu ocrotirea ortodoxiei noastre, că pe când se ridica în Ardeal goana calvină în potrive zisei

noastre ortodoxii, atunci totdeauna se ridicau ori războaie civile și revoluții, ori războaie cu alte neamuri și năvăliri, când turcești și tătărăști, când nemțești și alte oști streine dimprejur, cu prădăciuni și jafuri. Căci domnind principii calvini, din anul al zecelea nu numai domnia, dar nici viața nu și-au putut mântui, cum se vede, dela aceea dată.

Cea dintâi prigonire a calvinilor, înainte de mitropolitul Sava Brancovici, în potriva ortodoxiei noastre a fost sub mitropolitul Ghenadie, în zilele stăpânirii domnului Gavril Bethlen, în anul Domnului 1618, iar zilele vieții sale s'au sfârșit în anul Domnului 1629. A doua prigonire în potriva ortodoxiei noastre a fost sub mitropolitul Dositeiu, care nu numai în temniță cu cununa de muceninc a proslăvit pe Dumnezeu cel preabun, ci fiind maestru zugrav legat în lanțuri de fer, fu silit a împodobi cu zugrăveală palatul principelui în castelul din Iernut, în zilele de domnie a lui Gheorghe Rakoczy I, în anul Domnului 1638, iar viața acestuia se sfârși în anul Domnului 1648. Aceiași prigonire se făcu și sub mitropolitul Ștefan, care nu peste puțin timp se pristăvi...

După aceasta domnind în țara Ardealului Mihaiu Apafy, se făcu cea din urmă prigonire a sinodului calvin în potriva pravoslaviei noastre, supt mai sus adeseori amintitul mitropolit Sava Brancovici, în zilele domniei lui Mihaiu Apafy, în anul 1680. Iar sfârșitul nu numai al vieții sale, ci și al domniei calvine, după cele spuse mai sus, care domnie s'a dat chesarului Romei, este în anul 1690. De aceea fiecărui cetitor și ascultător îi poate fi nu spre mică mirare, cu cât de scurtă vieață i-a dăruit din pricina prigonirii credinței ortodoxe, făcătorul preaițelept și Dum-

nezeu Ȃtotȃiitor, care primindu-ne pe toȃi preamilostiv, sȃ ne ȃnvredniceascȃ a intra ȃn viaȃa cereascȃ, veȃnicȃ ȃi fȃrȃ sfȃrȃsit cu cuvioȃ'i sȃi, o Christoase, Mȃntuitorul Nostru, Ȃmin.

V.

Protopopul Radu Tempea din Braşov despre „istoria vlădicăi Athanasie“, despre Ioan Patachi şi Ioan Inochentie Clain.

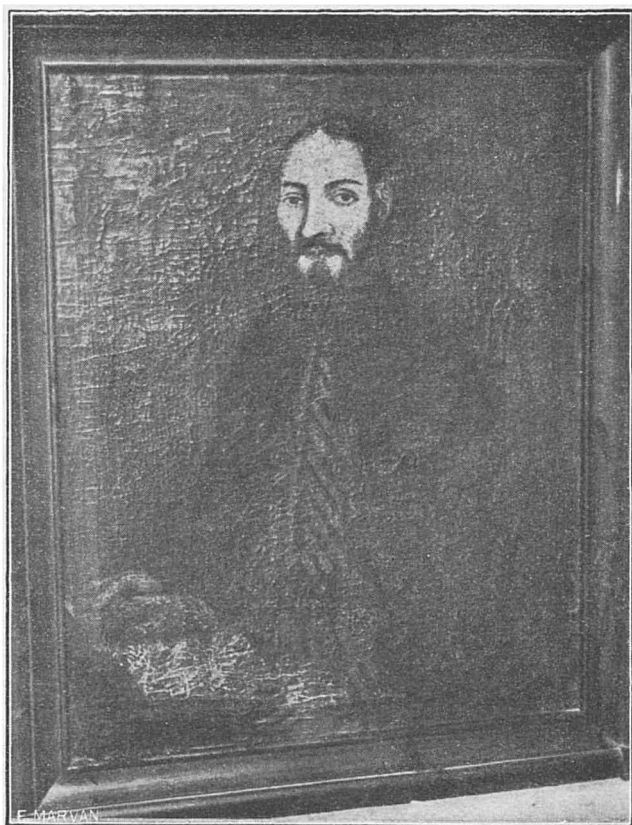
Numai ce au făcut părintele vlădica Theodosie o carte cu mare şi înfricoşată afurisenie, ca şi de preoţie să fie opriţi care s'au cetit într'au ul tuturor în mijlocul beserecei, asupra celor trei preoţi anume: prot(opopul) Siicu, i pop(a) Vă-sii, i pop(a) Florea, [alergând după cuvintele celor ce pârâse pe pop(a) Cristea nenumit la acea legătură] de care lucru ei neştiindu-se vinovaţi şi amestecaţi la unirea acelu nevlădică, cu dragoste o au primit. După aceia făcându-se mare săbor aici în Braşov, şi întrebând ispravnicii sfintei biserici cei mai sus zişi ca să mărturisească tot omul, cine ce ştie de preoţi şi neaflându-se cineva să mărturisească pentru dânşii măcar cu un cuvânt, cum că sânt uniţi, atuncea gocim(anii) *) şi cu tot oraşul, văzând cum preoţii nu sânt vinovaţi în dogmele acelu nevlădică, s'au sculat şi au făcut carte la părintele vlădica Theodosie, şi la măriia-sa vodă **), şi la acei doi boiari de mai sus zişi, cu mare rugăciune, făcându-le ştire de toate întâmplările, şi rugându-se să ierte pe preoţi să fie la cinstea lor şi la slujba ce au fost mai înainte. Tâmplându-se şi acele sfinte şi dumneze-

*) episcopii bisericii.

**) Constantin Brâncoveanu.

ești zile a săptămânii cei mari, a sfintelor chinuri a Domnului Christos, trimisu-s'au aceste scrisori prin unul din orășeni anume Avram zet*) răposatul(ui) Ion Buburuzea, care și gocim(an) aici au fost. Atuncea văzând părintele Theodosie și măriia-sa Vodă și alți cinstiți boiari scrisorile orășanilor și a tot soborul, și cunoscând adevărul, cum n'au fost preoții mestecați la unire, s'au milostivit părintele vlădica Theodosie și cu măriia-sa vodă, de i-au iertat și le-au trimis blagoslovenie într'acesta chip, să fie ertați și slobozi la toată slujba preoțească, ca să se poată griji creștinii de sfânta cuminecătură într-acele sfinte zile, iară cât va trece sfânta și luminata zi a învierii, ei iară să fie opriți de a mai sluji cele preoțești, până vor merge de față înaintea părintelui vlădicăi Theodosie și a mării-sale vodă, să-și dea sama. Deci trecând sfânta zi a învierii, când au fost Luni după Dumineca Thomei sculatu-s'au protopop(ul) Vasii Hoban, și pop(a) Văsii Grid, și pop(a) Florea, împreună cu jupân Stoica gocim(anul), și în locul gocim(anului), Gheorghii, au fost Pătru sin**) pop(ei) Pătru, și alți jurați ai sfintei case, Radu Șoanu, Dumitru Brăila, Dan Căzan, și au mers cu toți înaintea părintelui vlădicăi Theodosie, mărturisind de față de toate întâmplările. Bucuratu-s'au părintele Theodosie de preoți, văzând dreptatea lor, dându-le blagoslovenie și multe învățături sufletești. Atunci s'au tâmplat de n'au fost măriia-sa vodă la scaun, că au fost mers până la Potlogi. Iară când au fost Aprilie 24, au venit și măriia-sa vodă la scaun. Deci mai înainte au mers preoții cu orășanii la dumnealui stolnicul Constantin Cantacuzino, și la dumnealui spăt(arul) Mihai Can-

*) zet—gînere
**) sin=fiul.

Protopopul Radu Tempea din Braşov.

(† 1742 .

tacuzino, arătând și cătră dumnealor tot adevărul, și toate întâmplările, de care domnia lor foarte cu cuvinte de întărire și de folos sufletesc aducându-le aminte în multe chipuri, cum au fost și mai 'nainte răzvrătiri între limbile cele tirane, și mai multe învățături aducându-le, mai vârtos dumnealui stolnicul, ca un prea învățat și filosof ce era, după aceia cerca vrème să între și la măriiia-sa vodă. Când au fost Duminecă dimineața Aprilie 30, au intrat și la măriiia-sa vodă, spunând măriiiei sale de toate întâmplările și mestecăturile, ce au fost scornit de acel necuvios vlădică Athanasie, de care lucru văzând măriiia sa vodă cumcă scrisorile, ce au fost trimis ai streini de mai sus ziși, numai pentru pizmă au fost făcut acea vânzare necuvioasă, și fără știrea orășanilor, deci învățându-i și măriiia-sa vodă de ajuns, și întărindu-i cu cuvintele, și-au luat ziua bună dela măriiia-sa, și luând blagoslovenie dela părintele Teodosie și carte, s'au întors la Brașov.

Anul 7208, ot*) Chr. 1699, al Bolgarilor 308 Oct., s'au pristăvit protopopul Siicu, și rămase în locul molitvei sale pop(a) Vasilie Grîd protopop, deci aduseră în locul celui pristăvit pe pop(a) Radul sin Radu Tempe dela Făgăraș, căci era om de oraș, nepot de sor protopopului Staicu. Acesta fusese mai 'nainte la această sfântă beserecă dascăl ani 4, și diiacon iar ani 4, deci s'au fost preoșit și au fost preot în Săcele cu pop(a) Petcu un an, și la Făgăraș an 1 i palen**). Deci prin voia orășenilor și a preoșilor au venit aici.

Dacă au venit vlădica Athanasie la scaun în Belgrad, vlădicit-au în pravoslavie vr-o 3 ani și mai bine, și aceia cam mestecat, precum ași auzit.

*) ot—dela, din

**) palenu întreg.

Iar la anul 1701 Mart. 18, s'au dus Vlădica Athanasie la Beci (Viena), întru împărăția lui Ignatie Leopold, și mergând la cardinalul, adecă la ispravnicul papei, acolo cu voia lui au lăpădat și au călcat pravoslavnică lege grecească, întru care botezat și hirotonit fusese cu jurământ, decii întâi l-au hirotonit diacon, apoi pater, apoi vlădică papistaș, care de el să se fie, și de cine-l va pomeni, și așa au venit în Belgrad.

Arătarea și semnul ce s'a făcut la Belgrad.

În vreme ce au eșit vlădica (Athanasie), pe poarta mitropoliei, mergând din cetate să-și ia domnia, mergea înainte mult nărod de preoți câte patru câte patru, și vlădica cu leagănul după ei, și ducând înaintea lui praporul, au căzut din suliașă jos. Aceasta arată, că s'au dus de la el blagoslovenia, și au rămas în boerie. Iară după ce s'au ridicat Nociagoș, (Nagyságos = Măriia Sa) i s'au închinat steagul țării și s'au unit cu alții în glas de surle și trâmbițe și de tobe, și eșind din cetate au venit la mitropolie, acolo au arătat poncturile de mai sus scrise, care vor să le fie. Atuncea Brașovenii cu țara Bârsei și Făgărașanii cu toții s'au lepădat, că nu le vor ținea, iară ei împingându-i de spate, i-au scos din mânăstire, deci au primit și aceasta. Când au fost cătră sară, dat-au Dumnezeu acela vânt, cât au risipit coperișurile dela toate grajdurile mânăstirei de au rămas șute. Aceasta au arătat văduvia mânăstirei, iară cu sunetul surlelor și al trâmbițelor și al tobelor, au arătat cuvântul lui David (Psalm 9, 7,) care zice: *Perit-au pomeni-*

rea lui cu sunet și Dumnezeu petrece 'n veci⁴⁾.

Anul 1723 fiind în Brașov preoți protopopul Florea Baran, și pop(a) Radu sin pop(ei) Radu Tempe, și pop(a) Tudor sin protop(opului) Florea, și pop(a) Statie sin protop(opului) Vasile Grid, Iunie 20, au venit în Ardeal și vlădica Ioan Potochi, umblând vreme de vr-o 5 ani în Beci, în Roma și la Zagra(b), unde s'au vlădicit de niște arhieriei uniți, și umblând din loc în loc, pân la Aug. 6, au intrat în Făgăraș cu mare po-fală. Inșă Aug. 5 fiind fost venit el până în Săm-băta de jos, acolo au chemat pe Făgărășani, și grăindu-le multe cuvinte cu blândețe, i-au ru-gat să-i iasă înainte preoții îmbrăcați de marginea

4) „Istoria” lui Radu Tempea nu s'a păstrat întreagă; editorul Sterie Stinghe arată (la pag. 21) că tocmai foile 13-21, în care se vor fi cuprins evenimentele pin preajma desbinării bisericesti dela 1700 lipsesc din manus-cript. Din alte fragmente de cronici brașovene se poate completa în parte ceace lipsește din mss-ul lui Radu Tempea. Foala «*Deșteptarea*» din Brașov a publicat la 1906 (an. II. n. 3) un astfel de fragment intitulat «*Înștiințare de când s'au început unaia la această țară a Ardealului și care vlădică au fost în vremea aceea și din ce pricină s'au făcut*». Acest fragment arată mai amănunțit atitudinea Brașovenilor chiar cu prilejul instalării lui Athanasie; fiind chemați înaintea acestuia și a lezuitului Baranyi, li s'a pus întrebarea: „primi-vor și ei unaia precum au primit-o vlădica al nostru și cu țara-fie-le de bine; precum au vrut așa au făcut, iară noi Brașovenii aceasta nici de cum nu primim, să facă Impăratul și țara cu noi, precum va vrea, că noi nu vom fi uniți Așisderea au răspuns și Făgărășenii, fiind de acolo trimiși popa Cârstea și popa Ioan Făgărășeanu. *Acest răspuns i-au învățat Constantin Vodă Brancoveanul*, că aflând Măria Sa de acest lucru, mai nainte au cercat la Beciu la Curte din prieteni de acest lucru și aflând că dela împărăție nu este poruncă, să facă silă la unaie, numai cine o vrea de bună voie să se unească și așa făcând știre acest fericit Domn, cu taină s'au întărit Brașovenii și Fă-gărășenii de nu s'au plecat la unire.

Iară dacă au răspuns Brașovenii și Făgărășenii, că nici de cum nu se vor uni, au strigat asupra lor: «afară afară că nu sunteți din soborul nostru» și suduindu-l foarte urât și zicând protopopului Văsâl Grid, că-l vor beli la foale, el a răspuns că de-l vor beli, își va băga vlădica galbeni în foale – și așa i-au scos cu mare necinste din mitropolie, dându-le brânci și bătându-l cu toiege pe cap, tâindu-le potcapile și împingându-l de spate și zicându-le: să vă du-ceți la țara Turcului și l-au pus la pază până a doua zi.

A doua zi i-au chemat vlădica, fiind și pater Barod (Baranyi) întrebându-l iarăș: vor să se unească și neputând să-l plece nici cum, căci nu era poruncă împărătească, să silească pe nimenea. n'au avut ce să le facă, ci încă au răspuns înaintea vlădicăi că „de acum nu te vom mai avea ca pe un vlădică, nici nu te vom mai pomeni la biserică” și iară vlădica le-a răspuns cam ră-zând și le zise că și pe dracu îl pomeniți, dar pe mine de ce nu? Răspunsu-l-au «pe dracu îl pomenim ca pe un drac, că are nume de rău, iar pe sfinția ta nici cum nu te vom pomeni, nici blagoslovenia nu voim, ci toate ale legii noastre vom avea dela mitropolitul Țării Românești». Răspunsu-le-au vlădica. cum știți și cum vă place, să faceți că dela mine nu veți avea nici o nevoie:

oraşului, să-l ducă cu cinste până la beserecă, iară ei nu vor avea de dânsul nici o bântuială, ce vor avea bună pace, însă era umblând cu multe cuvinte acoperind lucrul uniei notareşul protopop(ul) Ionaşcu din Vineţie. Când au fost Avg. 6 în zioa de Preobrajanie (Schimbarea la faţă), se aflară toţi protopopii Ardealului în Făgăraş, ca tot omul să iasă înaintea vlădicăi, iar care nu va eşi va fi birşag (amendă) cu fl. 12. Deci până a eşi preoţii şi oamenii, sosi şi vlădica în târgul Făgăraş(ului) şi aşteptând acolo, merseră preoţii din Făgăraş îmbrăcaţi cu ev(anghelia) şi cu crucea, şi acolo în mijlocul târgului se apucară protopopii de îmbrăcară pe vlădica cu toate odăjdiile arhieresti şi-i puseră mitra în cap, şi-i dederă în mână cârja cea de argint, şi şezu pe un scaun, atunci se sculă un pater teolog Gheorghe Regai, şi începu a-i face oraţie latineşte cu multe cuvinte de laudă. Deci grăind şi vlădica puşine cuvinte întru întoarcerea laudei lui, se sui în henteu (trăsură) singur, şi viind până înaintea beserecei iară îi puseră scaun şi şezu. Atunci se puse şi notareşul, protopopul Ionaşcu din Vineţie în pragul beserecei, şi începu a-i face oraţie româneşte cu multe laude, decii sfârşind începu iarăş vlădica a face oarece cuvânt de mulţămită şi de învăţătură după ritul lui cel popistăşesc, şi dacă isprăvi intrară în beserecă şi acolo sezând nu în strană, ce pe un scaun, începu a-i face laude de bună venire un pater prepojit unгурeşte, şi acesta isprăvind începu pop(a) Toma Iyt(urghia) fiind gafa. Deci după ce isprăvi Iyturghia scoase şi vlădica donaţiile lui dela papa, şi dela cel ce'l vlădicise, şi începu a ceti donaţia ce avea dela papa ,în care multe lucruri a trebilor lor arăta, şi zicea: Cum noi *Inochientie*, sluga slugilor lui

Christos, cu voia și cu știrea fiului nostru lumina-
tului împărat Carolus, am rânduit pe besereca
Făgărașului, să fie mitropolie țării Ardealului și
mumă tuturor besericilor din Ardeal celor unite.
Atunci răspuse și vlădica, și zise să știe toți
cum mării-sa [că așa i-se zicea] nu a venit să
fie vlădică ereticilor, nici shismaticilor [adecă
noao celor neuniți]. Atunci protopopii uniți pă-
rându-le bine răspunseră că ei primesc aceale
toate și le sărută, iară Făgărașanii văzând cum
s'au înșelat de i-au eșit înainte, și l-au priimit
în beserecă nu știa ce vor răspunde, ce tăcură,
și așa se duse vlădica la gazdă (și chemând
protopopii acolo i-au ospătat.

Mai înainte de venirea vlădicăi în Făgăraș,
înțelegând și noi Brașovenii, cu voia tuturor [afar
de Tănasi Zaraf] au trimis pe protopop(ul) Flo-
rea, împreună cu pop(a) Radu Tempea și cu go-
cim(anii) Pătru, Radu Pădure și Radu Duma,
cu multe daruri, ca să vază și să înțeleagă cu ce
socoteală iaste venirea vlădicăi, și văzând toate
precum au fost și auzind, socotitu-s'au și au dat
inștanție vlădicăi, pentru aceaste doao trebi:

1. Să ne dea pace în lucrurile legii, precum
am avut la vlădica Athanasie, dacă s'au unit
pân acum.

2. Să lase protopopiia țarei Bârsei preotului
celui mai bătrân, care va fi în Șchėii Brașovu-
lui [că o luoașe Jipa cu înșelăciune de la săbor
dacă au murit tată-său, nefiind vlădică în țară,
și o ținea cum arată list....] Iară alte porunci
den cėle de afară ascultăm și să'i dăm și dăj-
diile, precum și lui Atanasie.

Atunci vlădica stând oare-ce la gând, n'au
răspuns alt, fără numai zise: să mērgeți acasă
și să fiți pe pace, că iată sânt bolnav, precum
mă vedeți, iară dacă mă voi îmbărbăta, voi veni

și eu până acolo, și voi vedea preoții și oamenii cum se află, și pre cum va fi mai bine vom așeza toate, numai să pomeniți pe luminatul împărat, căci ne-au scos din robia Turcilor, și să pomeniți și pe mine. Atunci răspunse protopopul Florea, că au pomenit pe luminatul împărat și până acum, și vom pomeni și de acum. Iară gocim(anul) Pătru încă zise: că vom pomeni măriia-ta pomeni, iară preoții văzând aceasta tăcură, până a veni aici la Brașov, și viind la Brașov, fiind a doa zi Duminecă [și preoții fiind în oraș după slujbele creștinilor, că mulți se pricestuia, fiind sfântul post) se strânseră jurații la gocim(anul) Pătru, fără nici un preot, i spuindu-le cum au fost lucrurile, se sfătuiră bătrânii toți, ca să-l pomenească pe vlădica în biserecă, și fiind vremea sfintei liturghii, spuseseră și protopopului cum au ales ei, deci socotindu-se protopopul și cu alții, ce nu era din jurați, ziseră, că va fi rău de-l vom pomeni, ce numai să nu pomenească pe nimeni la acea sf. lyt(urghie), până vor socoti ce vor face. Viind vremea la va pervyh⁵⁾ pomeni gospodi, nu pomeni pe nici un Arhiereu. Această auzind popa Todor, strigă tare făcând mare gălceavă, cum de nu pomenesc pe arhiereii pravoslavnici, ca și până acum, au doară cei ce au fost înaintea vlădicăi v-ați unit, și veți să pomeniți pe cei streini de besereca răsăritului? și altele multe zicând.

Intr'aceea s'au adunat cu toții și socotiră că de vor pomeni pe vlădica în beserecă, ne vom surpa la unire, fiind și alții din orașani, afară din cei ce făcuse sfatul acela. Atunci au șezut protopopul împreună cu cei ce fusese în Făgăraș, și scriseră carte la vlădica, cum că nu se primesc dogmele mării sale de nimé, nici se va pomeni

5) vâ=în, pervyh întâi.

în besereca noastră vlădică unit, fiind noi de legea cea vechie grecească, și cum că într'alte porunci vom fi ascultători, iară în lucru légii sau a-l pomeni nici cum. Atunci vlădica, s'au umplut de otrava mâniei, neștiind ce va face.

După acéia trecând puțină vréme, am mai trimis doi orășani, ca să vază ce va mai zice, dane-va pace în lege cum ne-au dat vlădica Athanasie. Atunci au răspuns, că de i-am umplea o casă cu galbeni, pace nu ne va da până la moarte, că așa iaste jurat papei.

Deci văzând și aceasta, trimis-am la măriia-sa gubernatul Cornis Jigmon, jeluind ce vom face, iară măriia-sa ne-au răspuns zicând, că trebuie să mergem la vlădica și să ne rugăm, că tot ne va da pace. Deci văzând și aceasta, trimis-am și la măriia-sa ghineralul Grof dela Kenihzen (Königsegg) și mării-asa acelaș răspuns ne-au dat, deci neștiind noi ce vom face, strânsu-s'au preoții împreună cu orășanii, cu vr'o 50 de oameni, spu'nd tuturor cum umblă lucrurile, și atunci socotiră cu toții, că într'alt chip nu vom putea sta, ce să cercăm curtea împărătească, aceasta voind toți [afară de Tănasi Zaraf și de Dumitru Țărălungă și de Manole Drăgan, că era cești doi bolnavi, fiind și aceștia jurați] socotiră ceialalți și pentru chel-tuială, ca să se dea din visteriia beserecî, și să se caute de lucrul acesta.

Atuncea mult stătură la socoteală, pe cine ar trimite la treaba aceasta, și nu se află cineva din orășenii noștri om să știe limbile, ce trebuia pe acolo și să știe locul și rânduiala curtenirei domnilor. Când au fost mai apoi, aleseră pe un neguțător strein, anume Criștof Voicu dela Murășvașarhei (Tg. Murăș), care se însurase și se așezase aici, luase pre o nepoată de fată a Florei Sasului cel ce fusese jurat sfintei besereci, deci

acesta având trebile negușătoriei sale, nu vrea să meargă, iar mai în urmă prin multe rugăciuni ale preoților și ale orășenilor, abia s'au plecat să meargă. Și jurându-l pre sfânta evanghelie în sfântul oltari, precum va căuta cu toată osârdiia de lucrurile legii, și nu va zminti ceva, și precum că și cheltuiala, ce i-se dă va cheltui cu dreptate, și vicleșug nu va face. Deci prin socoteala tuturor i s'au făgăduit simbria lei o sută [măcar-că, în urmă, viind din Beci, și jeluind, că multă pagubă au avut casa lui, zăbovind acolo vreme de un an și jumătate, i s'au mai dat încă lei doao sute].

Anul 1724 Fevruarie 21 luând de cheltuială au purces la cale. Deci mergând în Beci și dând instanție cu jalbă la curtea împărătească la domnii ce trebuia, îndată au trimis curtea împărătească vlădicăi poruncă, ca să nu se atingă de cei neuniți nici cu o poruncă, de vreme ce nu vom să ne unim, ce el să-și păzească și să poruncească uniților.

Atunci spuind și de besereca Făgărașului, cum după o săptămână dacă au venit au luat cheile beserecei, și au pus la vart (închisoare) pe preotul Toma și pe gocimanul de acolo, pentru niște odoară ale beserecei, care până nu i le-au dat și acelea, nu i-au slobozit, și cumcă acea beserecă n'au fost unită, ce o au luat în silă fără dreptate. Aceste lucruri, înțelegând domnii dela curte, i-au zis să aștepte, până când se va face conferenție și atunci se vor da acele lucruri înainte și vom vedea ce vom face. Deci viind vremea pe la Iunie, s'au făcut și conferenție [adecă divan mare]. Atunci lucrul acesta nu s'au putut da înainte, ce iară i-au zis domnii să mai aștepte, căci cătră toamnă iar se va face conferenție, nu s'au făcut, nici cătră Crăciun, nici cătră Paști, tot l-au fi-

nut cu cuvinte, zicând, că-i vor isprăvi și besereca li-o vor întoarce. Când au fost iară la Iunie 1725, s'au făcut conferenție, și s'au dat și acest lucru al beserecei înainte, și cunoscând că li s'au luat fără de dreptate, nefiind fost unită, atunci un nemiș (nobil), anume Kasoni din țara Ardealului, fiind acolo, ca un procator (advocat), au stătut pentru vlădică, și au protesteluit (protestat), pentru beserecă, zicând: Că nu e zidită cu știrea împăratului pe pământul împăratului, iar de e zidită cu știrea împăratului, să aducă acele diplome, în care să arate, cum Constantin Vodă, când au zidit acea beserecă au avut voe împărătească, și atunci să și-o fie ei precum și mai 'nainte, și nu că era zidită fără știrea împărătească, ce numai ca să mai lungească lucru. Și neaflând Criștof de unde luoa acelea, fiind Constantin vodă perit, cine știa de unde să le caute, deci au socotit și au pus de au căutat la cămăra împărătească copia acelor diplome, cu multă cheltuială, și neștiind anul întru care s'au început lucru beserecei, nu le-au putut afla, întraceia stând lucru au venit, Jupân Cristof la Brașov, rămâind judecata luată în sus.

Décii anul 1728 Ghenarie 15 stând orașanii în gâlceavă cu Cristof pentru fl. 1000 cei dedese împrumut, cu multe cuvinte abea s'au împăcat, și i-au lăsat de osteneală lui lei 300, iară ceilalți să îi dea cu dobânda lor de când au venit de la cale, și i-au dat toți, și au făcut scrisoare de păciuire unii la mâna altora.

1727 Oct. 19 au murit și vlădica Ioan al Rumanilor uniți din Ardeal, care s'au fost chemat când au fost pater Poatoki Ianoș.

1732 Iun. 15 au venit Ioan Clain vlădică uni-
ților din Ardeal, care s'au numit Inochentie.

[Reproducere din *Istoria Bisericii Scheilor Brașo-
vului* de Radu Tempea ed. St. Stinghe Brașov 1899
pag 23-27 și 63-70.

Istorie pentru gâlcevile ce s'au făcut de popa Todor și de venirea aici a vlădicăi al uniților

1732. Intr'acest an au venit și vlădică uniților
Ioan Inochentie Clain.

Și la Oct. 7 au venit dela măriia-sa poruncă
la prot(opopul) Florea, zicând: că după ce cu
mila lui Dumnezeu au venit, s'au adunat în Sâmbăta
cu toți protopopii, Sept. 19 au socotit pentru
lipsa clirosului, să se dea dela tot protopopul
galbeni 3, care să aibă a-i strânge dela preoți
până la Noem(vrie) 15, iar mai în grab să trimiță
tot protopopul galbeni 2 rămășița la zi. La acestea
i s'au răspuns, că de vreme ce săborul Ardealului
s'au unit, și s'au lepădat de noi, nu are cu
noi nice o treabă, că noao s'au rânduit vlădică de
ritul nostru în țara împăratului, și ce iaste vlă-
dicesc acolo ascultă, și să știe, cum că noi uniți
nu ne vom numi în vécii.

Oct. 23 s'au strâns preoții Bârsei la săbor,
și multe vorbind, s'au scos și cartea ce are le-
gătură din anul 1723 și s'au cetit, ca să înțe-
leagă toți ce legătură avem, să o fie, și s'au
mai întrebat finu-se de legătură aceia? și au răs-
puns că se fin.

Atuncea au luat pop(a) Todor acea carte,
să o mai cetească. 1732 Oct. 29 Duminecă, s'au
strâns preoții de loc și gocim(anii) și jurații, și

au dat pop(a) Todor înainte, zicând: să știți că episcopul Rîmnicului, căci poată inel, iaste unit, și nu se cade să-l mai pomenim, ce să pomenim pe mitropolitul Ungrovlahiei, la care cuvinte i s'au răspuns de tot săborul, să mai lăsăm să vedem, că vom trimite și vom cerca, și de va fi așa, noi cu toții ne vom lipsi de acolo, iară molitva sa popa Tudor nici într'un chip n'au suferit, ce pe toți i-au pobrăzuit (certat), și neștiind ce să facă, ziseră să pomenească pe mitropolitul și l-au pomenit într'acea zi. Iară a doua zi, fiind protopopul de rând, au pomenit iar pe Râmniceanul, și atunci cum au dat otpustul (sfârșitul slujbei), n'au îngăduit să dea anafora, ce când: cum de nu se ține de vorba de eri, ce iară pomenește arhieriei uniți și fără de lege, și multe cuvinte de acestea făcându-se în beserecă, au eșit pop(a) Todor zicând: că de vor mai pomeni pe Râmniceanul, nu va mai veni la beserecă. Și așa mirându-se toți, ce vor face, tăcură într'acea săptămână. Iară când au fost Duminecă Noem. 5 era pop(a) Statie de rând, și după utrenie au chemat pop(a) Todor pe norodul în chilie, mijlocul și prostimea au mers toți, iar preoții și gocim(anii) și jurații n'au mers, și au scos niște scrisori și le-au cetit înainte, în care arăta cumcă tată-său protopopul și cu alți preoți și gocimani și jurați sânt uniți toți, numai într'ascuns ca să nu se priceapă încă de demult din venirea lui Potochi, zicând: că țeu acum iată vă spui și vă zic, de nu veți sta în rânduiala legii, care ați fost până acum, păcatul meu să nu fie, că tată-mieu și cu ceștialalți v'au așezat, și când vă veți pomeni să cunoașteți, va fi târziu. Atuncea norodul crezându-l foarte s'au scârbit și s'au turburat pe ceștia preoți, și mare gâlceavă au făcut, și între acestea multe zărvi, zicea unii

să pomenească pe mitropolitul Ungrovlahiei, alții zicea ba, să nu pomenească pe nici unul, până se va alege lucru.

Atuncea pop(a) Todor, luând cu sine mulți oameni, au mers la beserecă și s'au îmbrăcat de lyt(urghie), și au început a proscomidi (a pregăti cele necesare sfintei liturghii), și într'acea au venit și protopopul cu ceilalți preoți și cu gocim(anii) și cu jurații, zicând popei lui Todor, ce poate fi aceasta de nu ascuți, să fii îngăduitor să nu pomenești pe mitropolitul Ung(rovalahiei), ce pe Râmnicianul, că noi de nu vom pomeni pe Râmnicianul, până 'l vom ști că stă în pravoslavie, vlădica al uniților numai decât va pune mâna pe noi, și așa mai curând ne vom surpa la unie. Atunci pop(a) Todor, eșind dela proscomidie cu copiii în mână, răsfindu-se și zicând, că nu făceți să isprăvim sfânta lyt(urghie), și atunci vom vorbi, ceștealți zicea să nu pomenești pe mitro(politul Ungrovlahiei), molitva-sa zicea, că nu voi pomeni pe Râmnicianul, și așa nefocmindu-se și mare gălceavă făcându-se, au poruncit pop(a) Tudor unora din prostime să scoață afară pe unii orășani, cari mai sta cu cuvântul, și așa au eșit protopopul și alalți preoți și gocim(ani), și jurații și alți câțiva oameni din nainte.

Atunci pop(a) Todor s'au apucat și au slujit lyt(urghia), și cu sfintele darur(i) în mâni, au pus blestem asupra celora, ce zicea să nu pomenească pe mitropolitul Un(grovlahiei) până vor cunoaște lucrul mai bine.

Atuncea se pornise, cei ce au eșit din biserică, să meargă să spue la județul, ce într'acea dată nu s'au dus, ce s'au întors și isprăvindu-se lyt(urghia), au intrat în chilie și ei și mult nărod și au chemat pe pop(a) Tudor să mai vorbească

să vadă, să vadă ce va să fie această zarvă, și n'au vrut să vie, ce închizând besereca au luat cheile și s'au dus cu iale acasă, și au trimis în doao rânduri orășanii să dea cheile beserecei, ce n'au vrut, iar seara la vecernie le-au adus.

De această gâlceavă au fost înțeles și ghinărariul Sram și au chemat a doao zi pe pop(a) Todor acolo, și pe preoți și gocim(ani) și câțiva orășani, și au dat poruncă să nu mai pomenească pe mitropolitul Un(grovlahiei), ce pe Râmniceanul, ca și ceștialafți, cum sânteși așezași acolo. Molitva-sa au răspuns, că nici într'un chip nu se va lăsa de a nu pomeni pe mitropolitul Un(grovlahiei), și iar i-au zis, că dacă nu, voi trimite un ȕar și te va duce până la hotarul țării să mergi acolo, apoi pomenește pe cine știi, și așa au eșit.

[Măcar că pop(a) Todor zicea, să fie zis ceștia, că ei sânt catolici și se țin de Râmnic, de acestea zicându-le unii au răspuns, că n'au zis că sânt catolici papistași, ce catolici greci, ce țin legea cea veche grecească. Apoi zicându-le, căci ați mers la gin(ărariul) de ați pârât, ci cu jurământ s'au lepădat că n'au mers, ce cu poruncă i-au chemat, și n'au zis că sânt sau vor fi catolici ca ei].

Și așa mare netocmire fiind, că numai credea nimeni din orășani, încă și din Saș(i), că nu s'au unit.

Și așa șezură și scriseră de acestea știință și la mitropolitul Un(grovlahiei), ce răspuns n'au dat făr prin cuvânt, și trimiseră pe pop(a) Statie și pe Radu Duma și pe Enachi Ștama, la părintele episcopul Râmnicului și la măriia sa Gheorghe Cant(acuzino) sin Șerban Vodă la Craiova, jeluind de acestea, care gâlcevi s'au făcut.

Iară până a veni trimișii Dec. 9, au luat pop(a) Todor voe dela tată-său protopopul și

au început vecernia Sâmbătă sara, iară dacă au eșit, au intrat în chilie preoții și gocim(anii) și jurații, și au chemat și pe popa Todor, și l-au întrebat pe cine va să pomenească, el au răspuns, că nu va pomeni pe nici unul anume, și îi răspunseră, că de nu va pomeni pe Râmniceanul, să nu slujască, până va veni răspuns, și n'au slujit.

Dec. 13, au venit trimișii și au dat cărțile înainte în chilie, în care scriia episcopul opreala de tot catheres (caterisire = destituire) popei lui Todor, iară pop(a) Todor, n'au așteptat să auză, ce noaptea au fugit în țară.

Dec. 15. Duminecă s'au cetit cărțile în beserecă, de catheres, adecă de oprirea preoției, cu mare blestem și afurisenie, de va îndrăzni să-și blagoslovească măcar masa, au cei ce vor lua blagoslovenie dela el.

Venit-au într'acéia zi carte dela mitropolitul Un(grovlahiei), cu multe învățături, ca să trăim în pace și în dragoste, și vrajba, care nu place lui Dumnezeu, să nu fie între noi, și blagoslovenie.

Cetitu-s'au cartea cea de catheres popei lui Todor de Vășii dascălul, frate-său cu mare poftă, [căci și cu el avusese multă gâlceavă, temându-se, că va fi scris și pârât la socru-său proto-pop(ul) Ionașcu în Vineție, și el va fi spus vlădicăi al uniților, cum mai jos se va vedea].

De aceasta mulți s'au întristat ,iar unii zicea bine ie bine.

Dec. 22, au venit carte de soroc dela vlădica al uniților, ca până în 15 zile, pop(a) Todor să se afle la săbor, să-și dea sama de ce au hulit sfânta lor unie, cu birșag (amendă) fl. 66 de nu va merge, că se dusese în țară, căci îi zisese unii că vor să-l ferece în fier și să-l trimiță cu

Nemții la Râmnic, și pentru aceia au fugit.

Intr'acest an la zioa nașterii Domnului, nu știm dintr'acui nebăgare de samă au căzut o lumânare din sfeșnic, și au ars icoana Prăcestei despre barbă prin buze spre nas la partea di-reaptă.

1733 Ghen. 2, văzând ghinărariul, că au fugit popa Todor, au pus 2 Nemți vartă să păzească pe preoteasa să nu fugă, cărora să le dea de mâncare și băut și 2 duce*) la unul pe zi.

Iar Ghen. 6, luînd negușitori în chezașie, s'au luoat varta, până se va face nunta unei copile, ce avea, care o au dat după Toader Nan.

Și dacă au trecut nunta s'au lepădat chizașii, și o au luoat socru-său protopopul în chizașie.

1733 Ghen. 25, au venit aicea în Brașov vlădica al uniților, și i s'au dat de cetate gazdă și alt ce i-au trebuit, iară sara la vecernie au trimis un popă al său și un diiacon, zicând: că va măriia-sa vlădica să vie mâine, să facă lyt(urghie) la besereca noastră, și după ofpus, eșind preoții și câți orășani s'au aflat, au intrat în chilie și li s'au dat cuvântul înainte, și cu toții au răspuns, să iarte măriia-sa, că în besereca noastră nu va face lyt(urghie) cu voia noastră, că noi nu sântem uniți, poate să facă în silă fără de voia noastră, și s'au dus trimișii cu acest răspuns.

Iară a doao zi, fiind adunați la un loc preoții și toți orășanii, [că înțelesese] de sara cu cuvânt ca acesta, zicând: că măriia-sa vlădica nu va face lyt(urghie), dacă nu voim, numai ar vrea să știe ceasul, să vie numai să asculte lyt(urghia) noastră. Și fiind lyt(urghia) isprăvită, ziseră orășanii că a veni în beserecă ori cine, nu pot opri. Atunci trimișii ziseră, că fără aceia chiamă măriia-sa preoții cu câțiva orășani acolo

*) o dutcă=4 cruceri.

la gazdă, și mergând multe s'au vorovit.

Iară întâia pricină a venirii măriei-sale, zise, că iaste pentru popa Todor, că are judecată, căci le-au hulit sfânta unie, și nu grăise nimic pentru dânsul [numai pentru episcopul Râmnicului], ce nefiind aici au lăsat.

Și iară zise: că are porunca marelui director general Valis, și nu va mai îngădui pe episcopul Râmnicului, ca să judece orice judecată beserecească, care s'ar afla în țara Bârsei, nici să mai ia dajde dela preoți, ca până acum, și cum-că Brașovului va da pace, iară pe țara Bârsei zicea, că de astăzi înainte pui mâna, nevoindu-se să deslipească celelalte besereci de aceasta. La acesté toate s'au răspuns măriei-sale, că nu vom putea primi acélé date înainte, că noi avem vlădică de ritul nostru în țara împăratului, cu știrea și cu cartea mai marilor directori ai țării și ce sânt dăjdiile preoțești și alte rânduiale vlădicești acolo ascultă(m). Și i-am mai zis să fie îngăduitori până după paști, și viind episcopul Râmnicului la Sibii, va fi și măriia-sa și vom merge și noi, și atunci vom vedea cum va rămânea lucru. Și au îngăduit așa să fie.

Iar Ghen. 27, Sâmbătă, degrab au venit vlădica la beserecă, și au găsit pe preotul proscomidind, și închinându-se după obiciaiul său, au șezut într'un scaun ce'i adusesese deosebi, și l-au tras în mijlocul beserecei de au șezut, că nu i s'au dat strana cea vlădicească. Iară preotul au slujit sf. Iyt(urghie) după obicei, ca și într'alte zile, și au blagoslovit după obicei, nelăsând loc nimic de-a zice cele archierești.

Iară după otpust, vrând să iasă, au grăit zicând: pentru mine să nu aibă nime vre-o bănuială, că n'am venit să supăr pe nime cu nimic, numai vă zic, să nu mai huliți, precum am auzit

în trecutele zile de popa Todor, să știți că sântefi supt biruința altora, și căutându-vă în judecată nu veți umbla bine, și așa s'au dus la gazdă.

Fev. 16 au fugit preoteasa popei Todor cu 3 copii în țară, și îndată au chemat ghinărarul pe protopopul întefindu-l unde e preoteasa tare, și neputându-și da sama, au vrut să-l pue în vartă la arest, ce l-au lăsat numai să fie în cetate, iară afară nici cum să nu iasă, și au șezut cu călugărul la besereca Grecilor, pân la Mart. 2 și apoi l-au slobozit în chizășie.

Fev. 17, au chemat ghinărarul pe popa Matei din Turchiș, întrebându-l tare pe unde au trecut preoteasa popei Todor, și prinzându-se cu capul că nu știe l-au lăsat, deci popa Matei, văzând că se descopere lucru, că molitva sa îi purtase grija de trecut, au fugit și popa Matei cu preoteasa cu copii cu tot în țară, pe unde au putut.

Intr'acestea ne-am socotit cu toții, și de toate am jeluit măriei-sale lui *Grigorie Ghica Voevod* domnul Moldovei, și măriei-sale lui *Costandin Nicolae Voevod*, domnul muntenesc, și măriia lor au scris cărți la ghinărariul Valis, cu rugăminte, ca să ne dea pace, precum au și ai lor pace în țările acelea, și trecând Paștile, am mers la Sibii, și am dat cărțile, și ne-au dat răspuns bun de pace.

Și vlădicăi i-au dat poruncă să-și păzească uniții, iar noao să ne dea pace.

Cu aceste cărți au fost trimiși pop(a) Radu Tempea și Radu Duma și Gheorghe Hârs.

Iară de vrea putea cuprinde să ia judecata și dăjdile, cu greu ar fi fost a rămâne întregi.

[Reproducere din *Istoria* lui Radu Tempea p 110-119]

VI.

Plângerea Sfintei Mănăstiri a Silvaşului din eparhia Haţegului din Prislop. Cronică rimată *).

Îa aminte ceriule şi voiu grăi
Plângând cu amar mă voiu tângui;
Auzi-mi pământule cuvintele

*) Textul acestor cronici rimate a fost reprodus în ziarul *Buciumul* (din Bucureşti 1863 p. 11-12, 16 şi 19-20) de către *Cezar Bolliac*, care nu dă nici o lămurire cu privire la provenienţa manuscrisului, ci se mulţumeşte a indica într-o notă sub text că «această cronică inedită şi atât de interesantă, care arată politica maghlaro-austriacă la divizarea Românilor de peste Carpaţi în uniţi şi neuniţi, seamănă a fi scrisă pe la începutul secolului trecut».

Arhimandritul *Ghenadie Enăceanu*, reproducând cu 15 ani mai târziu textul cronicii,—fără să fi ştiut că el fusese odată tipărit de Bolliac în *Buciumul*— îl însoţeşte de o introducere explicativă, din care merită reprodusă acli încheierea

«Supuşi şi noi la regulele de conservare ale bibliotecii sfintei mănăstiri: Căldăruşani, am putut cu toată bunăvoinţa de a cunoaşte o parte din avutul literar al acestei mănăstiri; şi în cercetările noastre am descoperit un manuscris în folio, legat în piele unde între diverse învăţăturile toate de cuprindere morală, am găsit această producţie literară, intitulată: «*Plângerea sfintei Mănăstiri a Silvaşului*». Noi supunem această scriere la cunoştinţa lectorilor noştri pentru meritul ei literar şi istoric. În dânsa se văd toate condiţiunile literare ale limbii române din secolul al XV-lea şi ea conţine:

Fapte istorice relative la mai multe mănăstiri din Valahia şi Transilvania precum chiar şi la actul unirii Românilor de peste Carpaţi cu biserica papală

Este foarte dureros că autorul scrierei, condus de principiile monahismului, nu şi-a însemnat nicăieri numele, dar din cuprinderea scrierei se poate presupune, că el cunoşcând de aproape amănunţele Mănăstirii Silvaşului şi specialmente ale unirii Bisericii din Transilvania, este dintre bărbaţii de prin Mănăstirile acelor locuri, sau poate chiar din Silvaş.

[*Biserica Ortodoxă Română* Anul IV Mai 1878 nr. 8 pag. 496-507].

Între textul publicat de Bolliac şi între cel reprodus de Ghenadie Enăceanu se găsesc mai multe deosebiri, explicabile prin faptul că probabil nici unul nici altul nu au avut la îndemână textul original al cronicii rimate, ci copii diferite în cari s'au putut strecura adaosuri sau omisiuni, după dispoziţi a copistului.

Și să-mi cuprinzi lacrămile.
 Și firea toată cea omenească
 Împreună cu mine să se tânguească,
 Că iată eu, fata Sionului cea iubită
 Mânăstirea Silvașului cea vestită
 Rămăsei acum pustie și ofilită
 Jalnică ca o văduvă cernită;
 Arsă cu foc și surpată.
 De toate ce avusei prădată;
 Vadă toți cei ce trec pe lângă mine
 De este la cineva durere, precum la mine.
 Că de s'ar fi sculat asupra-mi necredincioșii,
 Eu m'aș fi păzit de dânșii.
 Sau Turcii de m'ar fi ars și m'ar fi surpat,
 N'ași avea atâta bănat (părere de rău).
 Ci aceia, ce împreună cu mine a fi s'au socotit
 Credincioșii aceia m'au pustiiit!
 Să vie dar moartea preste ei,
 Și să-i pogoare în iad de vii,
 O Prislop numit loc!
 Cum fusei făr'de noroc;
 Ba eu bine am fost norocit
 Căci sfântul Nicodim întâiu aici s'a sălășluit,
 Și întâiu sfântul Nicodim mi-a pus temelie
 Cărea stă de veacuri multe
 Acum de oameni trecute
 Mai înainte cu mulți ani
 De domnia lui Mateiu crai;
 Că acestui prea cuvios și sft. părinte dela
Dumnezeu
 I-s'a vestit locul pișătorilor *) să-l găsească
 Și acolo mânăstire să zidească
 Și în Tara Românească preste munte
 Au trecut și au cercat locuri multe
 Locul cel mai dintâiu

*) Căderi de ape, cascade. Așa le numește pe acestea și azi poporul din
 Tara Hațegului, de ex. pe cea dela Merișor. Dr. Iacob Radu, Istoria vicariatului
 greco-catolic al Hațegului.

Este în Surdu(c) sus pe Jiu.
Acolo peșteră a găsit
Și într'însa a sălășluit,
Care peșteră și până acum se găsește
Și a sfântului Nicodim se numește,
Ăpoi s'au dus în țară și mai înlăuntru
Până la apa ce se zice Motru
Acolo puțin au conăcit
Și pe vreme mănăstire s'au zidit.
De acolo s'au dus spre Vodița*),
Unde e acum schitul Topolnița.
După aceasta pișătorile au găsit
Unde și sfânta lavră Tismana s'a zidit,
Unde și moaștele sfântului se găsesc,
Și minunile i-se vestesc,
Deci dela sfântul Nicodim s'a făcut
Tuturor de obște început
În Țara Românească la multe zidiri,
Biserici, schituri și mănăstiri.
A doua lavră Cozia Mircea o au zidit,
Și sfântul Nicodim o au sfințit
Dintr'acele zile bune și norocite
Multe biserici și mănăstiri sunt zidite,
Prin toată Țara Românească
Și în toată cea moldovenească
Și aici în Ardeal sunt multe
Dintru aceea vreme făcute
De domnii și de boierii Țării Românești
Și de ai țării moldovenești,
Și atâta de multe sunt
Cât nu le pot scrie întru acest cuvânt,
Zic numai una cea mai aleasă din toate
Carea au fost în gloate,
Din Bălăgărad metropolia

*) Din cauza multelor călătorii ale sfântului Nicodim și zidiri de mănăstire tradițiunea poporului confundă mănăstirea Motrului cu cea a Vodiței, cari, este pe locurile Mehadiel de astăzi (vezi •Bis. ort. Rom. anul IV. Nr V. pag. 271 Nota 3).

Scaunul țării și țaria,
Pe care o au zidit,
Mihaiu Vodă viteazul cel prea vestit,
Mare și frumoasă cu totul de piatră
Și foarte bine întemeiată,
Și dintru aceasta se arată
Că era pravoslavie adevărată.
Întru aceste trei țări și o credință
Dreaptă întru sfânta Troiță.
Atunci Dumnezeu bine au voit
Și eu a doua oară m'am înoit,
De o doamnă mare și vestită,
Zamfira cea pururea pomenită,
Fata lui Moise voevod în București
Din neamul marilor Băsărăbești,
La anul cinci sute douăzeci peste o mie.
Mi-au pus a doua oară temelie
Nouă frumoasă de piatră,
Prea foarte înfrumusețată,
Și cu zid încunjurată
M'au înzestrat cu moșii,
Cu sate și cu vie
Și cu odoare m'au împodobit,
Întru tot desăvârșit.
Apoi după sfântul Nicodim a urmat
Tismenei să-i fiu fată m'au închinat
Și așa cu a lui Dumnezeu bună vreau,
Am stat multă vreme în putere,
Cu tot Ardealul în bună credință întărită
De nici un ceas clătită,
Și atunci un tânăr oarecare din sat,
Numele lui Ioan, sfântului Nicodim au urmat
Din lume și din rudeni cu totul au eșit
Și aici la mine au venit,
Întru o stâncă chilie și-au făcut
În care slujind, lui Dumnezeu a plăcut
Și pe el după sfârșit

Dumnezeu l-a proslăvit
Peștera și acum se găsește
Și chilia sfântului se numește,
Iară după oare-care întâmplare
Cu a lui Dumnezeu înainte apărare
Rudele sfântului cele din sat
Moaștele cu totul le-au ridicat
Și în Țara Românească le-au adus
La oare-care mănăstire le-au pus,
Însă la neamul lui pururea se pomenește,
Fiindcă și o părticică din moaștele lui se găsește.
Până aici s'au împlut
Cuvântul cel din început.
Aici istorie pentru mine grăită,
Că am fost bine norocită,
Vrând să arăt ce să grăesc
Acum de mirare mă uimesc.
Nu știu de unde să încep
Și a grăi nu mă pricep,
Să fac o jalnică povestire
Pentru mine sfânta mănăstire,
A Silvașului cea vestită
Acum pustie și răpită.
O limbă ritoricească,
Acum trebuie să grăiască,
Să arate această întâmplare
Groaznică și de mirare;
Și o mai mare nenorocire,
De care gândind te îngrozești peste fire
Cum pravoslavia în toată lumea se arde
De cumplita tirănie a papei și se scade
Prin trimișii lui cei cu cheltuială multă,
Cari neîncetat cu pravoslavnicii se luptă,
Ca pravoslavia să o piarză,
Au cât ar putea mai tare să o scază,
Aceasta în toate părțile s'au dus
Și până la Ardeal au ajuns;

Și atunci Ardealul cât de mare
A simțit dela Papa mare tulburare;
La anul șapte sute și unul peste o mie,
Pierzare cumplită și urgie.
Atunci Atanasie Metropolia și Biserica îndrepta
Și a norodului creștinesc grijă purta,
Atunci popi latinești, oameni pe a lor voie au
găsit

Fie acest arhieru prea lesne de amăgit,
Sfătuindu-l patru dogme să primească
Din credința lor cea letinească,
Cu aceste (zice) legea nu se strică,
Nici credința bună se ridică.
Să le creadă bine așa l-a învățat și i-a spus,
Că va fi cu Christos în cer sus.
Fiindcă la papa este aceea
A cerului cheia,
El deschide la toți și le face intrare,
Că peste toate este mai mare
Și așa foarte s'au amăgit,
Ponturile Papei au primit,
Nu știu dice au căzut, — din prostime sau
din mândrie

La atâta cumplită ticăloșie,
Că fiind om muritor în lume
În lume și-au căutat titlu de mărime,
Acest vlădică, dacă s'au unit săracu,
I-a umplut Papa sacu,
De titlușuri înalte,
Mincinoase și deșarte,
Popilor și norodului le-au dat nădejde,
Precum că iobăgia se va perde,
Și vor fi nemeși ei
Și feciorii lor, vai de ei!
Acest dar mare le-au făgăduit,
Cu care i-au și amăgit,
Până s'au lăpădat de răsărit,

Cu blăstăm și cu jurământ,
Și n'au câștigat nici o dobândă,
Măcar nici cât o ghindă.
Apoi poporul tot s'au pus în price
Ca legea și credința lor să nu se strice,
Dar nimic n'au folosit,
Că pe toți i-a biruit.
Sub acest arhiereu pe Ardealul
Ticăloșește l-au împresurat amarul,
Că au rămas cu lefinii în unire
Spre a lor vecinică peire.
Unația dacă bine s'au așezat
Și cu toții desăvârșit s'au împăcat
Îndată și-a arătat prietinia
Că au surpat din Bălgrad Metropolia;
Ca nici semn să nu se mai găsească
De pravoslavie să se pomenească.
Vai! să mai fac acum pomenire
Cu amar și tânguire.
Câte răutăți asupra mea veniră,
Și cu totul mă pustiiară.
Că după ce Ardealul cu papistașii s'au uniat
Și la Papa cu totul s'au plecat,
Atunci și maică-mea Tismana s'au scârbit
Și cu toțul pe mine m'au părăsit.
Și părinții călugări m-au urât,
Toți dela mine au fugit.
Am rămas pustie și săracă,
Neavând titori nici maică.
Atunci pismașii s'au sculat
Și de toate părțile m'au prădat,
Cei de prin prejur Calvinii,
Și cu uniții Români,
Unii au luat satele și moșiile,
Alții grădinile și viile,
Și din odoare ce am avut
Au luat cine au putut,

Și m'am făcut după prorocie
Ca o colibă părăsită într'o vie
Pustie și ofilită,
De toți cu totul părăsită;
Pentru că nația era neîntemeiată
În Ardeal ascunsă și arătată.
Venea la mine de multe ori părinți,
Mulți din multe părți,
Pentru ca să se odihnească
Și pe mine după cuviință să mă grijească,
Însă slugile lui Christos a odihni n'au putut,
Că unia cu uniații neîncetat i-au gonit,
Căci Ardealul era îngropat tot cu unia,
Precum de demult, în răutăți Ninevia;
N'a vrut D-zeu să piardă Ardelenii,
Precum nici atunci Ninevitenii;
Că pe plăcutul său Domnul l'a ales,
Pe precucuviosul Visarion și l'a trimes
Om minunat și plin de dar,
La anul o mie șapte sute patruzeci și patru
S'a descoperit răutatea și păcatu.
Așa poruncă avea să strige și să vestească;
Că toți să se pocăiască.
Să nu rămâie cineva cu Papa în unire
Că va fi întru peire.
Au strigat în Dobra și în Deva și în Orăștia,
Precum Iona trei zile în Ninevia.
Au zis că ceice sunt uniați
Nu sunt creștini adevărați.
Și popii de când s'au unit,
Nici o taină sfântă n'au săvârșit,
Și altele multe au zis din Scripturi
Care sunt adevărate învățături,
Atuncea dacă s'au vestit,
Uniația rău s'a bolnăvit,
Și i-s'a făcut rană mare
Fiindcă au rămas la defăimare,

Apoi sfântul dela Orăștie a venit pe drum în sus,
Și până la scaunul Săliștei au ajuns,
De Dumnezeu fiind îndreptat,
Însă toate cuvintele acele nu le-au aflat,
Ci singuri prostatici Români,
Și cu prostime buni creștini.
Săliștea este un munte deoparte
Scaun de șapte safe,
În Săliște mi se pare trei zile au șezut,
Cuvânt și o sfeștanie le-au făcut.
Și din Săliște în cetatea Sibiiului au venit
Cu vlădica Inochentie Clain s'au întâlnit,
Mult cu dânsul au vorbit și l-au muștrat,
Însă toate cuvintele acele nu le-au aflat,
Numai acestea întâiu i-au zis de împreunarea
leținească

Cu totul să se părăsească.

Atunci lângă vlădica protopopul Băianu s'au
aflat,

Acesta cu ocară s'au ridicat
Asupra acelu om cuvios,
Cu hulă numindu-l păduchios,
Și de grab ticălosul de el s'a bolnăvit,
Din Sibiiu bolnav a ieșit.
Și până acasă păduchii l'au năpădit,
Și mâncându-l de viu a murit,
L-au dus pe Visarion și la divan,
În gubernie să-l vadă cine-i și ce fel de om.
În divan dacă s'au dus
Tot adevărul l-au spus
Și le-au zis de vor voi,
Să le arate pe Atanasie,
Cel unit,
Cum stă întreg neputrezit;
Căci este de biserica răsăritului despărțit
Și pentru aceea stă impietrit și afurisit,
Atunci un boiarin

De lege calvin,
Din divanul guberniei s'au sculat,
Și pe cuviosul mult cu ocară l-au certat,
Și mult ispitindu-l, o dambla rea l'au găsit,
Și abia din Sibiu au ieșit.
La curtea sa în Sumera au ajuns,
Și chelașului său toate a spus.
Eu (zice), sfântului vostru tare m'am împotrivit,
Și iată cumplit m'am bolnăvit,
Deci acela jumătate s'a uscat,
Însă a mânca și a beut,
Iar a vorbi n'a mai putut,
Ci numai ca o hiară a răcnit,
În viață cât a trăit.
Ăceste câte s'au spus
Toate s'au făcut,
Că ceice le-au văzut și le-au auzit,
Toate le-au mărturisit,
Și alte minuni de Visarion s'au lucrat,
Mai ales încă la Bănaț.
La orașul Lipova, unde au fost episcopie,
Ăcolo precuviosul de toți se știe,
Ninevia prin Iona s'au mântuit,
Iar uniții prin Visarion nu s'au căit,
Ci au rămas tot în unire,
Spre a lor vecinică peire,
Pre Iona din mare l-au lăpădat afară
Ăcea cumplită fiară;
Iar cuviosul Visarion fiind pe uscat
Primejdie dela slugile papei i-s'au întâmplat,
Ci unde-i puterea cea dumnezească,
Nu poate răutatea omenească.
Ătunci Clain păstor și arhieru,
Temându-se de Dumnezeu,
Ca nu cumva turma lui Christos să piară,
Și din mânile lui să ceară,
Ău voit sobor mare a se face,

Toate îndreptându-le și pe norod să-l împace.
 Poruncă protopopilor a dat,
 Scriind să vie tot popa și un om din sat,
 Ca după porunca arhierescă,
 La sobor să se gătească,
 Zi rânduită au însemnat,
 Și toți la scaun s'au aflat,
 Vlădica pe protopopi i-au luat,
 Cu ei în polată au întrat.
 Au zis: „Iată unația fu până acum tăinuită,
 Iar acum cu totul descoperită;
 Ca într'un sac ascunsă și băgată.
 Până acum au fost legată,
 S'au deslegat și au eșit afară,
 Și se vede de toți în țară,
 Și de veți voi cu toții să stăm
 Și de ea să ne spălăm.
 Dacă vom sta toată țara putem
 Cu totul să o lăpădăm” *).
 Iar un protopop din sobor s'au sculat,
 Și pe arhieriu cu obrăznicie l-a muștrat.
 Și i-au zis: „Măria ta tot Țeardealu-l stăpânești,
 Și ca un copil vorbești.
 Au pentru un călugăr mincinos

*) Din textul reprodus de G. Enăceanu în revista *Biserica Ortodoxă Română* IV (496-507) lipsesc următoarele versuri. reproduse de Cesar Bolliac în *Bucurul* 1863 pag. 16:

Și neamul nostru din vrăsmășie
 Să se întorcă iarăș la frăție
 Căci precum Români prin viață se alege,
 Se cade să fie toți la o lege.
 La legea cea strămoșească
 Iar nu la legea papistășească
 Căci nu va fi spre un folos
 Unația ce s'au scos,
 Ci numai ca să ne răsnească
 De trații din Țara Românească
 Și din Țara Moldovinească
 Ba încă și între noi din Ardeal
 Să bage pe cel viclean
 Să nu ne mai putem înțelege
 Nicl din Șași și din Unguri a ne mai alege
 Astfel puse Arhieriu cuvânt
 Insuflat de Duhul sfânt..

Să-mi las eu cinstea cea de folos?
Vlădica atunci s'au scârbit
Și din sobor au ieșit,
Și din palat afară,
La norodul cel de prin țară.
Auziți fiilor, eu când am venit,
Păstor la voi, în unire v'am găsit.
Eu trebuie să mă duc la împărăție,
Puind silința să vă scot din unie.
Deci soborul s'a răsipit,
Și vlădica de călătorie s'au gătit.
Acum nu mai este mângăiere,
Ci plângere și durere.
Când Visarion în Ardeal au propovăduit,
Atuncea și Petru Aron dela Roma au fost venit,
Din școli foarte învățat,
Iar de pravoslavie rătăcit și depărtat,
Și când săborul de Clain au fost adunat,
Atunci și Petru Aron în sobor s'au aflat;
O! de nu s'ar mai fi născut,
Că multe răutăți acest om au făcut,
Că câte vlădica în sobor au vorbit,
El toate le-au fost auzit,
Și asupra celui, ce i-au făcut lui bine,
Și l-au hrănit pe el cu pâne,
Călcâiul și-au ridicat,
Și din scaun l-au surpat,
Vlădica Inochentie la Beciu au plecat,
Și în locul său namesnic *) pe Nicolae a lăsat,
Și orice pricini în cliros să se întâmpleze,
Toate de el să se îndrepteze.
Aronn cum bună vreme au găsit,
Pe Inochentie la crăiasa l-au pârât,
Zicând că umblă cu fățărie,
Și nu-i drept la împărăție,
Iară cătră vlădică s'au arătat,

*) locșitor.

Prieten bun dându-i și sfat,
Însă prin scrisori l-au viclenit
Și până la Roma l-au izgonit,
Ăcolo în robie s'au închis.
Și în toată viața sa au plâns.
Ăpoi la Nicolae Balomireanul s'au întors,
Și din curtea arhierescă cu urgie l-au scos.
Și nu numai l-au scos și l-au gonit,
Ci și din Ardeal cu totul l-au pustiit.
Ătuncea Săliștenii,
Cu cei de lângă ei împregiurenii,
Au cătat oameni să găsească
Treaba lor să le-o împlinească;
Și cu toții s'au sfătuit,
Pe trei oameni au găsit,
Doi preoți și un mirean,
Din Săliște și din scaun,
Preotul Măcinic și cu Oprea Miclăuș
Și preotul Ioan din satul Galeș,
Pe acești trei au ales,
La chesaro-crăiasa au trimes,
Crăiasa rugăciunea lor o au primit,
Și cu drag li-s'au făgăduit,
Cum că ea silă lor nu le va face,
Ci să se odihnească în pace,
Și cu unația nimenea să nu-i silească,
Ci întru a lor pravoslavie să trăiască.
Ătunci Aron ca un leu răcnind, s'a sculat,
Prin scrisori după ei au alergat,
Și pe câte trei în Viena i-au închis
Și acolo viața lor s'au stâns.
Ăron câte răutăți până atunci au făcut,
Încă stăpânie el n'au fost avut,
Ătuncea câțiva protopopi ardeleni,
Prea ticăloși și vicleni
Pe stăpânul lor Clain l-au părăsit
Și cu Aron lupul s'au însoțit,

Și ei cu toții au stătut
Mai mare lor l-au făcut,
Și fiindcă unația rău se bolnăvise,
De când Visarion propoveduise;
Iară ei acum cu toții s'au pornit,
Să găsească doftorie de tămăduit;
Dară nici cum n'au găsit,
Că Dumnezeu i-a urgisit.
Aron, vrând ticăloasa unație s'o întărească,
S'a sculat cu putere tirănească,
Și în cincisprezece ani de zile,
Ău făcut la creștini multe năcazuri și sile;
Pe unii din preoți i-au amăgit
Și cu diregătorii i-au cinsțit;
Pe alții mai proști, cu minciuni i-au înșelat
Și învățăturilor sale i-au plecat;
Pe alții, neplecându-se lui, i-au prins,
Și prin temniță i-au închis.
Unii în temniță au degerat,
Și picioarele de frig le-au picat;
Alții de a lui groază și frică,
Ău fugit neluând nimică,
Casele și moșia și-au părăsit,
Și întru alte țări au fugit,
Ăle căroră case cu totul le-au prădat,
Și nici așternut copiilor n'au lăsat,
Dară câte orașe și sate
De acestea au fost prădate,
Intru acești ani, ce mai sus am arătat,
Trei oameni cu râvnă s'au aflat,
Toate ale lor au părăsit,
Și la mine au venit,
Nu streini și dintr'altă parte,
Ci dintr'această patrie, neavând nici o răutate.
Vasile Toplișteanu
Și Ion cu Pavel Sălișteanu *).

*) In *Buciumul* 1863 pag 20: *Sălișteanu*.

Aceștia de sărăcia mea nu s'au scârbît,
Ci ca pe fiece maică m'au iubit,
Și îndată s'au apucat de chilii să le înoiască,
Și cu mine să locuiască,
Din afară peste tot m'au acoperit,
Din lăuntru prea frumos m'au zugrăvit.
Deci alți călugărași s'au mai adunat
Și întru toate acestora au urmat.
Ăcum Aron neîncetat doria,
Iară Calvinii și Luteranii nu-l îngăduia,
Pravoslavia să o părăsească
Ca să nu se mai pomenească.
Să vezi aici lucru mare
Nesăturat de mirare,
Că vechia răutate,
Nu poate să facă noauă bunătate,
Popii lui cei uniași,
Erau bine întemeiași,
Cu poruncă împărătească,
Nime din starea lui să nu se clătească.
El privilegia lor o au stricat,
La domni, să-i stăpânească, i-au dat;
Și o cărticică dela sine au isvodit;
„Floarea adevărului” o au numit;
Împotriva bisericei cu totul mincinoasă
Din gura iadului scoasă,
Și cu aceasta pe toți au împăcat,
Și lui voie să fie vlădică i-au dat.
Deci dacă dela toți voie au luat
Îndată la tată-său Papa au alergat,
Pentru ca să-l blagoslovească,
Unașia să o propoveduească;
Și de la împărăteasa putere au luat
Și spre Ardeal el au plecat,
Dacă trebile bine s'au isprăvit,
La Blaj în scaun au venit.
Dacă în scaun bine s'a așezat

De lucrul lui s'a apucat;
Vezi pe acest lup de Aravia,
Cum doria să înghită pravoslavia;
O! cu totul să o piarză,
Sau cu cât va putea să o scază,
Întâiu după ce au venit,
Molitvelnice și liturghii au tipărit,
Dintru care dogmele bisericeii au stricat,
Neghini și eresuri într'ânsele au sămănat.
Pe preoți pe cât i-a putut i-a prins,
Și în Blaj, la el i-a strâns;
Carii lui i-s'au plecat,
Pace și voie slobodă le-au dat;
Iară câți lui nu s'au supus,
I-au scos afară 'n târg și i-au tuns;
Și a avut putere să-i batjocorească,
Iară de preoție n'a putut să-i lipsească.
Și pe alții dintru al lui neam nu i-a cruțat,
Ci prinzându-i în cătane i-au dat.
Iară pe popa Ioan dela Răchită,
El îl socotea ca pe o vită,
Și cu urgie a mânat de l-au prins,
Și în Sibiu l'au trimis,
De un an l-au ținut închis,
Însă pentru a lui multă răbdare,
Dumnezeu a făcut milă mare,
Dară încă alte câte Aron a făcut
Cine poate să le cuprindă în cuvânt.
O! răutate nespūsă,
Prinsă și strânsă cursă;
De care numai dacă gândești,
Foarte te îngrozești.
Mai vino încă după mine și vezi
Lucru de care să te minunezi,
Să mergi în sat în Cut
Să vezi vrăjmașul Aron ce a făcut,

Cât a fost fiscușescu *) sat
 Iară Aron l-a cumpărat,
 Ca pe copii în școală să-i hrănească
 Și cu învățătură să-i procopsească,
 Dară cum i-au pricopsit
 Ii voiu spune mai la sfârșit
 Intru acel sat era biserică creștinească,
 Zidită de un domn din Țara Românească,
 Cu țigle roșii acoperită.
 Și din lăuntru prea frumos zugrăvită,
 Că vrând el pravoslavia de tot să o piardă,
 Nu putea Biserica creștinească să o vadă.
 S'a sculat pizmașul de o a surpat
 Și până 'n pământ o au stricat
 Și alta în locul ei au zidit,
 Precum el a voit,
 Apoi după ce copiii toți la școală s'au strâns
 Pe toți la cătane i-au prins;
 Pe unii i-au numit tisturi mai mari,
 Pe alții i-a pus să fie caporari,
 Așa pe toți i-a scris și i-a înșelat,
 Cu catalog la Nemți i-au dat.
 Pe unii după ce 'n oaste i-au luat, departe i-au
 dus,
 Unde nici cu gândul n'au ajuns;
 Alții moșia, casele și părinții au părăsit
 Și prin alte țări au pribejit,
 Și în toate părțile s'au dus,
 Dână și la țara nouă au ajuns,
 Și așa i-au procopsit
 Că pe toți i-au risipit.
 Vezi răutatea cea nespusă și mare,
 Carea sfârșit nu mai are,
 Creștinii credința lor o păzesc,
 Iară sâlnicii neîncetat îi dosădesc,
 Trei neguțători cu Visarion s'au întâlnețit,

*) Calificativ format dela fisc, sat al fiscalul.

Când la Sibiiu au fost venit;
Unul dintre acești trei,
A fost pânzarul Andrei;
Aceștia pe mulți pentru unație au sfătuit,
Și ca să nu o primească i-au întărit
Ăceasta Aron dacă au auzit,
Asupra lor, ca un sâlnic s'au pornit,
Și pe câte trei i-a prins,
Și în temniță la Bălgrad i-au închis.
Unul dintr'ânșii cu numele Ioan Măeguță s'a
bolnăvit

Și cu pentele în picioare a murit.
De aceasta tiranul s'a rușinat
Și pe cei doi slobozindu-i în pace i-au lăsat,
La mijlocul câmpiei la Pogăceaua în sat,
Un creștin prea viteaz cu numele Nemeș Toader
s'a aflat,

Pe mulți oameni învățându-i
Și întru pravoslavnica credință întărindu-i
Și de aceasta Aron a auzit,
Și nici decum nu l-a suferit;
Ci feciorii popilor i-au adunat,
Și cu haine cătănești i-au îmbrăcat,
Ăceștia pe câmpie în sus s'au dus,
Până la satul Pogăceaua au ajuns,
Ăcolo să vezi ce fâlhării au lucrat,
Pe Nemeș Toader în curtea lui l-au împușcat.
De acolo înapoi s'au înturnat,
Și cu slujba lor lui Aron s'au închinat,
Mult au fost creștinii dosădiși
Dară încă n'au fost biruiși.
Ăcum ce să zic sau să grăiesc,
Că foarte mă îngrozesc,
De acest prea viteaz bărbat,
Pentru lucrurile rele ce au lucrat,
Care înainte îi vor merge,
Și vina lui nu se va șterge.

De mânie s'a umplut ca un pardos,
Și asupra cinului călugăresc s'a întors,
Ca de tot să-l prăpădească,
Prin Ardeal să nu se mai găsească;
Mănăstirile cele de piatră le-au surpat,
Schiturilor de lemn foc le-a dat;
Și dacă toate le-au risipit și le-au stricat,
Gura lui spre hulă a căscat,
(Zice) nu jertfelnice am stricat,
Ci case tâlhărești am surpat,
O! De te-ar fi ars focul Blaj,
Că tu multe răutăți lucași,
Tu din început dela strămoși;
Ai avut stăpâni tirani și necredincioși:
Că întru tine au fost muncit,
Sava Arhiereu și Metropolit,
De necredinciosul Apafi Mihaiu,
Al țarei calvin craiu
Acestui Apafi Aron întru toate a urmat,
Încă și mai tiran s'a arătat.
Apafi pe mitropolitul Sava l-a omorât,
Iar Aron mulți preoți și mireni a prăpădit;
Mihaiu Apafi biserici n'a stricat,
Iară Aron cincizeci și patru au surpat;
Lucru ca acesta n'a făcut,
Mai nici tiranii cei de demult;
Acea pe mucenici îi muncia;
Iară bisericile se zidea;
Acesta bisericile au risipit
Și pe creștini i-au dosădit.
Toate acestea înainte îi vor merge,
Și păcatul lui nu se va șterge.
Iar acum, la început întorc cuvântul,
Și voi face și sfârșitul;
Cum cerului am vestit,
Și pământului m'am tânguit,
Oamenilor am arătat,

Toate câte mi-s'au întâmplat,
Întru aceste vremi cumplite și cu durere,
Câte am pățimit eu ticăloasa, ne având nici o
mângăere,

Sau pe cineva să mă străjuiască,
De vrăjmași să mă păzească;
Am așteptat ajutor dela răsărit,
Elisaveta*), fiind departe n'au venit
Aveam nădejde de păzitori despre apus,
Să-mi vie despre Dunărea din sus**),
Și așteptam cu multă bucurie,
Dela Buda pe vlădica Dionisie să vie;
Au venit, dar nu să-mi folosească,
Ci numai arzând eu în foc să se încălzească,
La anul o mie șapte sute șasezeci și doi,
Mi-s'au sculat asupra-mi pismași noi,
Pavel Aron dela Blaj,
Și Nopceștii catolici dela Silvaș,
Ă căroră nume amândoi
Le cuprinde un pocii***),
Să fie casa lor pustie,
Și cu cei drepti să nu se scrie,
Și Aron pe unii din călugărași i-au prins,
Și în temniță la Sibiu i-au închis,
Zece luni și jumătate,
Ne având ei nici o răutate;
Aici scârbă mare au avut,
Știind că toți așa au pățimit,
Iară alții de a lui groază și frică,
Au fugit neluând nimică,
Și au trecut în Țara Românească,
Ăcolo de erefici să se odihnească,
Acest vlădică Aroneanul,
Stingă-l Dumnezeu cu tot neamul;

*) Aci se face aluzie la țarevna Rusiei.

**) Aluziune la Țara Românească.

***) Aluziune la Petru și Pavel Aron

Că s'au sculat cu calvinii de au venit
Și pe mine cu totul m'au pustiit,
Grădinile au stricat și le-au surpat,
Chiliile cât au putut le-au dărâmat;
Iară pe mine să mă surpe jos n'au putut,
Că prav și tunuri n'au avut;
Ci lemne înlăuntru a grămădit și le-a aprins,
Arză-l focul Ghienii cel nestins.
Acum pismașul s'a bucurat,
Mănăstirea Silvașului o au surpat,
Dar nu-i mănăstirea Silvașului,
Ci a lui Ioan Bogoslovului,
Deci sfântul Ioan pentru mine,
Va răspunde la judecata ce vine,
Unde pismașul nu va putea răspunde,
Și vina nu i-se va ascunde,
Pe călugărașii din Sibiiu i-au scos,
Și i-au scos și i-au gonit pe Olt în jos
Șurguni în Țara Românească,
De mine să nu se mai pomenească.
Toți acum pentru mine vor uita,
Iară pietrile neîncetat vor striga,
Să fie de toți și de biserică blăstămat,
Acela ce m'a surpat;
Și de sfinții părinți afurisit,
Cela ce m'a pustiit;
Partea cu dreptii să nu-i fie
La cereasca împărăție.

[Reproducere din *Istoria vicariatului greco-catolic al Hajegului* de Dr. Iacob Radu, Lugoj 1913 pag. 351-367].

VII.

Un cronicar braşovean dela 1780 (Dimitrie Eustatievici?) despre domnia
lui Neagoe Basarab.

Acest domn, Neagoe Basarab Vod(ă) au fost fecior Pârului vornicului, nepot de frate banului Barbului Craioveanul, care în domnia sa multe milostenii și bunătăți au făcut pe la Ierusalim, pe la Sfetagoră, trimițând milostenii și înnoind sf(i)ntele mânăstiri vestite. Au făcut și în țară doao mânăstiri vestite: una mitropolia din Târgoviște, a doao mânăstirea la Curtea de Argeș. Această mânăstire atât au făcut de iscusită și cu mare meșteșug și cu multă cheltuială, — care în toată Țara Muntenească și în țara Moldovii nu se află — cu mare iscusință și cu mare meșteșug: cioplitura pietrilor fiind pe din lăuntru înfrumusețată cu zugrăvitori și cu alte lucruri scumpe, care multă sumă de ban(i) au cheltuit la această mânăstire, fiind de mare laudă și pomenire vecinică.

Acest fericit domn au fost începători la zidirea acestei sfinte biserici din Bolgarseg(ul) Brașovului, ce este hramul sf(â)ntului făcătorului de minuni Nicolae.

Acest domn cât au stăpânit în nouă (9) ani au avut liniște și pace și au fost temători de Dumnezeu și mult milostiv. Că în zilele Radului vo-

d(ă), care au făcut mănăstirea din Deal, fiind Nifon patriarhul Ț(a)rigradului mazi și fiind la Țara Rumânească în zilele lui Radu vod(ă) și din oarecare pricină fiind scandalisit Radu vodă asupra patriarhului, au căzut sub blestem.

Acest Neagoe vod(ă) fiind la domnia Radului vod(ă) vătaf de vânători multă purtare de grije avea și miluia pe patriarhul, dela care au luat mare blagoslovenie. Iară după ce au trecut mulți ani și luând domnia acest Neagoe vod(ă) și știind că Radu vod(ă) să fie afurisit de patriarhul Nifon, vrând să facă acel mult bine, ca să se deslege din blestem, și fiindcă acest patriarh au fost răposat la Sfetağora, au trimis boeri cu scrisori la părinții dela acea mănăstire, unde au fost îngropat, ca să aducă trupul patriarhului. Și aducându-l i-au ieșit înainte dom(nul) și cu arhieriei și cu multă gloată înaintea și l-au dus cu mare evlavie și cinste în Târgoviște. După aceea l-au dus la mănăstirea cea din Deal, unde era Radul vod(ă) și au pus moaștele sfântului pe mormântul lui. Adunatu-s'au vlădic(i), egumeni, preoți, de au făcut slujbă și denii și când au fost într'o no(a)pte, (O, Doamne, cât sunt lucrurile tale de minunate), s'au făcut un trănec și s'au spart piatra de pe mormântul Radului vod(ă), precum se vede până în ziua de astăzi, și din trupul sfântului au început a curge un izvor de apă și au intrat în mormântul Radului Vodă de au spălat tot trupul lui cel grozav și au rămas curat și ertat.

Acest Neagoe Vod(ă) au adus și o icoană dela Țariğrad, chipul Dom(nului) Ch(risto)s, în care un ovrei au dat cu un cuțit în chipul Domnului și au ieșit sânge. Se află acea icoană la Țargiș la mănăstirea sa.

La anul 1521 s'au pristăvit Neagoe Vodă și

În urma sa au fost multă gălceav(ă) pentru domnie, că rămându-i doi coconi mici, Theodosie și altul cu muma lor Despina, ci o seamă de boieri au ridicat domn pe Preda, ce zic să fi fost frate lui Neagoe vod(ă) și în urma sa au fost multă gălceavă. Iară pribeagii, ce au fost în domniia lui Neagoe Vod(ă), pribeagi în Moldova auzind pohtită de dânșii moartea lui Neagoe Vod(ă), au venit în țară și împreună cu Bozoianii au ridicat alt domn, pe unul Radul Călugărul.

După aceasta, după rândul altor domni au mai fost și încă alt Radul Vod(ă) Călugăr, ce au fost egumen la Arșiș, pe care l-au ridicat boerii domn la anul 1536, pre care din Paisie l-au numit Radul. Acesta au zidit mânăstirea Mislea, ce nu e departe de Câmpina.

În zilele dom(nului) Neagoe Vod(ă) și a lui Bogdan Vod(ă) dela Moldova s'au arătat un semn mare și minunat spre ceri, chip de om și s'au arătat vro câțeva vreme și iar au perit. Așijderea tof la această lună s'au făcut mare cutremur de pământ, arătându-se acest semn

[Din revista brașoveană „*Deșteptarea*“ 1906 numărul dela 30 Martie (12 Aprilie). Textul a fost publicat din nou în *Buletinul Comisiei Istorice a Romaniei* vol. XII (1933) pag. 59-99 de d. N. Iorga sub titlul *Însenuntru de cronică ale clericilor din Scheii Brașovului* după un mss. de pe la 1780-82 păstrat de *Andrei Barșan* D. Iorga presupune că acest mss a fi al lui *Dimitrie Eustatievici*, cunoscutul autor al celei dintâi gramatici româneștii].

VIII.

Popa Sava Popovici cel Bătrân din Rășinari despre „Istoria Românilor din Țara Ardealului“

TEMA:

«Adevărul din pământ a răsărit
și dreptatea din ceriu a privit».

Nepriceperea, neînțelepciunea, nestrăduirea și lenevirea spre aflarea înțelepciunii cei adevărate și a faptelor celor bune, aduce pre om întru căi rătăcite, întru închipuiri și socotințe înșelătoare, în stare cu ticăloșie supus altuia, căruia după dreptatea linii neamului său nu i s'ar fi căzut.

De poștește cineva din ascultătorii adunării acesteia adevărată dovedire mai în sus arătatei întru meșteșugirea cuvintelor, nu îndrănesc a dovedi, socotind a nu fi de lipsă în vremea aceasta, fără de cât numai prin adevărată pildă mă voiu învrednici aceasta a dovedi spre a înțelege toată adunarea ascultătorilor în ce se cuprinde arătarea mea.

De multe ori am stat și am socotit în ceasurile singurătății asemănând starea și a înțelepciunii neamului nostru românesc, și întru adevăr atâta deosebire am aflat încât să osăbește fața albiciunii de fața înegririi.

Lăcuitorii pământului acestuia, cari nu sânt

despre partea neamului nostru, străduindu-se întru aflarea înțelepciunii pre lângă aflarea aceştii înțelepciuni, au aflat odihna stării lor, norocirea și cinstea cătră toți cei mai mari și înțelepți. Iară noi nestrăduindu-ne întru acestea, am căzut în ticăloșie, în prostime și în stare proastă. Câtă greutate, lipsă, sărăcie, neavere, scârbă, trebuie să purtăm câte odată și ocară pățimim în-cât trebuie să purtăm.

O nenorocire aleasă, iară nebăgată în seamă pentru prostimea și neînțelepciunea noastră! Neam și familie mai veche de prea mulți ani și acuma ca cea mai ticăloasă și mai netrebnică socotită! Natură sau fire lesne câștigătoare întru meșteșugirea cuvântului și întru câștigarea înțelepciunii și acum părăsită și lăsată de în-trebuințarea talantului acestuia celui neprețuit, a căruia totdeauna au putut a fi părtaș și acum fără îndoială poate.

Ămară ticăloșenie a stării noastre prin aceste urmări ale noastre. Nu ne vedem, în ce slabă și nebăgată în seamă stare sântem căzuți. Toată lumea vede, în ce stare proastă ne aflăm. Vedem căile despre toate părțile împedecate pentru câștigarea noastră a norocirii. Dară de unde pricinuesc nouă acestea? Cu adevărat, nu din alte lucruri fără de cât însuș din neștiința noastră și din lenevirea, care avem spre câștigarea în-vățăturii și a înțelepciunii.

Preamilostivul împăratul nostru, preainaltele stăpâniri și domnii poffindu-ne a ne îndrepta și norocirea noastră, poruncesc ca să fie școale, să ne dăm după învățătură și ocarăm învățătorii zicând, că cum au trăit moșii noștri fără învăță-tură, vom trăi și noi, adecă ei au fost nenorociți, vom fi și noi nenorociți.

Iată dară dovedirea propoziții mele cei mai

sus arătate, prin pilda de față dovedită, precum că nepriceperea, neînțelepciunea, neștrăduirea, lenevirea spre aflarea înțelepciunii cei adevărate aduce pe omul întru căi rătăcite, întru închipuri înșelătoare, în stare cu ticăloșie, supus altuia căruia după dreptatea linii neamului său, nu i-s'ar fi căzut.

Acestea dară sânt, pravoslavnicilor creștini, pricinile cele adevărate ale stării nenorocirii noastre, întru care ne aflăm până în ziua de astăzi, pentru cari mai marii, înțelepții neamului nostru cei de acum cunoscând starea seminții noastre și adevărate pricini a venirii noastre întru această țară, iată că nu au lipsit simțindu-se îndatorați însuși întru a lor străduire cătră preaînalta apostoliceasca mărire una ca aceasta a o face cunoscută spre a ne aduce întru cuviincioasa stare a norocirii noastre, care această pricină a dovedire întru întâia parte a voroavei mele care mă voiu sili pentru mai buna înțelegere cu amănuntul a dovedi întru întâia parte. Întâiu: Ce feliu de sămânță veche este neamul nostru românesc? A doilea: Cu ce întâmplări sau pricini, am venit noi în țara aceasta, a *Dații Mediteraniți*, care de noi se numește *Țrdeal*? A treia: De unde am venit? Și a patra: Cumcă *am rămas pre locul acesta*.

Cunoscând strădania mai marilor, patronilor și făcătorilor de bine a nații noastre ce o jertfesc pentru câștigarea norocirii noastre, trebuie și noi să fim îndatorați a ne îmbrăca cu vrednicie spre câștigarea norocirii noastre, carea cuprinde a doua parte a voroavei mele. Însă ca străduitorilor, mai marilor noștri să arătăm datornica, smerita mulțămire pentru osteneala și strădania câștigării norocirii noastre, aceasta va fi sfârșitul voroavei mele.

De Dumnezeu iubiților pravoslavnici creștini, mulți dintru Dumneavoastră vor fi poftitori ca întru această voroavă ce voi aduce înainte, să aduc frumusețe și împodobire cuvintelor, fiindcă cei mai mulți întru îndulcirea voroavei își îngăduște îndulcirea ascultării sale. Iară eu nu voi încurca această voroavă întru împodobire cu figuri ritoricești, ci fiindcă și eu mă aflu unul dintru a voastră seminție, m'am simțit întru tot îndatorat a arăta întru dovediri izvorul seminții noastre în țara Ardealului, după cum mai în sus am zis, însă a nu îngreua inimile ascultătorilor, cât mai în scurt le voi pune înainte, mă rog de ascultare.

La șaptezeci și patru de ani după nașterea lui Christos, pe vremea lui *Vespasian* împăratul *Râmului* aflăm în istoriile noastre pre un viteaz craiu al Dașii, adecă al Ardealului, numele lui *Deșebal* (sau *Duciupal*) stăpânind cu mare viteză supt schiptrul ocârmuirii sale toată Dașia sau tot Ardealul. De acest viteaz Deșebal au căzut Râmlenii șaisprezece ani în mare spaimă și frică până la împărăția lui *Domeșian*.

Deci pe vremea lui *Domeșian* împăratul *Râmului* sculându-se Deșebal cu oștire asupra Romanilor, au luat în stăpânire tot împrejurul *Dunării* și den pricina vitejiei și a biruinței așa au adus pre *Râmleni* întru supunere și pre *Domeșian* încât au fost Râmlenii împreună cu împăratul lor *Domeșian* siliși în tot anul a da dajde (sau bir) lui *Deșebal* craiul *Dașii*. Această spaimă și jug îngreoiat ce se puse Râmlenilor de cătră Deșebal au ținut dela anul șaptezeci și patru după nașterea lui Christos, până la anul o sută doi care cuprinde în sineș cu toți anii, douăzeci și opt.

Întru această vreme împărășind împăratul *Tra-*

ian pre Râmieni nu au mai putut suferi ca să mai dea Râmieni dajde lui *Dețebal* craiului *Dații* (sau *Ardealului*) și așa (în loc) de a mai da dajde *Traian* i-au vestit răzmeriță, bătae. Și eșind *Traian* întru al treilea an al împărăției sale la anul 102 d. n. lui *Christos* cu foarte putere mare asupra lui *Dețebal*, i-a călcat țara *Ardealului* și așa s'au făcut o bătae înfricoșată și groaznică, încât de afâta vărsare de sânge ce s'au făcut, însuși împăratul din lipsa cârpelor, căci nu mai avea cărpe de legătura ranelor ostașilor lui, și-au rupt haina sa și veșmintele de pe trupul său și le-au împărțit celor răniți spre a-și lega ranele sale. Această bătae înfricoșată s'au făcut la *Turda* pe locul, unde și până în ziua de astăzi de noi se numește „palatul lui *Traian*”. Deci biruindu-se *Dețebal* de cătră *Traian* s'au ridicat dajdea și nu au mai dat Râmieni lui *Dețebal* și alte multe care pentru lungimea vroavei le-am lăsat.

Neputând dar suferi *Dețebal* bătaia care s'au făcut și l-au biruit împăratul *Traian*, ca să-și stâmpere necazul, rușinea și necinstea ce i s'au făcut, s'au socotit să mai facă o bătae și să piarză fața împăratului *Traian*. Au început a-și aduna oaste străină de alte părți și a-și mai înputernici oastea. *Traian* au adunat toată puterea oștirii sale și înfierbântându-i cu mânie mare asupra lui *Dețebal* și *Dețebal* din desnădăjduire s'au omorât cu sulița lui singur și capul lui cu bucurie l-au purtat împrejur în *Roma* pe toate ulițele, dară trupul l-au îngropat la *Deva* și așa la anul 104 după nașterea lui *Christos* au luat toată crăimea *Dații*.

Insă de multă biruință ce au făcut *Râmieni* împotriva *Dațiilor*, spăimântându-se *Dații*, au început unii a se ascunde, alții a se împărți între

alte țări, iar alții prin dealuri și prin păduri a fugi și a pustii țara aceasta și rămânând *Ardealul* (Dația) cu foarte sălășluitoari puținței, Traian împăratul au adus dintru a sa împărăție Râmieni (sau Romani) și i-au așezat întru această țară, care atâta mulțime au fost, cât mai întâiu au luat supt stăpânire *Koloșvar*, adecă *Clujul*, Țara ungurească, *Moldova*, Țara românească, împărțindu-se până la *Sibiu*, la *Brașov*, către *Samoș*, pre lângă ținutul Clujului și pre la *Țurda* împrejur și așa s'au stăpânit țara aceasta până la vremea împăratului *Aurelian*.

Acest împărat Aurelian nevrând a mai suferi tânjirea Dațiilor ce tânjia asupra Râmlenilor, căci s'au călcat țara și pământurile lor, s'au temut ca să nu iasă vre-o zurbă (sau răzmiriță) care să pricinuiască cumva pagubă împărășii și așa la 284 au scos pre toți Râmlenii din pământul acesta al Dații și i-au așezat în pământul *Mezii*, însă atâta vreme încât au fost Râmlenii sălășluitoari în pământul acesta, s'au rudit cu alte neamuri adecă cu Ardelenii (Dații); Râmlenii au luat în căsătorie fiice de ale *Daților*. Eșind dară Râmlenii din pământul acesta, mulți din cei ce s'au rudit și s'au căsătorit cu Dații, au rămas în pământul acesta și așa vedem o rămășiță a vesțiților Râmieni în țara *Ardealului* până în ziua de astăzi.

Această dar rămășiță a Râmlenilor, iubiților de Dumnezeu pravoslavnicri creștini, ce au rămas în țara aceasta, sântem chiar însuși noi Rumânii cari până acum ne aflăm și ne numim și Romani.

Iată dar, pravoslavnicri creștini, pricina seminții noastre în țara aceasta, cumcă în scurt voiu să zic, cumcă sântem o rămășiță a Romanilor în pământul acesta rămasă.

Cunoscând mai marii patroni, înțelepții neamului nostru această vrednică de laudă veche seminție a noastră râmlenească, nu au lipsit însuși întru a lor străduire, a mijloci pentru aflarea norocirii noastre, care pre lângă datornica, smerita mulțămire ce avem a arăta cătră cei mai mari ai noștri ce se străduesc pentru binele nostru, trebue și noi înșine a ne strădui spre a câștiga vrednicie de ajuns întru câștigarea cinstii seminție a noastră râmlenească, nu au lipsit înșiși a norocirii noastre care cuprinde a doua parte a voroavei mele, mă rog de ascultare.

[Cf. I. Lupaș, *Chestiunea originii și continuității Romanilor într-o predică dela 1792 în Studii, conferințe și comunicări istorice* București vol. I (1928) pag. 375 - 388].

IX.

Ioan Piuariu Molnar despre „Gubernamentul sau ocârmuirea lui Pericles până la războiul Peloponesului“.

Caracterul lui Pericles

În Atena se ivise o Jenie, (geniu) sau o agerime a minții, care era tocma așa din adâncime înaltă, plină de planisiri ; (proiecte) departe căutătoare, și prin științe cu mult mai îmbunătățită, decât una din acelea toate, care au adus până acum republicii atâta mărire; dară prin relele întrebuițări ale talenturilor ei s'au făcut cu atâta mai mult primejdioasă statului. Eu grăesc de Pericles, un om născut din neam strălucit, cu un gust osebit, și cu o înțelepciune pătrunzătoare; carele era mare cuvântătoriu, mare politic, și aorea (uneori) era și orășan (cetățean) mare; carele lângă toate însășiile (însușirile) lui cele alese au pricinuit multă nemântuire Patrii sale, pentrucă fiind el plin de mândrie îndrăzneafă, se bătea după stăpânirea domniei.

[Din *Istoria Universală* adică de obște care cuprinde în sine întâmplările veacurilor vechi întocmită prin *Signor Mitot* commembriu Academiei franțuzești din Lion, iară acum întâia dată tălmăcită în limba românească, *Buda 1800* tom I. pag. 341-357].

Cuvântarea lui desăvârșită prin filosofie

Mijlocul cel mai de frunte sau unealta, prin care s'au slujit el să ducă în săvârșire planul gândului său, era cuvântarea sau elocvenția; acest dar ceresc au adus lucrările cele mai mântuitoare, dară cu acestea au adus și lucrurile cele mai stricătioase înainte. Crescut în școala lui Anaxagoras, au fost învățat să crează întru o ființă preanaltă; și să urască spăimântările copilăreștilor nebunii ale credinței deșarte; și încungiuirând toate cuvintele cele neputernice, cerca el să cuvânteze povățuit de gânduri bogate, ca să dea elocvenții adecă cuvântării acea tiposire (împodobire) cu energie, care numai priceperea cea lămurită o poate ursi. De când s'au făcut amvoanele cuvântării cele de obște privesc pentru cei ce vreau să-și agonisească vază și cinste, de atunci s'au umplut și Atena de cuvântători. Dară tot nu știa nime așa ca Pericles, prin temeiuri sfătuitoare, să-i poarte după voia lui.

El iscusea mai cu deadins pre om; el cunoștea agerimea minții Atinenilor, și toate mijloacele ajutătoare, prin care ar putea ajunge un om politicos domn sau stăpân preste ei. Văzând el, că într'atât iubesc Atenienii eșirea afară de cale a libertății, încât însuș vaza și cinstea oamenilor mari pricinuia lor frică și prepunere; el surgunea pre cei ce se făcea vrednici de cinste prin slujbele Patrii, și se prefăcea întâi ca când nu ar avea el nici o treabă cu lucrurile cele de obște, că se arăta de puține ori în cetate, și se părea, că se bate numai după lauda vestii cei slăvite a unui ostaș bun. După aceia prinsese el prilejul, care se vedea a-i aduce lui norocire, tocma atunci când era Timon, unul dintre Atineni, cuprins cu trebile cele războinicești, că numai a-

cesta îi putea singur sta împotriva; el s'au ales înainte de toți; el își strămuta caracterul său; el se măgulea înaintea norodului, el se făcea că poartă chipul unui om politic, el se lăpădase de desfătărilor împreunărilor, și se supusese pe sine cu totul trebilor de obște ale statului. El știa mai înțelepțește decât Temistocles să se păzască, ca să nu se supere norodul pre el, sau să-l urască, ocolind el toate adunările cele de obște, când nu era înfățișarea lui de lipsă. Aiurea grația prietenii lui, și cei ce îi rânduise el, adecă agenții în locul lui. Pre scurt, dice făcea mai puțină vază cu talenturile lui, cu atât mai mult se cinstea el de norod când afla el cu cuviință să se arate cu talenturile sale.

Norocul lui nu-l îngăduia să fie cinsteș (cinstitor) sau darnic ca Timon, măcar că era acesta mijlocul cel mai bun, ca să-și agonisească prietini mai mulți și părținitori. El știa, cum să-și ajute prin cheltuelile Patrii în vremea, când era el lipsit de averi. El lăsase să împartă între orășeni nu numai pământurile ce le luase prin biruințe, ci încă îngăduise lor și veniturile cele de obște să le întrebuinzeze orășenii spre veselii, spre priviri sau comedii, și pre sama diregătorilor, care sânt scrise înainte de legi. Cei ce mergea și se arăta în tribunaluri sau în adunările norodului, când judeca, avea leafa sa pre un an încât se poate zice cu adevărat cum că Persii prin pustiirea pământurilor de arat n'au adus Atinenilor atâta pagubă, câtă au adus acesta. Se vedea veniturile statului prin cheltueli netrebnice împândrate, și năravurile cele bune stricate prin gustul spre veselii și setea patimii spre bogășii; pofta cea turbată după jocurile comedii prin neînvinsele zburdării puse în mișcare; frândăvirea prin mijloace mai 'nainte necunoscute hră-

nită, slobozenia cea fără rânduială prin alergarea oamenilor celor proști în adunările norodului înmulțită, și diregătoriile orășenești prin aceasta, că se da prin soarta vânzării, le adusesese în ură. Acestea au fost urmările, rodirile politiceii lăcomitoare după cinste ale lui Pericles.

El slăbește vaza areopagului

El mersese și mai departe, că fiind el încuiat afară de toate diregătoriile acelea, care i-ar putea deschide calea în Aëropag, el luase pizmă asupra acestui tribunal strălucit, doară că ce se temea el de vaza și de dreptatea acestuia. El întărâtase norodul, pe care-l știa el să-l ocârmuiască și să-l poarte după cum vrea el, să se rădicese asupra acestui tribunal sau judecată înaltă, și și-au izbândit, ca să ia pâriile, care le hotăra până atunci tribunalul areopagului.

Atina uitase de legile ei și ocârmuirea se prefăcuse, după rândul unui om singur, Țimon trăia încă atunci și era îngrijat în trebile asupra Perșilor. Și tocma după ce se întorsese el îndărăpt; tocma când ofta el pentru răsturnarea temeiurilor legii, care le văzuse de tot surpate, atunci, când poftorise (repetase) mai de multe ori, după cum era obicinuit el a grăi, că în Lațedemon nu au văzut o neorânduială așa aceștia asemenea, ci l-au învinovățit, că el îi pismaș Patrii, și prin ostrafism (exil) l-au jertvit spre scăderea Patrii și a Statului.

El împodobește. Atena cu palaturi frumoase

După moartea lui Țimon creștea Pericles în vază din zi în zi. El avea visteriile Statului în mâinile lui, și le cheltuia pre ziduri, pre stâlpi, și

pre tot feliul de împodobiri, care amețesc poporul, ca să fie Ātina cetatea cea mai frumoasă în lume. Supt purtarea de grije a lui Fidias se rădicară atunci acele măestrii ale arhitecturii și ale tâmplării, adecă ale scobirii în lemn, care era totdeauna model bunei plăceri, cât și după aceia multe veacuri au rămas întreaga frumuseță a lor pomenire, că întrecea pre stâlpii cei de pomenire ai Egiptului cu mult mai presus, ca cum se înalță desăvârșirea preste cea urieșască.

Aliații se jăluiră foarte tare pentru cheltuirea cea afară de seamă a visterii de obște, carea era numai spre apărarea țării și pentru războiul asupra barbarilor rânduită, iară acum se cheltuește numai spre înfrumusețarea unei cetăți. Tânguirea lor era dreaptă; însă Pericles stăpânea darul elocvenții, adecă al cuvântării și învoirile norodului. Că după cum întărea el, acești bani era ai Ātinienilor spre chivernisire, dacă împlinea ei datoriile, și ca să se întrebuinteze spre cheltuelile aliaților cele mai trebuincioase. Și încă întărea el zicând, că fiind Ātina îndestulată cu arme și cu corăbii, așa dară trebuește și se cuvine să-și agonisească ia minunarea veacurilor viifoare prin o cheltuire cinstită a bogățiilor ei, și să aibă de împreună și de îngrijirea orășenilor lui sânguință a-i apăra; și că altceva nimic nu poate aduce acestea la starea rânduielilor bune, fără numai zidirile cele comune sau de obște, că prin ridicarea zidirilor și prin înfrumusețare se deșteaptă meșteșugurile, se pun mâinile și talentumurile în mișcare și că dintr'un izvor curge înfrumusețarea și prisosul.

Ājutorințele sau dăjdile cele de preste an ale aliaților, nici cum nu era cu dreptul să se

cheltuiască spre folosul Atinei, că fiind acele dăjdi odată hotărâte unde să-le dea, s'au căzută, ce prisosea, să se împartă numai spre folosul aliaților, dacă în loc să se scază aruncările, el le înmulțea mai cu a treia parte, și doară nu din alt scopos, ci numai să le cheltuiască spre înfrumusețarea și podoaba Atinei, pre carea 3700 de talanți s'au cheltuit; o sumă fără samă de mare, în asemenarea veniturilor din Attica, care se suia după zisa lui *Demostenes* numai la 130 de talanți. El cheltuind visteria, se punea unor întâmplări nenorocite înainte, și ce era încă răul cel mai mare, s'au pricinuit prin aceasta de se perduse simplitatea, adecă nevinovăția năravurilor celor vechi.

Intr'o monarhie bogată și-ar fi agonisit Pericles tocma atâta laudă de multă, câtă se arătase lui Colbert în țara francească; iară acum ca un ministru al unui stat slobod și vrednic defăimării cei mai mari, după cum din faptele lucrurilor mai bine se poate judeca.

Plutarh laudă nemitărnicia lui Pericles

Plutarh laudă desinteresarea lui, trezvia lui, și economisirea căsii lui, aceste înțelepciuni sunt de laudă foarte mare, dară acestea tot nu-l îndreptează (justifică) pre dânsul în rândul ocârmuirii politicești, care-l avea el în deprindere. Nu-i de a tăgădui adevărul, că partea care o dobândise el dela părinți, nu o au înmulțit cu nici un dinariu. Acum după cum să tâlcuim noi cele ce scrie acest istoric despre el? El istoricul adeverează, că înțelegând Pericles de gâlceava, carea se rânduise asupra lui, se făgăduise poporului, că va întoarce cheltuețele acelor zidiri,

însă supt această tocmeală, ca să poarte acelea numai numele lui scris pe dânsele. De ar fi fost cu puțință, aceasta tot nu ar fi voit să-l îngăduiască deșarta mândrie a Atinenilor. Se striga, cum că el îi domn de tot și stăpân vistierii.

Pericles domn și stăpân statului

În persoana lui Tuŕidites, carele era comnatul lui Ţimon, au fost deșteptat bogăŕii să fie Tutidite protivnic lui Pericles. Unul din acești doi au trebuit să cază. Tuŕidites era cel mai slab și au simŕit asprimea ostraișismului. Atunci statornicise Pericles un feliu de putere crăiască, și stăpânea norodul așa, cât fără a arăta el ca mai 'nainte cătră îndărătnicia lor ertare sau trecere cu vederea, tot acea putere mare și vază ținua el totdeauna în hotărârile cele de obște. Autoritatea sau puternicia, carea îi dăduse lui elocvenŕia adecă cuvântarea cea înfrumuseŕată și știinŕa statisticească își agonisiră ei putere noao prin vestea cea mare a buneŕelor lui. El adăugase încă la toate acestea lauda armelor, că luând el niscari oștiri răsboinicești asupra-și, unde au și izbândit cu norocire, mai ales prin aceasta că cruŕa sângele orășenilor, pre carii, după cum zicea el, voia să-i facă nemuritori.

Se pârăsc prietenii lui ca să pună jos
pe Pericle.

Păra asupra lui Fidiias, asupra Aspasii
și a lui Anaxagoras

Atâta mărire și vază înmulŕise ura zavistnicilor, și se căuta mijloace să-l piarză pre el, și făcură începutul cu prietenii lui pârându-i. Fidiias fu pârât, că ar fi prădat statul mai ales

prin gătitura unui stâlp slăvit al Minervei. El își arăta nevinovăția, că după ce au luat aurul jos de pe stâlp, și cumpănindu-l, s'au aflat aurul tot, cât i-se dăduse spre vărsarea aceluia cap al Minervei; cu toate acestea îl traseră în prisoare și au murit acolo. Vestita Aspasia din Milet, o femeie înțeleaptă și ageră la minte, pe carea o iubea Pericles, și apoi o și luase lui-ș femeie; aceasta, care și avea cinste a se lăuda Socrates, că ar fi fost el ucenicul sau școlariul ei, se învinovățise fărădelegii. Însă înfrumusețată cuvântarea ei și lacrămile lui Pericles de abea au fost puternice a o mântui pre ia. Se lăsase, ca să dea putere de lege unei rândueli sau porunci nedrepte, prin care fieștecine să se tragă la judecată, carele ori prin ce chip al filosofii va tâlcui întâmplările firei într'un feliu stătătoriu împotriva credinței țării, adecă cel ce nu va cunoaște întâmplările firei ca niște lucruri ale dumnezeilor primiți în mitologia Grecilor.

Ānaxagoras a arătat ființa dumnezească din înțelegerea minții, și pentru aceia l-au tras la judecată ca pre un hulitor de Dumnezeu, și îndoindu-se Pericles, că-l va putea îndrepta, l-au sfătuit să fugă. Toți bărbații, școlarii acestui filosof mare, tot cu acest fel de prihană se învinovățiră cu toate acestea nu avea ei afăta prepunere pe Ānaxagoras, ci mai vârtos căuta prin aceasta să întinză pizma peste Pericles.

Pericles se învinovătește și cer să-și
dea socoteala

Āceastă urmare bună făcuse pre pârași mai pre urmă inimoși, ei îl apucă pre el, tocma ca pe un prădătoriu al banilor celor de obște, și se rânduisă o hotărâre de stat, care îl îndato-

rase să-ș dea sama socotelilor lui. Supt aceasta până se gătase el a-ș da sama, zise Alfiades odinioară, carele era încă tiner atunci. „*El mai tare să gândească, a nu-ș da socoteala nice or-dată*”. Și cu adevărat s’au mântuit Pericles pre sine de această grije prin războiul peloponicesc, cărui, după cum zic unii, din această pricină, ca să nu dea socoteala, nu s’au pus împotrivă, sau după cum zic alții, să fie scornit el acel războiu pentru interesul cel osebit care căuta el.

Plutarh învinovățește pre cei ce-i aruncă lui această vinovăție înainte; Tuțidites un istoric al întâmplărilor de o credință mai mare, adeverează, că purtarea cea cuvioasă a lui în diregătoriile statului, îl înalță preste toate defăimările pizmașilor lui. Iară de vom socoti caracterul lui, lăcomia spre cinste și politica lui cum au fost el, și asemănând toate acestea dimpreună cu gâlceviriile, care i-au scornit lui pizmașii, se pare, că nu-i cu puțință a-l putea scoate de tot din prepunere în rândul acesta. După cum socotește Plutarh, este o obrăznicie, când cercăm inimile oamenilor mari, ca să-i aflăm în oareș ce cugete vinovați, și a da cu sila unui lucru, carele-i harnic de o tâlcuire părtinitoare, o întoarcere rea. Din acest temei adevărat face el o asemănare spre Pericles, fiind că pune înainte aceasta, adecă decumva s’ar arăta, cumva purtarea lui cea dinainte au fost îndemnată din râvna cea mai mare pentru mântuirea de obște; dară într’aceasta însuș el își grăește împotrivă. Arare-ori greșește oarecine când judecă faptele oamenilor după caracterul lor și după temeiul cugetărilor lor. Inșă fie despre aceasta cum va fi, destul, că războiul peloponicesc, unul din

întâmplările cele mai trebuincioase ale acestei istorii, era stârnit din multe pricini.

Măreață pe norocul ei și pe puterea sa, nu arăta Atina mai mult acea contenire și îngăduință, care îi agonisise stăpânirea cea mai presus, ci s'au făcut atâta priveliște urăi, cât și jalusiei țării grecești. La Atina au risipit Samosul și au supus pe Eginetele ei-și, și au oprit Megarensenilor mergerea către limanul și iarmarocurile, sau târgurile lor; ia au desmântat prin aceasta pe Corintini, că luase parte sau plasa Corfîrenilor, cari ducea războiul asupra Corintenilor; ea își făcuse Potidea în Mațedonia, o colonie corinticească dajdnică, și după aceea prin purtare tirănească o întărâtase spre în-părechere; și mai pre urmă îndemnară Atinenii descălecarea spre Potidea cu tot dinadinsul. La prilejul acesta se arătase Socrates, că-i ostaș nespăimântătoriu și viteaz, ca și cum era un filosof mare; el făcuse să se minuneze de el ca de un irou și ca o pildă a armadiei, și pe Alfibides, ce era prietenul lui, l-au izbăvit.

Corintenii și cei nemulțămii s'au plâns către Spartani, și zugrăviră aceștia republicii lacomia spre cinste și nedreptatea Atinenilor, dimpreună și cătu-i de lipsă a le pune hotar; ei au spus Spartanilor, cum că amerință Atinenii a prăda libertatea a toatei țări grecești; și cum cearcă ei cu lucrare și sânguință nespusă a ajunge sfârșitul sau planul acesta, până ce se uită Spartanii cu o mare domolire a inimii și cu o simțire trândavnică creșterii unei puternicii, care va călca în scurt toate supt picioare. Solul Atinenilor răspunse în numele patrii sale: cumcă Grecii din însuș îndemnul și voia lor au îngăduit Atinei comanda, ca să-și aducă numai aminte de slujbele, care le-au îndemnat lor A-

fina și că numai o atârnare nenorocită după independenție poate scorni niște prepuneri și plânsori ca acestea asupra Atinei, dară și Atina îi gata spre apărare, de cumva s'ar scula să vatăme ei tocmelele legăturii cei sfinte prin prinderea armelor împotriva lor. El încă dădu să priceapă (o osebită întărire însuș într'un stat monarhicesc) că se cuvine domnia sau stăpânirea în toată vremea celui mai tare.

Pericles hotărăște să ducă Atinienii război.

Planul său.

Acest răspuns n'au făcut îndestul Toți aliașii hotărâra să prinză armele, măcar că încerca craiul Arhidamus cărări mai domoale de pace. Iară ca să câștige vreme, se începuse într'acestea o tocmeală. Se pun Atinenilor mai multe feluri de tocmele înainte, mai ales, ca să ridice ei descălecarea războiului dela Potidea. Într'o stare critică, în care se afla Pericles, sta neclintit pre slava Atinei; face laudă multă despre țaria *) ei el descopere pre larg primejdiile supt care se vor da ei prief prin o pogorâre spre pace și făcu de s'au lăpădat toată punerea înainte a păcii; și așa hotărându-se războiul, au aruncat el un plan general, sau un plan de frunte. Cugetul lui era, să nu bage în samă pustiirea pământurilor de arat; dară viața orășenlior cu tot

*) După zisa lui Diodor, pusese el înainte, că fără nenumăratele bogății, care era păstrate în tâmplă sau capiște, sau care s'ar afla la oameni privați, ar mai fi 6000 de talanți în vistier, cât ar putea avea ei o armadie pe 12000 ostași în picioare, afară de ostasii cei din cetăți și afară de trupurile coloniilor, cari nu sunt socotite. Și că flota stă din 300 de vetule, și că lezne s'ar putea încă mai înmulți. Trebuiește să adeverim, că Pericles n'au jerfit toată avuția în desmierdare.

dinadinsul să o păzască, nici să îndrăznească asupra unei armadii mai mari a-i da lovire de războiu; spre scăparea și mântuirea cetății să fie foarte îngrijați, și se lasă mai ales în nădejdea oastei pe apă, în care stă și puterea lor.

X.

Samuil Micu-Klein despre însemnătatea istoriei naționale (Scurtă cunoștință a Istoriei Românilor; prefață).

Către Români,

Socotind cu mintea mea zisa aceea a filosofului aceluia, carele au zis că urât lucru este Elinului să nu știe elinește, adevărat și Românului, se poate zice că urât lucru este Românului să nu știe Istoria neamului său, că vedem, cum toate neamurile au scris lucrurile mai marilor săi și se cuvine aceasta omului, carele are minte, că istoria este dascălul tuturor lucrurilor, și besericești și politicești, că ea nu numai cu cuvinte ci și cu pilde adeverează cele ce învață. Acel lucru cugetându-l, eu am socotit, că acum înțâiu încăi pre scurt să dau oarece cunoștință a neamului meu cel românesc, carele până acum nici atâta cunoștință de neamul său nu are. Poate că se vor afla unii cu simțire tocma dobitoască, de vor defăima această osteneală a mea, zicând: ce folosește omului să știe, cele ce au fost; unii ca aceștia sunt tocma dobitoace, că numai dobitoacele nu știu lucrurile mai marilor săi, ci să las acum pre nește neînțelegători ca acestea carii nu văd că însuși Dumnezeu au poruncit lui Moisi și la alți bărbați sfinți să scrie istoria neamului lor, celui jidovesc.

Deci, tu cuvântătoriuile Române, primește această puținică, dar cu multă osteneală și priveghere adunată istorie a neamului tău, și au tu te nevoiește, au de nu poți tu, îndeamnă și ajută pre alții, carii pot, ca mai pre lung și mai pre larg lucrurile românești să le scrie, și la tot neamul cunoscute să le facă, ca cei buni să se laude întru neamurile neamurilor, iar cei răi și cei nevrednici să se rușineze și să înceapă a lăpăda simfirea cea dobitocească, și a fi oameni romani, adecă desăvârșit, că mult iaste a fi născut Roman, cum învățăm dela însuș Pavel Apostol, carele măcar de era din sămânță jidov, tot se lauda și cinsțe-și ținea, că incai cu numirea iaste născut roman.

Atque equidem Romano nasci sanguine multum est, inquit Alexander Cortesius de laudibus Matiae Corvini. (Căci mare lucru este a fi născut din sânge roman, zice Alexandru Cortesius în laudele sale asupra lui Matia Corvinul .

Samuil Klein despre istoria Românilor din Transilvania și Țara Ungurească dela Episcopul Inochentie Klein până la sfârșitul veacului al XVIII-lea

Episcopul Inochentie Klein.

În anul 1729 în Episcopia Făgărașului s'au numit Episcop Ioan Inochentie Clain dela Sad, care când s'au numit Episcop era la Sâmbăta Mare în Țara Ungurească cleric de învăța teologia, după aceia făcându-se baron și consilieriu crăesc au venit la Ardeal, unde mult norod adunând la ascultarea sa cea păstoricească, au

gândit, cum mai tare să întemeieze biserica și lucrurile ei să le întărească, și aceasta socotind au aflat că mai înainte de toate iaste lipsă de școale și de învățătură, că bine vedea bunul părinte ,că până ce vor fi Românii fără de învățătură, nu se vor ferici; pentru aceia mergând la împăratul Carol, mult au lucrat și s'au rugat ca în locul Sâmbetei de jos și a Beșimbacului și a Gherlii să-i dea dominiul (moșia) Blajului a căruia venit, cu jumătate întrecerea venitul episcopesc dela Făgărașiu, care întrecere vlădicul Clain s'au rugat de împăratul să o lase pentru o mânăstire și pentru seminarium.

Deci în anul 1738 împăratul Carol au întemeiat mânăstirea dela Blajiu, în care să se fie unsprezece călugări, carii pre lângă vlădic în locul canonicilor să fie consiliari episcopopești, să poarte grija seminariumului, în care 20 de tineri să se fie și să învețe gramatica latinește. Consistoriumul episcopesc la ei să fie. Iar ca întru acea mânăstire să fie tot oameni învățați, au întemeiat ca trei călugări să învețe la Roma filosofia, și teologia în vestitul Patrierșesc colegium a lui Urban *) de propaganda fide. Acestea așa făcându-se curtea episcopopească din Făgărașiu s'au mutat la Blajiu.

Acest Episcop de s'au mai ostenit cineva cândva pentru neamul său, el foarte s'au ostenit, că foarte mare dragoste și râvnă avea, cât mai pe urmă și episcopia și țara și moșia pentru binele neamului românesc le-au pierdut, cât nici odată după cuviință neamul românesc din Ardeal mulțămire nu poate să-i dea, că au lucrat ca nemeșii și alți oameni vrednici din Români să se primească la deregătoriile cele de obște

*) Papa Urban VIII a întemeiat la Roma colegiul de propaganda fide (pentru răspândirea creștinismului) 1627.

ale țării, și tot neamul românesc să fie primit între moșteni și între fiii țării, preoții să aibă ecleezii, moșii besericești, fețele besericești să fie scutite, ca și fețele besericești celor de alte legi în țară primite, dijmele, zeciuialele, care românii le dau la popii altor legi, să le dea la preoții săi, și alte mai multe lucruri bune pentru neamul său au făcut. Pre teologul cel latinesc, carele era lângă vlădici, și vlădicii trebuia să-l fie să-i dea masă și hrană de cai, și de sluji, și pre an câte trei sute de lei, mult s'au nevoit să-l scoată dela Episcopie, pentru care lucruri și pată-rul (părintele) teologul, și cei de alte neamuri domni și boiari ridicând pismă și ură asupra vlădicului, împreună l-au pârât la împărăție cu pâri mincinoase și viclene, ca cum ar fi zis că împărăția numai cu cuvinte frumoase înbucură pre Români, și cum că ar fi zis că, dacă Latinii nu plinesc ce au făgăduit Românilor, când s'au unit, nici Români nu sînt datori să le fie credința, cum că în săbor au zis: au legea vă veți mufa, au de altă mijlocire veți gândi, cum că lasă să se cetească în beserici cărți la neuniți tipărite, cum că primește popi hirotoniți de la neuniți, și pre cei din țara aceasta îi lasă mai înapoi, cum că nu s'au pus înapotrivă unui pustnic, carele din Bănat pre la anul 1743 au intrat, și multe asupra unirei și asupra unițiilor au grăit dezmințind norodul și abătându-i dela Unirea cu beserica Romei.

Acestui pustnic ziceau pismașii, că nu s'au pus destul înapotrivă, și să-l fi oprit. Zicea încă cum că norodul românesc ar fi îndestulat cu lăcuința sa în Ardeal, dar vlădicul întărătă pre norod, ba fără știrea neamului cere de la împărăție lucruri și privilegii și scutințe, de care neamul românesc nici aminte nu-și aduce,

și cu de acestea face turburare în țară, cum că în săbor au zis, că au pre teolog în cortel nu-l va ținea, au vlădică nu va fi.

Ăcestea sînt cu care pîmașii binelui neamului românesc au pîrît pre vlădicul, bunul și iubitul păstoriu și părinte al neamului românesc. Împărăteasa Maria Teresia lăsând lucrul vlădicului căntălariei Ardealului, care era la un gînd cu profivnicii vlădicului, ca cei de un neam, și carii voia să aibă pre Români supuși șie ca pre niște robi, și să se slujească cu ei, ca cu niște dobitoace. Deci căntelăria tare apăsa pre vlădică înaintea bunei împărătese, care lesne credea, că zicea, cum că nu pot aceia să mință, de vreme ce sînt jurați, că vor face dreptate.

§ 3.

Vlădicul Klein iasă din Ardeal

Vlădicul Clain la anul 1744 în 23 a lui Iulie, din poruncă împărătească au mers la Viena, acolo fiind întrebat și ispitit de cașelarie au vrut să grăiască cu gura cătră împărăteasă, care au poruncit să-i răspunză ,cum că nu-l va primi la sine, până ce nu i se va sfârși pâra, pîmașii vlădicului, iesuiții mai cu samă, carii vedea că cu pîra cea vicleană nu vor putea oborâ pre vlădicul, au învățat pre un popă să meargă mai adesea ori la vlădicul și cu chip de pretenie să-l sparie, cum că rău îi umblă lucrul, și mai bine ar face de s'ar duce la Roma, și așa să scape din mînile pîmașilor ca să nu i-se în-tâmple ceva mai rău. Vlădicul, suflet bun și curat, au crezut și într'acelaș an 1744 Dechemvrie 6 zile au purces să meargă la Mariațell în Stiria,

unde iaste o icoană minunată a Nascătoarei de Dumnezeu, care cale până aci cu slobozenia împărăției au făcut. De acolo vlădicul Clain nu s'au mai întors cătră Viena, ci s'au dus în Țara Talienească la Roma, ca odinioară Sf. Atanasie cel mare, când fugea de gonitorii săi.

Pismașii vlădicului înțelegând acest lucru, foarte s'au bucurat că acum au biruit, și multe grăia cătră împărăteasa zicând, de nu s'ar fi știut vlădicul pe sine vinovat, nu s'ar fi dus la Roma. Așa împărăteasa au poruncit, ca toate ale vlădicului Clain să le pecetluiască, și nimene din Ardeal carte să nu-i scrie. Vlădicul din Roma au trimis afurisanie lui Iosif Balog patărului carele era la Blajiu, și era cel mai mare pismașiu și năpăstuitoriu al vlădicului.

Intr'aceia vlădicul s'au rugat de Papa Benedict al 14-lea, să'l ajute în ce iaste cu dreptul. Papa i-au răspuns că el nu se poate prinde în coantră cu împărăția, dar va face, că de se va lăsa de episcopie să aibă leafă pre an până va trăi, Vlădicul, carele acum de nicăiri nimic ajutoriu nu avea, și la atâta lipsă venise, de și crucea de la piept o au fost zălogit, văzându-și și lipsa sa și biserica Românilor din Ardeal fără de păstoriu, în anul 1751 Martie 7 zile s'au lăsat de episcopie, care lucru auzindu-l Români din Ardeal, mult s'au supărat. După aceia până la sfârșitul vieții sale au rămas la Roma, numai cu un nepot de frate al lui, Ioan Clain, carele după moartea vlădicului venind în Ardeal au fost propop în țara Oltului, la Veneția de jos.

Murit-au vlădicul Ioan Inochentie Clain, liber baro de Sad, la Roma în anul 1768 Septembrie în 22 de zile, bătrân de 76 de ani după ce mai 18 ani au ocărmit beserica Românilor din Ardeal.

§ 4.

Episcopul Pavel Aaron

În anul 1752 s'au numit episcop Făgăraşului Petru Pavel Aaron dela Bistra, carele în Țara Ungurească la Sâmbătă Mare și în Italia la Roma filosofia și teologia au învățat, și au murit în Țara Ungurească la Baia-Mare la anul 1764 Februarie 29 bătrân de 55 de ani. Trupul lui fără de stricare s'au adus la Blaj în care vreme icoana Născătoarei de Dumnezeu din beserica cea din curtea vlădicească au plâns, carea apoi din poruncă împărătească au fost dusă la Viena, și în locul ei alta asemenea făcută s'au pus.

Acesta au fost om foarte cu sfântă viață, și cu mare înfrânare au trăit în toată vremea episcopiei sale, nici carne, nici lapte, nici oao, nici pește nu au mâncat, la toți diiacii din Blajiu carii era la 300 au dat dela sine pâine de pomeană, afară de încălțămintele, care la mulți le da. Acesta au întemeiat la Blajiu seminarium, care se zice seminariumul diețezului (eparhiei), și au făcut mânăstire la Bălgrad și beserica la Cut și la Mânăradie.

Acesta în toate zilele la liturghie, și la vecernie mergea la biserică, cântăreții dintr'al său într'amândouă stranele, plătea, școală românească ținea, și pre dascăl dintr'al său îl plătea, nu suferea ca să fie vreodată beserica fără de candelă arzând, foarte milostiv era, carele cu viața sa au arătat că și acum poate ținea viața sfinților celor de demult.

§ 5.

Turburare sub Sofronie

Supt episcopia acestuia pre la 1759 s'au sculat un călugăr Sofronie dela mânăstirea Cioară

din varmeghia (județul) Bălgradului (Albei), carele sub chip de propoveduirea adevăratei credințe, care el nu o știa, că era om prost, neînvățat și sălbatec, mare turburare au făcut, și la mulți oameni de omenie nevoi și grele goane asupra Românilor celor uniți, carii se ținea de Episcopia Făgărașului. Au întărâtat pre popor să lapede la hotar, ba încă cu atâta pizmă i-au înfierbântat, că nici *marha* (*dobitoacele*) celor uniți să nu o lase să pască într'un loc cu a lor, pre mulți i-au bătut, i-au jefuit și cu multe rele i-au batjocorit. Ci lui Sofronie nu atîta era de credință cât să adune bani. Mai pre urmă din poruncă împărătească au fost scos din Ardeal, și au trecut în Țara Românească, unde cum se aude, cu silnică, nu cu firească moarte au murit.

De atunci Românii din Ardeal în doao credințe împărțiți au rămas, și până astăzi sînt așa împărchiați, o parte să zice unită, altă parte neunită. Cei uniți sînt supt Episcopul Făgărașului. Cei neuniți deosebi au episcop al său neunit, carele cel dintăiu au fost Dionisie Novacovici, Episcopul dela Buda din Țara Ungurească, acesta în anul 1761 din orânduială împărătească au venit la Ardeal și mai cu seamă tot la Rășinariu au șezut lîngă Sibiiu. Fost-au acesta de neam sîrb, dar om învățat și bine au ocârmuit pre ai săi, și la liniște i-au adus.

§ 6.

Atanasie Rednic episcopul Făgărașului

După moartea lui Aaron, mare turburare s'au făcut în clerul unit din Ardeal, că adunându-se la sobor mare au ales pre vlădicul Clain carele era la Roma, de carele mai sus am grăit și pre

Grigorie Maer și pre Silvestru Caliani, amândoi iermonași din mănăstirea Sfintei Troiță dela Blajiu, ci împărăteasa Maria Teresia pre nici unul dintru acestea nu au numit, ci au numit pre Atanasie Rednic dintr'aceiași mănăstire iermonah, carele într'acelaș an 1764 în Octomvrie s'au dus la Viena. Avram protopopul dela Daia și notarul clerului cu Ioan Săcădate protopopul dela Baia au scris contradicție (protest) asupra lui Atanasie Rednic, și o au trimis la Roma la Papa, în care zic, cum că clerul nici de cum nu va primi Episcop pre Atanasie vlădică adevărat nu-l vor cunoaște. La această scrisoare s'au iscalit mai sus zișii protopopi plenipotențiaruși (împuter-niciși) ai clerului.

Papa au trimis scrisoarea lor la împărăteasa Maria Teresia carea s'au supărat pentru ce aceia nu vor să primească pre carele i-a l-au numit Episcop ci au îndrăznit la Roma a scrie, și au poruncit să se întrebe protopopii, știe ei de această scrisoare și primesc pre Atanasie. Deci întrebându-se vro trei protopopi, aceia au răspuns, că nici de scrisoarea aceia nimic nu știu, nici se împotrivesc numirii lui Atanasie, ci ei îl primesc. Atunci au venit poruncă, ca protopop Avram notareșul și Ioan Sacadate să fie în arest, în închisoare la Sibiiu până la venirea în scaun a vlădicului Atanasie, dela carele apoi cerându-și ertăciuni și făgăduindu-se că vor fi ascultători, să rămâie în cinstea sa. Ci Atanasie au dat la împărăție, cum că capul împotrivirii sînt Grigorie Maer, Silvestru Calianii și Gherontie Cotori, tustrei ieromonași din mănăstirea Sfintei Troiță, și cum că până vor fi acestea în mănăstirea Blajului, pace și liniște în beserica Românilor din Ardeal nu va fi: Iar mai vârtos de va fi Grigorie Maer în

Ardeal tot turburare va fi, împărăteasa au poruncit, ca Silvestru Caliani și Gherontie Cofori din Blajiu aiure să se mute, și nici o nădejde a merge la vre-o deregătorie să nu aibă.

§ 7.

Grigorie Maier se trimite la Muncaciū

Pre Grigorie Maer au poruncit să-l ducă cu oaste în Țara Ungurească la mănăstirea Muncaciului, unde toată viața să fie în pocăință, și au dat poruncă în toată țara Ardealului, ca nimeni nici o răspundere nici prin scrisoare nici amintrilea supt grea pedeapsă să nu aibă cu Grigorie Maer. Șapte ani apoi au fost Grigorie Maer întru acea pedeapsă.

Episcopul Atanasie venind pre la Muncaciū s'au sfințit, și abătându-se în Maramurășiu la Giulești să vază pre mumă-sa și pre frații săi, că era de loc de acolo, apoi au trecut în Ardeal unde tocma dela hofar dela Capnic Bae tot pedestru au mers până la Bălgrad. După ce au venit la Blajiu în scaon în anul 1765, 27 August, pre Gherontie l-au trimis la mănăstirea dela Strâmba; iară pre Silvestru l-au lăsat la Blajiu ci să fie proști (călugări simpli). Apoi au făcut ca toți călugării din mănăstirea Sfintei Troițe din Blajiu să nu mănânce niciodată nici lapte, nici oao, nici pește, că carne nici mai înainte nu mânca.

Pre vremea lui Pavel Aaron Episcopului, Atanasie în anul 1762 făcuse nește călugărași ziși așa pentru că era foarte tineri între carii călugărași și eu eram unul, pre acestea îi făcuse ca nici de cum cu unt, cu lapte, cu oao, și cu carne nimic niciodată să nu mănăce, încă și vin, și

cină numai atunci să aibă, când în ceaslovul cel mare se pune deslegare de vin. Aceștia ședeau în curtea vlădicească, și îi ținea vlădicul Pavel Aaron din veniturile sale, acestora le-au dat și grija Seminariumului, care el l-au întemeiat, și le-au dat tipografia, carea o au fost înnoit, și satul Cut, care cea mai mare parte cu banii săi l-au cumpărat, câtva și clerul au ajutat.

Dintru acești călugărași pre unii au pus în mănăstirea Sfintei Troiță, ca așa să înrădăcineze acolo postul, cum am zis. Nimene nu s'au împotrivit acestii rîndueli, fără numai Alexie Murășean, au zis că el nu poate posti așa, pre carele după puțintică vreme l-au trimis vlădicul în Banat la Timișoara preot. În anul 1772 Maiu 2 zile au murit vlădicul Atanasie Rednic. Acesta 20 de ani, de când s'au călugărit, nici pește, nici oao, nici lapte, nici carne nu au mâncat, sfântă și curată viață au avut, numai cât se silea pre toți călugării să-i tragă la acest feliu de post, și nu făcea osăbire, că doară nu toți pot trăi așa. Însă cu toate acestea Atanasie nu au fost prea plăcut clerului și norodului.

§ 8.

Grigorie Maier episcopul Făgărașului

După moartea lui Atanasie într'același an 1772 în Octomvrie împărăteasa Maria Teresia au numit episcop pre Grigorie Maer dela Sărvad din varmeghia Solnocului de mijloc.

Acesta iaste Grigorie Maer, de carele mai sus am pomenit, că în anul 1770 împăratul Iosef feciorul Mariei Teresiei fiind la Muncaciu, și vorbind cu Grigorie și cercetând tot lucrul lui, l-au aflat nevinovat și om de

omenie. Acesta întâiu din vlădicii cei românești au fost Excelentissim Consiliariu mai din lăuntru al Statului împărății, și s'au sfințit în curtea și beserica cea împărătească în Viena de față fiind împăratul Iosif și mumă-sa împărăteasa Maria Teresia, și cu toată domnimea și boerimea; la această sfințire eu am fost diacon, că toate s'au făcut grecește. Mult s'au bucurat românimea de aceasta, că au fost om foarte râvnitoriu și iubitoriu de binele neamului său, pentru care mult s'au ostenit. Mai pre urmă dela unii din cei ce era lui detori cu multă voință pentru cinstea ce le-au fost făcut fiind pârât, și dela cei ce nu poftea și nu pot vedea cu ochi buni binele neamului, fiind apăsât la împărat, au voit să fie în liniște. Și în anul 1781 s'au lăsat de episcopie. Iar în anul 1785 în luna lui Ianuarie au murit la Bălgrad bătrân de 71 de ani, la a căruia moarte am privit până și-au dat sufletul lui Dumnezeu. Acesta au dobândit locul cel de beserică și de parohie la Sibiiu, împreună cu grădina și cu moșia cea din afară. Beserica Sibiului, a Ciufudului, a Vezii, și a Tiuriului, mare parte au ajutat cu cheltuelele sale să se facă, la Sărvad locul nașterii toată beserica cu a sa cheltuială au făcut. Toate acestea sînt beserici mari de cărămidă arsă. Turnul din curtea episcopoească de la Blajiu și în zid l-au mai înălțat, și coperișul cu cheltuiala sa l-au făcut. Pâne la diacii o parte el de la sine da, altă parte au făcut să se dea din mănăstire, și a treia din seminarium. După moartea sa la beserica cea mare a Blajului o moară la Simcel și o vie la Cergău, și o sută de galbeni au lăsat: încă și la multe alte beserici multă milă au lăsat. Mult s'au ostenit acesta în vizitație cercetând besericile, tot Sălajul și multe alte noroade au adus supt ascultarea episcopiei Făgărașului.

§ 9.

Episcopul Ioan Bob

După ce s'au lăsat Grigorie Maer de vlădicie în episcopia Făgăraşului în anul 1782 au urmat Ioan Bob, protopopul dela Moroşiu Vaşerheii (Tg. Mureş) supt acesta moşia Mănăstirei Sfintei Troiţă şi a seminariumului s'au luat ,şi s'au dat lui în arândă până la 15 ani, care lucru se asezase dela împărăţie trăind încă vlădica Maer, pricina lucrului acestuia, când voi scrie mai pre larg istoria mănăstirii Blajului şi a episcopilor, o voi spune, că voesc de voi avea viaţă să fac o carte, în care cu amăruntul să scriu vieţile episcopilor Blajului: însă de cumva nu aşiu ajunge să săvârşesc acest lucru, se vor afla alţii, carii lipsa mea o vor plini.

§ 10.

Episcopii neuniţi din Ardeal

În Ardeal la Români cei neuniţi după vlădicul Dionisie, de carele mai sus am zis, au urmat Sofronie Chirilovici episcopul dela Buda din Ţara Ungurească, ci după ce câţeva vreme au fost în Ardeal au luat dela împărăţie poruncă să se întoarcă la Buda, unde apoi cei ce voia să se facă preoţi din Ardeal mergea să se hirotonească. În Ardeal beserica neuniţilor o ocârmuia vicarişul protopopul Ioan Popovici dela Hondol.

După Sofronie Chirilovici în Ardeal la neuniţi au venit episcop Ghedeon Nichitici, carele, când au murit cinci mii de lei au lăsat pentru

curtea episcopicească, și ce va întrece pentru beserică să fie. Acesta au murit în Ardeal la anul 1788 și în locul lui au venit Gherasim Adamovici, pentru carele toată beserica neunită din Ardeal roagă pe Dumnezeu ca să-l fie întru zile îndelungate, în pace, întreg, cinstit, sănătos.

Episcopii cei neuniți dela Dionisie Novacovici încoace au șezut în Sibiiu, și ținerea sa au dela norod, care plată o chiamă sidoxia. Acești mai sus numiți episcopi toți au fost din Țara ungurească Sârbi, că în Ardeal între neuniți încă nu s'au aflat om vrednic de episcopie.

Episcopii cei neuniți din Ardeal, precum toți episcopii neuniți de supt coroana Ungariei, sânt supt metropolitul dela Carloviț.

Partea. 7-a De episcopii Românilor din Țara Ungurească

§ 1.

Episcopia Orăzii Marii

În Țara Ungurească, precum în Ardeal, sânt Români unii uniți, alții neuniți; cei uniți acum la Oradia Mare au episcopie întemeiată și înzăstrată de Maria Terezia împărăteasa și crăiasa Țării ungurești și capitulum din șase canonici au, și seminarium.

În zilele cele de demult au fost la Oradia episcopie românească, ci pentru goana ereticilor au încetat, și se ocrârmuia părțile acelea, ale Orăzii Mari de mitropolii Bălgradului din Ardeal, se zicea și episcopul Orăzii Mari. Iar după ce au încetat mitropolia Bălgradului, episcopii latinești dela Oradia prin unirea Româ-

nilor de acolo luând prilejiu, nu au mai îngăduit să se fie de episcopiia Ardealului, fiind că iaste în Țara ungurească, ci sânğuri au vrut să fie episcopi, dar pentru hirotonii și pentru alte rânduiale besericești au pus namesnic episcop grecesc pre Meletie Covaci, carele mai înainte era preot la Greci.

§ 2.

Episcopul Moisi

După Meletie la Oradia împărăteasa Maria Teresia cu fiul său Iosif împărat au întemeiat episcopie unită de lege grecească la Oradia, care mai mult să nu fie supusă episcopului latinesc, și într'insa au numit episcop pre Moisi Dragoșiu dela Turda din Ardeal, carele mai înainte la Oradia au fost protopop mare.

§ 3.

Ignatie Darabant

După moartea lui Moisi împăratul Iosif au numit episcop pre Ignatie Darabant dela Mănau din varmeghia (județul) Solnocului din mijloc, acesta au fost călugăr în m-rea Sfintei Troiță la Blajiu, și supt trei episcopi vicariș mare cumu-i zic gheneraliu fost-au și preposit la mânăstirea Sfintei Troiță dela Blajiu. Multe vrednice și bune lucruri și folositoare au făcut și face, ca și acum au dobândit dela împărăție seminarium pentru prunci să poată învăța, și încă un canonic cu foarte câte sânt de lipsă au înzăstrat, acesta pentru beserică și pentru nea-

mul românesc mult s'au ostenit, cât cu bun adevăr se poate număra între părinții Neamului Românesc ,nu numai între episcopi, ci nu încetează a face bine și a se osteni până va fi întru această viață, întru care Dumnezeu să-l fie întru mulți ani fericiți.

Ceilalți Români uniți, carii sânt în Țara Ungurească, cum sânt cei din varmeghiile Satmariului, Maramurășului și a Ugocii sânt supt ocârmuirea episcopului rusăsc dela Muncaciu.

§ 4.

Episcopii neuniți din Țara Ungurească ai Românilor

Românii cei neuniți din Țara Ungurească, carii sânt foarte mulți împreună cu Sârbii au episcopi sârbești, așa sânt episcopul dela Timișoara, episcopul dela Arad, episcopul dela Vârșeș, întru ale căroră eparhii cu mult mai mulți sânt Români, decât Sârbi, ci fiindcă Românii au nu învață, au carii învață se rușinează a se zice Român, și mai voesc să se zică de alt neam, ei rămân cei proști și se stăpânesc de alte neamuri. O, că de le-ar da Dumnezeu cât de puțintică rază, să-și cunoască căderea și să se scoale, și mai mult în ticăloșie și în prostie să nu se tăvălească.

[Extras dintr'un mss al lucrării lui Klein „Scurta cunoștință a istoriei Românilor pag. 199—222]

XI.

Gheorghe Șincai despre sfârșitul domniei și uciderea lui Constantin Brâncoveanu

Anul 1714. Despre lucrurile ce s'au întâmplat în Valahia, așa grăește istoria Bălăcenească, după cele ce s'au zis la anul mai de curând trecut: „Așa pârînd pe Constantin Brâncoveanu în mai multe rânduri, Turcii nu cuteza a-l mazăli, căci se temeau că nu vor putea pune mâinile pe dânsul. Mai pre urmă aflând organ pe un Constantin din Crit, carele era vătav de aproape lui Constantin Vodă, și vrea să se ducă la Țarigrad cu voia domnului, i-au dat cărțile ca să le dea în mâinile împăratului, în care cărți făgăduia să nu se teamă, că va scăpa Constantin vodă, că ei (Cantacuzenii) îl vor prinde, și-l vor da în mâinile împăratului: și au învățat pe vătav, să spună și cu gura unele ca acestea. Deci îndreptându-se Turcii în taină au băgat pre imbrohorul cel mare împărătesc și pre Mustafa aga capigiul, și neștiind cineva, i-au trimis să strîngă oști de pre margini, și să meargă să prindă pe Constantin Vodă, și venind până la Rusciuc, de acolo imbrohorul au trimis înainte pe Mustafa aga cu fermanurile unul de domnie (pentru Ștefan Cantacuzenul) și altul de mazălie, dându-i poruncă, ca de se va pune în contră Constantin

vodă, să-i facă știre ca să meargă și el cu oștile turcești și să-l prindă. Iară la 24 Martie au sosit în București Mustafa aga în Mercurea mare din săptămâna cea de lângă Paști, și împreunându-se cu domnul, i-au spus mazălia; iară Constantin vodă nu știa ce să facă, văzând de față perirea, numai vărsa lacrimi. Mustafa aga au început a pecetlui cămerile cu averile, și l-au dat în chezășia boérilor, ca să nu fugă, și s'au dus la gazdă. Iară ticălosul cum ar fi putut fugi, când Cantacuzenii, frățiile lui, erau mai mari preste oaste, carii toți se bucura de aceasta. În noaptea aceea Mercuri spre Joi au mers Mihaiu spătariul Cantacuzenul la Mustafa aga având dragoman sau talmăceriu pe Caramanleul portariul, și au făgăduit mulți bani ca să stea la imbrohurul ca să pună domn pe Ștefan spătariul Cantacuzenul. Și a doaoa zi Joi venind imbrohurul la București cu 12.000 de Turci, degrab au făcut domn pe Ștefan Cantacuzenul; iară Vineri dimineața au venit boerii deși lua ertăciune și ziuă bună, deci Constantin Brâncoveanu au început a imputa Cantacuzenilor nemulțămirea și viclenia ș. c. — — În aceia Vineri dimineața l-au luat Turcii cu toată casa lui pe toți ginerii, pe toate fetele, și pe tus-pătru feciorii lui și ducându-i la Țarigrad i-au închis în Ediculă. Iară câtă nevoie au făcut Ștefan vodă Cantacuzenul să stângă casa lui Constantin Brâncoveanu, de domnia lui vom spune. Domnit-au Constantin Vodă Brâncoveanu 25 de ani și 80 de zile și așa și-au luat gâtatul domniei, iară al vieței în domnia lui Ștefan Cantacuzenul îl voiu spune. Fost-au în domnie fericit slujindu-i norocul, iară nu lăudat, pentru că au adaus haraciu, și din 250 de pungi s'au suit la 520 de pungi, și slugitorimea de la carea se scotea hara-

ciul, o au împărțit prin satele sale și ale Cantacuzenilor, și toată greutatea o au aruncat pe țară, și cu o vorbă, cele ce cu multă osteneală și cu bună socoteală au făcut cei bătrâni, el toate le-au stricat.

Domnia lui Ștefan Cantacuzenul la anul dela plâsmuirea lumii 7222, iară dela Hs. 1714. După ce s'au mazălit Constantin Brâncoveanul din domnia Valahiei, și Mustafa aga i-au pecetluit toate averile, a doaoa zi au venit și imbrohorul, înaintea căruia eșind boerii cu mare pompă l-au băgat în București și l-au dus la sălaș la casele lui Șerban Cantacuzenul spătariul, carele au poruncit mitropolitului (Anthim), și tuturor boerilor, să vină toți la 2 ceasuri după ameză la sălașul lui, și fiind că el mai nainte făcuse ispravă, ca să fie domn Ștefan Cantacuzenul, s'au dus de au sărutat mâna imbohorului, mulțămind pentru domnie, și neavând gata căftanul, s'au desbrăcat Mustafa aga de contoș și l-au îmbrăcat cu contoș în loc de căftan, grăbind să se facă curând domn. Deci Bugoreanul vistierul au trimis de grab de au adus un căftan și l-au îmbrăcat, și așa cu pompă mare și cu zicătură au mers la curtea domnească. A doaoa zi, în Vinearea mare, au rădicat Mustafa aga pe Constantin Brâncoveanul cu toți ai lui și au pornit spre Țarigrad cu mulțime de Turci; iară imbrohorul au rămas, de cerea cu Ștefan vodă avușiile lui Constantin Brâncoveanul, ce rămăsese în datorii pre la unii și pre la alții, și cu groaza cea mare ce făcea oamenilor toate le-au aflat, și sculele de aur și de argint, care le dăduse la boeri Constantin vodă, să le păstreze de frica ce le era înainte pusă, de se vor afla, că au ceva și tăgăduesc, că vor păși, toate le-au dat înainte, și Ștefan vodă, să scoată toate datoriile și avușia lui

Brâncovan să o afle, ca nemica să mai rămână.

„După ce au luat domnia Ștefan Cantacuzenul, numai trei zile au trecut și îndată au trimis pe Constantin la Știrbei și pe Radul Dudescu cumnatul său, pe carele și logofăt mare l-au făcut atunci, la Țarișgrad cu cărți la împăratul și la vizirul, zicându-le, să grăbească, să sosească mai înainte de Constantin Brâncoveanu și să lucre ca să nu mai scape Brâncoveanu cu feciorii lui, care s'au făcut, căci în tot chipul s'au silit, ca să stângă de tot din lume numele casei Brâncoveanului, încă și atunci când duceau Turcii pe Brâncoveanu la Țarii Grad, scosese Ștefan vodă proști din București de se jelua înaintea imbrohorului. Că acestea și mai multe au făcut Ștefan vodă asupra vărului său Constantin Brâncoveanu, în loc de a-l ajuta și de a-i face bine pentru bine. Inșă Ștefan Vodă nu atâta e vinovat, cât este vinovat tatăl său, Constantin Cantacuzenul stolnicul, unchiul lui Constantin Brâncoveanu, pe carele nu ca pre un unchiu, ci ca pre un tată îl avea Brâncoveanu, în toate cerând sfat de la dânsul. Acesta dară știind toate sfaturile nepotului său, toate le-au vărsat înaintea Turcilor, și știind și cărțile, cu care prea lăudații și prea nebiruiții împărați ai Romanilor și ai Muscanilor îl făcuse pre el și pe feciorii lui vecinici prinți ai împărăției Romei și cnezi ai împărăției Moscovei, însuș bătrânul tatăl lui Ștefan vodă le-au dat acestea în mâna imbrohorului, și l-au rugat să le dea în mâna împăratului să vadă vicleșugurile Brâncoveanului, și pre lângă pâri și aceasta au zis, că de nu se va omori Brâncoveanu, odihnă nu va fi, ci se vor face amestecături în fără și vrajbă între împărați. Ci nu e minune că atâtea au pătrat (au făcut) Constantin Stolnicul Cantacuzeanul, ca să peardă pe nepotul său

Gheorghe Șincai

1754 – 1816.

Constantin Brâncoveanu, când și pe fratele său Șerban Vodă, carele îi scosese viața de la Grigorie Ghica vodă, încă l-au omorât. Imbrohorul arătând cărțile cele de prinție împăratului și spunându-i și alte pări, împăratul s'au mâniaț foarte tare și au poruncit de au adus pre Constantin Brâncoveanu cu tus-patru feciorii înaintea sa, unde ședea într'un foșor lângă mare, și feciorilor le-au dat voe, au să se facă Turci, au să li se taie capetele; iară tatăl lor Constantin au grăit cătră feciorii săi precum urmează: „Fiii mei! Iată toate avuțiile și ori-ce am avut, am perdut, să nu ne perdem încai sufletele! Stați tare și bărbătește dragii mei și nu băgați samă de moarte, priviți la Hristos mântuitorul nostru, câte au răbdat pentru noi, și cu ce moarte de ocară au murit, credeți tare întru acesta, și nu vă mișcați, nici nu vă clățiți din credința cea pravoslavnică pentru viața și lumea aceasta ș. c.”. Acestea zicând el, porunci împăratul de le tăiară capetele întâiu ale feciorilor începând dela cel mai tiner, și mai pre urmă au tăiat capul lui Constantin Brâncoveanu, și-i aruncară în mare, ci creștinii dup'aceia aflând trupurile lor le-au astrucat la Patriarhie. Iară moartea lor s'au întâmplat în 15 August din anul 1714”.

„În țară în zioa de Sântămărie, când s'au tăiat Constantin cu feciorii în Țarigrad, pe doamna lui Ștefan vodă la mânăstirea de un lemn fiind pentru evlavie, o au lovit o nevoie mare de făcea toate grozăviile, și ei nu socotea că e bătaia lui Dumnezeu, ci s'au prepus pre o călugăriță anume Olimbia, mătușa doamnei, adecă soră cu muma doamnei că ce au făcut farmece cu alte mueri, și pe mătușă-sa o au trimis la altă mânăstire, de o au zidit într'o chilie, iară pe doao mueri le-au spânzurat”. Așisderea scrie Delchiaro, încă

mai cu forfoiu (mai bombastic) și mai pre larg carele apoi scrie:

„Dintâiu s'au tăiat capul Văcărescului, a doaoa lui Matheiu feciorului celui mai finer; a treia Radului carele era al treilea născut și mirele cel nefericit; a patra lui Ștefan; a cincea lui Constantin vodă tatălui lor celui nefericit. Sfârșindu-se tragedia, împăratul s'au dus de acolo. Capetele le-au pus în sulife și s'au purtat prin cetate. Adunatu-s'au mulți oameni la locul unde zăcea trupurile, drept aceia vizirul femându-se să nu se facă ceva răscoală (pentru că Turcii încă striga că cu nedreptul s'au tăiat), au poruncit de s'au aruncat în mare, de unde într'ascuns s'au scos de creștini și s'au îngropat la mănăstirea Calhi nu departe de Țarihrad. — — — Prințipesa Maria cu nepoșelul său, cu noru-sa și cu ginerii săi se afla închisă în fornettă și unii preteni ai casei Brâncovenești lucrând pentru slobozirea lor, — — — s'au întocmit răscumpărarea lor cu 50.000 de taleri, carii s'au luat împrumut pe camătă de 30 pentru o sută și s'au plătit vizirului; dară ce? — — dușmanii lor cei din Valahia au plătit 40.000 de taleri vizirului, ca să se împedece slobozirea lor cea cumpărată. Și așa fără de veste s'au sârgunit (exilat) la un loc ce se chiamă Coffiaio, unde au rămas mai trei ani și apoi s'au slobozit și trimis în Valahia, după ce au perit vizirul Ali-bașa (în anul 1716) la Petrovaradin”.

[Din *Cronica* la anul 1714 ed. III. pag. 370-375].

XII.

Protopopul Petru Maior, Istoria pentru inceputul Românilor în Dacia 1812

Cuvânt înainte.

Sburdare așa nedumerită în mulți din cei străini scriitori este de a vomă cu condeiul asupra Românilor, strănepoșilor Romanilor celor vechi, orice le șoptește lor spiritul acela, carele mai de mult spre aceea-i întărâta pe barbari, ca pe Romani sau ca pe domnii lor să-i urască sau lor ca prea vitejilor biruitori a toată lumea să le pis-muească; cât și când fără de nici o dovadă is-codesc ceva sau și minciuni apriate spun asupra Românilor, încă șocotesc că lumea toată e da-toare să creadă nălucirilor lor; ba de o bucată de timp, precum măgariu pe măgariu scarpină, așa unii dela alții împrumutând defăimările, fără de nici o cercare a adevărului, de nou le dau la stampă; și cu cât Românii mai adânc tac, ne-mica răspunzând nedrepților defăimători, cu a-tâta ei mai vârtos se împulpă pre Români a-i micșora și cu volnicie a-i batjocori.

Cugetul meu este, nu întreagă istoria Românilor a o țese, fără cele ce mai vârtos se țin de începutul lor în Dacia, din vechii scriptori pentru aceea a le însemna, ca văzând Românii din ce vișă strălucită sunt prăsiți, toți să se îndemne strămoșilor lor întru omenie și în bună

cuviință a le urma, adevărată cătră împăratul lor al Austriei să fie cu credință, cătră patria lor cu cucerire, cătră domniile locurilor cu ascultare, cătră tot deaproapele cu dragoste; și pre sine într-o foarte puternile sufletului cu nevoință să se deplinească; cât pre cum dela buna mamă firea a împărtășit talant bun; așa toți să se facă cetățeni patriei folositori.

Acea încă îmi caută să mărturisesc, că dobândind eu foarte scurt timp spre întocmirea istoriei acesteia, cât neci a o scrie a doua oară curat nu m'au suferit încungiurările stărei mele, nu pot să mă lingușesc mie, că doară neci o greșeală nu s'a vârit aici; ba neci rândul tuturor lucrurilor pentru aceeaș cauză, nu l-am putut fine, ci care unde mi-a venit aminte, acolo l-am însemnat. Pentru aceea oricarele de bine voitoriu cetitoriu de va face, până când mi se va da timp pre îndelete toate a le proceti, acea bunătate cu mine, ca să-mi arete vr'o sminteală, ce o va afla în istoria aceasta, cu mulțamitoare inimă sum gata a o îndrepta.

Despre puritatea descendenței romane
și combaterea afirmațiilor lui Vo-
piscus privitoare la evacuarea Daciei

Traiane

§ 6.

Romanii cei trimiși de Traian, așezându-se cu locașul în Dacia, nu s'au căsătorit cu miteri dace.

Unii pismuind strălucita viță a Romanilor, care o trag dela domnitorii a toată lumea, și neputând ascunde acel desvălit adevăr, cum că Românii se trag dela Romanii pe cari împăra-

mul Romanilor Traian, învingând pe Decebal crăutul Dacilor, i-au trimis în Dacia spre moștenirea ei; ca încălele cu oare câlă ceafă să învălească strălucirea viței Românilor zic, că Romanii, cei trimiși de Traian în Dacia, căsătorindu-se cu mueri dace, dintru această mestecare fel nou de oameni se urzi, adegă nu Romani adevărați, ci corcitură din bărbați romani și din mueri dace, a căroră adegă sau bărbați sau părinți căzuse în bălălie de biruitorăle ale Romanilor arme.

Hristianus Engel în comentăția cea despre faptele lui Traian la Dunăre, în secția 4 § 1 aducând cuvintele lui Eutropius, care mai sus (§ 5) le cetirăm; dintru acelea pune ipotă (ipotéză = presupunere), că după rășboiul lui Traian să fi mai rămas în Dacia unii bărbați daci vii și mai vârtos mueri multe de ale Dacilor; din mestecarea Romanilor celor așezați cu lăcașul în Dacia cu femeile dace, fel nou de oameni trebuia să se urzească. De aceia sunt, zice el, numele în inscripțiile romane, care put a nume dăcești; pentru pildă: Aia Mandonis, Andrada, Blivianus, Bricena, Bedarus.

Ce ghicitură mai desvânată poate fi decăt aceea: din pierzarea aceea, care o făcură Romanii în Dacia, au mai rămas multe mueri dace în viață acolo în Dacia; și unele nume în inscripțiile romane put a nume dace: așa dar Romanii, adegă nemărginita mulțime de Romani, cari se așezară să locuiască în Dacia, s'au mestecat trupește cu muerile dace, și dintru aceea mestecare fel nou de oameni, adegă nu Romani lămuriți s'au născut? Mai aceea îmbinare, mi-se pare a avea această cuvântare, ca și când ar zice neștine: bastonul stă în unghet; așa dară plouă afară; nefiind nicio îmbinare sau legătură

ploii de afară cu starea bastonului în unghie. De au rămas muerile acelea în viață; au nu putea ele viețui fără de a se mesteca trupește Romanii cu dânsese? Și unele nume nu limpede romane au nu se putea vâra în înscripțiunile romane, fără numai de se vor mesteca trupește Romanii cu muerile dace? Adecă pentrucă după războiul lui Traian cu Decebal au mai rămas unele mueri dace vii acolo în Dacia, unde era Romanii lăcuitori și domnitori, sau pentrucă unele nume put a nume dăcești, nu urmează Romanii cei din Dacia să se fi mestecat trupește cu muerile dace. Ințr'u adevăr dară pânză de păianjen țesu dumnealui Engel atunci, când puse acel răsuflat ipotis, ca cu deșartă forță (silă) să stoarcă din cremene apă. De unde nerăzimându-se cu nici-o mărturisire a vre-unui cât de mișel vechiu scriitor, găcitura aceea, cum că mai sus lăudații Romani s'au mestecat cu muerile dace; cu care cădință se grăiaște, mai cu dreptate se tăgăduiaște; ba neadeverindu-se cu autenție împotrivă; lipsește să credem, cum că Romanii nici-cum nu s'au amestecat trupește cu muerile dace. Inșă din împrejurări să vedem mai pre larg cele ce sunt mai asemenea adevărului în treaba aceasta.

Din cele ce mai sus am cuvântat, socotind firea lucrurilor omenești, prea asemenea adevărului este, cum că cu războiul Romanilor cel asupra Dacilor, așa s'a desrădăcinat sămânța Dacilor din toată Dacia, cât necum vreunii bărbați, ci nici mueri, nici prunci nu au mai rămas în Dacia, de unde urmează, că atunci când intrară Romanii cei trimiși de Traian în Dacia, spre a moșteni satele și orașele, ne cum multe, ci nici vre-unele mueri dace nu se mai afla în Dacia. Pentru aceea nu avea cum Romanii să

se căsătorească cu muerile dace, și să se mes-
tece cu ele.

Apoi în § 2 am adeverit, câtă urgie au fost
nu numai în bărbați, ci și în muerile Dacilor
asupra Romanilor, cât muerile încă negrăite bat-
jocuri fulgera asupra Romanilor celor prinși în
răsboiu. De unde, tocma să zicem, că au mai ră-
mas vre-unele mueri dace în Dacia după războiul
Romanilor; cine poate crede, Romanii cărora și
mai 'nainte prea urâtă le era ginta dacă pentru
necredința și sălbăticia ei, acum încă în proas-
păt unor mueri ca acelea, care streine firanii
făcuse cu Romanii, să se încredințeze și căsăto-
rindu-se să se facă un trup cu ele? Cine va crede
una ca aceea, e semn, că nu știe ce este căsători-
nica societate.

Ca să nu zic nimica despre aceea, că însăși
strălucirea sângelui roman încă destul era a împie-
dedeca pe Romani, ca să nu se căsătorească cu
unele barbare cum erau muerile dace. Ba nici
acel cunoscut lucru să nu-l aduc înainte, că la
Romani era ocară a se căsători cu mueri de alt
neam, adecă cu care nu sunt romane. De aceea
este că și astăzi oamenii poporului românesc
atâta se feresc de a se căsători cu mueri care
nu sunt române, cât foarte rari sunt între ei
acele întâmplări, ca Român să-și ia muere de
altă limbă. Ba și când își mărturisesc păcatele,
după legea creștinească, părintelui său celui su-
fletesc, de s'au întâmplat să cadă în păcat tru-
pesc cu vre-o muere de alt neam, ca o stare îm-
prejur prea grea anume spun, că muerea aceea
nu e română.

Această fire a Românilor de a nu se căsători
cu mueri de altă limbă, mi se pare, a fi una
din cauzele (pricinile) acele, care într'atâtea
veacuri câte curseră dela anul întrupării Dom-

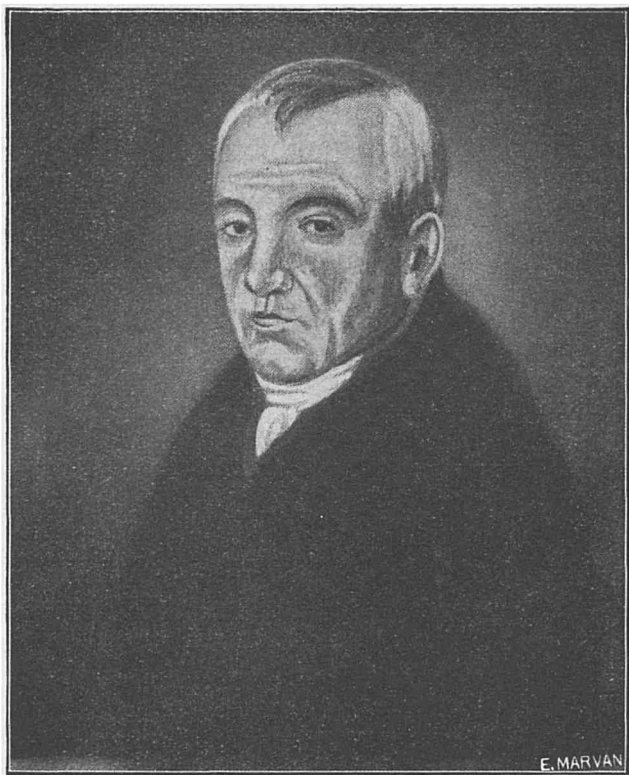
nului Hs. 105 până astăzi, într'atâtea ginte și limbi streine, între cari au viețuit, și într'atâtea ale norocului grele schimbări, care le-au suferit, face pururea cu aceea întregime să-și țină Românii limba sa, cât măcar că în vreme așa de lungă, și într'atâtea ginte desclinite, și învârștate nu putu să nu se vârască unele cuvinte streine; totuși și cuvintele, și toată țesătura ei cea dinlăuntru vădește, că această limbă nu mai puțin decât cea italiană de demult a fost a poporului Romanilor strămoșească limbă.

Pe urmă, coloniile care se trimeteau pe aiurea erau ca și astăzi oameni casnici, adecă însurați, cu mueri, cu prunci. Deci și Romanii cei trimiși de Traian în Dacia ca s'o moștenească și să o agonisească, fură oameni căsătoriți. Și a fi fost aceia necăsătoriți, nici unul din vechii scriitori n'au putut visa, necum oarecarele să fi lăsat aceea scris. Nu mă pot dară destul mira, cum Engel și-au putut năluci, acei Romani de Traian trimiși în Dacia să fi avut lipsă de mesecare cu muerile dace.

Și ca să mai cuvântăm încă de numele cele din inscripții de Engel aduse înainte: eu nu știu, ce vrea să zică Engel atunci când grăește, că numele acelea puf a nume dace. Sau poate vrea să zică, că numele acelea izvoresc din limba dăcească? Ci deoarece până astăzi încă nimeni n'a adevărit, care a fost limba Dacilor; lui Engel dară îi pute nu știe ce. Drept Strabo în geografia sa cartea 7 zice, că limba Geților e una cu a Dacilor *); și acolo-și zice, că Geții aceeași limbă au cu Tracii **). Dară cine poate face adevărit să

*) Ο μόνολοτος δ' εσιν οί Γέται τοίς Δάκοις. Eadem utuntur lingua Getae cum Dacis. Strabo Geographiae Lib. 7

***) Ο μόνολοτις τοίς Θραξίν έθνους. Quae gens eodem cum Thracibus sermone utitur. Ibidem.

Petru Maior

† 14 Februarie 1821.

Portret în Muzeul «Asociațiunii» din Sibiu.

știm, care a fost limba Tracilor celor vechi ca prin mijlocirea aceea să venim în cunoștința limbei Dacilor și a Geților? Mie îmi mai odorează (amiroasă) numele acelea italienești sau romane. Că tocmai numele cel dintâi Aia cu totul e italian, carele și astăzi îl țin Italienii în limba lor. Celelalte încă toate se pot trage dela italiene, adecă: Nandonis dela întoarsele cuvinte Don Nano care după firea limbei românești se zic, Nan Domnu; Āndrada dela Entrada, de nu vei vrea să-l aduci dela grecescu āndros; Blivianus dela obliviscor, s'au zis adecă întâiu oblivianus, apoi lăsând o cel din frunte, au rămas Blivianus. Bricena dela Bricca, sau de la Bricia, sau dela Briġa; Bedarus dela Bedano, mutând *n* în *r* care e foarte obișnuit Romanilor celor din Dacia, adecă Românilor. Tocma să fi fost limba Dacilor slovenească, precum vreau a crede unii dintre sloveni; încă au poate-se din limba slovenească să se tragă izvorul numelor acestora, precum se trage din limba italiană?

Limpezit dară lucru este, că Romanii cei de Traian trimiși în Dacia, nicidecum nu s'au căsătorit cu mueri dace; nici nu putem zice, să se fi mestecat cu ele. De unde între cele mai nedumerite năluciri se cade a se număra aceea, cum că din mestecarea Romanilor cu muerile dace, fel nou de oameni au izvorât.

Iară de vom pune (presupune), să fi mai rămas unele mueri vii în Dacia după războiul Romanilor; nu mă îndoesc că acelea le vor fi ținut Romanii și roabe, precum tocma era datina Romanilor a ține robi mulți, cu cari își lucra lucrurile sale.

Ba, tocma să lăsăm (admitem), că vre-unii dintre Romani să-și fi luat și mueri dintre Dace, au pentru aceea toată aceea nemărginită mulțime de

Romani ce fură de Traian trimiși în Dacia așa s'au corcit cu aceasta, cât să poți zice, cumcă dintru aceea nemărginită mulțime nu s'au născut mai mult Romani, ci nou soiu de oameni? Câți sunt, și fură între Unguri, cari și-au luat șiie muieri nu ungure, ci de alte neamuri! Ba Ungurii când au venit în Panonia, care acum se zice Ungaria, nici n'au avut mueri de neamul său. Pentrucă așezându-se ei cu lăcașul în partea Moldovei, care Constantin Porfirogenetul o numește, Atelcuz, și nefiind bărbații cei armați acasă ci aiurea la răsboiu, afară de aceia cari rămăsese pentru paza țării: Simion craiul Bulgarilor s'au sculat cu Românii aceia, cari atunci se chemau Paținafite, cum scrie lăudatul Porfirogenet în cartea cea despre împărați, cap. 40 și lovind peste familiile Ungurilor; toate, adecă bătrâni, prunci, mueri, afară de păzitori, cari cu fuga scăpară le-au șters de pe fața pământului*). Așa, întorcându-se Ungurii dela răsboi, și aflând toate ale sale prăpădite, se socotiră să iasă dela Moldova, și să-și caute loc în Panonia, unde până astăzi sunt, pentru că acolo aproape de Paținafite nu avea nădejde să poată costa, deoarece și din lăcașurile cele vechi mai 'nainte bătuti de Paținafite, venise Ungurii cătră Moldova, cum mărturișește Constantin Porphyrogenetul, în cartea cea mai sus lăudată, cap. 38 carele îl cetirăm mai sus.

Pentru înțelegerea istoriei în treaba aceasta, se cade a lua aminte, că Constantin Porphyrogenetul pe Unguri pururea îi chiamă Turci, nu Unguri.

De vreme ce dară muerile Ungurilor toate în Moldova le omorâse Paținafitele; urmează că Ungurii sau nici-o muere nu au avut din neamul

*) *Constantinus Porphyrogenitis De administratione Imperil cap. 40.*

său cel unguresc când au venit în Panonia, sau prea puține, dintru acest fel adecă, care s'au deprins a umbla cu taberile pentru ajutor. Drept aceea fură siliși a-se căsători cu mueri dintre alte neamuri; rusești, sclavești, românești, bulgărești, grecești și celelalte. Au pentru aceea este slobod a zice că preamărita gintă ungurească, nu e ungurească, ci altfel de oameni și neam?

Mai mult. Câte neamuri, cum scrie la Turoși Cronica Ungurilor în partea 2 cap. 22 (ca să nu zic nimic de vremile lui Bela IV supt carele se deșertase Ungaria de locuitori prin Tătari) cu gloata în Țara Ungurească în toate sunt amestecate între Unguri, cât acum nu li-se mai știe vișa, ci supt nume de Unguri custă: Boemi, Poloni, Greci, Spanioli, Ismailteni sau Agareni, Bessi, Turingi, Misnensi, Renensi, Cumani, Latini?*) Au pentru aceea neamul unguresc au pătimit ceva scădere întru strălucirea lui? Cu cât mai vârtos Romanii cei din Dacia tocma de s'ar fi și căsătorit, sau amestecat unii dintr'ânșii cu mueri dace; totuși Romani ar fi rămas, iară nu alt neam s'ar fi făcut cu aceea.

Partea cea mai mare a Românilor nu au eșit din Dacia peste Dunăre.

Mai la două sute de ani trecuse de când Romanii, prin împăratul Traian trimiși, era așezași în Dacia, fără desfătăță; și finea grasele sale moșii. De unde cei de pe vremea împăratului Aurelian în Dacia moșteni Romani de obște

*) Praeterea intraverunt Hungariam, tam tempore Geychae, et Sancti Regis Stephani, quam diebus regum aliorum, Bohemi, Poloni, Graeci, Hispani Hismahelitae, seu Saraceni, Bessi, Armeni, Saxones, Turingi, Misnenses. et Rhenenses, Cumani et Latini, qui dinis in regno comorando, quamvis illorum generativ, nesclaur, per matrimoniorum diversorum contractus, Hungaris imixti, nobilitatem, pariter et descensum sunt adepti. Chronica Hungarorum apud Thuroczl Parte 2 cap. 22.

toți, afară de coloniile cele mai nouă, era răs-
cuți și crescuți în Dacia; ba și părinții lor, ba și
moșii lor acolo văzuse întâi lumina lumii aceștia.
Deci a Romanilor acestora, măcar că strămoșii
lor cei dintâi venise din Italia ,patria le era
Dacia. Și cine e atât de nesimțitor, care să nu
știe, că tuturor oamenilor atâta le este dulce
și vrută patria, întru care sunt născuți și cres-
cuți; și unde oasele părinților și a moșilor lor
celor răposați se odihnesc, cât tocma de ar fi
și slabă țară, și cu multe necazuri ar avea a se
lupta într'ansa, puțini se află, cari să se plece
a-și lăsa patria, de cumva nu cu grea poruncă
și neapărată silă îi scot dintr'ansa. Bold firesc
este acesta, care deșteaptă pe oameni a-și iubi
patria sa, și bucuroși a rămânea într'ansa precum
și Ovidiu cânta *). Iară poruncă și silă dela îm-
păratul Aurelian să fi fost, ca Romanii toți sau
cea mai mare parte să iasă din Dacia, și să treacă
peste Dunăre în Moesia, precum și aceea că vr-o
gintă varvară pe aceiași în adins să-i fi înbulzit
și să-i fi strâmtorat a păși afară din patria sa,
nici într'un istoric nu se cetește. Și nici nu putea
Aurelian să dea o poruncă ca aceea, de vreme
ce tocma cu neputință era atâta mulțime să
treacă din Dacia peste Dunăre, și să se așeze
în mijlocul Moesiei. Atâta e adevărit lucrul a-
cesta, cât nici între potrivnici, cari pismuesc Ro-
mânilor strălucirea viței și vechimea necurma-
tei moștenirii lor în Dacia, nici unul nu se află,
care să cuteze a zice, că sau poruncă dela Aure-
lian, sau strâmtoare dela vr-o limbă varvară să
fi fost, ca toți Romanii, sau partea cea mai mare
a lor să iasă din Dacia.

Lângă aceste, precum văzurăm mai sus cap.

*) Nescio qua natale soluin dulcedine cunctosducit det immemores non
sinit esse sui Ovidius I de Ponto Epist 3.

2 § 10, Dacia o scăpase de amână Romanii, încă în zilele lui Gallienus, de tot; și acum de vr-o câțiva ani o țineau Goșii ca a lor. Au așa lesne dară socotești trecerea Romanilor moșteni din Dacia peste Dunăre, cât după porunca lui Aurelian îndată toți, sau încalete partea cea mai mare să fi eșit de acolo? Au așa lesne i-ar fi suferit Goșii, după voia lui Aurelian, să iasă din țara ce o stăpânea ei? Drept *Vopiscus* în *Äurelian* cap. 22 scrie, că împăratul Aurelian odată a bătut pe Goși și dincoace de Dunăre, omorând pe povățuitorul Goșilor anume Kanaba cu cinci mii de oameni împreună*. Ci cu uciderea acestor pușini Goși, au se putea face cale la atâta mulțime de Romani moșteni, câți era peste toată Dacia? Au nu ar fi stat împotriva Goșii, ca să nu iasă Romanii agonisitorii locurilor și masurii, carii tocma le era de lipsă, din țară? Nu e îndoială, că de le-ar fi făcut Aurelian Romanilor de o parte cale, ca să iasă din Dacia, iar fi împiedecat Goșii de celelalte părți: cât eșirea tuturor Romanilor din Dacia nu s'ar fi putut împlini fără în mai mulți ani. Ci Aurelian, omorând cele cinci mii de Goși cu povățuitorul Kannaba, nicăiri nu se citește să fi rămas în Dacia a scoate pe Romani, fără după fapta aceea se duse prin Byzanț în Bitinia. Ba de ar fi stat Aurelian pe rând la toate locurile Daciei, cât e de mare și largă, cu ostași de ajuns ca să facă cale Romanilor a eși; mai cred eu că Goșii simțind, că nu pot să stea împotriva faptei aceștia a lui Aurelian, înainte de a ajunge el cu ostașii la locurile acelea, pe toți nearmașii moșteni romani i-ar fi

4) Multa et itinere ac magna bellorum genera conficit, nam in Thraciis et in Illyrico occurrentes barbarus vicit: Gothorum quin etiam Ducem Cannabam sine Cannabandem. cum quinque millibus hominum trans Danubium interemit. Aque inde per Byzantium in Bithyniam transitum fecit, camque nullo certamine obtinuit *Vopiscus* in *Aureliano* cap. 22.

omorât până întru unul, decât să-i lase să iasă din țară după voia lui Aurelian, toate stările împrejur dară vădesc, că în zilele lui Aurelian partea cea mai mare a Romanilor nu au eșit din Dacia peste Dunăre, ci au rămas acolo.

Se răspunde lui Engel.

Hristian Engel, căruia nu-i place ca Români cei ce sunt astăzi aici în Dacia cea veche, să fie prăsilă din Romani ca aceia, carii pe vremea lui Aurelian să fi rămas aici în Dacia, în apendicea sa cea despre începutul Valahilor adecă a Românilor, la comentația cea despre expedițiile lui Traian la Dunăre adăugate § 2. zice, că nu e de a se crede, ca vr'unii dintre Romani în zilele lui Aurelian, între atâtea necazuri ce le veniră dela Sarmați și dela Goți, să fi vrut a rămânea în Dacia.

Ci, precum mai sus (§ 3) așteptai, nu lesne se pleacă oamenii a-și lăsa patria lor, tocma de au și cu niscari năcazuri a se lupta într'ânsa. Apoi, de nu ar fi fost aceleași năcazuri în zilele acelea și în Moesia, unde zic protivnicii, că toți Romanii s'au strămutat din Dacia: poate că ceva asemănare de adevăr ar avea cuvântarea lui Engel. Ci în vremile acele cum că aceeași varvari întocma zăhăia (supăra) și pre cei din Moesia moșteni, ba fără asemănare mai mari greutăți făceau barbarii țaranilor în Moesia de cât în Dacia, nici însuși Engel nu poate nega (tăgădui). Că de cum năvăliră, curând după a doua sută dela Domnul Hs., Goții întru împărăția Romanilor, aceiași înodându-se cu Sarmații și cu alte neamuri barbare, nu încetară și Moesia a o năcăji cu incursiunile lor și cu prădarea. Ba Illyricul și Moesia cu totul o pustiise barbarii, și aceasta fu

cauza, că Aurelian se deznădăjdui a mai putea ține Dacia împărăției Romanilor îmbinată. Iară în Dacia nicăiri nu cetim asemenea necazuri, și asemenea pustietate să fi făcut în zilele acelea barbarii. De unde, în zilele lui Aurelian de ar fi trecut Romanii țărani din Dacia în Moesia, vrea trece necazuri mari la nevoi tocma nesuferite și deznădăjduite. Năcazurile dară care avea Romanii în Dacia de cătră Goți și de cătră Sarmași nicicum nu-i putea invita să iasă din Dacia; ci mai vârtos stările împrejur ale Misiei îi contenea, ca să nu meargă în Moesia.

Se vedește mai încolo, cum că partea
cea mai mare a Romanilor nu a eșit
din Dacia peste Dunăre

Lângă aceste de vei lua aminte stările Daciei după moartea lui Traian, care le numărăm mai sus (cap. 2.) lesne vei vedea, cum Romanii cei din Dacia prin incursiunile cele dese ale vecinilor barbari atâta erau acum dedași cu barbarii a-i vedea în Dacia, și a-i suferi: mai vârtos că din zilele lui Gallien cu totul scăpase împăratul Romanilor Dacia de a mână: cât în zilele lui Aurelian tocma mai ușor le era Romanilor acestora a-i primi pe barbari în patria lor Dacia, unde din moșiile lor cele în tof anul roditoare pururea avea cu ce le sta înainte, și a-i sătura, de cât rătăcind prin alte țări, să fie întâmpinași de aceiași barbari.

Și cu atâta mai ușor în zilele lui Aurelian le era Românilor celor din Dacia a suferi incursiunile, și necazurile de către barbari în Dacia, că între acelea erau născuți, crescuți, mulți și îmbătrâniți; și greutățile, spre care sunt oamenii

din pruncie deprinși, totdeauna mai cu lesnire se poartă.

Ba este a crede, socotind firea lucrurilor, cum că barbarii aceia, fiind vecini Daciei, avea cruțare cătră țara aceasta; pentrucă totdeauna când se înturna dela țările cele mai depărtate, unde erau deprinși adeseori a năvăli, aci ca în vecinătate avea odihnă de osteneala sa fără de mare frică, și când se întâmpla de fugea de pe aici bătuși și alungași, aci avea repaus și hrană ca acasă.

Din cele dese a barbarilor umblări în sus și în jos prin Dacia, nu am îndoială, că pe mulți din barbarii aceia îi cunoșteau Romanii, precum și ei pe Romani, și se chemau pe nume unii pe alții. Au nu și tâlharii pe aceia, la cari de multe ori au a se abate în drumurile lor de sunt primiți cu arătare de dragoste și cu mâncare, îi cruță și sunt bucuroși să nu fugă dinaintea lor, ba îi încredințează că nici o pagubă nu vor avea de cătră dânșii; și de se află vr'unul din ceata lor mai sălbatec, care să voiască a face ceva rău, nici cum nu-l suferă ceilalți tâlhari a face rău.

Drept aceea, măcar că și Romanii cei din Dacia le era barbarilor urâți, pentru că sunt romani, precum și azi barbarilor le este urât numele de Român, totuși pentru folosurile lor, care de multe ori le primea dela acești Romani, ca dela cei ce nu erau deprinși ca barbarii a face incursiuni printr'alte țări și a prăda, ci a lucra pământurile în toți anii și a păzi meșteșugurile, avea plecare spre ei. Au nu se poate și acum afla țară, care să cuprindă mai multe ginte desclinite în sânul său, și o gintă dintre acestea să fie la toate celelalte ginte urâtă; ci pentrucă toate celelalte ginte au dela aceasta

nu puțin folos, pentru aceia bucuros o suferă; ba încă de ar vrea unii căsași de a gînteii aceștia să fugă dintru aceea țară, îi opresc.

Urmează dară, că partea cea mai mare a Romanilor celor din Dacia nu au eșit din Dacia în zilele lui Aurelian ca să treacă peste Dunăre în Moesia, ci au rămas în Dacia. Nici nu au rămas numai prin munți, ci și înlăuntru în țară, la șesuri a fi rămas nesmintiți întru moșiile sale, aceea ne face a crede, că toate gînteile acelea, care pe rând și-au supus șie Dacia, și au locuit cîtăva vreme acolo, erau oameni de aceia cari trăiau cu prăzi ce le făceau prin țările împărăției Romanilor, iară nu cu lucrarea pămîntului. De unde, prea de folos era barbarilor acelora, ca Romanii și la șesuri să rămână nesmintiți, cari agonisindu-și moșiile lor, să ajute mai vîrtos familiile barbarilor pînă ce însuși barbarii se cuprindeau cu încurse și cu prădare prin țările împărăției Romanilor supuse. Așa au custrat Romanii în Dacia cu Goșii, așa cu Hunii, cari alungară pe Goși din Dacia, așa cu alții, cari toți eșiră din Dacia și se pustiiră, iar Romanii rămaseră statornici acolo, trăind cu dreaptă osteneală a mînilor sale.

Insă întru atîta neam mare precum era a Romanilor în toată Dacia, cred eu, că nu pușini se afla și între Romani, mai ales după ce Dacia în zilele lui Aurelian fu lăsată cu totul desbinată de cătră împărăția Romanilor, cari să se fi împreunat pentru cîștig sau cu barbarii, cari treceau prin Dacia, ca să facă incursiuni prin țările împărăției Romanilor, sau cu ceice rămăneau în Dacia pînă la o vreme, și de aci se repezea într'alte țări a prăda. Ba, nu mă îndoesc, că văzând barbarii pe Romanii cei din Dacia, că sunt oameni vânoși și inimoși, cu atîta mai vîr-

fos că acum nu era supuși împărăției Romanilor, i-au rugat, ca să stea cu dânșii, și împreună să meargă asupra țărilor celor de subț împărăția Romanilor. Și aceasta, că mulți dintre Romani au împreună armele lor cu ale barbarilor celor ce ținea Dacia, poate a fost una din cauzele principale, căci Romanii între atâtea strecurări de neamuri barbare prin Dacia, ei au rămas statornici, și au putut costa tot neamul lor în Dacia.

De aceea scriitorul acela unguresc la Turoși întru întâia parte a Cronicei Ungurilor (cap. 17) măcar că pe Români îi chiamă cu numele cel de pe vremile sale obișnuit Valahi, și măcar că din urgia cea mare asupra Românilor, carea prea desvălit o arată întru aceeași cronică, mai vârtos în partea a doua (cap. 97) îi poreclește pe Români păstori, totuși, ori din ce scrisori vechi au scos el aceea, spune adevărul, cumcă fugind alți locuitori de groaza Hunilor în zilele lui Atila craiul Hunilor, Români din bună voia lor au stat pe loc*).

Zisei mai sus, că Români cei din Dacia nu numai pela munți ci și pe șesuri au rămas statornici în lăcașurile și moșiile lor; pentrucă neamurile barbare, cari năvăleau în Dacia, mai vârtos având zburdare și datină a face pradă dintr'alte țări, decât a lucra pământul, nu aveau cauză de a zăhăi pe Români cei de pe la șesuri, deoarece și lor bine le prindea Români aceia, precum spusei mai sus. Însă precum Români cei dela șesuri erau supuși năvălitoarelor

*) Non ergo quiescebat cursitandi asveta Hunuorum feritas, quin et contiguarum provinciarum depopulationi dediti, maxime provincias Moesiam, Macedoniam, Achajam, Thessalliam, et etiam utrasque Thracias armis infestis, et continuis incursibus gravabant. Qua propter non solum earundem regionum, sed etiam Panoniae Civitates, per ipsos Hunnos crebris insultibus fatigatae, sum tantam nequirent continuam tolerare vexationem, jugumque dominii Rege Attyla licentia impetrata, dimissis armentis *solis Valachis*, ipsorum qui reant pastores. *sponte* in Pannonia remanentibus, per mare Adriaticum, in Apuliam se contulerunt. Thuroczii parte prima Chronicae Hungarorum capite 17

neamuri barbare, așa nu mă îndoiesc, că cei de pe la munți nu numai într'un loc aveau principii sau căpeteniile sale cu împărăție, care nu atârna de neamurile barbare. Pentrucă la aceia nici nu putea răsbate barbarii, nici de locurile acele nu aveau lipsă ca să le supună șie, deoarece ei și pe la șesuri puține locuri umpleau cu familiile lor. Ba, și însuși Românii aceștia de pe la munți, văzând că barbarii nu zăhăesc pe frații lor cei de la șesuri, voia a ținea pace cu aceiași barbari, ba cred eu că și cu armele sale le da barbarilor ajutor când îi poftea.

Dintr'un fel de împărăție ca aceasta de munți, au fost Românii aceia, despre cari scrie notariul craiului Bella, la cap. 44, că dederă ajutor lui Glad în Banat asupra Ungurilor. Asemenea împărăție fu a strămoșului lui Menumorut din Bihor, a căruia șesurile cele de cătră Tisa le luase Atila craiul Hunilor cum se scrie la Notariul lui Bella cap. 20. Ba și a împărăției aceia, a căreia schiptru îl ținea Gelu atunci, când întră Tuhutum cu ostașii ungurești în Ardeal, asemenea fu începutul. Ci la capetul sutei a opta, când Avarii fură cu totul stinși de armele lui Carol cel Mare, cu tărie se lăși pe la șesuri prin Ardeal. Despre aceste se va mai înturna vorba și mai încolo.

Se socotește crezământul lui Flavius Vopiscus în treaba trecerei Romanilor din Dacia peste Dunăre

Dintre scriitorii cei vechi, cari mărturisesc pentru trecerea Romanilor din Dacia peste Dunăre în zilele lui Aurelian, și cu cari își bat capul profivnicii Românilor, ca să îndupere, adecă să razime părerea sa, cum că Romanii toți în zi-

lele lui Aurelian au eșit din Dacia, cel dintâi este Flavius Vopiscus carele în zilele împăratului Constanțiu scria istoria cea despre Aurelian, precum din însuși Vopiscus în Aurelian cap. 44 se vede*). Cuvintele lui cele în treaba trecerii Romanilor din Dacia le-am cetit mai sus § 1.

Cel ce va ceti cu luare aminte capul 1 unde Vopiscus spune cu ce prilej, și de cine îndemnat s'au apucat el a scrie despre Aurelian, nici cum nu se poate îndoi, cum că Vopiscus întru istorisirea vieții lui Aurelian au trebuit să fie nu puțin, cum se zice, interesat sau părtinitor. Cel ce cu mare suspin l-au îndemnat pe Vopiscus, ca să scrie laudele lui Aurelian, fu Iunius Tiberianus prefectul orașului Romei, bărbat preastrălucit, rudenie de sânge lui Aurelian, și atunci îl îndemna pe Vopiscus, ca să scrie viața lui Aurelian, când foarte mare cinste făcându-i, îl ducea cu rădvanul său cel preastrălucit dela praznic și se tânguia cătră Vopiscus cu amărăciune, că un împărat așa harnic, cum fu Aurelian va să rămână necunoscut vremilor venitoare pentru lipsa scriitorilor.

Precum nu mă îndoesc, că Iunius Tiberianus pentru aceea omenea pe Vopiscus și arăta dragoste cătră el, pentru ca să scrie cu cinste și cu laudă despre Aurelian; așa Vopiscus mult era îndestulat cu omenia ce îi făcea Iunius Tiberianus, și că cu fală povestește, cum Iunius Brutus îl căruța cu rădvanul său cel de județ, și cu câtă dragoste grăi cu el, și îl pofti ca să scrie despre Aurelian.

Ba încă pomenind Vopiscus, cum se vede la

*) Dicebat enim quodam tempore Aurelianum Gallicanas consuluisse Druidas, sciscitantem, utrum, apud eius posteros imperium permaneret? tum illas respondisse dixit. Nullius clarius in Republica nomen, quam Claudii posterorum futurum. Et est jam Constantius Imperator ejusdem vir sanguinis, cujus puto posteris ad eam gloriam quae Druidibus prenuntiata sit, pervenire. *Flavius Vopiscus* in Aureliano cap. 44.

cap. 2 că nici un scriitor de istorii nu este, carele să nu fi mințit ceva, mai vârtos îl îndemna Iunius Tiberianus, că să scrie despre Aurelian, cum îi place, fără frică să zică ce va vrea, că mințind străluciți bărbați va avea soți în minciună, cum sunt Livius, Salustius, Cornelius, Tacitus, Trogus, cari și ei au mințit *). Care cuvinte a lui Iunius Tiberianus către Vopiscus zise, ce însemnează alta, fără că de nu vor și fi pe adevăr răzimate cele ce va scrie, numai să fie spre lauda lui Aurelian, din care laudă era să curgă râu și spre mărirea lui Iunius Tiberianus, și a toată familia lui Aurelian, care era la Roma, cum spune acolo-și cap. 42 Vopiscus *).

Câți sânt și acum, pe cari de îi va chema oarecarele om mare adeseori la prânz, și îi va omeni, scriu minuni de vița aceluia, puțin grijindu-se, oare adevărate sunt, sau ba! Ci aceștia sunt mai de suferit, măcar că nici o fățarie nu e scutită de păcat, și cu scrisorile lor se înșeală mintea cetitorilor, cari în loc de adevăr primesc minciuna. Dară sunt unii, cari mâniindu-se pe unul, sau pe altul dintr'un neam, nu se sfiesc a lua urgie și a defăima toată ginta cât e de mare. Cunoscute-am unul, carele mergând în Țara Românească cu nădejde, că toți Românii acolo i-se vor închina ca unui nu știu ce, ci neștiind el limba românească nu putu dobândi nici o deregătorie. De unde eșind mânios, n'au știut cu ce să strice mai tare Românilor, și să-i micșoreze, fără stârni minciună neuzită până aci, și o dete la stampă: cum că Românii cei din Dacia lui Traian nu sânt prăsilă de Romani ca aceia care în zilele lui Aurelian să fi rămas în Dacia, ci că-

*) Aurellanus filiam solam reliquit, cujus posterii etiam nunc Romae sunt Aurelianus namque Proconsul Ciliciae Senator optimus, sui vere juris vitaeque venerabilis, qui nunc in Sicilia vitam agit, eius nepos. *Vopiscus* in Aureliano cap. 42.

tră mijlocul a treisprezecea sută dela Hs. de peste Dunăre venită aici. Cunoscut-am iarăși altul, carele pentrucă un Român în mare deregătorie pus nu au părtinit, ca să încapă fratele aceluia la o deregătorie, nu se îndoii nu numai el întâiu a îmbrăfoșa strâmba părere a celui ce scrisese, că Românii cătră mijlocul a treisprezecea sută au venit de peste Dunăre în Dacia, ci și în altele multe și cu peana, și cu gura a vomii veninul urgiei sale asupra tuturor Românilor până la moartea lui. Unii ca aceștia fiare sălbatice și urgie neamului omenesc sunt.

Vopiscus din numărul acelora se vede a fi fost cari lipsiți de avere sunt bioși (roditori, fecunzi), spre a lăuda pe alții pentru câștig și a fi fost el om de jos la Roma și nevăzut, nu numai de acolo se arată, că cu covârșită bucurie și plin de îndestulare spune cum l-au căruțat prefectul orașului Iunius Tiberianus cu rădvanul cel de județ, și cu dragoste au grăit cu el; ci și de acolo că el nu au avut nas să între în Biblioteca Ulpia, ca să citească cărțile Lintee, ci, cum însuși mărturisește la cap. I Iunius Tiberianus îi făgădui, că el va face, ca să i-se arate zisele cărți din Biblioteca Ulpia. Ba, și anume, că au fost om linguşitor, îl vedește aceea, că o prorocie mai 'nainte în zilele lui Aurelian făcută nu se îndoiește în partea împăratului Constanțiu, carele în vremea lui împărătea cu linguşire a o tâlcui, adecă cum că vița acestuia lungă vreme va împărăși, precum din cuvintele lui, care mai sus le scriem se adeverează. Un om ca acesta de au fost mai darnic întru laudele lui Aurelian de cum suferă adevărul, pentruca să părtinească mărirea patronului lui Tiberian, și a toată familia lui Aurelian, nu e mirare, fiind aceasta o nepuțință, de

care pururea mulți au fost cuprinși, și sânt până azi.

De aicea este, că Vopiscus cele ce sânt spre lauda lui Aurelian, de sunt și mici lucruri, are datină cu covârșire a le adeveri sau din scriitorii sau cu alte documenturi, iară cele ce se văd a fi spre ceva defăimare, sau le povestește cu îndoială, sau de le și spune, fiind tuturor cunoscut, curând le acopere, dând titulă de prea bun împărat lui Aurelian.

Însemnăm și aceea, că Vopiscus arată la cap. 1 că el cele ce va scrie despre Aurelian, vrea să le scrie din cărțile grecești și dintru alte încuviințate documenturi. Ba și aceia însemnăm, că Gerardus Ioannes Vossius, în cartea 2 despre istoricii latini din însuși Vopiscus vedește, că de ar fi ajuns acesta să scrie viața lui Apollonius Tianeus, care o făgăduise, cumplită minciuni ar fi mințit*). De unde desvâlit se vede, că Vopiscus au fost om ca acela, căruia nu-i era greață a minți.

Dintru aceste din toate urmează, că în cele ce grăește Vopiscus spre lauda lui Aurelian fără de a le adeveri sau din vr'un scriitor vrednic de credință, sau din cărțile linte ce din Biblioteca Ulpia anume, sau din scriniile prefecturei orașului, și de aicea, nu fără grije se cade să-i credem lui.

De acest fel este aceea ce scrie el despre trecerea Romanilor din Dacia peste Dunăre în zilele lui Aurelian la cap. 39 unde zice, că Aurelian pe ostași și pe provinciali sau țărani i-au ridicat din Dacia, și i-au așezat în Moesia, dând finutului acelu nume de Dacia sa, după care

10) Ex his cognoscere est, ut Vopiscus magnis follibus propudiosa fuerit mendacia spiraturus. si scripsisset vitam Apolloni, quam continuo post promittit, his verbis, etc. Gerardus Joannes Vossius Lib. 2 de Historicis Latinis.

faptă se chiamă ținutul acela Dacia lui Aurelian, și Dacia cea din mijloc, și Dacia cea nouă. Aceasta nici cu un document nu o înduperă. Pentru aceea, de nu vom crede, că împreună cu ostașii au scos Aurelian și pe țărani pe toți din Dacia, cu atâta mai puțin ne poate cineva judeca a fi oameni nesocotiți, că acesta spre cea mai mare apărare a laudei și a măririi lui Aurelian o scrisse Vopiscus.

Că, pre cum însemnarăm mai sus (cap. 2 § 1 și mai sus § 2) Adrian de cât să scoată ostașii din Dacia, și să lase pe țărani romani în gura barbarilor, prevăzând după dojana prietenilor că vecinic înnegrită pomenire va să-i rămână pentru fapta aceasta; mai vârtos fu să i-se coacă cele din lăuntru ale lui de pisma ce avea asupra lui Traian, decât să scoată ostașii din Dacia și să lase pe țărani romani acolo, de unde, fiind ei întemeiați, nu era acum cu putință să-i scoată.

Aceea, dela care l-au abătut pe Adrian prietenii, o face Aurelian. Că Dacia o lăsă de sub împărăția Romanilor, și scoțând ostașii, partea cea mai mare a țăranilor, precum arătarăm mai sus § 2, 3, 5 rămase acolo sub barbari. Această faptă foarte întuneca măririle lui Aurelian. Deci Vopiscus, îndemnat de Iunius Tiberianus, rudenii lui Aurelian a scrie, ca să nu rămână aceea neagră pomenire, cum că Aurelian desbinând Dacia de către împărăția Romanilor, au lăsat atâta mulțime de cetățeni romani în unghiile barbarilor, din care nu puțină micșorare urma și asupra lui Iunius Tiberianus și asupra a toată viața lui Aurelian, scrie fără nici o mărturie sau document, întâiu: că fiind Illiricul pustiit și Moesia prăpădită, nici o nădejde nu mai era de a se mai putea ținea Dacia supf împărăția Roma-

nilor. Aceasta o scrie, pentruca nimeni să nu judece pe Aurelian, cum că au fost om slab și fără îndestulată cauză au părăsit Dacia. A doua, care era mai de lipsă spre apărarea măririi lui Aurelian, scrie că Aurelian nu au făcut, cum vruse Adrian să facă, adecă să scoată ostașii, și să lase pe nearmații țărani romani acolo: ci când au scos pe ostași, împreună scoase și pe țărani romani, apoi părăsi Dacia în puterea barbarilor.

Insă, măcar că aceasta despre scoaterea țăranilor romani din Dacia numai spre lauda lui Aurelian fără de nici o dovadă o scrie Vopiscus, totuși aceea nu zice, că pe toți Romanii țărani i-au scos Aurelian din Dacia. Acea și noi o credem, că nu puțini și dintre țărani au eșit cu ostașii din Dacia, ci partea cea mai mare au rămas acolo. De unde cuvintele lui Vopiscus cele mai sus, în treaba trecerii Romanilor din Dacia, peste Dunăre, cetite, nici cum nu frâng adevărul noastră despre aceea: că nu toți Romanii au eșit în zilele lui Aurelian din Dacia, ci partea cea mai mare au rămas acolo.

Ba, de vom ceti cuvintele acele ale lui Vopiscus nu cum sunt izvoadele, care le-am văzut eu, ci cum le cetia Laurențius Topeltinus, carele în zilele principelui Ardealului Apafi a scris cartea sa ce se numește: *Origines et occasus Transilvanorum*, încă vârtos întăresc zisa noastră. Că în numita carte cap. 6, așa se citesc cuvintele acele ale lui Vopiscus, cum că Aurelian văzând Illiricul pustii și Moesia părăsită, provincia dincolo de Dunăre, Dacia care o făcuse Traian, ridicând de acolo oastea, o lăsă țăranilor, desnădăjduindu-se a se mai putea aceea ținea; și popoarele

pe cari le-a dus de acolo, le așază în Moesia *). Deosebirea între cuvintele acestea ale lui Vopiscus de cum le cetea Topeltinus, și de cum le citim în izvoadele care le avem acum, nu e alta fără pãrticica *et* (și) care o au izvoadele acestea, și izvodul, carele l-au citit Topeltinus nu o avea. Acea pãrticică, care nu știu din greșală, sau din răufate fu vãrãtã, schimbã tot înfelesul, și face ca Vopiscus sã se parã a zice, cã nu numai pe ostași ci și pe țãrani i-au sculat Aurelian din Dacia. Iarã chipul zicerii nici cum nu poștețe sã se adaugã acea pãrticică, ba cu mult mai firesc lucru este și mai neted, sã se citeascã cuvintele acele ale lui Vopiscus fãrã zisa pãrticică. Care de o vei lãpãda, precum lãpãdatã era în izvodul care l-au cetit Topeltinus, urmeazã cã Aurelian numai ostașii i-au ridicat din Dacia, iarã nu și pe țãrani. Fãrã țãranii cari au vrut din bunã voia lor și au avut rãgaz, au eșit cu ostașii. Și unde zice Vopiscus, cã noroadele care le-au dus Aurelian din Dacia le-au așezat în Moesia, nu sunt alte noroade, fãrã acele care le-au sculat din Dacia, adecã noroadele cele militãrești sau ostașii. Iarã despre țãrani, ca sã fi eșit oarecari din Dacia, Vopiscus nimic nu pomește. Așa, de se vor ceti cuvintele lui Vopiscus, mãcar cã nici cu o mãrturie nu le razimã Vopiscus, tofusi firea lucrurilor și împrejurãrile Romanilor din Dacia celor de pe vremile lui Aurelian aratã, cum cã adevãrul au grãit Vopiscus.

Singurã o șovãialã pot aci sã-și nãluceascã notrivnicii noștri, adecã sã zicã, cã poate și izvo-

*) Quum vastatum Illyricum et Moesiam deperditam videret, Provinciam trans Danubium Daciam a Traiano constitutam, sublato exercitu, Provincialibus reliquit, desperans eam posse retineri: abductosque ex ea populos, in Moesiam collocavit, appellavitque suam Daciam, quae nunc duas Moesias dividit. *Vopiscus* in Aureliano, apud *Laurentium Toppetium*, *Origines et occasus Transilvanorum* cap. 6.

dul, care l-au cetit Topeltnus, au avut părțica *et*; ci Topeltn cu viclesug o lăpădă și minți, cetind cuvintele lui Vopiscus fără de zisa părțică. Ci locul unde și oamenii între cari au scris și au dat la tipar cartea sa Topeltn, nu ne lasă a avea acel prepus în lucrul acesta. Topeltn, lăudata sa carte, nu în Ardeal, ci în țară ca aceea și între oameni ca aceia procopsiți în scrisorile cele vechi o au dat la lumină, căroră manuscrisurile izvoade ale lui Vopiscus le era prea cunoscute. De unde, de nu vrea fi izvoade de acele a lui Vopiscus, în care să nu se afle părțica *et*; cum s'au ivit cartea lui Topeltnus la lumină, îndată l-ar fi mințit învățații și l-ar fi rușinat ca pe un viclean. Tocmai dară este a crede, că izvodul, din carele au scris Topeltn cuvintele acele a lui Vopiscus, nu au avut părțica *et*. Alta ar fi, de ar fi adus Topeltn înainte niscari cuvinte a vr'unui decret de a crailor ungurești necunoscut înțelepților acelora. Cu aceea putea să înșele pe aceia, ce nu avea cunoștință în lucrurile ungurești; iară cu izvoadele scriitorilor celor vechi lătinești nici o înșelăciune nu putea să facă.

Ci, să zicem, că părțica *et* întru adevăr e a lui Vopiscus, nu e vârată de mână străină. Totuși neted și firește se pot înțelege cuvintele lui Vopiscus așa, cât și partea cea mare a Romanilor în zilele lui Aurelian să fi rămas în Dacia și vorba lui Vopiscus să nu fie deșartă de adevăr. Dacă au vrut Aurelian să lase de tot Dacia de supt împărăția Romanilor, firesc lucru este, că ostașii trebuia să-i scoată de acolo. Dicasteriile sau judecătoriile cele mari provinciale sau țărene, adecă care nu se țin de oaste, împreună cu arhivurile, încă e datina împărașilor, nu numai când părăsesc de

tot oareșicare țară, ci și când e frică să nu între vrăjmașul întru aceea țară, de unde nu se îndoesc, că după puțină vreme iarăși îl vor scoate, a face rânduială de cu bună vreme toate persoanele dicasteriilor și arhivurile, ș. c. să iasă la altă țară, care e fără primejdie. Deci, când au sculat Aurelian oastea din Dacia, împreună au demândat (ordonat), ca toate dicasteriile cele mai a-lese cu arhivurile și poate și unele cete de masfuri, ș. c. să iasă din Dacia. Și iată adevărate cuvintele lui Vopiscus că Aurelian a ridicat oastea și provincialii din Dacia, și apoi o au părăsit, fără de a ne sili cuvintele lui Vopiscus, acel lucru cu neputință a-l grăi cum că toți Romanii, sau partea cea mai mare au eșit atunci din Dacia.

Și aceea este a crede, că în vremile acele nu numai ostașii, judecătorii, ci și alți mulți țărani au eșit din Dacia peste Dunăre și fură așezați de Aurelian în mijlocul Moesiei. De acest fel cred eu că au fost cei din coloniile romane cele noao. Dintre aceștia mulți nu erau crescuți în Dacia; pentru aceea nu puteau să aibă acea plăcere, care o aveau Romanii cei vechi cătră Dacia ca și cătră patria lor; nici nu erau dedați cu incursiunile barbarilor în Dacia, cum erau din pruncie Romanii cei vechi: pentru aceea putea avea greață de Dacia; nici nu era cum este a crede, întemeiați cu moșiile ca Romanii cei vechi: pentru aceea nici un îndemn nu aveau, eșind ostașii, a rămânea ei în Dacia. Ba, pe cei de lângă Dunăre și Aurelian, de au vrut, au putut să-i scoată de prin orașe și de prin sate și să-i treacă în Moesia, pentrucă fiind el cu oastea lângă Dunăre, putea cu ostașii să-i întefească, nici nu aveau barbarii cum să-i împiedece a eși, ba poate și ei bucuroși or fi vrut să ese, de vreme ce este a crede, că aceștia cu mult mai mari greutăți pă-

timea, de cât cei mai din lăuntru Daciei: fiindcă barbarii și când treceau încolo peste Dunăre, și când se întorceau, tot pe ei se răzimbau întâi. Iară cei din cele mai din lăuntru ale Daciei, nici plecarea cea firească cătră patrie, nici încredinșarea cea cătră moșiile cele grase nu-i suferea să se plece a eși de unde zadarnic ar fi fost și pentru aceea poruncă lui Aurelian, că tocma de ar fi vrut unii să iasă, nu i-ar fi lăsat Goșii.

Se mai cern încă cuvintele lui Vopiscus în treaba trecerii Romanilor din Dacia peste Dunăre

Cele ce am cuvântat în (§ 6) pentru trecerea Romanilor din Dacia peste Dunăre, cu acea supunere (presupunere) le-am grăit, că această trecere s'a făcut în zilele lui Aurelian. Inșă de vom socoti cu amăruntul împrejurările Daciei, mi se pare, că acea trecere a fost înainte de a împărăși Aurelian. Nici Vopiscus nu o zice chiar aceea, că Aurelian să fi sculat oastea romană din Dacia.

Acea se știe, că Dacia cu mult înainte de a împărăși Aurelian, încă în zilele lui Gallienus fu pierdută, și se stăpâneà de Goși. Urmează dară, că atunci când se pierdu Dacia, adecă sub Gallien Dacie, următorii lui Claudius, nu o au căpătat înapoi, cum am văzut mai sus cap. 2 § 9. Aurelian încă, nicăiri nu se citește, să o fi căpătat înapoi dela Goși și să o fi îmbinat iarăși cu împărășia Romanilor. Drept, Aurelian a bătut odată pe Goși dincoace de Dunăre, omotând pe Kanaba povășuitorul Goșilor cu cinci mii de oameni ai lui; ci aceasta nu o face el oștindu-se anume asupra Daciei, ca să o ia îna-

poi, fără cu întâmplare. Că pornind el cu oaste asupra Zenobiei, cum mărturisește Vopiscus în Aurelian cap. 22 oricăți barbari, fiind el în călătoria aceea, îi eșia înainte, pe toți îi bătea. Așa face în Tracia, așa în Illyric, așa și în Dacia, și de aci ținându-și drumul său, prin Bizanț se duce cu oastea în Bitinia. Din zilele lui Gallien dară neavând Romanii obișnuita oaste în Dacia, urmează că nu atunci s'au luat oastea și dicasteriile provinciale din Dacia, când lăsă Aurelian Dacia de supt stăpânirea Romanilor.

De unde cuvintele lui Vopiscus, care mai sus § 1, le-am citit, așa trebuie să se înțeleagă: „Vă-
„zând Aurelian Illyricul pustiit și Moesia pră-
„pădită, provincia Dacia peste Dunăre, cea de
„Traian făcută, fiindcă s'au fost ridicat de acolo
„oastea și provincialii (adecă latinește: cum su-
„blatus fuisset exercitus et Provinciales) o au
„lăsat”. Nici Aurelian nu au făcut alta, încât e
pentru Romanii acei eșiți din Dacia, fără că fiind
ei, după fuga și ducerea lor din Dacia, răspân-
diți care pe unde puteau dincolo de Dunăre ca în
vremea de răsmeriță, Aurelian după ce au cură-
țit părțile cele de peste Dunăre, adecă din dreapta
Dunărei, de barbari, adunând pe dânșii, și fu-
giții din Dacia Romani, i-au așezat în mijlocul
Moesiei a locui; și fiindcă mare bine fece năcă-
jiților acelora duși și fugiți din Dacia, adunân-
du-i la olaltă, și dându-le moșii; nu fără cădință
numi ținutul acela Dacia sa; și așa Dacia a-
ceea s'au zis a lui Aurelian, iară Dacia cea din
coace de Dunăre, Dacia lui Traian.

*Din Istoria pentru începutul Româ-
nilor în Dacia Buda 1812 pagina 15-22
și 36-50.*

Petru Maior despre suferințele Mitropolitului Sava Brancovici

Drept, principii Ardealului cei de credință calvinească cu de adins era ca pe toți Românii Ardealului să-i poată răsvrăți cătră calvinie, totuși osebit s'au nevoit a abate pe nemeșii români cătră zisul eres. Pentru aceea, afară de alte tehe (uneltiri), mai toate ținuturile, unde sunt mai deși nemeșii români, cum se vede în mai sus cetitul hrisov al lui Georgius Racoți, le-au tras de sub ascultarea arhierelui celui românesc și le-au supus superintendentului celui calvinesc, măcar că și acei Români țineau legea cea grecească. Nici nu putea Arhieretul românesc în ținuturile acelea, care se numesc în zisul hrisov, să lucre alta, fără pe cât îl îngăduia superintendentul, adevă episcopul calvinilor: mi-se pare, că întru acele ținuturi Arhieretul Românilor alta nu făcea, fără cât hirotonea preoți. De unde nu e mirare, că nemeșii cei mai mari ai Românilor toți, din celălalt număr ai nemeșilor românești încă foarte mulți s'au alunecat la calvinie. Nice apoi aceia nu s'au mai socotit între Români, ci între Unguri până astăzi, ca când credința și însuși sângele neamului l-ar schimba.

Iară fiindcă principii calvini, nevrând episcopii și clerul Românilor a împlini acele focmele din mai sus zisul hrisov credinței celei drepte vrăjmașe, nu putea după cugetul lor spori, spre a răzvrăți (abate) pe Români de la credința cea adevărată; mai de grele mijlociri se apucară, începură adevă cu legături, cu temnițe, și cu batjocurite despreoțiri, ba și cu moarte pe preoți și mai vârtos pe arhierei a-i speria, a-i munci, și a-i măcelări; așa se fece (făcu) lui Sava al doilea

Mitropolitul în castelul dela Blaj al principelui Apafi, pentru a căruia poruncă lăudatul Sava fu bătut de moarte, după aceea în biserica cea dela Vinț înaintea a tot norodul fu în chip de despreoșire desvâscut (desbrăcat) de vestmintele cele arhieresti, după aceea din nou băgat în temniță și de acolo scos în toată Vinerea fu bătut cu toiage până la moarte.

De aceia superintendentul calvinilor nu numai el ședea pe scaunul cel dintâiu în soboarele cele bisericesti ale Românilor, ci încă patru protopopi din clerul Românilor erau siliți pe acelaș ridicat în scaun să-l ducă pe umeri în sobor, nici fără de înainte șederea acestuia nu era slobod clerului Românilor și Arhierelor lor să judece nimic în cele duhovnicești. Incât e pentru întâmplarea mai sus lăudatului Mitropolit al Românilor din Ardeal, este o scrisoare a lui Ladislaus Ciaki și a lui Hristoforus Pașco, care erau curatori ai Ardealului în Țarigrad la curtea împăratului turcesc, din 21 August a anului 1681 dată.

Scrisoarea aceasta s'au dat la lumină într'o carte la anul 1795 tipărită.

Este trădanie, că și la cetatea Eciului (Véts, azi Brâncovenești) în Varmeghia (județul) Turzii un vlădică al Românilor din Ardeal aruncat din cetate fu omorât; ba preotul Ioann Ladoș cel bătrân din Săcalu de margini, care sat e vecin Eciului, mi-au povestit, că lui i-au spus tatăl său, cum că tatăl lui povestea, că fiind prunc diecuș, și tatăl său preot acolo în Săcalu de margini, au fost cu tatăl său la îngropăciunea zisului vlădică și numai amândoi l-au prohodit. Cauza, pentru ce fu omorât vlădica acela, spun, că au fost aceea: că fiind vlădica la prânz cu principele Ardealului, în zisa cetate, și mâncând vlă-

dica bucate de post după legea bisericii răsăritului; zise Principele către Vlădica Românilor, să-i boteze un câne ce îl avea acolo lângă sine. Vlădica bine pricepând, această poruncă a fi numai spre a batjocori credința cea pravoslavnică; răspunse către principele calvin: de este cânele de legea mea, eu îl voi boteza, iară de este de altă lege, să-l boteze preoții cei de legea aceea, să-l ispitim pe câne de ce lege este! Răspunsul Prințului: bine. Atunci Vlădica puse un blid cu fasole înaintea cânelui, care mirosind-o cânele, nu-i plăcu să mănâce. După aceea îi puse cânelui dinainte un blid cu carne, din care îndată începu cânele a îndopa. Atunci zise Vlădica către Principe: vezi, de a cui lege e cânele!

Când în chipul cel mai sus arătat Principii munceau pe Arhieriei Românilor în Ardeal, domnii locurilor pe preoții acelorași Români îi purta ca pe iobași și ca pe niște robi apuși, îi mână la lucru domnesc ca și pe alți iobași, și lua dajde colonială dela dânșii, îi lega, îi băga prin temnițe, cum lor le plăcea.

Petru Maior despre suferințele preotului Ioan Piuariu din Sadu *)

Sofronie au dat început tulburării între Mocani; iară pre Murăș în 'sus au întărit neunirea (ortodoxia) mai vârtos oare carele preot din Sad. Pre acesta pentrucă s'au fost hirofonit preot în Țara Românească preste

*) Din istoria bisericii Românilor atât acestor dincoace, precum și a celor dincolo de Dunăre, întocmită de *Petru Maior* de Dicio-Sănniărtin, protopop și la înălțatul crătescul Consilium Locumtenențiale al Ungariei crătesc a cărților revizor — la Buda 1813 pag. 111-113. Vezi și *J. Lupaș, Studii, Conferințe și Comunicări istorice* București 1928, vol. I. p. 269: *Părinții și bunicii scriitorului ardelean Ioan Piuariu-Moldăr.*

poruncile împărătești și focmelele canonești, l-au fost tuns vlădica Aron. De unde precum și din fire era om inimos și îndrăzneț, mănându-se au venit în varmeghia (județul) Turdei în sat în Pogăceaua, și fiind în vecinul sat Sânpietru târg mare de țară, acolo în târg făcându-și chip de amvon înalt, au început a propovedui neunirea și a grăi cu batjocură încă în versuri nu numai de uniți și de catolici, ci și de calvini, cum mi-au spus aceia, carii au fost față și l-au auzit grăind; se adunară la dânsul gloate de Români a-l auzi *ca pre un sfânt, precum îl și numia*, cât dregătoarele varmeghiei fibirău (pretor), vișișpan (subprefect) și alții fiind acolo în târg nu cutezau să-i facă alta fără au trimis două solgăbirăuă (subpretori) la dânsul, să-l întrebe cu ce putere face acestea, căroră cu batjocură le-au răspuns.

Această mi-o-au povestit unul dintre cei doi trimiși, anume Endeș Peter solgăbirăul. Acest Popa Ion, căruia uniții în batjocură îi ziceau *Tunsu*, pentru că îl tunsese Vlădica, cum am spus mai sus, ci și el după aceea și-au dat poreclă de Tunsu, măcar că porecla lui cea adevărată era Molnar, acesta, zisei, întorcându-se pre noapte la Pogăceaua, protopop Gheorghe dela Maroș Vașarhei și protopop Daniil dela Uilac uniți, sculând cătane împărătești și alții, au mers în noaptea aceea la Pogăceaua, ca să prindă pre Tunsu, carele era săl(ăș)uit la un nemeș român. Acolo mergând zișii protopopi cu cătanele carii, cum mi-au spus Endeș Peter solgăbirău, au fost cu numărul 20, și cu ceilalți pre casa nemeșului, s'au întâmplat și moarte, că focmai stăpânul casei fu împușcat. Vestea așa au ieșit, că protopop Daniil l-au împușcat, pentru că protopopul Daniil purta pistoale în vremile acelea. Ci mai sus

pomenitul solgăbirău, carele și acolo au fost față, măcar că acum era cu mânia nu de mijloc asupra lui protopop Daniil, totuși odată aducându-i eu aminte, că oamenii așa vorbesc, că protopop Daniil să fi împușcat pe nemeșul acela, când fu prins Tunsu, îmi răspunse, că nu e adevărat, ci o cătană au slobozit din tindă pușca asupra lui, nu după alt semn, fără după graiul lui, carele striga din casă, fiind ușa închisă, și singur după acest semn trecând plumbul prin scândura ușei, măcar că era mai mulți oameni în casă, au nemerit tocma în stăpânul casei.

Prinzând cătanele pre Tunsu, îl dederă în mânilor zișilor protopopi, și ei se întoarseră la ale sale. Aceia punând pre Tunsu călare pe un cal, fiind și ei și toți carii mai era cu ei preoți și dieci călări, pentruca nu pre întunec sărind de pre cal, să scape, îi legară picioarele pre sub foalele calului. Dede Dumnezeu în noaptea aceea o vreme cumplită cu fulgere și cu tunete, și mergând uniții cu robul pre vale, se auzi vorbă înainte de oameni mulți; protopopul Daniil, având prepus să nu fie oamenii aceia adunați asupra lor, carii ducea pre Tunsu, apucă singur înainte și întrebând ce oameni sântei? răspunseră, ne-au venit veste că uniții au prins pre *Sfântul* și îl aduc pre aicea. Atunci Daniil zise: la deal, la deal frații mei! că pe deal îl duc; și apucând oamenii înșelați pre deal în sus, uniții se duseră cu robul pre vale fără primejdie, până în sat Apafai la baronul Husar; fișpanul (prefectul) nu vru să-l primească zicându-le, duceți-vă cu el dela mine, să nu vină Românii să mă omoare pentru el și să-mi răsipească curtea. De aci se duseră cu robul pre Murăș în jos până la orașul Murăș-Vașarheiu (Tg. Mureș), ca să-l dea acolo în mânilor cătanelor dela cetate. Ajungând cu dânsul

la numitul oraș, descălecară cu robul la casa tă-
tâne-meu, până vor merge în cetate să grăiască
cu comandantul. Aci fiindu-i milă numei mele
de robul acela, vru să-i dea o sticlă cu vinars,
ca să bea de osteneală; ci protopop Daniil apu-
când sticla din mâna mamei mele, o aruncă în
ușe, cât și vinarsul s'au vărsat și sticla s'a spart.

Primit fiind robul aci în cetate, fu după aceea
petrecut până în Beciu (Viena). De acolo cu vre-
mea șcăpă mai vârtos prin mijlo.i.ea Românu*lui*
consilier Gaia cu rânduială ca aceia, ca pre toată
ziua să aibă plată câte 30 de creițari în toată
viața lui. Ci nu multă vreme se îndulci cu acea
facere de bine împărătească; că întorcându-se la
Ardeal, iarăș fu pârît la împărăție și de uniți și
de Dionisie Novacovici, episcopul neuniților; și
așa pierdu cei 30 de creițari pe zi. De unde el
crezându-se nevinovat de acea pedeapsă, se duse
la Beciu cu *frate-său* cel mai mic *Ioan Molnar,*
carele acum e Doctor și Profesor Doftoriei de
ochi, bărbat din cei mai vrednici Români în Ar-
deal; acolo prin facția (intriga) unor uniți ce
era în Beciu, amândoi fură prinși, și după aceea
sloboziți cu aceea rânduială, ca popa Ioan Tunsu
să nu se mai întoarcă la Ardeal, și așa el ră-
mase în Banat, unde apoi au și murit”.

Petru Maior despre episcopul Ata- nasie Rednic

Statul Unirei în zilele vlădicului Atanasie Rednic

În zilele răscoalei cei mai sus (§ 7) spusă,
după ce au venit general Bukow în Ardeal, fu
făcută milităria cea românească în Ardeal, a-
decă două regimente de pedestrii numai Ro-

mâni a regimentului de călăreți, carele se zice săcuesc. Toate aceste regimente fură alcătuite din oameni uniți și din feciorii preoților celor uniți. Cu această mijlocire răsufară preoții cei uniți de goanele neuniților. Ci urmă alt rău, că fiind militarii aceia răspândiți prin țară la casele lor înainte de a-i aduna laolaltă, începură a gonii și ei pe preoții cei neuniți, cât cu primjdie era preotului neunit a se întâlni cu unii oameni ca aceștia în drum. Pe urmă, scofându-se, cum am spus mai sus, Sofronie călugărul din Ardeal afară, și adunându-i pe militari la un loc cu lăcașurile, și supunându-i subț rânduielile militare, cam încetară împrumutatele sile și batjocuri între uniți și între neuniți.

Atunci Vlădica Atanasie Rednic, urmașul lui Petru Pavel Aron, se împulpă a eși și a propovădui prin țară unirea, ca să-i întoarcă pe neuniți la dânsa: om mai născut spre călugărie decât spre vlădicie; om închis, netocmit spre a îmblânzi și a trage norodul cătră sine; pe neuniți cu cătane îi silea să se adune a auzi propovăduirea lui; mare parte a zilei cu propovedania sa, cu dovediri teologicești, norodului celui prost necuprinse, îi ținea. Lângă aceste zugrăvise soborul dela Florenția, pe o pânză lată în chip de un arbore mare; într'un ram frânt de al arborelui acestuia, cum îmi aduc aminte, se vedea între alți părinți și Petru Pavel Aron, carele cu pușin mai 'nainte fusese vlădică în Ardeal, cunoscut din față la mulți din cei ce vedea chipul acela, și auzea cuvântul vlădicului Atanasie; între auzitorii aceștia erau și preoți neuniți, cari știau istoria soborului dela Florenția, ce fu înainte de jumătate suta a cincisprezecea. De vreme ce dară nu e adevărat, Petru Pavel Aron să fi fost în soborul dela Florenția; cum

se vedea pe pânza aceea, preoții de pe alături îl făceau de minciună pe propovăduitorul vlădică, și așa toată învățătura lui o lipsea de crezământ, și oamenii se îngreșeau de pânza aceea, întru care era închipuit soborul dela Florenția, și pe vlădica nici într'o samă nu-l băga. Și așa vlădica Atanasie ostenindu-se în zadar, și pe clericii scolastici, pe cari îi purta cu sine pentru cântare, păgubindu-i întru învățăturile lor, fără de nici un rod se înturna acasă.

Din *Istoria Bisericii Românilor*. Buda 1813 p. 114-115.

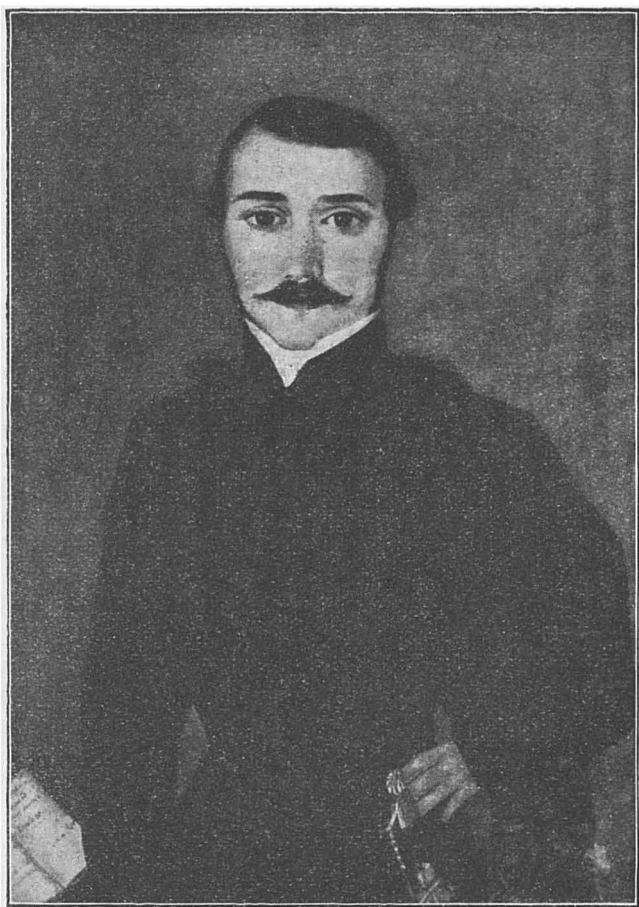

XIII.

Ioan Teodorovici despre stricarea cetății Ierusalimului și răsfirarea Iudeilor peste tot pământul.

Văzând Iudeii, cum că Titu nu se glumește, ci din zi în zi înputernicindu-se, încă cu mai mare putere, încunjiură și înstrâmtorează cetatea, au lăpădat toată răutatea, gâlceava, și neunirea, și s'au fost împreună toți la olaltă, și cu un suflet au început a cugeta despre mântuirea sa și despre a cetății; ci, amânat au fost, căci atuncea de tot au fost slăbit. Și până ei cugeta acestea în cetate, vrăjmașii lor ascuța săbiile sale sub păreții cetății, pentru ca pe toți până la unul să-i taie. Titu, vrând să cruțe cetatea, beserica și sângele Iudeilor, au trimis la dânșii un sol, ca, cu cuvinte de pace, să le zică să se predea și deapoi să rămână în pace; însă Iudeii au răs de cuvintele lui Titu, și batjocorind pe sol, l-au trimis îndărăpt. Auzind aceasta Titu, au demădat (ordonat) să se întărească cetatea cu păreți de piatră, ca nimenea să nu poată eși, nici întra într'însa. După aceia atât au fost crescut foamea în Ierusalim, cât în toate zilele eșia Iudeii din cetate și se preda Romanilor, pre carii îi primea iubitoriul de oameni Titu și îi hrănea; iară pe cei îndărătnici, carii nu vrea să se predea, dintre carii în toată ziua câte 500 prindea,

și așa îi spânzura, cât nici loc nu mai avea pentru a rădica cruci de spânzurare. Pre mulți îi spinteca Romanii, cugetând că vor afla aur sau argint în pânțele lor; și drept aceasta într'o noapte au spintecat 2000 de Iudei, căutând aur și argint într'ânșii. Din 14 Maiu până la 1 Iulie, care de foame, care de alte dureri, au murit 115.880 de Iudei, și s'au îngropat; iară mai mult de 600.000 afară de cetate neîngropați au rămas, fără de aceia pre carii supt ascuns i-au îngropat rudele lor sau în casele lor pre ascuns i-au așezat. In urmă până acolo i-au fost adus foamea, care e beteșugul cel mai mare preste toate beteșugurile, cât au fost început a mânca firii contrare lucruri; adecă: iarbă, fân, scoarță de lemn, piei, încălțăminte de piele, cinți de curele, puroiu de dobitoace și însuși trupuri de oameni morți, și asemenea ca câinii se mânca între sine: muerile răpea dela bărbați, bărbații dela mueri, părinții dela feciori, și feciorii dela părinți, mumele dela fete, fetele dela mume, și mânca. O muere anume Maria, fata a unui Eleazar, au junghiat pre fiul său și l-au fript și spre mâncare. Inștiințindu-se Titu despre toate acestea, au ridicat mânila spre ceriu, pre Dumnezeu întru mărturie chemându-l, cum că el nu e cauza pedepsii acestiia a Iudeilor, apoi și a doao oară au trimis sol pre Iosif Evreul, pământeanul lor, despre carele în § 6-lea am cuvântat, cu cuvinte de pace la dâșii ca, sfătuindu-i la pricepere, ascultare și la plecaciune să-i aducă, de oare ce încă mai au timp de a se griji de beserică și de scăparea sa; însă Iudeii cei cu inima împetrită, sau mai bine a zice, păcatul lor și ura darului lui Hristos, a se împlini cuvântul lui, nu i-au lăsat să ajungă la priceperea cea adevărată. Drept aceia, bătându-și

Damaschin Bojâncă.

1802—1869.

joc de Iosif, solul lui Titu, mai învârtoșați la inimă, de cât au fost mai 'nainte, au rămas. Inforcându-se Iosif din cetate, au zis lui Titu: „Dumnezeu au judecat pre poporul acesta, și pre toți spre pèrdere i-au întors. De nu ai fi venit tu asupra lor, ori că i-ar fi înghițit pământul, ori că apa i-ar fi înecat, ori că foc din ceriu, ca Sodoma și Gomora, i-ar fi ars; acum dară fă cum știi”. Auzind aceasta Titu, cu jurământ au zis: Sparge-voi cetatea până în fundamentul ei, și pre poporul acesta îndărătnic îl voi înprăștia. Apoi cum au zis, așa au și făcut. Deci au demădat ostașilor săi, ca toate pădurile și dumbrăviile dinprejurul Ierusalimului să le taie, și cu lemnele acelea să umple toate reduturile și gropile cetății. Umplute fiind acestea, au căzut asupra Ierusalimului; ci Iudeii, apărându-se și bătându-se, pre mulți Romani au omorât. Inșă puterea Romanilor au învins neunirea Iudeilor, și luând cetatea, fără cruțare unul pre altul au omorât. Iudeii tremurând de frică, au strigat: Munților! Munților! Cădeți preste noi și preste pruncii noștri! Dealuri și culmi! Aștrucați-ne pre noi și păcatele noastre!

Iată voaă Iudeilor plata vârsării de sânge a lui Hristos, carele asupra voastră și asupra fiilor voștri l-ați luat. In deșert s'au nevoit Titu, de a stâmpăra mânia ostașilor săi, ca numai benerică să o poată apăra, ci inima înfocată e nemărginită, și așa varsă foc din sine, ca și cum varsă Gheena. Un ostaș romanesc, ridicându-se pre spatele unui șoț al său, au aruncat foc în benerică, care aprinzându-se în cenușă s'au prefăcut. Insuși Titu au alergat, să o stingă; ci în deșert; căci ostașii, căroră le demandase Titu a stinge benerică, încă mai tare arunca foc pre dânsa, și omorând pre Iudei, nici cât nu vrea

să asculte de demândarea lui Titu; deci văzând Titu, cum că nu e cu puțință a apăra beserica, au întraf singur în Sfânta Sfințelor, adecă în altariu și aflând acolo candelariul (sfeșnicul), masa, cădelnița de aur și cartea legii, le-au luat cu sine, și întru așa mod de foc și de răpirea ostașilor le-au mântuit. Așa s'au stricat Ierusalimul în 8 August; iară în 15 a aceiași luni și beserica au ars la 70 de ani, sau precum unii voesc a ști, la 72 după nașterea lui Hristos. Mai 'nainte cu 639 de ani, întru aceiași zi și lună, au fost arsă de Babiloneni. Dela Solomon făcătorul besericii, până la 15 August la anul 70 după Nașterea lui Hristos, au stătut beserica Ierusalimului 1130 de ani. Spre aducerea aminte de stricarea besericii, întâia oară prin Nabuhodonosor, iară a doa oară prin Titu, a-jună (postesc) Iudeii în tot anul o zi și o noapte nimic mâncând, adecă în 15 zile a lunii lui August.

Iudeii, împrăștiați fiind prin săbiile Romanilor, au fugit în cetatea cea din sus, adecă în Sion. Ziloti sau fâlharii, fugind și ei întru acea cetate, și neputând încăpea într'ansa, au omorât 8000 din cei de o credință cu dânșii, și cu așa mod și-au făcut loc de locuință. Romanii alergând după dânșii, au incongiurat Sionul, și i-au nevoit să se predea, făgăduindu-le că le va erta viața. Însă Iudeii au răspuns, zicând: noi cu jurământ ne-am legătuit, nici de cum a nu ne preda: ne rugăm numai, ca să ne dai voe, să eșim cu muerile și cu pruncii noștrii, din cetate și să ne suim în munți. O gen fără de minte! zis-au Titu, încă mai cutezi a sta în contră? Răsplăți-voiu eu ție aceasta: fiți dimineața gata, că negreșit vă voi cerceta. A doao zi au demândat a se într'arma asupra Sionului,

și învingându-l, l-au luat și l-au aprins: pre mulți Iudei au luat în sclăvie și i-au omorât. Mulți de frică s'au ascuns în eșitori, însă și acolo n'au putut scăpa de sabia Romanilor.

Intru acest timp, de patru luni, a încunjurării Ierusalimului, 1.500.000 de Iudei au perit prin moarte, iară 97.000 au căzut în sclăvie, afară de cei fără de număr vânduși, mai vârtos mueri și prunci, și afară de cei duși la Roma întru semn de convingere. Inșă atâția sclavi fiind și nimenea nevrând a-i cumpăra, mulți dintre dânșii, unii la Egipt, unii la alte țări, să lucre, iară alții la locuri de lupte și fiarelor spre mâncare, trimiși au fost. Așa au căzut, și așa s'au prăpădit cetatea cea mare a Ierusalimului, carea au avut 4 stadii împrejur: așa s'au stricat minunata, frumoasa și bogata beserică a Ierusalimului, care de apoi Titu întru casa lui Jupiter au prentors-o; așa s'au răsfirat Iudeii preste tot pământul, carii până la capătul veacului acestuia într'una nici întru o împărăție nu se vor aduna. Așa s'au plinit spunerea înainte a prorocilor lor, și cuvântul lui Hristos, Luca cap. 19 și 20. Titu spărgând păreții cetății și palaturile, n'au lăsat piatră preste piatră, ci cu pământul le-au alăturat, cât nu e cu puțință a cunoaște unde au fost una, sau unde alta.

Nu numai prorocii, pre carii i-au omorât Iudeii și Hristos, pre carele ei l-au scuipat, iară noi îl sărutăm, au spus lor înainte acel amar capăt al lor; ci și alte mai multe semne, care nu mult înaintea stricării Ierusalimului s'au fost arătat, mare schimbare spunea înainte Iudeilor, precum Iosif, scriitorul vechimilor celor evreești, mărturisește așa scriind: „Un om cu numele Iisus umblând prin cetatea Ierusalimului, înainte de încunjiurarea ei vre-o câteva luni, înainte de

turor cu mare toi striga: vai cetate, vai ție beserică! Vai și mie ticălosului! Din patru părți ale pământului sunt toiul acesta: glasul asupra Ierusalimului, glasul asupra tot poporului iudeesc. Și măcar că adese ori pentru aceia au fost, totuși n'au încetat a grăi aceleași cuvinte. Afară de aceasta, s'au arătat cu un an mai înainte de încungiuarea Ierusalimului încă și o stea cu coadă (cometă) asupra de Ierusalim, care stând deasupra lui, și-au fost întins coada sa ca o sabie, și până la începutul încungiuării au stătu deasupra cetății. Alfa, la a noao oară (ceas) noaptea, au strălucit altariul besericii Ierusalimului cu așa mare lumină, ca și când ar fi fost luminat de fulgere. După aceia ducând Ierusalimlenii o vacă spre ardere, în loc de vițel, au lăpădat un miel. Ușa besericii cea de aramă, de cătră răsărit, care așa de grea era, cât 20 de oameni cu mare nevoie o deschidea, și o închidea, la mezul nopții cu mare sunet singură de sine s'au deschis. Mai pre urmă au sunat preoților, celor ce împlinea arderi în beserică, aceste următoare cuvinte: Să mergem de aicea. Însă pre lângă toate acestea semne, Iudeii n'au vrut să se îndrepte, sau să-și vină în fire. Singur Titu de multe ori le-au grăit zicând: Nu eu, ci Dumnezeu asupra Iudeilor mânios fiind, au întins mâna sa asupra lor, și i-au surpat; căci puterea romanească nu i-ar fi putut așa învinge, de nu ar fi avut Romanii învingătoriu pre Dumnezeu". Așa scrie Filostrat și Iosif Istoricii.

Titu, întorcându-se la Roma, toate sculele cele ce avea Iudeii mai scumpe, le-au avut cu sine. Încă și 700 de sclavi, Iudei, din cei mai frumoși, carii mergea după carul (căruța) lui Titu, când au intrat în Roma, cu sine au luat. Pre Simeon

și pre Ioan, căpeteniile ziloșilor sau a turburătorilor, așijderea i-au dus la Roma, și pre cel dintâiu, legându-l de grumazi, ca pe un urs l-au dat să-l poarte, iară pre al doilea spre eternă (vecinică) închisoare l-au judecat. Dacă s'au dus Titu la Roma, pre Lachilie Basu au lăsat ducă în Iudeia, carele au învins și au stricat cetățile Irodion și Makeron. După puțin timp, murind acesta, au luat stăpânirea preste oaste Flavie Sylvu, carele, sculându-se, au mers mai pre urmă, însă cel mai puternic, preste toate cetățile, ca să ostășească asupra lui Masad. Intru acea cetate, s'au fost adunat toți Ziloșii, a căroră căpetenie au fost Eleazar. Apoi, neputând Flavie să ia cetatea, fiind foarte tare, au încungiu-rat-o cu păreși de piatră, și aprinzând ușa cetății, până întru deznădăjduire au fost înfricoșat pre Iudei, carii nevrând a se preda, omorându-și mai nainte muerile și pruncii, până la unul pre sine însuși s'au omorât. Intru așa mod și-au luat capătul oastea Iudeilor cu Romanii.

Dacă au învins Vespasian Chesariul, și au înprăștiat pre Iudei, au demândat să le vândă tot pământul lor, și numai cetatea Emmaus au lăsat-o, care de apoi Nicopol au numit-o. Pre cei mai de aproape de seminția lui Iuda, până la unul, pre toți au omorât, ca perzând Iudeii nădejdea, a mai căpăta vreodată stăpânitoriu sau împărat din acea semință, să se înțelepțească, și să șadă pre pace. Iudeilor celor rămași în Iudea au demândat, ca toată partea bărbătească să dea în tot anul câte jumătate de siclă (30 cr.) în loc de dajdie.

[Reproducere din *Istoria Universală sau a toată lumica* după întocmirea D. Pavel Kengelaș Arhiman-dritul Mănăstirii Sf Gheorghe în Banat, acum întâia oară pre limba românească prefăcută și așezată de Ioan Teodorovici la Biserica Greco-Românească din Pesta Paroh și al cinstitelor Consistorii din Buda și Varșeț Assessor. Partea I cu o mapă despre Pământul Făgăduinței sau Palestina, *Historia Universalis* Pars I. La Buda. Cu tiparul crăștei Universitate din Pesta 1824 pag 347-358].

XIV.

Teodor Aron

Românii nu pot să fie vișă de Daci, nici de Slavi, cu atât mai puțin Bulgari, ci numai curați Romani.

§ 1.

Ă zice: cumcă Românii sunt rămășiță de Daci, ce e mai mult decât a zice: cumcă Românii sunt, ce n'au fost, ba nici n'au putut fi niciodată. Pentru că cum, rogu-te, au putut fi, ca pe o nație așa lăfită, cum e poporul românesc, Dacii să o poată înzestra (prăsinii) cu sângele lor? După ce mai chiar (clar) de cât adevărat știm, cum că pe Dacii aceia, a căroră rămășiță de unii se zic a fi Româ-

Din *Scurtă Apendice la Istoria lui Petru Maior* Buda 1828 pagina 74-79.
Cartea aceasta are și un titlu în limba germană: *Kurser Anhang zur walachischen Geschichte des Peter Major* și e dedicată «prea cinstitului și de bun gen născutului Domnului Domn *Atanasie Grabovski de Apadia*... a sciințelor Marelui Mecenas...», cărula îi adresează autorul în prefață următoarele întrebări: «Cu ce laude să-ți înălțăm numele? și cu ce cuvinte să-ți descriem bunătatea inimii, cea cu totul spre luminarea nației aplecată, și virtutea sufletului, din care isvorăsc înaltele aceste fapte? De nu m'aș teși lo de minunate blândețele vredniciei tale, cu care firea peste măsură te-au înfrumusețat doară limbii mele spre răsunarea laudelor ce ți se cuvin, nici o mărginire nu i-aș putea pune; ci fiindu-mi prea cunoscut cum că «nu laude, ci fapte vrednice de laudă voești», cu înaltă bucurie cuvânt: O fericită ești Nație Românească! care ai ajuns a crește un bărbat așa mare, cum e nobilul *Atanasie Grabovski de Apadia*, care spre deșteptarea și luminarea ta nici sudorile, nici averile nu-și cruță: semn și mărturie a prea dedatei inimii sale spre faceri de bine, de pururea va rămănea și această cârticică, pre care sub prea puternică patronirea sa a o primi, de bună voie cu mână darnică s'au îndurat. Pentru o facere de bine așa de mare și eroică cum e aceasta a Domniei tale cei prea mărite, a-ți da io umilită mulțămire înaintea Publicului, dator m'am ținut».

Autorul

nii, Traian de tot i-au izgonit din Dacia, aducând nou popor roman, precum mărturisește Eutropius. Și cum că așa au prăpădit Romanii pe Daci, supușii lui Decebal, cât nici numele nu le-au mai rămas, ne învață apriat Priscus, care călătorind prin Dacia lui Traian, în care atunci Atila domnea, despre toate națiile, care locuiau atunci în Dacia: adecă despre Români, pe cari îi numește Auzoni, despre Huni și Goți, face pomenire în Istoria sa, iară despre Daci nici cât e negru sub unghie; semn apriat, cum că Dacii, supușii lui Decebal, cu toți până într'unul de armele Romanilor sau au pierit, sau cari au putut scăpa, au trecut Tisa și Munții Carpatului la frățiile sale sarmate. Și cum că mai voioși au fost barbarii mai bine a-și părăsi lăcașurile sale, decât a trăi supuși și manșipii (robi) Romanilor, ne învață istoriile vechi, așa Procopius despre Eruli, și Iornandes despre Huni.

Iară aceea, cum că Romanii nicidecum nu s'au încuscrit cu Dacii lui Decebal, bine arată actorul din firea Românilor. Eu mai ating despre acest lucru acestea: cum că poporul roman nici decum nu s'au mestecat, nici s'au încuscrit cu alți barbari, nu numai firea și ura, care o aveau Romanii asupra barbarilor precum zice Eunapius, tomna legile îi oprea de a se căsători Romanii cu barbarii, (vezi legile Vizigoșilor tom. 5, titlul 1 § 1). Apoi de s'ar fi fost încuscrit sau mestecat prin căsătorii Romanii lui Traian cu Dacii, această încurscire în năvăurile, limba și portul Romanilor dincoace de Dunăre, așa de mare schimosire ar fi făcut, cât cu Românii cei peste Dunăre, cari nu s'au putut mesteca cu Dacii, nici nu s'ar putea mai mult la olaltă înțelege și cunoaște, cum că ei sunt de un sânge. Ba nici politica Romanilor nu lăsă, ca Romanii trimiși coloni într'alte

provincii, să se încuscreze cu barbarii, că așa bae-rile, care pe Romani îi ținea împreunați, de tot s'ar fi rupt. Românii dară a fi Daci nici decum nu se poate cugeta.

§ 2.

Nu pot desfăimătorii de Români mai strâmb și nedrept a vorbi, decât când zic, că Românii sunt viță de Slavi. A căreia păreri temeiu îl judecă a fi limba românească, care are și cuvinte slavicești; ci dacă aceasta e destul temeiu ca să ne facă Slavi, atunci și Ungurii vor fi viță slavenească (ce până acuma nimăruî nu i-au venit în minte) și încă mai curând, că vorbele, care sună slăvește, în limba Românilor nu-s de obște la toată nația românească; ci după așezarea, petrecerea și timpul în care au fost Românii învecinați cu slavii, cu care cuvinte slavice se întrebuițează Românii pe un loc, într'altul nici pomenire nu-i de ele; iară Ungurii multe au, care în tot locul între dânșii se ivesc. Din contră, dacă Românii sunt viță sloveană, cum au putut fi ca limba sa să și-o peardă de tot, și să îmbrățișeze limba latină, limba Romanilor? Aceasta eu nici decum nu o pot dezvăli: pentrucă știut este din cartea lui Procopius despre războiul Goșilor: cum că poporul acesta cu numele Sclavii (Sclavinii) la începutul veacului al șaselea ar fi venit dinspre Miază-Noapte la Dunăre în țiauturile Romanilor, mai nainte de aceea nicăirea la istorici nu se ivesc, acuma dară cum au putut ei a-și lăsa limba sa, și a lua limba Romanilor în suta a șeasa, când limba Romanilor cea latinească, nu mai era de obște; precum însemnează Labeiu în note la Istoria Arcana a lui Procopius, sau

măcar numai cuvinte din limba Romanilor? Pentru că de unde nu-i nimica, cine poate lua ceva? Chiar se vede dară, că de nu ar fi adus Romanii limba sa cu sine din Italia, cătră suta a' cincea și a șasea a o învăța din alții nu au fost cu puțință. Apoi tot aceia Slavi, de când începură a se arăta lângă Dunăre între Romani, tot gîntă declinită au rămas de Romani, precum și Romanii de Slavi până astăzi; cum dară, rogu-te, au putut fi, ca dintr'o nație, să se facă doaă așa, cât una să ia numele Român, alta să-și fie numele Slavi; să lăcuiască vecine una lângă alta, și totuși să nu se cunoască că sînt de o viță? Aceasta ar fi o faptă neuzită. Eu cred mai lesne a fi de a putea unii apa cu focul, decât a slavisa (sârbi) pe Români.

§ 3.

Cu atîta mai puțin sunt Românii Bulgari.

Bulgarii, despre cari mai multe cuvintează Maior în Istoria sa, gînte despre amiază-noapte (de unde mai toate gîntele barbare eșiră ca dintr'o comoară precum scrie Iornandes *) năvăliră la Dunăre în ținuturile Romanilor cătră începutul sutei a șeptea; de unde urmează, că dacă Românii nu pot fi viță de Daci și Slavi, cu atîta mai puțin pot fi Bulgari; și pentru aceea toți, cari zic cumcă Românii sînt viță de Bulgari, sau nu știu de unde au venit Bulgarii, sau Nația românească nu o cunosc.

Judece acuma, despre așezarea și întocmirea acestor mărturisiri, ce înșirai până aci din scriptorii cei vechi, ca începutul Românilor din Ro-

*) Humanı generis officinam vocat Iornandes Septemtrionem.

mani adevărați să se aducă la mai mare lumină, care cum cugetă; eu toată îndreptarea, cu atâta mai gata sunt a o primi în nume de bine, încât bine îmi aduc aminte, între cât de strâmte stări împrejur, cuprins cu învățături teologicești, numai pe furiș, cum se zice, am putut închepe la sicrinele Bibliotecilor, de unde am cules aceste mărturisiri, din scriitori de o vrâstă cu întâmplările despre care scriu, și așa nu după „cât de mult” ci după „cât de bine”, judece fiecare.

Damaschin T. Bojâncă.

Deci numai cât deschise ochii zisa Istorie (pentru începutul Românilor de Petru Maior) să vadă strălucitoarele de după horizont a zburătorului soare raze, de odată se și sculară mulți, ci seci și fără de măduă cărtitori (precum și asupra altor cărți istoricești se nascocoiesc asemenea mădulare, mai lesne fiindu-le oarece carte gata a critica, adecă a judeca ce e bine și ce e rău, decât singuri a scria oareceva cu temei); dintre carii unii de față, alții de dos defăima pre autorul numitei Istoriei românești; alții iară îndelungat urgisea Istoria aceasta, mai una mai alta asupra ei murmăind. Precum am cetit mai de multeori în novele, dar și în foile patrioticești, cum fără de sfială se curma toată nația românească cu defăimări din răutatea unor ca acelea inimi vomute (vărsate). Anumit unul dintre aceștii au fost cărtitoriul din Viena K(opitar), cel ce, după ce mai de multe ori sperlindu-și coama, și ascuțându-și colții asupra Românilor (cum se vede din disputațiile din anul 1814 sub titula: *Animadversiones in Recensionem Historiae de origine Valachorum in Dacia*, din anul 1815: *Reflectiones in Responsum Domini Recensentis Viennensis*, etc. mai pe urmă din anul 1816: *Contemplatio Recensionis de origine Valachorum in Da-*

cia; tipărite, care și astăzi pentru iubitorii de a le ceti în mai multe locuri se găsesc), dupăce mult nepăciuiră pe autorul zisei Istorii, mai pe urmă de puterea întru științe a vârtosului Maior lovit, căzu ca arborul cel scurt la rădăcini, de puterea vântului mare de primăvară răsturnat; de unde nici dânsul, fiind cu totul învins despre adevărul ce se cuprinde în Istoria fierțatului Maior, nici altul oricine cuteza ceva asupra Daco-Romanilor a scorni, cu atâtă mai puțin a voame (vărsa) defăimări și apriate de neam împungătoare vătămări, care tot cetitoriului cu simfire sănătoasă și cu judecată întregă, nu acășunează (cauzează) altă, decât greață firoasă.

Insă dupăce repăosă autorul Istorii despre începutul Românilor în Dacia celce cărtitoriului din Hale*) mai puternic decât Iorgovan (Hercules) i se părea, că nu cuteză până vieșii dânsul nici cât e negru sub unghie asupra Românilor a scria) se ridică la anul 1823 în Hale un bărbat fără nume de***, adunând o cărticică în limba nemțească, cu care în tot modul sucindu-se, se scremea (deși fără de temeiu) a arăta: cumcă Daco-Romanii nu sânt strănepoșii Românilor, ci ai Slavilor.

Fiind acest bărbat unul dintre cei mai mari ostași (adversari) ai Neamului românesc, precum prin multe fapte multor cunoscute, s'au arătat, nu se rușină în întâia față a cărticiceii sale, cu cuvinte vătămătoare și fără de rușine a urgisi și a micșora Nașia românească, cea din sângele strălucitului Romul urzită. Incă, ca să se vadă a avea ceva putere de adevăr scornitele lui fabule (prin care răcni veninul cel ce de mult ferbea în rânza lui văzând ridicarea Românilor în cultură) se prefăcu, cumcă prin cartea sa nu

*, De câte ori va veni înainte cuvântul acesta: Cărtitoriul sau Filosoful din Hale, se înțelege Consiliaru de*** care cărți pe Români.

zice altă, decât adevărul despre începutul Românilor în Dacia; măcar că așa-i de departe adevărul de scopul lui, ca și ceriul de pământ. Așa socotind dânsul, că toată lumea se va mira de știința și cunoștințele lui cele istoricești, dede tuturor înțelepților cetitori mijlocire de a-l rîde și de a-l bârfi.

Mult pregătindu-mă: oare răspunde-voiu la cărtirea aceasta din Hale, ca la un op de nimic, fără de rînd scris și fără de nici o sistemă alcătuit, au nu? încheiasem: la una carte ca aceea, care nici întru o băgare de seamă nu se ia și nici un lucru vrednic de adevăr nu cuprinde în sine, a nu fi de lipsă oarece a răspunde; însă dupăce văzui că la atâta fățarnicie, ne rușine și fără de simțire au venit pornirile unor oameni, Românilor de rău voitori; și întru atâta s'au înrădăcinat semeția și trufia în inimile inimicilor de Neamul românesc, cât călcând toate legile cunoștinței sufletești, iară datorința firească, care fără deschilinire a cinsti și a iubi pre deaproapele său demândă, frîngând, nu numai că nu se rușinează, văzând că Români atâta omenie simțesc și nutresc în piepturile sale, cât făcându-se că nici în seamă nu bagă acele ce acestea de ură acășunătoare cărtiri, nimic nu răspund, zic nu numai că nu se rușinează de nobila tăcere a Românilor, ci părându-li-se cum că Români nu sunt în stare de a răspunde, cu cât literații Românilor mai adânc tac, cu atâta urătorii de Neamul românesc mai tare defăimându-l din toate puterile se silesc a micșora gînta română, și a vărsa mânia și scârba inimilor sale spre dânsa, ca când ar fi niște bârfitori neînvinși; după ce zic, văzui unele ca acestea, cugetai a fi îndatorat, ca un mădulariu al dulcui Nații românești, a apăra neamul meu,

cel ce nimăruî nici o nedreptate nu face, nimăruî nici o împiedecare în înălțarea culturii nu pune, precum nici într'altele, ce se ating de ferircirea cuiva; ca pre un neam zic, cel ce de cârtitoriu din Hale fără direptate se hulește, cu cunoștiiță sufletească de unele defăimări și urgisiri scârboase ca acestea, a-l apăra îndatorat a fi mă socoșiu.

Inceputul disertației din Hale asupra Românilor scrisă, este acesta: *Verbreitet hat sich eine Sprache von europäischem Orient, nicht durch Macht, nicht durch Industrie, viel weniger durch die Kultur oder Gelehrsamkeit, sondern viel mehr bey Knechtschaft, Trägheit, Unwissenheit, durch eine gewisse Schlauheit der Menschen, welche die Sprache reden*, adecă: Se lăfi o limbă din Europa de cătră Răsărit, nu prin vre-o putere, nici prin industrie, cu afăta mai pușin prin cultură sau învățatură, ci mai mult prin servitutea, lenea, neștiința și vicleșugul oamenilor celor ce vorbesc limba aceasta. In Ungaria și Transilvania se zice aceasta rumunească, iară oame-nii ceice o vorbesc, se numesc Rumuni ș. a.”.

[Din »Răspundere desgurătoare la Cărtirea cea în Hale, în anul 1823 sub titlu: *Eraeis, dass die Wachsen nicht römischer Abkunft sind* (adecă arătare, cumcă Românii nu sunt viță de Romanii) de K. Konsiliar de*** făcută. La carea se adaose arătarea cu scriptori vrednici de credință întărită: cum că Românii sunt adevărați strănepoți ai Romanilor întâi latinește țesută, iar acum in limba daco-românească preîntoarsă, tot de acelaș autor D. T. B la înalta tablă cr. a Ungarilor jurat notaroș, Buda 1828 pag. 12-15.

Cărtitorul din Halle era sârbul Sava Tököli n. Arad, (1761-1842).

Damaschin Bojâncă despre originea lui Ioan Huniade

Lăfînd eu pânzele corabiei mele printre linele vânturi și blândețe valuri a mării Corviniane sau Huniadiane spre arătarea urzirei, adecă a nașterii și a minunatelor fapte a lui Ioan Corvin de Huniad, fostului oarecînd Gubernator al Ungariei și părintele strălucitului Craiu al Țării Ungurești Matei Corvin, nimica altă cu ajungerea la scutul mării liman nu mi-am propus; nici alt scop nu am avut, decăt a descoperi iubitorilor de cunoștințe fii românești, aceea ce este mult cunoscut tuturor neamurilor luminate, și ce în toate limbile cu desfătare se citește din credincioase istoriile țărilor, și se mărește de drept judecătoare inimile tuturor literașilor sau învățașilor europeni; adecă întăiu: cum că vestitul în toată lumea erou Ioan Corvin de Huniade e născut din neamul românesc; a doua: cum că eroicele lui fapte, milităreasca măestrie în purtarea armelor, istețimea lui la orice întâmplare, și bărbăția însoțită cu adevărată înțelepciune în bătălii, atăta sunt de minunate, căt până aci de neamul omenesc neauzite au fost.

Spre a arăta cu temei și cu deplină adevărire vre-o faptă, care noi singuri n'am văzut-o, nici am auzit-o din gurile așa plase de bărbași, carii au vieșuit tocma în timpul întâmplătei fapte, sau doară și de față au fost, și carii de comun se socotesc de mărturii adevărate, trebue să cercetăm istoriile sau scripturile cele despre aceea faptă sunătoare; care cu căt mai mult se apropie de timpul, în care s'au întâmplat aceea faptă, cu atăta mai mare li-se amăsoară, iară de sânt tocma din acel timp de bărbași întregi în credință însemnate, atunci nu e de lipsă mai mult

a se disputa sau a se îndoii despre căutatul adevăr.

Deci și noi spre proptirea descrierii vieții lui Ioan Corvin cercetăm pe cei mai vrednici de credință istorici contemporani, adevă de un timp, cu a căroră mărturisiri întregă istoria patriei (Ungariei) este proptită. Adevă:

I. Ioan Corvin este răsărit din gen sau sânge românesc.

Istoricii sau scriitorii, cari au scris despre familia Corviniană, unii sânt domestici (de casă, sau din patrie), alții străini; lăsând dară pe aceștia din urmă în lături, zicem:

Nici-un istoric dintre cei întregi și vrednici de credință, carele au scris istoria patriei cu adevăr și fără patimă, nu se află să ascundă, sau să făgăduiască urzirea nașterii lui Ioan Corvinul din sânge românesc, ci toți cu o gură mărturisesc adevărul despre românimea lui; așa dară aci nu se vede a fi de lipsă a pune nainte niște mărturii despre aceasta, încât se atinge de direpții cumpănitori literași unguri, ci ar fi de ajuns a zice: Ioan Corvinul de Huniade a fost Român născut și patriot adevărat cu sufletul și trupul. Inșă parte ca să te încredințezi și tu, iubite fiu de român, de nu ai avut până acum întregă cunoștința despre adevărata biografie a lui Ioan Corvinul, adevă unde s'au născut, și cum au ajuns el la înalta diregătorie de guvernator al Ungariei; parte ca să te încredințezi, cum că generoasa nație ungurească totdeauna au iubit pe Români, ca pe credincioșii săi compatrioși și neuitându-se la naționalitate, au prețuit de pururea vredniciile bărbaților, fie ori de ce neam. Și de vom cerca starea patriei noastre cu de-amănuntul, vom vedea, că dela început, adevă de când au venit neamul unguresc în Panonia,

totdeauna au fost în bună armonie și într'o înțelegere cu neamul românesc; vedem că cu unite puteri s'au bătut asupra barbarilor și cu virtute eroică și cu credință nefățarnică au apărat creștinătatea de turbul păgânilor; așa citim din istorii, cum că Mihai principele Țării Românești în alianță cu Ungurii, au oprit focul Tătarilor și al Turcilor de cătră Țara Ungurească și Românească, au omorât sute de mii de Turci și au păstrat din toate părțile bunul de comun al patriei; asemenea principii Moldovei mai totdeauna au fost în alianță cu Ungurii; așa vom citi mai jos a fi dat Dracula craiului Ungariei Ladislau Postumul 4000 de ostași călăreți sub comanda a însuși fiului său asupra Turcilor spre bătaia dela Varna. Așa vedem și în timpurile de astăzi câtă iubire are eroica nație unğurească cătră compatrioții români, pentrucă oriunde s'au lucrat despre folosul și bunul nației românești, totdeauna atâta patronime și scutire s'au aflat în dreptul său a nobililor patrioți unğuri, cât cu drept se poate zice, cum că tocmai așa au grijit ei lucrurile Românilor, ca cum înseși pe ale sale. Cum că cu unite puteri și nevătămată credință totdeauna au lucrat Ungurii cu Români, se vedește și prin mulțimea vechilor nobili români din Țara Ungurească, de oarece nobilitatea numai pentru merite sau vrednicii s'au dat. Acest sfânt principiu au domnit și pe timpul lui Ioan Corvin, când în iubire nefățarnică și încredere frățască viețuind, aceste două neamuri s'au răsplătit ori carele după cădință (cuviință). Spre mai apriată adevărire se pun înainte istorici vrednici de toată credința, carii neîndoite mărturii dau despre genul românesc al lui Ioan Corvin.

Dintre carii cel dintâiu este M. Ioan Turoți,

carele au viețuit pe timpul craiului Matia Corvinul, feciorul lui Ioan Corvinul de Huniad, și au scris cronica Ungurilor, în care cartea IV cap. 30 zice *): „Era atunci în crăime (țară) militariu înalt la suflet, născut din sânul nobilei și chiarei gînte transalpine (de peste munți), Ioan de Huniad, om bătătarnic și născut spre învîrtirea armelor și spre îndreptarea lucrurilor ostășești; și precum e apa peștilor, cerbilor a vedea umbroasele păduri, așa lui îi era viața purtarea armelor și ducerea taberilor. De acest om, precum se zice, spre apărarea viitoare a crăimei, precum au adevărit faptele lui, l-au ales pronia de sus, și l-au adus din părți străine (înțelege din Țara Românească) în ținutul Ungariei”.

Acî se naște întrebarea, cine au fost tatăl lui Ioan, și cum au venit în crăimea Ungariei?

Tatăl lui Ioan Corvinul a fost Voicu But Corvinul, nobil sau boier de Țara Românească, ostaș vestit între ai săi, carele pentru înclinarea și amiciția ce o arăta cătră Unguri, au început principele Țării Românești Mircea a-l goni, și mai pe urmă întru atîta se mâna lucrul, cât i se luară și moșiile ,de unde apoi au trecut Voicu But la împăratul Sigismund. (Engel în Istoria Țerii Românești), carele fu primit de Sigismund și se sălășlui în Transilvania, precum mărturisește Turofi, Cronica part. IV, cap. 30: „Se zice că îmboldit fiind Sigismund de virtutea părintelui acestui militar, l’au adus din părțile transalpine (de peste munți), în domnirea sa și l’au făcut locuitor al crăimei sale”. La anul 1395 ridicând Sigismund bătaie asupra lui Mircea Vodă, și supunându-l armelor sale, iară întoarse moșiile boierului Voicu îndărăt, ci și în Transilvania căpătase dela Sigismund o moșie, satul

Corvin (Hollos) numit, în marginile Transilvaniei de către Țara Românească, unde au și rămas Voicu nevrând a se mai întoarce în țara sa.

În acest sat se nascu Ioan Corvin de Huniad din tată român, iară mama sa se zice a fi fost Elisabeta Marcinaia din familia lui Paleolog, celui mai de pe urmă împărat grecesc.

Cum că Ioan Corvin au fost român afară de toată îndoiala, chiar adeverește Antoniu Bonfiniu în Decadele Ungariei, că zice în Decade III cap. IV: „Că acesta (Ioan) din tată român, iar din mamă greacă nascut, prin industrie și virtute, peste socotirea tuturor și-au luminat genul său; s'au mărturisit nicidecum a fi el nascut din părinți întunecați. Că tatăl lui între Românii, cari locuiesc acum locurile Geșilor și ale Dacilor, se zice mai mult a fi putut la aceea ginte; adecă carele nu numai cu sfatul și cu lungă a lucrurilor experiență, ci și cu averile și puterile multă autoritate și-au fost câștigat; îndeletnicit prin bătaie bărbătească, n'au agonisit atâtea avuții, cât nume și-au câștigat din studiile militare. Se întărește și aceea, cum că Sigismund de după vestea numelui părintelui, au adus pre Ioan din părțile muntenești în Transilvania, și pentru bună purtarea trebilor lui, l-au dăruit cu pământurile huniadicești, care sânt în marginea Transilvaniei de către Țara Românească. A fost bărbat, în carele se putea cunoaște marea Corvinilor virtute, precum și înalt suflet, înțelepciune și virtute romană. La față era foarte deschis și vrednic de reverință, în tărimea militară neînvins, a cărui fire blândă și bună, nu alta decât icoana vredniciei romane arăta”.

Din această mărturie se vede, cum că și părintele lui Ioan Corvinul, adecă Voicu Butu a

fost bărbat mare și strălucit în patria sa, dară nici mai puțin prețuit au fost și în Transilvania, unde căpătase moșie și nobilitate ungurească.

(Descrierea nașterii și a eroiceștilor fapte a mult vestitului și de toată Europa minunatului erou *Ioan Corvinus de Huniade* tradusă de D. Bojâncă publicată în *Calendarul românesc* pe anul dela Christos 1830. Buda p. 44 sq).

Damaschin Bojâncă despre Mihai Viteazul

Istoricul Christian Engel așa grăește despre Mihai în *Istoria Țării Românești*, fața 268: „..... să răsfirăm și să presărăm flori pe mormântul acestui Principe Românesc, care interes istoricesc de lume minunat cuprinde în sine..... de n'ar fi avut (Mihai) de lucru cu Basta, cu Batori și cu Moghila, ar fi făcut minuni în lume și s'ar fi asemănat cu *Cemistocles* și cu *Ioan Hunade*. Istoria lui cu mare plăcere am lucrat-o, pentrucă aceasta mi-a ușurat inima cea scârbită despre alte istorii barbare și nenorocoase ale Țării Românești și ale Moldaviei. El a fost Român curat și a dat adeverire, cumcă pronia cerească arată în toate neamurile și limbile măestria și puterile sale. De ar fi ținut stăpânirea lui mai mult, s'ar fi făcut țările cele de pe marginea Dunării minunate de toată lumea și neînfrânte de putere omenească... Datorința istoriei fie deapururea a păstra aducerea aminte despre acest bărbat și a vesti lauda lui... a aștepta adeveritoarea părere, cumcă frumoasele acele țări oarecând vor înflori și se 'va mângâia omenirea cu dânsele”.

Încă zice *Breviarium Xronologicum*: Nu va fi neplăcut publicului a înțelege, cum că e vrednic acest *Ahiles Românesc* a avea Homerul său, carele e vrednic de a fi cartea neamului, cartea

vitejiei de a fi de lume cunoscut și a căruia versuri de înșiși Grecii de astăzi cu mai mare bucurie, decât ale lui Homer, s'ar ceti”.

D .B. încheie astfel: „Această Istorie, precum spre mare lauda Nației s'au însemnat aci, așa și spre deschis exemplu să fie mărișilor boieri de Țara Românească și Moldavia. Cetească tot insul aceasta cu mângăiere, văzând ce au fost strămoșii lui.

Însă caute și cerce și pe acea cauză, care au înecat aceste țări frumoase în moliciune, în întunec și neactivitate. Alunge dară cei putincioși răutatea din sinul patriei sale și cetind istoriile strămoșilor săi, fără dormitare să privegheze de a pleca iară pe calea virtuții, dreptății și a vitejiei strămoșești. Vedeți cum vestesc istoriile *Iroicia* (eroismul), iată cum cetim noi *cu dulci lacrimi* vitezele fapte ale strămoșilor! Care Istorie lumineze deapănarea în inimile noastre!»

[Din studiul intitulat *Vestitele fapte și perirea lui Mihai Viteazul Principelui Țării Românești*, publicat în *Biblioteca Românească* partea III-IV. Buda 1834].

XVI.

Eftimie Murgu despre ceice au criticat istoria lui Petru Maior.

Acest bărbat erudit (răposatul Petru Maior de Dicio) a publicat în anul 1812 în limba națională istoria despre începutul Românilor sau Valahilor. Această lucrare de interes pentru orice om doritor de cunoștințe, în deosebi însă pentru un Român, înfățișează în mod critic originea romană a Românilor.

Numita lucrare a cucerit de timpuriu plăcerea tuturor celor echitabili și istoricii imparțiali nu au făcut nici o obiecțiune împotriva concluziunii ei principale; totuș pe câțiva dintre cei mai neînsemnați i-a putut îmboldi fie timpul liber, fie (ceea ce e mai verosimil) o reavoință înăscută să ia hotărîrea desperată de-a încerca să surpe dintr'o suflare edificiul temeinic și adevărul întărit autentic să-l tragă în orice caz la îndoială prin concluziuni deformate, prin sofisme fantastice și prin fabule plăsmuite.

Obiecțiunilor repetate li s'a dat din partea amintitului (Petru Maior) răspunsul cuvenit astfel încât dovedindu-se lipsa lor de temei, autorii lor au trebuit să tacă.

Dar după moartea pome itului învingător pare a li se fi oferit nou prilej spre a-și duce la îndeplinire întreprinderea. Căci în anul 1823 se ridică unul care prea mult vrea să apară ca un

Hercule și publică o pretinsă disertație despre originea neromană a Românilor *). Autorul s'a refugiat cu visurile sale în Germania, le-a publicat mai întâi în Halle probabil pentru a împrumuta lucrării sale o greutate mai mare ori și mai probabil că se temea de inconveniente neobicinuite dacă s'ar fi publicat în patrie.

În următorii cinci ani s'a continuat o lucrare asemănătoare, care sub pretextul unei traduceri românești a pomenitei disertații fu tipărită în anul 1827 la Buda **). Autorul se numește traducător, dar eu l-aș numi reformator al visurilor sale de mai înainte. Căci un traducător nu e în drept a schimba cu totul o lucrare străină, de a cărei traducere se apucă, și ori câte dovezi aparente ar mai fi plăsmuit, acestea ar putea fi anexate, nu însă amestecate în cuprinsul lucrării astfel, încât să nu se mai cunoască în ea dovada dela 1823. Cred așa dară că nu greșesc, dacă pe acel consilier regesc de ***, chiar dacă se ascunde acum sub inițialele S. T., îl caut în patria noastră.

Scopul disertației amintite este: să prefacă pe Valachi numai decât în Slavi și Greci; intențiu-nea scriitorilor ar fi (oricum vrei) înlăturarea unei diversități religioase, cunoscute numai lor și care ar putea fi pricinuită prin nestrămutata origine romană a Românilor. Întreaga eroare grosolană poate deriva din împrejurarea că s'a căutat originea unei națiuni în religia ei, și amândouă acestea le-au amestecat în așa măsură, în cât la urmă n'au mai putut ieși din încurcătură...

S. T. procedează în disertația sa foarte dur

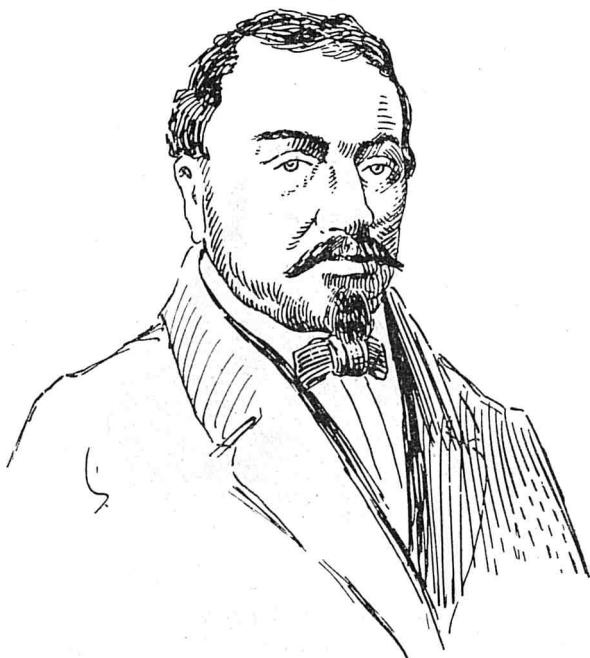
*) Sub titlul: *Dovadă că Valahii nu sunt de origine romană și că aceasta nu rezultă din limba lor slavo italiană de consilierul reg* ** Halle 1823

**) Sub același titlu, dar cu adaosul: *sporită cu mai multe argumente de S. T. (Sava Tököli).*

contra Valahilor, îi probozește la orice ocazie, cu un cuvânt este dușman declarat al lor. Eu care în locul acestora recurg la arme morale, îmi reamintesc cunoscuta poruncă a lui Christos: *iubiți și pe dușmanii voștri*; dar îmi aduc aminte și de porunca aceea, care zice: *cu măsura, cu care vi se măsură vouă, să măsurați și voi*; de aceea voiu purcede și eu fără cruțare împotriva probozelilor nemotivate.

[Traducere din originalul german: *Widerlegung der Abhandlung welche unter dem Titel vorkömmt: Erweiss dass die Walachen nicht römischer Abkunft sind* etc. durch S. T. in Ofen 1827; *und Bewei*, dass die Wallachen der Römer unbezweifelte Nachkömmlinge sind; wozu mehrere zweckmässige kurze Abhandlungen, endlich eine *Anmerkung* über die in dem Anhange vorkommende Antikritik desselben S. T. beygefügt werden. Ofen 1830].

Ioan Trifu Maiorescu

1811 – 1864.

Eftimie Murgu

1805 — 1870.

XVII.

Ioan Trifu (Maiorescu) despre felul său de a scrie Istoria Romanilor.

În Biblioteca Românească a lui Zaharia Carcalechi, *Istoria Romanilor* dela partea VIII înainte este „lucrată de D. Ioan Triffu teolog în al 4-lea an, care în partea a IX-a la pagina 24 dă câteva deslușiri asupra felului său de a scrie, publicând următoarea „*Luare aminte!* Dându-mi-se mie această provincie a lucra *Biblioteca Românească*, foarte voios am primit-o, ca un lucru foarte plăcut și mie de mult dorit; nu din ceva privat interes, — mărturie-mi este conștiința sufletului, *ci numai din acel nestâmpărat amor cătră Nașia mea*, cu care îmi arde inima din a 15 ani a vieții mele; drept aceea mă voiu și săli a lucra pe plăcerea cititoriului public român: făcând, și din voința preacinstiului D. Zaharia Carcalechi, următoarele însemnări:

I. Dela metodel după care fu dată până acum *Biblioteca* trebuie să rătăcim: dând *Istoriei Romanilor* coale mai multe de trei, ca să poată eși mai *cumplită*, fiindcă întâmplările mai marilor noștri tocmai dela Traian sânt cele mai interesate pentru noi; așa dară de lipsă este mai mare lăfime.

II. Eu istoria o lucru din *isvoare*, adecă din *autorii* cei *clasiți romani*; drept aceea, pentru ceice voiesc a avea mai largi cunoașteri despre

lucrurile isvoarelor din care am tras, am voit să pui *note*, însă fiindcă aceste foarte mult loc cuprind, am fost silit a le lăsa afară, ci totuș voiu însemna la începutul fieștecărui tractat numele isvoarelor din care am lucrat. Până acum am lucrat din C. C. Tacitus, T. Svetonius, S. A. Victor Eutropius, Iosefus Flavius și Dio Cassius.

III. Lumina îmi este *adevărul*, îndemnul *amorul*, iară scopul *fericirea poporului român*. Autorul *Ioan Triffu**)).

(Din *Biblioteca Românească* partea IX. Buda 1834).

*) Cf. și N. Bănescu și V. Mihăilescu: *Ioan Maiorescu, scriere comemorativă cu prilejul centenarului nașterii lui*, București 1912, pag. 5.

XVIII.

Aron Florian despre Mihai Viteazul.

Astfel se săvârși printr'o ucidere hoțască, în vârstă de 43 de ani, viteazul Mihai, a căruia moarte a umplut cu o înfiorare plină de groază inimile tuturor acelora, care priveau într'ânsul un geniu rar al veacului aceluia, și care în admirarea isprăvilor lui celor minunate, nu-i tăgăduiau titlul de „MARE”. Viața politică a lui a fost un fenomen iute trecător, a fost supusă la mii de greutăți și a întâmpinat piedeci îndărătnice; cu toate acestea duhul lui a străbătut prin toate, a triumfat despre toate. Prin faptele sale cele viteze a interesat omenirea, a tras la sine recunoștința veacurilor și s'a alăturat în rândul bărbaților celor mari. Cu energia caracterului său celui deosebit, cu tăria brațului său celui nebiruit, și cu statornicia sufletului său celui mare, a oprit vitejește potopul puterii turcești, de a nu se întinde asupra Europei de la Apus și de a nu se lăși barbaria în locurile pe unde pătrundea. De când Turcii Osmani au înfipt picior statornic la Răsăritul Europei și au îngrozit toată partea aceasta de lume, națiile creștine, pe care poziția geografică sau politică le făcea să tremure de puterea lor, n'au avut, afară de Ioan Corvin, alt erou mai mare, nici

creștinătatea apărător mai fierbinte. Cu adevărul în inimă și în buze, cu crucea într'o mână și cu sabia într'altă mână, a răsbătut barbaria și a asigurat omenirii creștine pace și liniște; a înlesnit înaintările civilizației și a făcut să crească binecuvântare pe unde era să se sémene blesteme. De ar fi lucrat împreună cu dânsul și alți stăpânitori cu aceeaș credință și entuziasm; de n'ar fi întâmpinat atâtea piedeci și greutăți deodată; de n'ar fi avut a face cu oameni ca Sigismund Batori, ca Ieremia Moghila și ca Basta, și de i-ar fi fost hărăzit de sus un curs politic mai lung, era în stare să săvârșească ceea ce alții numai au gândit sau numai au început. Omenirea creștină i-a rămas recunoscătoare pentru tot ce a făcut el pentru dânsa: faptele lui cele mărite s'au trâmbițat în toate părțile; isprăvile lui cele mari împodobesc foile istoriei, și meritele lui s'au învrednicit de o pomenire neuitată din partea omenirii!

Dar Românii toți de obște au trebuit cu mai adâncă amărăciune să simță pierderea lui Mihai. El a trăit destul pentru sine, pentru a-și face o mărire, un nume mare, care niciodată nu va pieri; dar a murit prea de timpuriu pentru proiectele sale cele mari, ce le formase pentru fericirea nației sale. Dela marele Traian și până la el, Românii nu s'au norocit ca din sânul lor să se nască alt om mai mare decât dânsul: cincisprezece veacuri au lucrat ca să facă mărirea lui. Vremile cele grele adusesese pe toți Românii într'o stare de degradare și de suferiri amare; toți așteptau un mântuitor. Arătarea lui Mihai în mijlocul lor a fost ca un fulger strălucitor, care dete duhului românesc celui amorțit o lovitură electrică; Românii se deșteptară, cunoscură trimiterea lui Mihai din ceriu și alergară

la glasul lui cel propovăduitor de mântuință. El era eroul, era idolul lor, era viața și fericirea lor, era Românul care făcea cât toți Românii. Sub comanda lui, Românii cu armele în mână, desvoltară o putere demnă de a supune pe vrăjmași, demnă de a trage admirarea și lauda celorlalte nații, demnă de numele și sângele ce-l purtau în vinele lor și de drepturile, ce doreau să dobândească. Acestea erau vremile cele eroice ale Românilor. Geniul lui Mihai croia, și Românii punând în lucrare făceau minuni. Unind pe toți Românii într'un tot, restatornici Dacia veche, făcu o nație mare, demnă de a fi recunoscută de alte nații, demnă de a se apăra și în stare de a se civiliza. Aceasta era vremea cea mai mărită pentru Români, era epoca, care prevestea pentru dânșii veacuri de aur. Încă puțin și Românii s'ar fi fericit. Imprejurările, soarta, nenorocirea a precurmat zilele acestui om mare, înainte de a întemeia puterea aceasta nouă a Românilor. Următorii lui sau nu moșteniră duhul lui cel mare, sau nu pufură a urma pe drumul cel croit de dânsul. Unirea și statul Românilor trecu ca un vis; nația românească iar se tăie în părți; Românii iar căzură sub puteri streine sau deosebite și vremile cele grele mai din 'nainte iar se întoarseră. În necazurile, suferințele și durerile lor strigară multă vreme: *Mihai și mântuință!* Dar Mihai nu mai era!

Mai mult însă decât toți, Românii din Țara Românească au plâns moartea cea fără vreme a lui Mihai. Născut aci în niște vremi nefericite, norocirea țării sale l-a adus ca să șează pe scaunul moșilor și strămoșilor săi. Dar duhul lui cel mare nu se putea mulțumi ca să ocupe un scaun ocărât și să cârmuiască o nație roabă. Ca un alt Temistocle se sili ca să-și desrobească țara, să

facă respectat statul românesc și să dea în inimile Românilor primitoare de sentimente înalte, și duhul lor întreprinzător de lucruri mari. Onoarea, demnitatea, mândria, patriotismul, slobozenia, acestea erau ideile, de care erau absorbiți Românii din Țara Românească în vremea cărmuirii lui celei viteze. Din Români apăsați sub un jug greu, amorțiți printr'un despotism nesuferit și degradați printr'o tirănie sălbatică, făcu oameni slobози, făcu atâția eroi, care dădură lumii probă de ceea ce poate o nație slobodă și cărmuită de un prinț mare. Nici odată Țara Românească n'a fost mai mărită și mai demnă de respectul și onoarea altor staturi, ca în vremea aceasta. Ca să îngrădească și să întemeieze slobozenia, și să asigure țării fericirea vecinică, croi proiectul acel mare de a uni pe toți Românii într'o putere. Cu armele în mână înființă proiectul acel favorit al său și demn de un Român mare ca dânsul; dar când era să întemeieze statul acest nou al Românilor, se răpi din viață printr'o moarte hoțască. Sgomotul acel mare, ce-l făcură armele românești, pentru mărirea și fericirea țării, se liniști; Țara Românească iar căzu sub greutatea soartei de mai dinainte; alt Mihai nu se mai născu pentru dânsa; în locul mării de atunci, veni smerirea și umilirea: tot folosul a fost, că Turcii se învățară a respecta drepturile țării până mai târziu.

Dar datorita istoriei românești fie, ca să păstreze în veacuri isprăvile acele minunate ale acestui Ahil românesc, demn de a-și avea Omerul său, care să fie cartea vitejiei, cartea Românilor, cartea care să se citească cu drag de către ori-cine. Românii aibă a se mândri cu eroul acesta, care se luptă ca un leu pentru pricina cea sfântă a desrobirii și a slobozeniei lor. A-

ducă-și aminte de ceea ce poate face o nație unită, când este norocită ca să se nască dintr'însa un om mare, care singur știe a o duce la mărire și fericire. Nu-și uite niciodată, că fărănei celei scumpe a lui *Mihai Viteazul*, pomnirii lui celei mărite; și aducerii aminte de faptele lui cele minunate, sunt datori a-i înălța un monument, la care să aducă totdeauna recunoștință, pentru ceea ce a vrut el să facă pentru dânșii, și să verse lacrimi pentru pierderea lui cea fără vreme!!!

[Din *Idce repede de Istoria Principatului Țării Românești* tom II, București, 1837 p. 317—322.]

XIX.

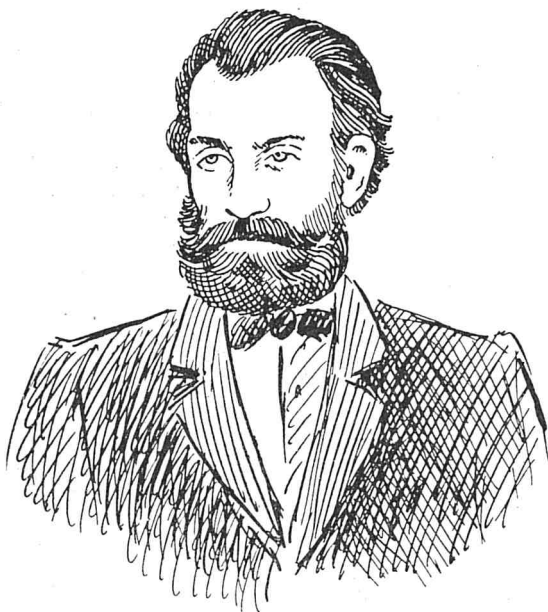
Alexandru Papiu-Ilarian despre adunarea dela Dumineca Tomii

Dumineca Tomei era aci, și poporul curea la Blaj, gloate din toate părțile.

Poporul se așeza în satele de lângă Blaj, și emisarii partidei ungurești îl sfătuia să se întoarcă acasă că nu e nici-o adunare, îl speria nu numai cu secuii, dară și cu furcile, pe cari zicea, că și stau spânzurați cutari și cutari canceliști. Poporul sta fără încredere într'o îndoință înfristătoare.

Din toate aceste faime singură aceea era adevărată, că în curtea episcopului erau adunați mai mulți oficiali ungurești; pe cari îi trimise guvernul, ca să împiedece adunarea, și cum că pe 28 Aprilie (Vineri) sosise la Bucerdea o companie de infanterie dela Alba-Iulia, și pe 29 se aștepta la Sâncel o centurie de dragoni sabandiani.

Dară aceasta și mai ales celelalte faime mincinoase cu scop răspândite, fură de ajuns, ca inteligența să se sparie a se apropia de Blaj; popa Simeon Balint dela Roșia venise la Blaj, dară Sâmbătă se și depărtă în urma înfricărilor episcopului: în ziua următoare cea maiestoașă ascultă cu durere dintr'un sat vecin strigările de bucurile ale poporului adunat; Sâmbătă seara toți inteligenții naționaliști din Blaj se depărtară

Alexandru Papiu Ilarianu

1828 — 1878

fost membru al Academiei Române.

Aron Florian

1805 – 1887

fost profesor la Colegiul Sf. Sava.

de aci în satele vecine, unde aşteptau cu îngrijorare ce va să aducă ziua de mâne, nici nu se întoarseră până în cealaltă zi cătră 10 ore. De atâta frică şi îngrijorare se umpluseră toate inimile pentru ziua următoare, în care toţi îşi năluceau începutul unei catastrofe sângeroase; inamicii credeau sau se făceau a crede, că toată adunarea n'are alt scop, decât să scoată pe episcop, să-i dărâme curtea, să se scoale apoi asupra proprietarilor, cari lucruri nu treceau prin capul Românilor.

Duminecă dimineaţa până în ziuă se aşezară veghietori pela capetele plateelor (drumurilor) ce duc în Blaj, cari erau însărcinaţi a reînoi Românilor ce veneau la adunare, toate minciunile de mai înainte, ca prin aceste minciuni parte linguşitoare, parte înfricătoare să nimicească adunarea.

Des de dimineaţă se afla în piaţa Blajului lângă seminar o gloată de vro 30 Români. Intre 5 6 ore un profesor din Blaj de partea ungu-rească se da pe lângă câşii şi se adopera în tot felul a-i face să se întoarcă acasă.

Atunci un cancelist, care sosise noaptea în Blaj, şi încă numai singur se afla la adunare din partida naţională, eşi îndată la gloata de oameni şi-i învăţă: „staţi pe loc, n'ascultaţi de minciunile inimicilor, nu vă temeţi nimic, aci suntem şi noi, cari v'am chemat". Indată se depărtară veghietorii aşezaţi pe la capetele stradelor, cari mânau pe oameni acasă; se trimise după gloatele, ce plecau cătră casă, ca să se întoarcă la adunare. Poporul asculta de cancelist, şi venea mulţime din toate părţile.

Retragerea soldaților. Cuvântul cancelistului.

După aceea începură cuvântările, de pe piatra bisericii catedrale, către popor, al cărui număr crescuse pe tot minutul: când deodată se pun în șir soldații înaintea bisericii la provocarea oficialilor civili, cari erau trimiși a împiedeca adunarea. Atunci numitul cancelist se suie pe piatra catedralei și strigă către popor: „Nimic să nu vă temeți fraților! Cu noi este Dumnezeu, cu noi dreptatea, suntem credincioși ai împăratului și vrem dreptate, vrem pace. Să trăiască națiunea română! Voi sunteți poporul, și credeți-mi, de ascultați de noi: gloanțele puștilor nu pot să pătrundă în voi”. Aceste cuvinte întrerupte de entuziasmul cel sgomotos al poporului, atâta curaj insuflează oamenilor, cât nu s'ar fi mișcat din loc nici la împușcăturile soldaților. Soldații încă, învingându-se din aceste cuvinte de spiritul și tendința adunării, steteră nemișcați într'a lor pozițiune.

Se continuară învățăturile cele însuflețite către popor: „salutându-l odată după atâtea secole, aducându-i aminte de începutul cel glorios al Românilor, de patimile și jugul cel de fer, supt care au gemut, atât amar de timp, ei cea mai numeroasă și cea mai veche nație a țării; îmbucurându-l că a bătut ora mântuirii, un spirit ceresc, spiritul libertății universale a deșteptat pe toate semințiile Europei, același a ajuns și la noi, și ne striga, să ne deșteptăm din somnul cel de moarte, să aruncăm veștmântul sclăviei, să sfărâmăm cătușele șerbiei, să nu dăm de rușine pe străbunii noștri cei mari, cari și înșiși ne strigă din morminte pe tot pasul, unde dăm de urma monumentelor gloriei lor — să nu dăm de rușine numele roman, să-l facem cuno-

scut în toată lumea, să-l facem iarăși nume de glorie și teroare barbarilor din secolul 19. Noi ne-am adunat, frați români! ca să dăm de știre celorlalte națiuni din țară, cari au dominat până astăzi peste noi pe nedrept, că șerbi mai mult nu vrem să fim, că vrem să fim liberi, noi nu vrem să domnim peste alții, dară nici nu vom mai suferi, noi cei mai numeroși și mai vechi locuitori ai țării, ca să se mai facă vre-o lege în aceasta a noastră țară — fără știrea noastră.

Aceste cuvântări înflăcărâte atâta însufleșire inspirau poporului, al cărui număr din ce în ce se măria, și atâta încredere cătră conducători, cât, cu toate că la provocarea acestora toți erau cu mânilor goale, dară ar fi fost paraf (gata) la timp de lipsă a sta față cu orice pericol. Români nu erau dedați a vedea român în omul îmbrăcat în vesminte vinete; bucuria lui era înaltă acum, văzând pe învățații Românilor, că nu se rușinează, că se mândresc cu numele cel strălucit de Român.

[Din *Istoria Românilor din Dacia supertoard*,
Viena 1852 p. 132-136]

XX.

Timotei Cipariu despre însemnătatea documentelor istorice

Istoria religiunii unui popor e strâns împreună cu cea civilă-politică și numai amândouă împreună fac întreaga lui istorie. Prin cea politică cunoaștem pre un popor din partea socială, domestică, economică, comercială și de industrie, iar din cea religioasă cunoaștem starea lui morală, gradul culturii inimei și minții, progresul în arte și științe, care sunt totdeauna împreunate cu religiunea.

Și Românii au istoria sa civilă și religioasă, bărbați serioși s'au ocupat cu cercetarea și scrierea ei. Ci scrierile celor mai vechi, poate că din nedreptatea timpurilor au perit, iar ale celor mai noi nu sunt deplin ieșite la lumină.

Ci afară de operele istorice loc mai însemnat ocupă monumentele și documentele singuratice, care sunt temeiul și materialele a tot edificiul istoric. Ele sunt și mai expuse perirei decât operele istorice, pentru că sunt singuratice și prea ușor se svântură fără de a lăsa urmă după sine.

Trist exemplu ne înfățișează despre aceasta templările mitropoliei Albei Iulie, dela care din epoca înainte de unire, deși vor fi rămas documente istorice, prin strămutarea dela scaunul antic pre la Făgăraș până la Blaj câte nu se vor fi reslăfit! In Blaj încă nu s'au păzit, cum se

cuvenia, cele rămase, măcar că încă de supt P. Aron era anumit cartofilace spre conservarea astor documente. Se pare, că într'un timp pre apucate scoteau, duceau și nu mai înturnau documentele istorice din arhivul episcopesc. De aci se văd atâtea documente citate la Șincai, Clain, P. Maior, care în arhivul episcopesc nici până la 1849 nu se aflau. Ce s'a templat în timpurile mai nouă, s'a atins în note ici colea mai în jos, și este neîndoit, că sunt din ceice trăesc acum, carii și-au adunat archiv însemnat din arhivul din Blaj; ci aceștia sperăm că iarăș le vor întoarce înapoi acolo de unde se țin.

Însă și paza cea mai bună încă e deșartă și monumentele demne de păstrare astăzi nu în arhive și biblioteci, care le pot mânca focul, umezimea și moliile și le pot dărâma amiciei și neamiciei, ci în cărți tipărite numai se pot păstra cu mai multă securitate.

Din aceste cauze și eu mă determinai a da afară aceste acte și fragmente, ce mai remaseră din altele mai multe acum perite, ca să nu piară și ele prin vre-una fatalitate neprevăzută, fiind din multe căutări, demne de a fi păstrate. Ceice le vor lege (cefi) cu luare aminte, se vor convinge că am dreptate și că cele mai menunte (mărunte) bucăți și notițe ajută la luminarea istoriei noastre.

Ele nu fac una istorie sistematică; însă fiecare lector trecând printr'însele și combinându-le își va face de sine una idee, deși nu complectă, dar chiară (clară), de una parte a istoriei bisericești a Românilor. Acesta mi-a fost și scopul publicării acestei.

[Din Acte și fragmente latine românești pentru istoria bisericii române, Blașiu 1855 pag. VII-VIII]

XXI.

Vasilie Maniu despre importanța istoriei și misiunea istoricului.

În prefața (semnată în Lugoj 1857), publică V. Maniu aceste aprecieri privitoare la importanța istoriei și la misiunea istoricului:

„Deși e istoria în înțelesul definițiunei generale izvorul cel mai avut al științelor, ea rămâne, fiind constrânsă între termeni categorici și sentințe contrare, materie seacă și trece în ochii junimei studinte a începătorului de magazin simplu pentru comentări istorice și anotațiuni doctrinare; compusă însă într'un stil plăcut și liber, răsbate materia istorică până la simțul cel mai amorțit, influențează spre capacitatea studintelui, iritează plăcerea cetitoriului și-i ridică puterea morală, escifând în el amoare, plecare spre virtute, aversiune spre vițiu și entusiasm pentru fapte mărețe! Istoria are astfel să influențeze nu numai spre spiritul intelectual, ci și spre putința imaginară, să atingă și să întoneze coardele inimei! Este (aceste) puține cuvinte câte le-am premis, nu au de scop să justifice metoda stilistică ce am observat în lucrarea mea istorică, au însă a face atent pe cetitoriu la dificultățile, cu care are scriitorul român să se lupte față cu clasele diferite din publicul național!

Chemarea unui istoric, diserinte nepărtinito-

Vasile Maniu

1824 — 1901

fost membru al Academiei Române.

Timotei Cipariu

1805 – 1887

fost membru al Academiei Române.

riu, e foarte grea; importanța misiunii sale, ce condiționează prejudecare corectă și matură, pretinde perfecțiune și eu stau departe de calitatea aceasta; foarte puțini sunt alćum, cari corăspund pe deplin unei asemenea misiuni; căți au corăspuns sunt respectați ca docenții genului omenesc, numele lor rămâne etern ca cel al eroilor din timpi! Insușirile istoricului excelent au să fie perfecte, mediocritatea-și perde, mai ales în sfera aceasta, toată valoarea (plecareă, voință bună poate avea supt une(le) împrejurări recunoștința conaționalistului), în el debuesc (trebuesc) prin urmare să fie concentrate talentele cele mai eminente, toate prerogativele capacității, a spiritului și a cordialității... Nici că se mărginește chemarea unui istoriograf numai în concuisițiunea (culegerea) simplă de date, în coadunarea, reținerea, sortirea și compunerea diliginte a materiei sale istorice; ea pretinde și cunoștință lingvistică, sinceritate, căci va ca să poată dejudeca istoricul din punctul culminațiunei sale toate acțiunile omenști, caracterele, referințele și interesele națiunilor diferite, să poată fără părtinire, liber de toată pasiunea, colauda ver muștra sau condamna după merit faptele omenști; să poată în fine publica lumii adevărul, de care e pătruns fără reținere chiar și supt împrejurările cele mai critice, de și-ar atrage prin întrebuițarea autorității sale și mânia potentațiilor și ura plebeilor, de ar fi chiar să-și risce viitorul sigur expunându-se persecuțiunilor neprerupte.

Istoria română, a unui popul brav, docile, majestic chiar și supt jugul fatalismului, de un trecut istoric clasic, de virtute și tărima nevinșabilă, de un viitor splendid, așezat în o patrie concentrată, fructiferă asemenea pământului Chanaan, are de acum înainte să se compună! Ea

va cuprinde volumine întregi*) căci e tot deodată și istoria a 3 părți de Europa! Mai întâiu însă și înainte de ce s'ar da publicității o lucrare atât de măreață, înainte de ce s'ar proșterne un asemenea tesaur națiunii însetate după dânsul, debuesc toate obiecțiunile censurate și resuflăte, toate încurcăturile respicate și ambiguitățile delăturate, debuesc toate specialitățile concurinde în chestiunea istorică națională desfins pertractate, căci istoria națională va avea să ridice pe Român din întunecimea seculilor, să-l pună în seria națiunilor europene civilizate, să-l reîntoarne în sinul familiei latine, de care a fost despicat, având tot deodată să îi serveze de document pentru persistența nepreruptă în patria sa, pentru trecutul măreț ce l-a avut, pentru existența presinte! Ce n'au existat ca națiune, ce nu există în un trup morale, nu poate avea istorie nici pentru trecut, nici pentru viitoriu și un asemenea popul nu viează, ci veștează!

În gradațiunea la care e ridicată puterea fizică și morală, avuția intelectuală a unei națiuni, în acea gradațiune conține și istoria națională abundență de izvoare și date istorice, toate operațiunile ei, tot ce a creat servează de monument documentatoriu de existența popului național!... Națiunea poate peri, soarta vitrigă, barbarismul poate să-i demoleze monumentele, nu va fi în stare însă să le extirpeze, să șteargă toată urma ființei lor de pe fața pământului și ruinele acelor monumente răsbat cu răsunet la posteritate! de asta plasă sunt monumentele romane, câte s'au reținut în ambe Dacii; de asta categorie sunt inscripțiunile multurate (multiple)

*) Pe mine nu m'au ertat nici calitățile, nici timpul (din privința ocupațiunii oficiale ce-mi condiționează subsistența) nici în fine jurstările sau mijloacele, măcar a cugeta, cu atât mai puțin a întreprinde o lucrare atât de măreață și conștiințioasă!

ce suplinesc defectele istoriei noastre pentru epocile invasiunilor est-nordice, a evului haotic! Istoricul român cărui va fi menită de providență misiunea superbă de a compune analele române în una istorie națională, va avea să se folosească de toate câte le-a păstrat timpul, ca să demustre prin ele, să se documente(ze) mărimea și faptele glorioase a popului roman, a cărui strănepozi începură cu mijlocul evului presinte a se reintorna dela mormânt, — unde erau conduși de compatrioții coreligionari și de inșii consângeeni! a se reculege după XVI secolii de plăgile subjugării”.

[Din *Disertațiune istorică-critică și literară tratândă despre originea Romanilor din Dacia Traiană, Timișoara* 1857 închinată fraților Petru, Andreiu, Antoniu, Georgiu și Mocsony de Föen]

V. Maniu despre persistența și valoarea elementului etnic românesc.

Despicarea au dat pururea năciunilor (nașiunilor) lovitura de moarte; subjugarea unui popl despicat în partide a debut să urmeze în curând sau mai târziu; Românul e în privința aceasta exemplu viu, argument elocuinte!

Ce l-a scăpat cu toate astea de apunere și peire totală? Fără dubiu, mărimea numerică, soliditatea elementului, geniul romanismului, ce nu s'a despărțit de el nice măcar pe un moment, aversiunea firească ce l-a ținut departe de rasele streine, cordișe și neamice familiei latino-romane!

Unică cercare în istoria română ne va convinge de acest adevăr, ne va demonstra, că poporul nostru a supraviețuit atâtea adversități și plăgi fatale numai de după mulțimea nemărginită, de după omogenitatea elementului latin din care e compus! Catolicismul i-a răpit din elită zeci de mii; slavismul îi sugrumă prin influința

essersată la altariu, în școli și în viața-i privată simțul național pentru secolii întregi; cu tot fatalismul acesta el n'a perit, ma viează în întregime de mai înainte! Care alt popor și-ar fi putut mântui viața fiind astfel de cucerit și înjugat?! Ce s'ar fi ales de Maghiari, Germani, Sacsoni, Slavi, etc. sub asemenea împrejurări triste?!

Spre a ne justifica — nainte de toate — părerea în privința mărimii numerice și a omogenității premise, care ambe ne explică în concurență cu indicele fiziologice, cu limba caracteristică, bigoteria și datinele poporului român, viața, persistența lui în decurs de XIX secolii, ne va fi erstat a cerca un exemplu sprijinitoriu de argumentele noastre, în viața Dacilor antici, în starea Romei de pe timpii trecuți și compuși în hronicile daco-romane din suta I. II.

Luând în considerațiune meritul resbelului daco-roman, importanța ăstui resbel, ce a fost pentru universalitatea Romei una din cele mai monumentoase acțiuni și epoce, având după zisa lui Pliniu cel tânăr — să ridice influința civilizațiunii peste barbarism, să compună prin puterea armelor romane procesul iscat între ambe extremități de sus (representată cea dintâi de poporul clasic roman, ăst din urmă de Daci — fruntașii barbarilor —) devenim la convingere, că soiul dacic a fost dintre toți invasiunii ostnordici mai consolidat și renumit, mai cult în calitatea sa *).

V. Maniu Ibidem pag. 487-88

*) Decebal e unicul dintre regii barbari, care a dat probe de eroism și exemple de civilizațiune, el triumfă asupra legiunilor romane pe timpul lui Domițian, adoperând să-și ridice poporul pe cum nu avem exemple dela nici unul dintre antecesorii săi. St. Marc Girardin îl caracterizează foarte nimerit zicând că un reginte ca Decebal, care a pretins dela contrarul său, ce rămăsese invins de el, artiști, meseriași de toată plasa, arme, mașini în loc de tribut și care a știut să-și întărească puterea prin alianță, trecând în privința aceasta, spre ăst scop până în adâncul Asiei — la Parți — pătrunzând mașina strategiei și-a diplomației; un reginte de atâta putere morală și caracter, nu a disprețuit viața, ca să curme prin moartea sa meritul triumfelor traiane — nu se poate numi barbar !!

XXII.

Andrei Şaguna despre alegerea sa.

Devenind, precum am zis, episcopia noastră, din Ardeal în văduvie după răposarea episcopului Vasile Moğa, și neavând starea sa normală din pricina restrîngerilor guvernamentale, ce am pomenit mai sus, au fost lucru firesc, ca consistoriul eparhial, pre carele răposatul episcop l-au compus și l-au întrebuințat în ducerea lucrurilor eparhiale, să iee cărma eparhiei. Guvernul țării au lăsat pre consistoriu în activitatea sa și au propus Maiestăței Sale, candidație de trei protoșopi eparhiali, spre a se denumi dintr'ânșii locțiitorul episcopesc.

Consistoriul eparhial au încunoștiințat despre răposarea episcopului Vasile Moğa și scaunul metropolitan din Carloviț, cătră carele au năsuț și unii dintre compeșitorii ardeleni de oficiul locțiitorului episcopesc. Mitropolia dela Carloviț, informându-se despre starea eparhiei văduvite, precum și despre însușirile acelor mădulari ai clerului ardelean, cari aspirau la treapta de episcopi, au făcut și din parte-i pașii cei cuviincioși la curtea împărătească, și așa Maiestatea Sa au denumit sub 27-lea Iunie 1846 de locțiitoriu episcopesc (vicariu) pre scriitoriu al acesteia „Istoriei bisericești” fiind el atunci arhimandrit al mănăstirei Covil în eparhia Neoplantei,

și i s'au rezolvat din fondul sidocsial 2000 fl. Locuitorul episcopesc au început lucrarea sa în 21 August (2 Septemvrie) 1846, fiind consistoriu și înștiințând clerul și poporul eparhial despre venirea sa și despre primirea cărnei bisericii ardelene.

Vicariul și-au ținut de sfântă datorie de-a stăru-i, ca scaunul episcopesc să se întregească, de aceea cu împreuna înțelegere a consistoriului au făcut rugare la guvern pentru ținerea alegerii după modul din anul 1810, și Maiestatea Sa împăratul Ferdinand sub 20 Octomvrie 1847, au și rezolvat ținerea soborului spre 1-lea Decemvrie cal(endar) nou în orașul Turda, poruncind ca alegerea să se facă după modul din anul 1810. Inșă cu lăsarea afară a acelei restricții, ca episcopul din sânul clerului alegătoriu să se aleagă. Impărțășirea guvernului către consistoriul eparhial din 28 Oct. 1847 au fost următoare: „După înduratul decret regesc din 30 Iunie, al. nou. No. 3658, Maiestatea Sa Sacratăsimă prin rezoluțiunea regească din 24 Iulie a. c. s'au îndurat a îngădui: ca spre alegerea episcopului greco-neunit aceeași modalitate să se păzească, care au fost la anul 1810 la asemenea restaurație, însă cu acea modifi cație, că restricția cea din decretul de sub 25 Maiu 1809, ca adevă episcopul să se aleagă din sânul clerului alegătoriu, se ridică, ca alegerea să nu se restrângă numai la cei născuți în Ardeal. Această ordinațiune regească se prescrie consistoriului cu aceea demândare ca — fiindcă spre ținerea alegerii episcopului în orașul Turda la 1 Decemvrie a. c. de comisari s'au denominat cancelariul provinciei contele Ladislau Lazar, și secretar guvernial Pavel Istvânfi, — astfeliu de dispuseciuni să dea fără întârziere la toți și singuratici protopopi, ce se țin de dieceza

Andreiu Șaguna,
la ventrea sa in Ardeal ca vicar general.

neunită ardeleană, ca zișii protopopi împreună cu vicariul general spre facerea alegerii episcopului, care să nu se restrângă numai la fii greco-neuniți născuți în Ardeal — la ziua hotărâtă să se afle în orașul Turda, și să nu întârzie a se prezenta la comisarul guvernial, cancelarul provincial contele Ladislau Lazar.

Consistoriul au încunoștințat pre protopopii eparhiali despre rezolvarea alegerii de episcop și despre sorocul ei, și sosind timpul prefipt, s'au adunat partea cea mai mare a protopopilor la orașul Turda încă în 17 Noemvrie (29 Noemvrie), și înțelegând că domnii comisari în ziua viitoare 18 Noemvrie (30 Noemvrie), înainte de prânz au să sosească la Turda, la propunerea vicariului, s'au denumit o deputație de șase protopopi cu vicariul în frunte, care să iasă spre întâmpinarea comisarilor. Deputația s'au dus până la hotarul Copalului, și acolo vicariul au bineventat pre domnii comisari în numele clerului, iar domnul contele Lazar au descoperit complăcerea sa pentru întâmpinarea făcută; și apoi deputații au petrecut pe domnul comisariu până la lăcașul lor. După prânz tot în ziua aceea s'au dus vicariul la domnii comisari spre conferințe despre ce le ce au de a se observa la actul alegerii, și totdeodată au referat, că mai lipsesc câțiva protopopi. Din pricina aceasta contele Lazar s'au descoperit, că la ziua de mâine în 1-lea Decemvrie, părinții protopopi i se pot lui prezenta și alegerea se va putea ține în 2-lea Decemvrie, c. n., și că adunarea se va ține în sala cea mare a magistratului orășean la 10 ore înainte de prânz. Vicariul au înștiințat pre părinții protopopi despre aceasta făcând și rânduală, ca dimineața la ziua alegerii de episcop să se țină slujba dumnezească cu chemarea

Sfântului Duh. Deci în 1-lea Decemvrie făcându-se curtenire la domnii comisari, și dimineata în 2-lea Decemvrie săvârșindu-se slujba dumnezească cu chemarea Sfântului Duh, la care au slujit trei protopopi fiind de față ceilalți protopopi cu vicariul și mulțime de preoți și creștini, încă și de alte religii și nații, s'au adunat în sala magistratului toți protopopii și un număr mare de privitori, și sosind și vicariul la 9¹/₂ au propus, ca din partea adunării să se trimeată șase protopopi la domnii comisari de a le refera, că adunarea este completă, și se roagă pentru venirea domnilor comisari. Deputația aceasta împlinind misiunea sa și întorcându-se au raportat, că domnii comisari sânt gata să vină și să deschidă adunarea.

Intr'aceea comisarii sosind în sala adunării, corul protopopesc i-au întâmpinat cu „să trăiască” de repețite ori. Comisarii ajungând la locul cel designat pentru ei, adecă în fruntea mesii, și șezând au poftit spre ședere și pre adunarea și apoi domnul contele Lazar au ținut o cuvântare către adunare în înțelesul decretului regesc, carele tradus în limba română s'au procețit de actuariul comisarial domnul Ioanu Babb. După aceasta au ținut vicariul o cuvântare de mulțămită din parte-i, și din partea eparhiei întregi pentru mila Maiestăței Sale, căci ni s'au iertat a ne folosi de dreptul cel vechiu al bisericii noastre din Ardeal. După aceea vicariul au ținut a doua cuvântare către părinții protopopi, pofțindu-i „ca cu vrednicie să umblăm după chemarea cu care sântem chemați; ca cu toată smerenia și blândeșea, cu îndelungă răbdare îngăduind unul altuia, cu dragoste să ne nevoim a păzi unimea Duhului întru legătura păcii; un trup și un Duh, precum și chemați sântem în-

tr'o nădejde a chemării noastre; un Domn, o credință, un botez, un Dumnezeu și Tatăl tuturor, celce este preste toate și prin toate și întru noi toți, căci așa făcând în adevăr întru dragoste, vom crește întru el prin toate, carele este capul — Hristos. [Efes. cap. 4 st. 1, 6, 15]. După acestea comisarii au descoperit, că fiecare votisant va avea trei voturi, care să le scrie pe țedulă, și așa cu totul va fi numărul voturilor 126; după aceasta s'au scris numele votizanților, și ș'au aflat că un vicariu și 41 de protopopi sunt îndreptățiți de votizare. Și așa toți pe rând au primit câte o țedulă dela comisari, și au mers la altă masă unul câte unul, și au scris voturile în taină, precum vrea cineva, și apoi se preda comisariilor, carii o puneau într'o lădiță. Săvârșindu-se în chipul acesta votizarea, s'au numărat țedulele, și s'au aflat 42, prin urmare n'au fost greșală la votizare, căci numărul țedulelor au corăspuns numărului votizanților. După aceasta s'au rânduit patru protopopi, carii afară de comisari încă să scrie pentru sine voturile, când acele se vor proceti, ca așa să se dovedească mai mare exactitate, și controlă sigură. Acești patru protopopi au șezut lângă domnii comisari, și președintele contele Lazar au început a scoate țedulele câte una din lădiță, care mai nainte o cetea el, și apoi o preda actuariului Babb, carele cu glas înalt spunea numele, ce se aflau scrise pe țedulă, iar comisarul Istvâni și cei patru protopopi scriau numele procetite de către actuariu. După ce toate țedulele s'au tras din lădiță și însemnarea de nume, ce au făcut domnul comisariu Iștvâni și cei 4 protopopi s'au conferat, și s'au aflat de o protrivă, atunci s'au aflat, că Ioan Moga protopopul Sibiului I au căpătat

33 voturi, Moisi Fulea protopopul Sibiului II 31. Vicariul 27. Iosif Ighian protopopul Zlatnei 14. Ioann Popasu protopopul Braşovului I 11. Constantin Duma protopopul Devei 5. Ioan Popovici protopopul Lupşei 1, și Ioan Hannia, arhivariul consistorial 5. Aceste voturi laolaltă fac numărul celor sus atinse voturi de 126.

În modul acesta decurgând votizarea și alegerea de episcop, președintele comisariu contele Ladislau Lazar, după ce în prezența adunării, au ars fedulele de votizație au vestit adunării complăcerea sa pentru rândul cel bun, ce s'au observat la acest act solemn, și au încredințat-o că actul alegerii îl va așterne înaltului guvern al țării, de unde apoi va urma reprezentația către Maiestatea Sa pentru urmânda denumire a episcopului. Iar vicariul și mai pre urmă Ioan Popazu protopopul Braşovului I, au mulțumit domnilor comisari pentru ostenețele, și bună voința lor în obiectul acesta momentos din mai multe privințe. După toate acestea domnii comisari au declarat adunarea de încheiată și așa s'au săvârșit toate.

În urma alegerii făcute Maiestatea Sa s'au îndurat a denumi de episcop pe vicariul său în 5 Februarie (24 Ianuarie) 1848 fără acele restringeri, ce s'au dat răposatului episcop Vasile Moğa. Sfințirea lui de episcop au urmat la Carloviț în 18-lea Aprilie, care era Dumineca Tomei, prin arhiepiscopul și mitropolitul Iosif Raiacici și prin episcopii Evgenie Jannovici al Carolştadului, și Ștefan Popovici al Vârşețului. De unde întorcându-se noul episcop în eparhie au avut poziție grea din pricina mișcărilor politice, care cu atâta mai mare grijă îi făceau, cu cât mai limpede a priceput, că acele mișcări taie în viața bisericei și a clerului și poporului atât din

privința intereselor religioase, cât și din privința intereselor naționale și politice. Ne fărmurim aici a zice numai atâta, că biserica noastră ortodoxă în toate ale ei au eșit norocoasă și cu câștig din mijlocul acelor mișcări politice, pentru că ea s'au pus în egală îndreptățire cu celelalte naționalități.

Despre școale. După ce biserica noastră din Ardeal căpătase arhiereu, numai decât începu a se îngriji episcopul pentru școli și a se sfătui cu clerul și poporul eparhial, și așa împăratul Iosif II, la rugarea episcopescă s'au îndurat a rândui:

1. ca școalele cele vechi să se pună în stare mai bună, și încă alte nouă să se înființeze în satele mai mari;

2. ca cu distincție să se tracteze acele comunități bisericești, care vor avea să-și facă școală;

3. în comitatele s. e. în al Solnocului, unde poporul este foarte sărac, așa să se înființeze școalele, ca copii de mai multe sate să umble la o școală;

4. ca spesele trebuincioase să se acopere parte din colecte, parte din didactrul, ce au a plăți părinții școlarilor, și unde acestea nu ajung, acolo să se deplinească, din fondul ardelean, ba și unguresc al studiilor;

5. spre privegherea școalelor s'au rezolvat un director de școală cu leafa de 400 fl. din fondul ardelean de studii, și totodată s'au sistematizat 25 dascăli cu câte 50 fl.

Directorul cel dintâiu de școală au fost Dimitrie Eustatievici, pre carele episcopul Nichitici l-au denumit și apoi l-au prezentat guvernului. Al doilea au fost Radu Tempea, iar al treilea au fost Gheorghe Haines până în zilele episcopului Vasile Moga; al patrulea au fost

Moisi Fulea protopopul Sibiului al II. Superinspecție școlară au avut neîntrerupt episcopul nostru, iar la a. 1838 din pricini nouă necunoscute s'au încredințat superinspecția școalelor noastre episcopului catolic prin ordinațiune guvernamentală. La soborul eparhial din anul 1850, s'au tratat și despre treaba școlară și s'au hotărât, ca protopopii să fie inspectori districtuali de școală în protopopiatele lor, iar episcopul eparhial să aibă superinspecția, și să dea deslășiri ministeriului de învățământ din timp în timp, și ca școala clericală cea până acum de șase luni, să se prefacă în institut pedagogic-teologic, și ca tot clericul să fie datoriu a fi învățătoriu înaintea hirotoniei sale. Această hotărâre a soborului s'au așternut stăpânirii împărătești, și de acolo au venit întărirea ei, iar directorul Moisi Fulea s'au pus în odihnă cu pensie cuviincioasă. Totodată institutul pedagogic-teologic s'au reorganizat cu cursul de doi ani pentru clerici, și cu cursul de un an pentru pedagogi, și patru profesori sânt denumiți de episcopul, cari se ocupă în acest institut cu creșterea clericilor și pedagogilor. Numărul școalelor populare din eparhie este până peste 600, între cari sunt trei școale principale cu patru clase la Brașov, Săcele, și Rășinar, apoi mai sunt și școale triviale cu trei, și două clase, precum la Veneția, Sighișoara, ș. a. Dar ca o coroană a întregii trebi școlare din Ardeal punem gimnaziul din Brașov de legea noastră ortodoxă răsăriteană. Obștile noastre bisericesti din Brașov, ca unele, ce au avut și au în sânul lor bărbați luminați, au avut din vechime școalele cele mai bune triviale în biserica noastră din Ardeal. Ele au priceput de timpuriu acel adevăr, că puterile desbinate nici odată nu pot efeptui, cât cele împreunate. Pe baza

aceasta răzimați reprezentanții comunelor brașovene bisericești s'au înțeles încă la anul 1844 pentru întemeierea unui gimnaziu, unde pe lângă religie, copiii lor și ai altora să crească întărindu-se în credința moștenită dela părinți; aceea să le fie îngerul apărătoriu în tot cursul vieții lor.

Sfătuirea aceasta s'au putut preface în trup numai (la a. 1850) după eliberarea nației și a bisericii din lanțurile constituției ardeleno-antimartiale, și așa la a. 1850 așternură reprezentațiile numite cerere la locurile cuviincioase de a înființa un gimnaziu mic, arătând și fondul pentru plățile profesorilor, dar au și deschis la a. 1851 I-a clasă gimn. și așa pe rând în tot anul câte una clasă așa, în cât la anul 185³/₄ au avut gimnaziul tuspatri clasele. La anul 1852 în 17 Septemvrie în ziua de Sf. Sofia s'au pus piatra de temelie la zidirea gimnaziului; la anul 1853, au sosit încuviințarea ministerială a gimnaziului, iar la anul 1856 i s'au dat și dreptul de publicitate. Astfeliu ajută Dumnezeu, unde este cuget bun și unde puterile se știu întrebuița cu scumpătate și înțelepciune. Astfeliu și numai astfeliu au fost cu puțință a înființa gimnaziul nostru din Brașov.

În sfârșit aflăm de trebuință a încheia tratatul despre biserica noastră din Ardeal cu acea înfățișare sinoptică, că biserica și creștinii împreună cu clerul nu sânt mângâieși cu starea în care se socotește religia lor din partea politică, căci aceea este abnormă, de vreme ce biserica n'au putut restaura până acum mitropolia cea veche, nici iurisdicția ei. Fiindcă însă biserica scăpase din timpii cei plini de vijelii și clerul și partea cea mai mare și de frunte a poporului au eșit din acelea nu numai nevătămată cu convingerea cea mai tare despre străbuna sa

lege și încă și înnoită și întinerită, și astăzi dezvoltă o predilecție vie și exemplară, care dovedește de ajuns, că puterea religioasă este mai presus de orice putere fizică, pentru aceea zicem: că acum trăim, fie mulțumită Tatălui ceresc, în timpii favorabili ai egalei îndreptățiri, prin urmare nu poate fi departe timpul acela, când vom vedea biserica noastră din Ardeal în poziția cea cuvincioasă, ce merită să o aibă în patria credincioșilor săi, pre care ei o au apărat cu tot prilejul de dușmani în interesul stăpânirii legitime, dela care mulți s'au și remunerat cu nobilitate.

[Din Istoria Bisericii ortodoxe răsăritene universale Sibiu 1862 vol. II pag. 202-210 și 212-216].

XXIII.

Ioan V. Rusu despre istoria Transilvaniei.

Scopul acestui op e, a da în mâinile tinerimei române, o icoană despre evenimentele și faptele istorice, cele mai memorabile, întâmplate pe câmpurile patriei noastre comune, din timpurile cele mai vechi, până în timpurile mai aproape de noi, și în special, cu distintă privire la faptele, păsurile și suferințele Românilor.

Motivele încurajatoare la această încercare atât de grea, fură cele mai curate și mai sincere: ele răsufară din o inimă călduroasă și din dorința cea mai vie de a contribui cât de puțin la înălțarea mărețului edificiu al culturii naționale, prin consolidarea și propagarea cunoștințelor patriei noastre comune.

Dacă voim a ne cunoaște trecutul și a lua dintr'însul învățătură și normative de viață pentru viitor; dacă voim mai încolo a ști, că și Românul a viețuit și a jucat rol și în timpurile trecute cu onoare și glorie în șirul celorlalte națiuni surori din patrie; dacă voim în fine, a ne cunoaște virtuțile, păsurile, ba chiar și viciile națiunii noastre: e o necesitate imperativă, prefinsă chiar și de spiritul timpului, în care trăim, ca să studiem cu toată seriozitatea și cu o matură pătrundere istoria patriei noastre comune, înțeleg io aci: „istoria Transilvaniei”.

După opiniunea mea, cine nu cunoaște trecutul națiunii sale; cine nu cunoaște faptele străbunilor săi (bune, rele, cum or fi fost, că nimenea nu este fără păcat): acela nu-și cunoaște nici existența sa, nici baza viitorului său.

Când prezint eu pe altarul dulcele mele națiuni și patrie, această neînsemnată ofertă a mea: aceasta o fac cu intențiunea cea mai curată și cu o determinare serioasă, de a-mi mai sacrifica și restul zilelor mele din această viață trecătoare, — doară între auspicii mai favoritoare — spre a pătrunde mai departe în acest studiu atât de extins, pentru care și anii unei vieți omenești mi-se par prea puțini.

Apoi pătruns de aceea convicțiune, că omul trecător numai aceia ani ai vieții sale îi poate număra între anii săi cei adevărați și mai plăcuți, în cari a folosit sau a sacrificat ceva în interesul binelui de comun; dacă cercustările nu-mi er-tară, ca să-mi pot împlini această datorință sacră pe câmpul material, voi u a o împlini — după puțința-mi — pe câmpul spiritual.

Nu mă pot lăuda, că a-și fi făcut eu ceva perfect în ramul acestei științe atât de lăfite. Ceea ce am făcut eu, este numai o probă încerpătoare, cu scop de a preveni unei necesități imperative, și mai ales spre a satisface dorinței tinerimei române studioase, celei însetate după cunoștința patriei sale. Deci, doresc din inimă, ca alții și mai favorizați de soartă și împrejurări, și mai umblați pe acest teren, cam colțuros, să facă mai mult.

În prelucrarea acestui op avui înaintea ochilor mei, nu numai opurile istoricilor noștri de renume, care-mi prestară serviciul cel mai esențial și demn de toată recunoștința, — în ajungerea scopului meu: ci tot deodată mă ajutați și

cu alți scriitori istorici: maghiari și germani, din patrie și străini; ceea ce se va vedea mai clar din citatele și indigitarea autorilor respectivi în decursul enarării evenimentelor și faptelor.

De timpul, cât Transilvania, fusese anexată la Ungaria; nexul natural al evenimentelor, faptelor și a altor împrejurări, aduse cu sine, ba oarecum chiar pretinse, ca în compunerea acestei opere, să se ia în considerațiune și istoria Ungariei de pe acele timpuri, mai ales, cu respect la acele fapte și întâmplări, care avură influență nemijlocită asupra soartei patriei noastre.

Năzuința mea cea mai încordată în tot decursul prelucrării acestui op fu, a enara adevărul istoric cu toată sinceritatea, și a însemna faptele istorice, după cum s'au întâmplat, — fără alte comentarii, — convins fiind, că faptele vorbesc de sine și n'au lipsă de elocuența înfrumusețată a unui muritor.

Scris-am Sibiu în 1 Octomvrie 1864.

[Introducerea la *Compendiu de Istoria Transilvaniei* cu distincta privire la Români. Sibiu 1864].

XXIV.

Nicolae Tincu-Velia despre însemnătatea istoriei bisericești și necesitatea publicării documentelor.

Între toate științele carile merită a fi un bun comun al fie cărei societăți cetățenești, are cu tot dreptul preferință istoria. Dânsa e în adevăr sculptora generațiunilor după o altă următoare, ea le dă la mână îndreptariul lucrării lor și le mângăie învățându-le.

Istoria ne învață printr'un șir de tâmplări cum că o dreptate eternă domnește asupra oamenilor care remuneră fapta bună, pedepsește fapta rea, neînduplecată, necoruptă și nu lasă nici în cea mai împilată inimă a se stinge credința cum că ce e dumnezeesc în natura omenească, mai tâmpuriu, au mai târziu tot devine învișătoriu, deși se pare pre un timp, cum că partea cea rea a naturii omenești ar ajunge la valoare și vază. Și pre când dânsa — eterna dreptate — lucră așa asupra neputinței spiritului, ridică și conduce voia dreaptă și lucrarea onestă în mijlocul valurilor fatalității și împintenă necurmat pe luptaciul pentru adevăr și drept, fără frică și întru răbdare a se lupta cu patimile cele rele, nesmintit prin sentința mulțimei, prin nesuccesul nezuinței și nespăriat de pericolele ce pro-

Nicolae Tincu Vefia.

Simion Barnuțiu

1808 — 1864

fost profesor la Blaj și la Iași.

vin de aci pentru el.

Istoricului i s'au făcut de problemă frumoasă: de a desface cu toată agerimea spiritului adevărul de către minciună, de a urma firul roșu al faptei adevărate istorice prin toate labirintele și a nu se sfii chiar și socotinței precupite unilaterale deja în carne și în sânge prefăcută, cu armele consecințelui argument a-i pași în contră. Toată întrelăsarea doară pentru a nu se strica cu unii, au cu alții, se războie adesea mai târziu în fii, nepoți și strănepoți și produce urmări de cele mai dureroase și nefericite.

Trecând de la cele preste tot zise, cari ating sufletul nostru, la specialul aceluiaș, ne îndreptăm căutătura asupra patriilor româniei, asupra icoanei trecutului și prezintului ei, ca să-i vedem viața politică, națională și mai vârtos cea bisericească, care este și suieptul (subiectul) de frunte al cărței acesteia.

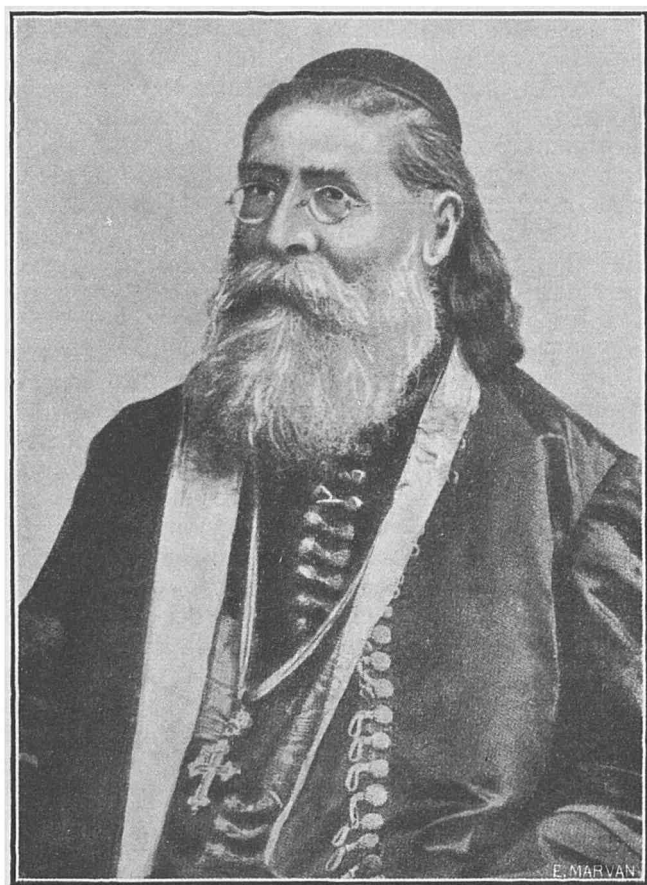
Istoria bisericii Românilor, încât o avem până acum tipărită și preste tot luând-o, e încă muncă nedeplinită, iară căutând la Bănatul timișan mai că-i putem zice mută. De aci ne sâșim nevoiți în lipsa de documente autentice a ne folosi și cu aceea ce ne dă tradițiunea. E adevăr că prima autoritate sânt operele istorice, că după acestea locul mai însemnat îl ocupă monumentele și documentele singurate; dar după toate acestea ne'ndoit urmează tradițiunea, care și ea merită a fi considerată ca o istorie verbală păstrată prin străplântare din veac în veac.

Nu e cu puțință ca străbunii noștri să nu ne fi lăsat ceva semne despre vieța bisericii noastre din tâmpurile cele mai antice, precând cultura ba chiar și știința scrierei și cetirei era încă în fașie; ci acele semne sau documente în manuscrite ori scobituri ș. a. câte

vor fi străbătut până în veacurile mai dincoaci și se vor fi păstrat prin biserici, arhive, biblioteci, pre la preoți și aiurea, au perit, știe D-zeu cum, dar fără îndoială s'au nimicir ori ascuns, parte prin resbelele turcești, parte prin egoismul fanatic al fraților de cruce. Nu au avut mai bună soartă nici tradițiunile, cari nefericirii bătrânii noștri, înjuțați a căuta numai de susținerea și interesele altora, iară nu și de cultura și viitorul lor, nu prea îngrijiră a le străplânta, și așa se dederă mai toate uitărei.

Trist lucru dacă tradițiunile nu s'au scris, că așa să se fi prefăcut în monumente și documente scrise; dară și mai trist, dacă și monumente scrise, au chiar și tipărite se vor fi nimicir de neînduratal dinte al tâmpului; și de trei ori trist, dacă între frații de cruce vom fi avut și de aceia, carii spre nefericirea noastră, ne-au depredat tot ce a mai rămas din fălcile elementelor și a le crudei beloane. Se păstrează din bătrâni o tradițiune în ținutul Lipovei și al Făgetului, care vădește atare apucătură infamă de a stânge ori și ce scânteia, ce ne ar putea câțva licuri în întunecosul sgău al vieții bisericeii noastre antice, adecă: singhiliile preoților români, pre carii i-au aflat primii episcopi ai ierarhiei sârbești — când au venit — în funcțiune, în urmarea ordinațiunilor episcopicești a fi puse în scrinie pre lângă posesorii lor și a putrăzi împreună cu aceștia în pământ. Dacă e adevărată această tradițiune, atunci să nu ne mai îndoim, că nu vor fi știut cei interesați și alte cărări, pre cari să le vină în mâni documentele cele de vre-un interes pentru Români.

Altă cauză că ne-au perit și ne per monumentele scrise e aceea, că manuscriptele sunt mai expuse perirei ca operele istorice tipărite,

Episcopul Nicolae Popea
fost membru activ al Academiei Române.

pentru că sânt singuratice, și prin tâmplările elementare ș. a. prea ușor pot peri, ori se pot svântura fără de a lăsa urme după sine.

Ar fi un lucru bun și salutar pentru o istorie bisericească completă, ca frații români; ceia ce vor fi având ei înșiși, ori numai vor fi știind la alții nescari documente, sau ori și ce însemnări din vieața bisericească a Românilor dinainte de a. 1690 să nu-și pregete a le publica prin tipariu; ba să fie la aceasta chiar provocați de vre-o auotritate a noastră; căci atari monumente singuratice ținându-se întru întunerecul arhivelor și bibliotecilor, întâiu nu aduc nici un folos la nime în lume, și a doua pre lângă paza cea mai bună pot deveni pradă focului, umezimei, moliiilor și averiașilor (lacomilor) amici și neamici; iară în cărți tipărite se pot păstra cu mai multă securitate și se pot lăfi și folosi în mai multe părți.

Fiindcă istorioara aceasta amăsurat devisei sale are să înceapă dela întâia răsărire a evangheliului lui Hristos și dela revărsarea acestei lumine cerești preste poporul român din Dacia lui Traian și apoi să-și ducă filu prin toate veacurile următoare până în tâmpul de față; și fiind că întru aceste tâmpuri intervin multe și felurite evenimente politico-religiunarie, cari ating și pre alte popoare, ce au viețuit cu Românii, ori numai în coatingere soțială, ori chiar și în comerț religiunar; pentru aceea atari evenimente — le vom aminti așa, cum le-au adus timpul în șir cronologic. Aceasta ne va face să nu putem oserba un curs ne 'ntrerupt, ci mai mult unul rapsodic; dară socotim, că cetitorii luminați pentru interesul material ne vor ierta, defectul (defectul) formal.

Noi sperăm că această istorioară ori mai de-

rept tragedie bisericească-rapsodică, care e o iconă vie a suferințelor noastre și a le căreia pagini sânt inmoiade de lacrimi, va folosi cetitorilor noștri atât români cât și străini. Românii desmurșiți se vor căi de nepăsarea, care o au arătat în cursul veacurilor, se vor sătura de lungile suferințe și binecuvântând mâna care a șters apăsarea lor, binecuvântând pre conducătorii și luminătorii săi, se vor deștepta și îndemna spre colucrarea la un venitor mai fericit. Străinii carii defaimă pre poporul român, și biserica lui și se scândălesc de cultura lui, văzând trecutul cel vitreg al românului, unde acesta era mărginit la o vieață asemenea celei a animalelor: a purta jugul, a traie, a lucra numai pentru interesele străine; văzând că pentru român statul nu era de cât un țearc, o îngrăditură, ca să nu fugă, iară nu o soțietate omenească, în care el să se cultive și să se ferească: văzând cu o vorbă, că românul mai până ieri alaltă-ieri și politicește și bisericește era apăsat și impilat, își vor îndrepta opiniunile lor cele strâmbe și ne vor compătimi; iară cei carii au fost cauza apăsării și nefericirii românilor se vor rușina de barbaria sa și dacă nu s'a stins în peptul lor tot sânțământul de umanitate, vor căuta să îndrepte faptele sale neomenești chiar spre interesul lor propriu.

Autorul acestei istorioare – care e spresiunea dereptului și a dorinței românilor austriaci ortodoxi de a li se restitui starea de mai înainte autonomică și nedependente a bisericei lor se ține fericit, că o poate publica chiar pre atunci pre când confesionarii săi toși din toate părțile au devenit deja la cunoștința: că biserica lor în starea de până acum nu mai poate rămânea, — și dorința comună efectua în a. 1861

acea imposantă deputațiune a Românilor din toate țările Austriei la prea 'naltul tron pentru restaurarea vechei noastre metropolie.

Admirăm cu toții tactul și înțelepciunea, cu care prea demna această deputațiune sub conducerea marelui bărbat și arhipăstor al națiunii Excelența Sa D. Andreiu barone de Șaguna au urmat și s'a prezentat pre la locurile respective și apoi la Maiestatea Sa după re'nturnarea-î dela Veneția, și sperăm că năzuința ei cea dreaptă va fi încununată cu doritul rezultat cu atât mai vârtos căci memorabilul acest pașu-'l făcu națiunea în acest ferice tâmp ai cărui politici recunosc: că un suveran, care nu știe mulțumi dorințele poporului său, nu-și înțelege chemarea... și cari zic: că evenimentele au arătat legea aceea, ce direge schimbările politice ale tâmpului nostru, și ne-au învățat chiar, că instinctele naționale și dorul libertăței naționale învinge ori și ce piedecă.

Dorința autorului ar fi a publică această cărticea cu literele străbune, cari sânt a le progresului și ale venitoriului. Însă autorul nu dorește mai puțin tot odată și aceea, ca această carte să străbată în toate laturile și clasele românimeii și să fie cetită și înțeleasă de toți: deci spre a răspunde acestui salutar scop, caută să se tipărească cu litere chirilice, cari fură la toți românii de atâtea veacuri unicul mijloc de lăfirea culturai și literaturai, și cari astăzi le cunosc toți cărturarii noștri mari și mici, pe când cele latine sau ale străbunilor noștri, nu de mult reînviata, le cunosc foarte puțini așa în cât după un calcul făcut: cei ce știu ceti bine cu literele noastre latino-române se stimează între toți cărturarii noștri de toate clasele abia ca la $\frac{1}{1000}$ Cei ce ar vrea a critica această faptă a noastră

i se răspunde din capul locului cu întrebarea: cu ce cuvânt ar vrea D.-Sa ca să se oprească miile cărturarilor noștri nu numai țărani, ci și cea mai mare parte din preoți, dela cetirea acestei istorioare pentru beserica noastră mai vârtos acum atât de interesantă?

Se poate ca cineva să critice ceva și din suieptul cărții, în specie: ca nescari oameni delicați să nu poată rumegea vre-un pasagiu, care-i atinge chiar pre dânșii și pre amicii lor, și să ne impute că repeșim cele de atâtea ori repeșite, că nu crușăm ș. a. câte toate și netoate, verzi și uscate. La cei dintâiu le vom fi mulțămitori dacă D-lor vor produce și demonstra ceva mai bun și mai interesant; iară criticaștrilor din urmă le răspundem: că spresiunile cele D-lor neplăcute nu le-au născut neci decum mânia, răsunarea ori alte pasiuni, că și noi condamnăm și desprețuim tot, ce e scris cu pațimă, sau după zisa străbunului Tacitus „fatali quodam modo seu prava solertia” că noi repeșim numai adevărul, iară Göte a zis'o de mult: „că adevărul nici odată nu se poate repeși de ajuns și că minciuna, viclenia și înșelăciunea nici când nu sânt în destul combătute”.

Literatura unui popor este adevărata lui mărire și cel mai poteros mijloc de civilizațiune, e exemplul cel mai invederat, cel mai pozitiv, că cutare națiune încă viează. Dară ce progres poate face literatura când o vedem plângând după ajutoriu, când cei mari și puteroși, pe cari cu mândrie-i numim patronii și înaintătorii literaturei și intereselor noastre românești, cunos-când mai bine cerințele tâmpului, nu au început încă a lucra cu mai multă energie, ca prin facticele lor exemple și prin influența ce o exercită asupra celor subordonați și preste tot asu-

pra națiunii, să spargă prinsoarea întunecului, să respânde nourii de pe orizontul cel trist al literaturii noastre și să propere (grăbească) răsărirea soarelui, carele la alte națiuni de mult luminează mintea și încălzește inima spre a cunoaște și a căuta tot ce e bun, frumos și sublim.....

După cele spuse prin care-și arată dorința, speranța, dar și temerea... autorul mai știe cât poate... și diversitatea gustului și caprișului omenească, cari și acestea ca însușităși schimbăcioase și infirmităși de ale inimei omenești în tocma ca și celelalte patimi cârtesc, defaimă și condamnă tot ce nu le place... Dar dânsul, autorul știe și aceea că precum nu este carte bună să nu aibă ceva rău, așa nu este nici carte rea să nu aibă și ceva bun; și așa cu mintea la vechiul proverbii „habent sua fata libelli”, zice fătului său acestuia: eși afară spre a suferi și a lucra!

[Din «Istoriaară bisericască politico-națională», Sibiu, în tipografia arhidiecezană 1865 pag. 3-29].

XXV.

Simion Bărnuțiu despre istoria dreptului Românilor

Dreptul Românilor fiind însuși dreptul roman, istoria dreptului roman e totodată istoria dreptului Românilor din Dacia. Dreptul roman, atât cel privat cât și cel public, a fost în uz la Români din Dacia totdeauna. Aceștia s'au ținut totdeauna de dreptul lor cu aceeași credință și constanță, cu care s'au ținut de limba lor, de pământul lor, de religia lor, de datinele lor strămoșești, cu cari dreptul nostru e în legătura cea mai strânsă, așa încât el nici nu se va stinge cu totul dintre Români până ce nu se vor stinge aceste toate.

Notă.—Din aceste e neapărat ca să unim și istoria dreptului Românilor cu istoria dreptului roman, fiind dreptul nostru o parte dreptul roman însuși, iar o parte dezvoltarea aceluiași și aplicarea lui la circumstanțele și necesitățile Românilor din Dacia; fără de această unire istoria dreptului Românilor nu ar fi completă, cum n'ar fi completă Istoria Românilor fără de istoria Romanilor. Totuși în această istorie a noastră vom pune din istoria dreptului, roman numai ce e mai memorabil și se ține de dreptul public, celelalte le lăsăm istoriei dreptului roman propriu.

Impărțirea acestei Istorii

Istoria dreptului Românilor bine se poate împărți în următoarele 12 perioade:

I. Dela originea Romei până la legile celor XII table, delă 750 până la 440 a. C.

II. Dela cele XII table până la fondarea monarhiei prin Octavian, dela 450 până la 30 a. C.

III. Dela introducerea imperiului până la Aurelian, dela 30 a. C. până la 274 d. C.

IV. Dela Aurelian până la Constantin cel Mare, dela 274—337.

V. Dela Constantin cel Mare până la Iustinian, dela 337—565.

VI. Dela moartea lui Iustinian până la formarea republicilor, dela 565—690.

VII. Dela formarea republicilor române, până la fundarea statelor de astăzi, dela 690—1240.

VIII. Dela fundarea statelor până la alianța cu Turcii, dela 1240—1393, ani 153.

IX. Dela alianța cu Turcii până la Fanarioși, dela 1393—1716, ani 322.

X. Dela Fanarioși până la restabilirea Domniilor români, dela 1716—1820; ani 104.

XI. Dela restabilirea Domniilor români până la Regulamentul organic, dela 1820—1833.

XII. Dela regulamentul organic până la Convențiunea dela Paris; dela 1833—1858.

[Din *Dreptul public al Românilor*. Iași 1867 pag. 200-202].

Simion Bărnuțiu despre domniile electivă și ereditare.

1. Națiunea poate renunța dreptului de a-și alege cap la fiecare vacanță și sacrificând o parte din dreptul său asigură cu atât mai mult pe celelalte ce-i rămân: căci într'adevăr nu se pot ascunde tulburările cele triste, cari se întâmplă la alegerea capului nou, apoi pretențiunile, intrigile, agitațiunile, facțiunile, mai totdeauna războiul civil sau străin: apoi poporul numai de sine alege în tumult și orbește, pentru că în atari ocaziuni el nu e în grad de a judeca

bine, la atari ocaziuni el e neapărat sub influența ambițiunii și corupțiunii; tot așa se întâmplă și când se face alegerea prin deputați, apoi când se face alegerea de către oaste, atunci guvernul se face militar, prin urmare turbulent și arbitrar, această alegere a omorât pe atâți împărași romani și a cauzat căderea Imperiului.

2. Fără îndoială un bun principe poate să aibă un succesor care n'a moștenit virtuțile lui, dară mașina guvernului poate să fie întărită și consolidată încât să fie greu a-l răsturna; succesorul se va teme de consecințele acestei răsturnări și se va conțeni; apoi și în cazul cel mai din urmă e mai bine a suferi câteva abuzuri din partea autorității (căci unde este acel stat, în care să nu se afle nici un abuz?) decât a expune statul la tulburări și războaie civile; totuși când merge răul crescând, când principele violează pactul social și se face tiran, atunci drepturile nescrise ale națiunii o autoriză a considera pactul ca rupt și pe sine deslegată de toată speca de obligațiuni către dânsul.

În fine se (dacă) cășună atâta sollicitudine neîncrederea în succesorul ereditar, ce garanție va avea națiunea despre virtuțile, talentul, patriotismul și înțelepciunea capului ales, ce certitudine va avea dânsa, că facțiunea nu va înălța pe un înșelător, ipocrit și ambițios ascuns sub masca popularității? Fără îndoială, omul pe care va cădea alegerea, ca nou și nepățit, va face experiențe în arta cea dificilă a guvernării cu pericolul statului; el va începe prin aceea, că va răsturna toată mașina administrațiunii sub pretextul de a o perfecționa, dar în adevăr pentru ca să recompenseze pe amicii săi, să înalțe și să înavuțească pe consăngenii săi, să pedep-

sească pe dușmanii săi și să se întărească pe sine făcându-și creaturi multe. Ce respect, ce considerațiune va putea să aibă acest om nou? Se știe că omul respectă și ascultă mai mult prin deprindere decât prin sentiment.

3. Statele electiv se scutură din fundament la fiecă schimbare, deși nu cad sub influență streină, sunt sfâșiate de tulburări intestine, chiar și existența lor e compromisă pe când în statele ereditare schimbarea capului e un eveniment ordinar, la care oamenii sunt preparați de timpuriu. Se poate adăuga, că un cap electiv se consideră pe sine mai totdeauna ca străin de către națiunea sa, el e mai ocupat de al său interes personal și al familiei sale de cât de cel public al națiunii; el cugetă foarte rareori și pentru viitor; viitorul pentru dânsul e nimica, pentrucă în viitor el nu vede decât nulitatea sa, iar capul ereditar își vede descendența renăscându-se și fiind el foarte solicit (îngrijat) pentru fericirea acesteia e solicit totodată și de stat și se identifică cu dânsul; aceste două interese se fac comune, fericirea și gloria capului devin fericirea și gloria patriei.

Observațiuni la aceste argumente

La punctul 1. Fiind alegerea o parte esențială a maiestății naționale și un drept nealienabil al națiunii: aceasta nu i-ar putea renunța nici atunci, când s'ar putea întruni totodată și în acelaș loc, adevă atât națiunea cât și cea viitoare, ceeace e cu neputință.

In ultra: nu se poate zice universalmente, că poporul alege totdeauna în tumult, fiindcă s'au făcut și se fac de către popor destule alegeri în pace, nu se poate zice universalmente, că po-

porul își pierde judecata la alegeri, fiindcă e o lege a naturii, care zice, că *ochi mai mulți văd mai bine*: prin urmare și în acest caz poporul vede mai bine la fiecare vacanță, cine e cel mai demn de a governa o națiune, asemenea nu se poate zice universalmente, cum că poporul sau deputații lui se află la alegeri totdeauna și neapărat sub influența ambițiunii; sute de ani a fost alegerea în uz la popoarele cele mai culte și mai fericite, astăzi încă sunt cele mai fericite și cele dintâi la clasificarea umanității popoarele care-și aleg pe toți magistrații lor.

Cauza abuzurilor dela alegere sunt puțini ambițioși și criminali, aceștia se pot înfrâna, abuzurile se pot împușina, și se pot ridica cel puțin în parte fără de a ridica dreptul: (propter abusum non est tollendus usus). Ereditatea nu ridică abuzurile, ci introduce altele mai periculoase, iar când s'a corupt de tot oricare popor; atunci principele ereditar nu e regeneratorul, ci numai vespilonele aceluiași.

La punctul 2. Chiar și când ar fi statul numai o mașină, și aceasta să fie construită și consolidată cât de bine, atunci încă ar avea neapărată necesitate de un mașinist bun, care s'o cunoască foarte bine și s'o poată îndrepta și governa, ceea ce nu se poate aștepta dela un coconăș ereditar, carele fiind comunemente (de obicei) numai păpușa altora, nu înțelege nimic mai puțin decât a governa mașina statului, și apoi atunci mașina se mișcă și o întorc, nu însă ca mandatarul natural, ci numai ca vechilii coconășului ereditar.

În ultra: nu se poate zice, că principele ereditar ar fi mai puțin aplecat a face schimbări periculoase; istoria arată nenumărați principii ereditari, cari au sfâșiat națiuni, au tăiat în bu-

căți teritoriul național, au făcut revoluțiuni numai în folosul familiilor lor, au octroit constituțiuni întărite cu sigil și jurământ, pe cari mai apoi le-au călcat și le-au revocat fără vre-o mustrare de cuget.

În ultra: se poate într'adevăr ca o facțiune să aleagă pe un înșelător, ambițios, ipocrit; însă înșelăciunea, ambiția, ipocrizia și alte pasiuni se ascund încă și mai bine în palatele cele ereditare și neaccesibile; se poate ca alesul națiunii să facă experiențe periculoase: să întreprindă războaie, să contracteze datorii, etc.; totuși mai multe experiențe de acestea se fac în statele ereditare, care chiar de aceea sunt și îngropate în datorii și în mizerie fără de nici o excepție.

Dacă alesul națiunii va răsturna toată mașina administrațiunii și va face toate numai pentru a recompensa pe amicii săi și pentru a-și în-avuți familia? Se poate prin excepție, însă cei ereditari aceasta o fac de regulă, fiind toți funcționarii statului numai creaturile lor și statul patrimoniu lor.

Se zice că alesul națiunii nu dă garanție despre talentul și patrimoniul său și despre înțelepciunea sa. Însă vorbind în genere tot mai multe garanții va da alesul națiunii, carele a crescut și a viețuit în popor decât principele ereditar, care crește afară de societatea poporului într'o casă ereditară, care e paradisul pământesc, unde nu simte nimeni ce va să zică lipsa, nevoia și neajunsul, ce va să zică libertate civilă și vir-tute civilă; așa cât principele născut și crescut în acest paradis nu cunoaște niciodată umanitatea cea adevărată, nici poporul ce are de a governa, ci cunoaște numai viața curților dominante și aristocratice, apoi prin urmare el nu are nici judecată proprie, ci depinde în lucră-

rile sale de regulă și de la curteni și de la mi-
niștrii.

La punctul 3. Se zice, că statele electiv se scutură din fundament la fiecare schimbare, sunt sfâșiate neconținut de tulburări intestinale, chiar și esența lor e compromisă, iar în statele ereditare poporul e preparat de mai 'nainte pentru atari schimbări.

La aceasta răspundem: a) cu istoria Germaniei, Franței, Poloniei, Ungariei; apoi b) și în zilele noastre încă au fost o sumă de războaie de succesiune, spre exemplu în Spania, în Portugalia, astăzi în Italia, apoi câte se mai clocesc într'ascuns de pretenții ereditari și așteptând numai ocaziunea ca să erupă, pe când alegerile din Elveția și din America se fac de mult fără de nici-un război, asemenea s'a făcut în pace și cu un consimțământ exemplar și alegerea Domnului și Ducelui Românilor, încât acest argument al campionilor eredității acum e numai un sofism de a-i face pe Români ca să renunțe libertății lor celei mai esențiale¹⁾ în favoarea unui domnitor strein, (quod omnes Di, Deaque avertant!)

În urmă se zice, că alesul națiunii se va considera pe sine ca străin de cătră națiune, se va ocupa numai de interesul său și al familiei sale,

1) În alt loc argumentează S. Bărnuțiu contra domniei ereditare astfel: „Românii au rațiuni foarte multe și grave de a se teme să nu fie toată sistemă unirii cu Domn străin numai o *stratagemă diplomatică* inventată de străini cu scop, ca Românii să nu poată fi liberi nici după moartea Turciei, ci să înceapă chiar după moartea acestora a fi ce n'au mai fost *ereditatea unei dinastii streine*, trimise să asiste la înmormântarea *Turciei și a Romaniei!* Iată rațiunile politice în contra dominațiunii străine! «Apoi: „Pentru că dominațiunea ereditară e o sarcină impusă generațiunilor viitoare, prin urmare nedreaptă (de nobis sine nobis!); așa încât rațiunile, cari reproabă ereditatea dregătoilor, reproabă și ereditatea dominațiunii cu atât mai mult, cu cât e mai constat, că dominațiunea ereditară consideră malestarea națională ca pe o proprietate a sa și cu cât e mai adevărat, că principatul și libertatea nu se pot uni” (Ibidem pag. 166).

pentru public și viitor nu-și va bate capul, etc., etc.

Răspundem: dacă va fi strein de națiune și acela, pe care l-a ales dânsa din familiile cele mai naturale, apoi cu cât va fi mai strein acela pe care l-ar alege din familia streină și încă dinastică?

Se poate într'adevăr ca alesul națiunii încă să se ocupe mai mult de interesul său și al familiei sale decât de al publicului, aceasta o face însă mult mai sigur ereditarul decât alesul, fiind șederea acestuia pe tron scurtă, a celui ereditar perpetuă; alesul deci, nu are nici odată timp nici atâtea mijloace pentru a-și umplea fiscul său privat câte are ereditarul mai ales dacă acesta e și consângean cu alți ereditari, atunci națiunea și teritoriul ei se fac neapărat patrimoniu potențierilor ereditare și streine.

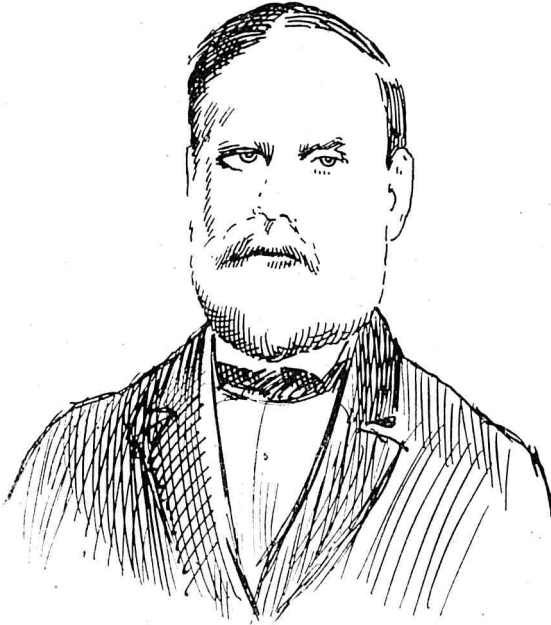
Notă. Un Român anonim deduce din alegerea domnitorilor toate relele, cari au venit asupra Românilor: una dintre instituțiunile, (zice el), ori mai bine dintre *datinele cele vițioase* (auziți! Libertatea de a-și alege pe capul lor e datină vițioasă!) ale principatelor, — care mai ales de două secole a împiedecat consolidarea și dezvoltarea acestor țări, a nutrit spiritul de partid, a făcut intrigile permanente, a ușurat ori a provocat amestecul streinilor, a sprijinit corupțiunea, a îngreunat susținerea și executarea legilor — a făcut cu neputință un guvern fare, a sancționat nestabilitatea lucrurilor — a îngropat mai de tot ideea de autoritate și de sanctitatea legilor, a produs neîncrederea generală și a tras după sine atare catastrofe — această instituțiune, ori mai bine *datină vițioasă* a fost *principiul electiv* pentru suveranii acestor țări. Principatele spre...

a introduce în instituțiunile statului un *principiu conservativ* ce lipsia cu totul... renunță pentru viitor principiul electiv și adoptă pentru domnul noului stat succesiunea ereditară²⁾.

[Din *Dreptul public al Românilor*. Iași 1867, pag. 174-180].

1) Desvoltarea drepturilor principatelor moldoromâne în urma tratatului de Paris din 30 Martie 1856.

August Treboniu Laurianu

1810 — 1881

fost membru al Academiei Române.

XXVI.

A. Treboniu Laurian despre revoluția din Transilvania.

În primăvara anului 1848, Românii din Transilvania electrizați de spiritul libertății, după care suspinară de atâtea secole, se adunară în diverse locuri, proclamară principiile dreptății și ale egalității celei nedespărțite de dreptate, și constrânseră pe guvernul Transilvaniei cel compus din elemente conjurate în contra Românilor, a le concede deschiderea unei adunări generale a tuturor Românilor din țară la Blaj. Laurian care prin publicarea Magazinului istoric pentru Dacia, conlucrase atât la dezvoltarea literaturii cât și la deșteptarea și propagarea spiritului național, alergă în Transilvania, unde fu primit cu entusiasm de compatrioții sei. În 1 (13) Maiu se strânseră la Blaj peste 40.000 de Români din toate clasele societății, și în 3 Maiu (15) 1848 se inaugură adunarea cu toată solemnitatea; Laurian propuse punctele esențiale ale cererilor Românilor care se primiră cu unanimitate, și după ce se redactaseră în forma cuvenită se subscriseră în 5 (17) Maiu. Acestea cuprind în scurt: egalitate între toate națiunile din Transilvania, dreptul de a fi reprezentați la dieta țarei în proporție cu numărul locuitorilor de fie-care națiune, independența bisericii ro-

mâne, desf.înțarea iobăgismului, libertatea comercială și industrială, libertatea tiparului, înființarea tribunalelor de jurați cu desbateri publice, gardă națională, salarizarea clerului din cassa statului, fundarea școalelor și a unei universități române, abolirea tuturor privilegiilor, și împărțirea contribuțiunii după proporțiunea averii, constituțiunea nouă cu drepturi egale pentru toate națiunile și compunerea de codici noi civili, criminali și comerciali, după principiile libertății și egalității.

În fine Românii protestară în contra delibărării asupra unirii Transilvaniei cu Ungaria mai înainte de ce Românii vor fi reprezentați la dieta țării în proporțiune cu numărul lor. Se aleseră două deputațiuni, una la imperatoriul cu episcopul A. Șaguna în frunte, alta la dieta țării, cu episcopul I. Lemeni în frunte, și un comitet permanent la Sibiiu, care să stea în corespondență cu deputațiunile și să convoace adunarea generală spre a-i comunica rezultatul misiunii lor. Episcopul Șaguna, care se alesese de curând și era încă tlaccu în credința sa, declară că el trebue să meargă mai întâi la Cluj spre a se presenta înaintea guvernului provincial, și va purcede mai în urmă la Viena. Adunarea află periculoasă această întârziere. Deci se decise ca Laurian, cu trei alții, să plece numai decât la Viena spre a aduce cererile Românilor cât mai curând la cunoștința împăratului. Când aceștia ajunseră în Austria (12 24 Maiu), aflară Viena baricată; împăratul Ferdinand fugise la Innsbruck în Tirol. Laurian se consultă cu soții săi, și se determină să plece la Innsbruck după împărat. În 18/20 Maiu petițiunea Românilor se dede la cabinet. Împăratul primi deputațiunea în 11 Iunie și răspunse simplu, că unirea Tran-

silvaniei cu Ungaria s'a decis de cătră dieta de la Cluj (18 30 Maiu) și că ministerul unguresc va împlini cererile Românilor în respectul punctelor detaliate în petițiunea lor. Șaguna cu o parte din deputați rămaseră la Pesta spre a insista pe lângă ministerul unguresc pentru punerea în lucrare a promisiunilor imperiale; Laurian se întoarse în Transilvania, unde află comitetul desfăcut prin guvernul unguresc și terorismul lătit peste toată țara; fiecare Ungur se credea în drept de a terorisa pe Români cu armele guvernului; mulțime de Români se aruncaseră la închisoare.

Mișcarea Românilor din Principate. Luptele în Transilvania.

Tot în acelaș timp spiritul de reforme se răspândise și în Principate. Cătră mijlocul lunii lui Martie boierii din Moldova se strânsară la Iași și fără multă consultare, adresară la domn o cerere de reforme în care însă afară de responsabilitatea miniștrilor și de pedepsirea funcționarilor provocatori, nu se coprindea mai nici un punct de importanță. Mihail Sturza le promise îndreptare, însă în 28 Martie îi împrăștie cu baionetele și-i ferecă în lanțuri pe cei mai audaci (îndrăsneși) la vorbe. Dar cu mult mai serioasă fu mișcarea din România, unde oamenii cugetaseră mai serios la indigențele (trebuințele) lor, și la modul de a-și îndrepta soarta. După ce se agitase toată țara, se adună poporul la București, și presentă domnului în 11 Iunie o constituțiune formulată după toate regulele, în care se cuprindeau reformele cele mai pătrunzătoare.

Gheorghe Bibescu, desconcertat prin mișcarea cea impunătoare subscrise constituțiunea, însă cu-

rând după aceea perdu cumpătul și fugi la Brașov. Un guvern provizoriu, compus din Ștefan Golescu, J. Eliade, Chr. Tell, G. Maghieru și C. Scurtu, supt președinția mitropolitului Neofit se puse în fruntea țării. Iar generalul rusesc Duhamel, care venise îndată ce se simțise în Rusia despre mișcarea din principate, intrigă din toate puterile spre a-l răsturna. Boierii reacționari se făcură instrumentele lui. Guvernul provizoriu căzu în două rânduri, poporul îl restabili. În 25 Iulie, guvernul provizoriu se prefăcu în locotenență domnească, compusă din Nicolae Golescu, Eliade și Tellu. După insistența guvernului rusesc Turcii trecură Dunărea în 31 Iulie, sub conducerea lui Omer-pașa și a comisarului Fuad-effendi, dară nu se apropiară de București până în 25 Septembrie. Atunci Fuad-effendi numi caimacam pe Const. Cantacuzino, și Turcii intrară cu armele în mână în capitala țării. O luptă sângeroasă se încinse în dealul Spirei între Români și Turci. Membrii locoteninței se retraseră în Transilvania. În 29 Septembrie intrară și Rușii în țară sub conducerea generalului Lüders. Magheru dimisionă corpul său de militari adunați în câmpul lui Traian, lângă Olt, în 10 Octomvrie, și se retrase în Transilvania. Caimacamul Const. Cantacuzino subț dictatura comisarului rusesc Duhamel și a celui turcesc Fuad-effendi, reintroduse măsurile regulamentare cele detestate de poporul ce gustase libertatea în acest scurt interval.

În Transilvania terorismul Ungurilor ajunse la culmea cea mai înaltă. În 6 August se arestă Laurian la Sibiu și se aruncă în casarmă. Poporul român mai vârtos din marginile militare alergă la Sibiu și ceru cu voce impunătoare liberarea lui. În 12 August prefectura generală des-

chise uşile casarmei și Laurian fu dus în triumf la Orlat. În 30 August se ţinu adunarea la Orlat, și regimentul mărginariu (de graniță) român arătând abuzurile de putere ale ministerului unghuresc, renunță de a mai asculta de dânsul, și ceru arme de la împărat spre apărarea cauzei comune a monarhiei. Asemenea făcu și regimentul român de la Năsăud, în 2 Septemvrie. Însă cu mult mai grandioasă fu adunarea de la Blaj în 4—17 Septemvrie, la care concuseră până la 60.000 de Români din toată Transilvania, rușeră unirea cu Ungaria cea făcută încontra voinței lor și decretară înarmarea generală spre a se apăra încontra violenței unghurești. 15 legiuni de Români se formară din toată țara. Prefectura generală militară recunoscă comitetul român și promise arme pentru popor și câte un ofițer din regimentele mărginarie pentru fiecare legiune. Acum se prefăcu cauza Românilor și a Imperialilor în cauză comună și începu lupta cu brațele înarmate. În puține zile se desarmară mai toți Ungurii din Transilvania; însă în 20 Octomvrie vice-tribunul Urban fu bătut de către regimentele secuiești la Reghin, dar în 24 veni generalul Gedeon la Târgul Mureșului și împrăștiă pe Secui. În 28 Octomvrie Iancu cuprinse Clujul. Ungurii se retraseră la Ciucea în munții Crișului. Acuma toată Transilvania era curățită. În 20 Noemvrie abdică împăratul Ferdinand și nepotul său, Francisc Iosif se sui pe tron. Românii se adunară în 16 Decemvrie la Sibiu și decretară a se trimite o nouă deputațiune la împărat spre a solicita aprobarea cererilor formulate la întâia adunare de la Blaj, și a însăsta pentru punerea lor în lucrare. Laurian și Popasu fură însărcinați cu această misiune, și peste câte-va zile plecară la Viena. Deputații români nu aflară nici de această dată pe împă-

rat în capitala imperiului. Ei purceseră așa dar la Olmușiu, unde ajunsese pe alt drum și episcopul Șaguna, și în 13 Februarie 1849 prezentară noului monarch petițiunea Românilor.

Între acestea se schimbase fața lucrurilor în Transilvania. Faimosul artilerist polon, Bem, trimis de către ministerul unguresc în Transilvania cu o artilerie tare, se pune în fruntea Ungurilor retrași în munții dintre Ungaria și Transilvania, și prin strategia sa și prin dexteritatea de a manopera cu artileria, puse din nou toată Transilvania în confușiune. Bătut în mai multe rânduri de cătră trupele imperiale, Bem se reculese din nou, și cu ajutorul artileriei care după orice pierdere, i se suplinia prin alta din Ungaria, desconcertă pe imperiali, și pe la începutul lui Martie 1849, lua Sibiul cu o necrezută stratagemă, pe când generalul Puchner îl caută pe la Târgu-Mureș. Puchne cu trupele imperiale se retrase în România. Însă Axențiu, Iancu și Balint se ținură între Alba Iulia și munții aurării, apărară cetatea Iulia și frecară în mai multe rânduri pe Unguri. Românii delăsați de imperiali, desfășurară o energie nespusă și se ținură cu o cerbicie demnă de numele lor, până când Ungurii fură reduși în luna lui August, a depune armele.

[Din *Istoria Românilor din timpurile cele mai vechi până în zilele noastre*. Distribuță în trei părți și preceasă de *Geografia modernă a Daciei, ca studiu preliminaru la Istoria Românilor din Dacia*. Edițiunea IV. București 1873. pag. 603—609].

Despre Paul Chinezul.

Așteptând alte împrejurări mai favorabile Matia își așinti toată luarea aminte asupra Temisanei celei amenințate, unde puse Comite în a-

nul 1478 pe Paul Chinezul, Român născut din Temișana, cel mai faimos general după Ioan Corvinul pe timpurile acelea, care-și câștigase glorie și merite în Boemia și Moravia, mai vărtos în contra împăratului Frederic III, rivalul lui Matia. Asemine îl puse și peste Banatul Severinului, unde Turcii devastaseră fortăreața, și prin aceasta își deschiseră drumul spre incursiunile lor. Totdeodată se decretă ca Comișii Timișoarei să se numere între cele dintâiu demnități ale regatului, și numele lor să se înscrie în diplomatele regale îndată după ale Comișilor Presburgului (Bratislava).

De timpul acela se turbură securitatea internă a țării prin furturile și omorurile miliției celei stabile, destinate spre apărarea statului. Fortărețele dela Dunăre, Chiovea, Posatinul și Cramul însă se află în o stare așa de rea încât nu putea să se fie în contra atacului ostil. Chinezul văzând aceste desordini, propuse adunării comișilor (care se ținu la Buda, 1478) ca să facă o adresă către Rege, cerând să se dea ordin ca toți locuitorii ținutului să contribuiească cu autoritatea și puterile lor spre a da ajutor Comitelui Timișoarei ca acesta să restabilească puterile numite și să aducă ordine în țară; și ca adunările ordinare să se fie pe fie-care an în acest comitat, de și în celelalte comitate nu se țin de cât numai la cinci ani, din cauza speselor ce aduc. Aceste articole se și întăriră de Rege și Chinezul puse țara în ordine și o apără în contra inamicilor externi.

În anul 1479 se arată Mohamed II, în Transilvania cu o armată de 100.000 Turci. Voevodul Ștefan Batori se puse în contra lor și chieamă pe Chinezul într'ajutor. Paul Chinezul ajunse la Alba-Iulia în minutul când Transilvania era să cază

subt puterea cea superioară a Turcilor. „El se repezi peste Turci ca un leu răpitor” (zice istoricul Bonfiniu), „desordine și teroare apucă pe inamici și victoria se declară pentru armele creștine”. Mulți Transilvăneni perdură viața în acea cruntă bătălie, dar și din partea Turcilor rămăseră morți peste 30.000 de militari și fugarii perdură mulțime de steaguri și alfe semne de rășboiu. Modul cum Chinezul și Batori serbară victoria lor este un ce singular și abia se poate escusa cu usanțele cele groase ale timpurilor acelora. Ei se puseră de șezură în câmp, cadavrele Turcilor cele pline de sânge și de răni le făcură mese, și eroii mâncară de pe dânselle. Bucuria universală fu peste tof ce se poate spune; după ce mâncară, militarii săltară și cântară fără metru (măsură), celebrând numele generalilor. Chinezul apucă cu dinții cadavrul unui Turc mare, și fără să-l atingă cu mânila, saltă cu dânsul în cerc, lucru erculeu, însă de mirat numai pentru spectatorii care-i avea el.

[Din „*Temışana sau Scurta Istorie a Banatului Timișan*” București 1848].

In Editura SCRISUL ROMÂNESC, Craiova
CLASICII ROMÂNI COMENTAȚI

Sub îngrijirea D-lui **N. CARTOJAN**, Profesor universitar.

Au apărut:

Mihail Kogălniceanu
Opere	de	<i>N. Cartojan</i>
Profesor universitar
N. Bălcescu
Scrieri istorice	de	<i>P. P. Panaitescu</i>
Conferențiar universitar
V. Alecsandri
Proză	de	<i>Alexandru Marcu</i>
Conferențiar universitar
V. Alecsandri
Călătorii și misiuni diplomatice	de	<i>Alexandru Marcu</i>
Conferențiar universitar
I. Slavici
Nuvele	de	<i>Scarlat Struțeanu</i>
Profesor, București
M. Eminescu
Scrieri politice	de	<i>D. Murărașu</i>
Doctor în litere
N. Filimon
Ciocoi vechi și noi	de	<i>G. Baiculescu</i>
Bibliotecarul Acad. Române
A. I. Odobescu
Pseudo-Kynegheticos
Cronica lui	de	<i>Al. Busuioceanu</i>
Docent universitar
Ioan Neculce
Vol. I și II	de	<i>A. Procopovici</i>
Profesor universitar
Membru corespondent al
Academiei Române
P. Ispirescu
Legende sau Basmele Românilor;	de	<i>N. Cartojan</i>
Profesor universitar
I. L. Caragiale
Teatru	de	<i>D. Murărașu</i>
Doctor în litere
Profesor, București
V. Alecsandri
Teatru	de	<i>Alex. Jordan</i>
Bibliotecar la Acad. Română
M. Eminescu
Poezii	de	<i>G. Ibrăileanu și C. Botez</i>
Cronicarii Ardeleni
Vol. I și II	de	<i>I. Lupas</i>
Profesor universitar
Duiliu Zamfirescu
Poezii	de	<i>Mariana Rarincescu</i>
Profesoară
Gr. Ureche
Letopisețul Țării Moldovei	de	<i>Constantin C. Giurescu</i>
Profesor universitar